

ISSN 2075-4205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,  
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ  
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ



STUDIA  
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ  
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА  
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 8 Номер 1 (22) 2011

ДОНЕЦЬК

*Studia Germanica et Romanica*: Іноземні мови. Зарубіжна література.  
Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. –  
Донецьк: ДонНУ, 2011. – Т. 8. – № 1 (22). – 202 с.

*Друкується за ухвалою вченої ради  
Донецького національного університету  
Протокол № 7 від 30 червня 2011 року*

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано й зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.

*Адреса редколегії:* 83001 Донецьк, вул. Університетська, 24  
*тел./факс:* (062) 335-03-98  
*e-mail:* fim.flc@donnu.edu.ua

**ISSN 2075-4205**

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*  
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.  
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ**

**Виходить тричі на рік**

**Том 8 № 1 (22) 2011**

**Редакційна колегія**

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);  
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);  
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш.Р. Басиров;  
д-р філол. наук, проф. М.М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А.П. Загнітко;  
д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан;  
д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;  
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;  
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П.В. Плотніков;  
д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В.А. Просалова;  
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;  
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В.В. Федоров;  
д-р філол. наук, проф. Л.М. Ягупова

**Донецьк ДонНУ 2011**

**DONETSK NATIONAL UNIVERSITY**  
**FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:***  
**FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.**  
**METHODS OF TEACHING**

**LINGUISTIC JOURNAL**

**Published 3 times a year**

**Volume 8 No 1 (22) 2011**

**Editorial Board**

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh.R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M.M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A.P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O.G.Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P.V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V.A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovatyi; Doctor of Philology, Prof. V.V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L.M. Yagupova

**Donetsk DonNU 2011**

# З М І С Т

Том 8, № 1 (22), 2011

## Германські мови

<i>Бессонова О. Л., Кобзарева А. М.</i> Особливості вербалізації концепту <i>ЗОВНІШНІСТЬ</i> в англійській мові.....	5
<i>Гладкоскок Л. Г.</i> Парадигматичні відношення в лексичній мікросистемі «темний» в англійській мові.....	18
<i>Ларькіна М. О.</i> Тактико-стратегічна організація німецького інституційного оголошення.....	30
<i>Лесик І. В.</i> Ефект контрасту як вияв парадоксальності іронії.....	41
<i>Мележик К. А.</i> Диффузия социофонетических процессов в «Диалекте Устья».....	53
<i>Юшковець І.А.</i> Особенности реализации стратегии позитивной самопрезентации в политическом дискурсе канцлеров ФРГ.....	62

## Типологічні та зіставні дослідження

<i>Калиущенко Ю. В.</i> Сопоставительная семантика глаголов слухового восприятия.....	75
<i>Панасенко Н. И.</i> Структурно-семантический анализ славянских фитонимов.....	85
<i>Пефтієва О. Ф.</i> Структурні типи образних іменників-найменувань особи в англійській та українській мовах.....	93
<i>Сарбаш О. С.</i> Когнітивна модель номінативного простору концепту <i>КОХАННЯ</i> в англійській, українській та новогрецькій мовах.....	110
<i>Сидоров О. М.</i> Семантичні типи інхоативних кваліфікативних речень в англійській та українській мовах.....	123

## Переклад

<i>Толочко О. Я.</i> Відтворення експресивної функції стилістичної інверсії у перекладі....	133
---------------------------------------------------------------------------------------------	-----

## Зарубіжна література

<i>Косило Н. В., Боднар О. Я.</i> Етапи розвитку світового натуралізму.....	146
-----------------------------------------------------------------------------	-----

## Методика викладання іноземних мов

<i>Вавіліна С. Г.</i> Навчання майбутніх журналістів іншомовному професійно-орієнтованому читанню.....	156
<i>Мараховська Н. В.</i> Організація колективного навчально-дослідницького проекту в процесі навчання іноземної мови у ВНЗ.....	168

## Критика і бібліографія

<i>Басиров Ш. Р.</i> Рецензія на монографію І. В. Ступак «Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій і українській мовах». — Донецьк, 2011. — Т. 6 : Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — 470 с.....	178
<i>Сенів М. Г., Компанець Т. М.</i> Античність в аспекті новітніх лінгвістичних вимірів (рецензія на монографію І. Макар «Лонг і його роман „Дафніс і Хлоя”»). — Чернівці, 2010. — 424 с.).....	184

## Наукове життя

<i>Приседська В. Є.</i> Наукові конференції факультету іноземних мов Донецького національного університету.....	189
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

## Нові підручники, навчальні посібники, монографії

<i>Ступак І. В.</i> Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій і українській мовах: [монографія]. — Донецьк, 2011. — Т.6: Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — 470 с.....	191
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----

<b>Наші автори</b> .....	192
--------------------------	-----

# CONTENTS

---

---

Volume 8, No 1 (22), 2011

---

---

## Studies in Germanic Languages

- Byessonova O. L., Kobzareva A. N.* Peculiarities of Verbalization of the Concept *APPEARANCE* in English..... 5
- Hladkoskok L. H.* Paradigmatic Relationships in the Lexical Microsystem «Dark» in the English Language..... 18
- Larkina M. A.* Tactical and Strategic Organization of the German Institutional Advertisement... 30
- Lesyk I. V.* Effect of Contrast as Paradoxicality Manifestation of Irony..... 41
- Melezhik K. A.* Diffusion of Sociophonetic Processes in the Regional Dialect of «Estuary English»..... 53
- Yushkovets I. A.* Peculiarities of Positive Self-Presentation Strategy in Political Discourse of FRG Chancellors..... 62

## Typological and Contrastive Studies

- Kaliushchenko J. V.* Contrastive Semantics of Auditory Perception Verbs..... 75
- Panasenko N. I.* Structural-Semantic Analysis of Slavic Phytonyms..... 85
- Peftieva O. F.* Structural Types of Figurative Names of a Person in English and Ukrainian..... 93
- Sarbash O. S.* Cognitive Model of Nominative Space of the Concept *LOVE* in English, Ukrainian and Modern Greek..... 110
- Sydorov O. M.* Semantic Types of Inchoate Qualifying Sentences in English and Ukrainian..... 123

## Translation

- Tolochko O. Ya.* Rendering Expressive Function of the Stylistic Inversion in Translation..... 133

## World Literature

- Kosylo N. V., Bodnar O. Ya.* Stages of the World Naturalism Development..... 146

## Methods of Language Teaching

- Vavilina S. G.* Teaching Journalism Students Reading Foreign Language Literature for Specific Purposes..... 156
- Marakhovska N. V.* Organizing Collective Education and Research Project in the Process of Foreign Language Learning in H.E.E..... 168

## Criticism and Bibliography

- Basyrov Sh.R.* Review on the I.V. Stupak's monograph «Structural, Semantic and Functional Characteristics of Derivative Causative Verbs in German and Ukrainian». — Donetsk, 2011. — V. 6: Typological, Contrastive, Diachronic Studies. — 470 p..... 178
- Seniv M. G., Kompanets T. M.* Antique Culture from the Angle of Latest Linguistic Approaches (the review on I. Makar's monograph «D. Longus and his novel *Daphnis and Chloe*». — Chernivtsi, 2010. — 424 c.)..... 184

## Academic Proceedings

- Pryedska V. Ye.* Scientific Gatherings at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University..... 189

## New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

- Stupak I. V.* Structural, Semantic and Functional Characteristics of Derivative Causal Verbs in German and Ukrainian: [a monograph]. — Donetsk, 2011. — V. 6 : Typological, Contrastive, Diachronic Studies. — 470 p..... 191

- Contributing Authors**..... 194

## ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2011 О. Л. Бессонова,  
А. М. Кобзарева  
(м. Донецьк)

### ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЗОВНІШНІСТЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

**БЕССОНОВА О. Л., КОБЗАРЕВА А. М. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЗОВНІШНІСТЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

*У статті розглядаються особливості вербалізації концепту ЗОВНІШНІСТЬ в діахронічному аспекті на матеріалі текстів англійської художньої літератури 19–20 століть. У ході дослідження визначено статус концепту ЗОВНІШНІСТЬ в англомовній картині світу, побудовано його структурну модель, розглянуто семантичні особливості лексем, які вербалізують концепт. Діахронічний підхід підтвердив динамічну сутність концепту та дозволив простежити трансформацію його концептуального змісту.*

**БЕССОНОВА О. Л., КОБЗАРЕВА А. Н. ОСОБЕННОСТИ ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА ВНЕШНОСТЬ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ**

*В статье рассматриваются особенности вербализации концепта ВНЕШНОСТЬ в диахроническом аспекте на материале текстов английской художественной литературы 19–20 веков. В ходе исследования определен статус концепта ВНЕШНОСТЬ в англоязычной картине мира, построена его структурная модель, рассмотрены семантические особенности лексем, вербализующих концепт. Диахронический подход подтвердил динамическую сущность концепта и позволил проследить трансформацию его концептуального содержания.*

**BEYSSONOVA O. L., KOBZAREVA A. N. PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF THE CONCEPT APPEARANCE IN ENGLISH**

*The article deals with the peculiarities of verbalization of the concept APPEARANCE in terms of the diachronic approach on the basis of English literary texts of the 19–20 centuries. In the course of the research the status of the concept in the English national picture of the world has been determined and certain psychological principles of appearance perception have been pointed out. The paper gives special consideration to the etymological and semantic peculiarities of the key-lexeme «appearance» and its basic synonyms. The analysis of the basic lexeme, its synonyms and phraseological units has enabled the determination of core-peripheral cognitive features of the concept. The emphasis on the semantic side of the concept and peculiarities of cognition has resulted in a flexible structural model of the concept consisting of 4 cognitive layers including sectors, subsectors and the minimal elements of the concept – cognitive features. The article gives special attention to the basic etymologically primary layers highlighting certain associative peculiarities of the English national consciousness.*

*The diachronic approach to the concept has proved its dynamic nature. In the course of the analysis of English literary texts the most stable and dynamic elements of the concept have been revealed and the transformation of its conceptual volume has been traced. Certain extralinguistic causes of these changes have been enumerated. On the basis of textual illustrations certain culturally-marked associations peculiar to the English speaking community have been distinguished.*

*Ключові слова: концепт, когнітивний шар, когнітивна ознака, національна картина світу, діахронічний підхід.*

#### 1. Вступні зауваження

ЗОВНІШНІСТЬ є одним із фундаментальних концептів багатьох культур, оскільки сприйняття людиною самої себе та оточуючих зумовлює її існування в соціумі. Сприйняття власного дзеркального відображення постає початковим моментом та основою спілкування людини з собою [6, с. 65]. Зовнішність – це важливе та містке джерело інформації про людину, яке служить засобом ідентифікації, формує враження однієї людини від іншої,

визначає загальне відношення симпатії чи антипатії в процесі спілкування [4, с. 161; 6, с. 67]. Завдяки зміні акцентів у сучасному мовознавстві та домінуванню антропоцентричної парадигми, яка повернула людині статус міри всіх речей, дослідження концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* набуває додаткового значення. Великий інтерес дослідників лінгвокогнітивного напрямку до цього концепту також пояснюється можливістю простежити зв'язок між мовними засобами репрезентації концепту та його ментальною сутністю і зрозуміти, як людина ідентифікує себе в англійській картині світу.

Метою статті є висвітлення особливостей вербалізації концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* в англійській мові на прикладі окремих лексем (*bald* 'лисий', *delicate* 'витончений', *scrawny* 'кістлявий', *swarthy* 'смуглий'), словосполучень (*ghastly clay colour* 'землистий колір', *to have more of the lily than of the rose* 'нагадувати більше лілію, ніж троянду') та речень (*Grace was his, and the white purity of boyhood, and beauty such as old Greek marbles kept for us*. 'Він має все — чарівність, білосніжну чистоту юності та красу, ту красу, яку втілили в мрамурі давні греки' [D.G., p. 64]). Діахронічний підхід до досліджуваного концепту дозволяє описати його динамічну сутність, визначити трансформацію концептуального змісту та проаналізувати особливості організації концепту в 19–20 століттях.

Концепт *ЗОВНІШНІСТЬ* є об'єктом дослідження багатьох учених: С.В. Олійник [8] розглядає особливості фразеологічної вербалізації концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* в англійській та українській мовах. Дисертація Н. Е. Яковенко [13] присвячена дослідженню когнітипа зовнішності на матеріалі художніх образів англійської літератури з урахуванням когнітивно-прагматичного підходу. В. З. Дем'янков [7] та Ю. В. Мещерякова [1] досліджують концепти *ПРИВАБЛИВІСТЬ* на матеріалі російської мови та *ВРОДА* в англійській та російській лінгвокультурах відповідно, що становить оцінний компонент концепту *ЗОВНІШНІСТЬ*. Т. В. Валюкевич [4] розглядає структурні моделі зовнішніх ознак людини. Таким чином, дослідження засобів вербалізації та структурних особливостей концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* було здійснено на матеріалі багатьох мов, але в рамках лінгвокогнітивної парадигми на матеріалі англійської мови з урахуванням діахронічного аспекту даний концепт повною мірою досліджено не було. Саме такий підхід до обраного концепту зумовлює актуальність дослідження.

Об'єктом дослідження виступає концепт *ЗОВНІШНІСТЬ* в англійській мові. Предметом вивчення постають особливості вербалізації концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* в англійській картині світу, а також еволюція його структури та семантики у 19–20 століттях.

У роботі було використано наступні методи: компонентний аналіз для визначення семантичних особливостей лексем, які входять до номінативного поля концепту; аналіз



синонімів імені концепту для моделювання концептуальних ознак; метод опозицій для виокремлення протилежних ознак у когнітивних секторах і підсекторах; концептуальний аналіз для встановлення способу організації концепту та кількісний аналіз для визначення співвідношення та продуктивності різних компонентів концепту.

Матеріал дослідження склав корпус із 449 лексичних одиниць – різних частин мови, дібраних методом суцільної вибірки з тлумачного словника Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [15] і корпус із 1332 конкретних реалізацій концепту *ЗОВНІШНІСТЬ*, отриманих методом суцільної вибірки з романів англійських авторів 19–20 століть [19–24] (686 та 646 контекстів відповідно), які представляють різні літературні течії (реалізм, модернізм, естетизм), що дозволяє зробити об'єктивні висновки про особливості розвитку концепту в зазначений період.

## 2. Основні результати дослідження

**2.1.** У ході дослідження було з'ясовано, що *ЗОВНІШНІСТЬ* – актуальний, регулярно репрезентований концепт, який відзначається високою номінативною щільністю та має сталий характер. Фрейм, тобто «уніфікована конструкція знання» цього концепту [2, с. 42], є «вродженим» у свідомості та природно виникає в процесі когнітивного розвитку кожної людини, як зазначає Ч. Філмор [12, с. 65]. Варто відзначити, що внутрішня форма концепту містить яскравий почуттєвий образ, що базується на візуальному сприйнятті. Досліджуваний концепт характеризується багатшаровою структурою, у межах якої розрізняється щільна ядерна зона та периферійні ознаки.

**2.2.** Лексему-репрезентант концепту *appearance* (від лат. *apparentia*) вперше зафіксовано в письмових пам'ятках середньоанглійського періоду. Згідно з The Shorter Oxford English Dictionary [17] релевантні ознаки концепту також виникли в цей період: 1. appearing or seeming to be, semblance; 2. apparent form, look, aspect; the general look of things; 3. outward look or show. Оскільки ключова лексема є полісемантом, то її смислова структура та семантичні можливості дозволяють вербалізувати декілька концептів [9, с. 38]. Одним із значень лексеми *appearance* є the fact of sb/ sth arriving, especially when it is not expected, або an act of being published or broadcast [OALD], однак ці значення не репрезентують риси зовнішності людини та можуть служити ознаками інших концептів.

За допомогою Webster's New Dictionary of Synonyms було визначено синоніми базової лексеми – *semblance* (від фр. *semblance*), *aspect* (від лат. *aspectus*), зафіксовані в літературних пам'ятках середньоанглійського періоду, у той час як синонім *look* датується давньоанглійським періодом. Лексеми на позначення частин тіла людини *head, eye, hair, body, skin, hand*, які входять до ядерної зони концепту, вживались у племінних діалектах

вже у 5 столітті н.е., тобто не дивлячись на відсутність імені концепту *APPEARANCE*, у мові функціонували засоби його вербалізації. На етапі 19–20 століть *ЗОВНІШНІСТЬ* постає сталим номінованим концептом, який має стандартне загальновідоме мовне вираження [10, с. 48].

Аналіз словникових дефініцій імені концепту *appearance*, а також вивчення семантичних особливостей синонімів базової лексеми на матеріалі різних словників англійської мови [14–18] надають змогу виявити такі ознаки концепту *ЗОВНІШНІСТЬ*:

- the outward aspect of a person or thing (implying form, expression, posture, colour);
- an outward form as perceived (whether correctly or not), esp. visually;
- the likeness of the thing to something;
- the outward seeming as contrasted to the inner reality;
- an apparent as opposed to an actual or genuine character.

Фразеологічні одиниці *appearances are deceptive* ‘зовнішність оманлива’ та *never judge by appearances* ‘не суди за зовнішністю’ підсилюють дві останні когнітивні ознаки концепту. У ході дослідження було виділено сему *outward (visual, apparent)*, яка інтегрує всі вищезгадані когнітивні ознаки, які виявляються як в 19, так і в 20 столітті.

**2.3.** Попри те, що кожен концепт має певну, хоча і не жорстку структуру, його структурне моделювання є досить умовним і становить процес опису змісту концепту [3, с. 29; 4, с. 160]. Такий підхід пояснюється акцентом дослідників на змістовній, а не на структурній стороні концепту [11, с. 40]. Завдяки експерієнціальному методу дослідження, що базується не на логічних правилах і характеристиках, а на досвіді взаємодії з оточуючим світом та враховує особливості повсякденного пізнання, тобто когніції [3, с. 19], було виявлено набір із 4 когнітивних шарів HEAD, BODY, CLOTHES, які формують базовий почуттєвий образ, та оцінний шар BEAUTY/ UGLINESS, що актуалізується як при характеристиці окремих компонентів зовнішності, так і образу людини в цілому. Когнітивні шари містять групи секторів і підсекторів, які становлять собою характеристику окремого аспекту когнітивного шару, у межах яких вирізняються мінімальні компоненти концепту – когнітивні ознаки. Ядерне розташування шарів HEAD і BODY пов’язане з їх первинною вербалізацією в англійській картині світу та актуалізацією базових рис зовнішності. Така структурна організація підтверджує приналежність концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* до концептів-схем, які мають просторово-контурний характер [3, с. 36]. Кількісна характеристика когнітивних шарів концепту наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Кількісна характеристика когнітивних шарів концепту ЗОВНІШНІСТЬ

Назва когнітивного шару	Кількість одиниць	%
1. HEAD	191	42,5
2. BEAUTY/ UGLINESS	106	23,7
3. BODY	103	22,9
4. CLOTHES	49	10,9
Усього	449	100

З точки зору частиномовної репрезентації основний корпус лексем, які об'єктивують цей концепт, складають прикметники кількістю 385 одиниць (*bushy* 'густий', *pale* 'блідий'), іменники – 53 одиниці (*giant* 'велетень', *skeleton* 'скелет') та дієслова кількістю 11 одиниць (*to attract* 'приваблювати', *to dazzle* 'вражати'). Такий розподіл пояснюється семантичною природою прикметників виражати властивості, якості, надавати характеристику об'єктам.

**2.4.** Найбільш значущим когнітивним шаром концепту є HEAD, який об'єктивується 191 лексемою, що свідчить про його ядерне розташування в структурі концепту. Цей шар утворено секторами HAIR і FACE, у межах якого виокремлено такі підсектори: EYES, SKIN, MOUTH AND LIPS, NOSE, BEARD AND MOUSTACHE, TEETH, CHIN, CHEEKS, FOREHEAD, EARS.

Кожний підсектор містить лексеми, згруповані за певними ознаками, так, наприклад, у підсекторі EYES об'єктивуються семи «колір» (*blue* 'блакитний', *brown* 'карий'), «розташування» (*bug-eyed* 'витрішкуватий', *deep-set* 'глибоко посаджений'), «розмір» (*beady* 'як намистинка', *huge* 'величезний') і «загальний вигляд» (*bloodshot* 'налитий кров'ю', *crooked* 'косий') у кількості 22 лексем.

У когнітивному шарі HEAD було виділено набір зоосемізмів, які об'єктивують деякі риси зовнішності людини (*mousy colour of hair* 'мишиний колір волосся', *foxy face* 'лисяче обличчя', *owlish face* 'совине обличчя', *piggy eyes* 'пороссячі очі', *wolfish eyes* 'вовчі очі'), розкривають асоціативні особливості англomовної картини світу та підтверджують важливу роль порівняння та подібності в передачі візуальних відчуттів [5, с. 234].

Уваги заслуговує також палітра кольорів, у межах якої виділяються наступні параметри позначення кольору очей (5 лексем) та волосся (5 лексем):

- за кольором металів: *coppery* (від *copper* 'мідь'), *silver* ('срібло'), *steely* 'сталевий';
- за кольором коштовних каменів: *jet* 'гагат', *sapphire* 'сапфір';
- за кольором природних матеріалів: *coal* 'вугілля', *sandy* (від *sand* 'пісок');
- за кольором рослинних матеріалів: *carroty* (від *carrot* 'морква'), *hazel* 'лісовий горіх'.

У вищезазначених групах лексем актуалізується когнітивна ознака *the likeness of the thing to something*, у той час як більшість лексем усіх секторів і підсекторів репрезентує ознаки *the outward aspect of a person or thing (implying form, expression, posture, colour)* та *an outward form as perceived (whether correctly or not), esp. visually*. Ознаки *the outward seeming as contrasted to the inner reality* та *an apparent as opposed to an actual or genuine character* на матеріалі словникової вибірки не знаходять вербалізації.

**2.5.** Когнітивний шар BEAUTY/ UGLINESS нараховує 5 когнітивних ознак (два крайніх виявлення оцінки BEAUTIFUL/ UGLY, а також два більш стриманих ATTRACTIVE/ PLAIN та ознаку SEXUALLY ATTRACTIVE), що складає 23,7% від загальної кількості лексем. Його також можна розглядати як окремий концепт, сполучений із концептом ЗОВНІШНІСТЬ. Кількісна характеристика даного когнітивного шару наведена в табл. 2.

Таблиця 2. Кількісна характеристика когнітивного шару BEAUTY/ UGLINESS

Назва ознаки	Кількість одиниць	%	Приклад
1. BEAUTIFUL, ATTRACTIVE	65	61,7	<i>beautiful</i> ‘вродливий’, <i>nice</i> ‘милий’
2. SEXUALLY ATTRACTIVE	22	20,6	<i>dishy</i> ‘спокусливий’, <i>sexy</i> ‘сексуальний’
3. PLAIN, UGLY	19	17,7	<i>hag</i> ‘карга’, <i>unattractive</i> ‘непривабливий’
Усього	106	100	

Позитивна оцінка зовнішності асоціюється з ознаками BEAUTIFUL, ATTRACTIVE і SEXUALLY ATTRACTIVE. Кількість лексем, що об’єктивують ці ознаки складає 82%.

**2.6.** Когнітивний шар BODY включає сектори: BREAST, LIMBS, WEIGHT, HEIGHT, CONSTITUTION та знаходить меншу репрезентацію в структурі концепту ЗОВНІШНІСТЬ (22,9% від загальної кількості лексем). Кількісна характеристика шару BODY наведена в табл. 3.

Таблиця 3. Кількісна характеристика когнітивного шару BODY

Назва секторів	Кількість одиниць	%	Приклад
1. WEIGHT	33	31,7	<i>fat</i> ‘товстий’
2. CONSTITUTION	26	25	<i>wiry</i> ‘жилавий’
3. LIMBS	24	24	<i>bow-legged</i> ‘кривоногий’
4. HEIGHT	11	10,6	<i>tall</i> ‘високий’
5. BREAST	9	8,7	<i>ample</i> ‘пишний’
Усього	103	100	

Аналіз значення лексем виявив, що взаємозв'язок секторів WEIGHT та HEIGHT є розмитим, оскільки багато лексем містять семи «вага» та «зріст», що ускладнює класифікацію мовного матеріалу. Так, наприклад, *beanpole* означає 'a tall thin person', *bulky* актуалізує ознаки 'tall and heavy', *a slightly built person* містить семи 'small and thin'.

**2.7.** Когнітивний шар CLOTHES характеризується найменшою актуалізацією в концепті *ЗОВНІШНІСТЬ*. Кількість лексем, що його репрезентує, складає 10,9%. Семантичний обсяг даного шару було розподілено на 4 сектори з протилежними ознаками: FASHION («fashionable»/ «old-fashioned»), MODERATION («ordinate»/ «inordinate»), NEATNESS («neat»/ «untidy»), TASTE («elegant»/ «tasteless»), причому сектори FASHION і MODERATION містять майже 70% усіх лексем, які репрезентують цей шар.

У ході дослідження було також виділено групу з 5 лексем: *dandy, fop, gallant* 'денді', 'франт', *smoothie* 'галантний кавалер' і *chick* 'чудово вдягнута жінка', які свідчать про більшу актуалізацію поняття «гарно вдягнений чоловік», аніж його жіночого кореляту, в англійській картині світу.

**2.8.** У ході діахронічного дослідження концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* була підтверджена його висока актуальність у свідомості англійської спільноти як у 19, так і в 20 столітті. Номінативна щільність концепту протягом двох століть залишається майже незмінною – на 1485 сторінках художніх текстів 19 століття знайдено 686 реалізацій концепту, на 1285 сторінках текстів 20 століття *ЗОВНІШНІСТЬ* вербалізується в 646 контекстах. У цілому концепт характеризується постійністю когнітивних шарів і когнітивних ознак, у той час як когнітивні сектори та підсектори виступають найбільш динамічним елементом. Так, у 20 столітті вербалізуються нові підсектори CHIN, EYELASHES, HIPS, NAILS та WAIST, які не були зареєстровані в корпусі вибірки 19 століття.

І в 19, і в 20 столітті семантичний обсяг концепту розподілено на 4 когнітивні шари: HEAD (352 та 361 ілюстрація), BODY, CLOTHES та оцінний шар BEAUTY/ UGLINESS. Однак репрезентація шарів CLOTHES та BEAUTY/ UGLINESS у 20 столітті різко зменшується, що свідчить про їх розташування на дальній периферії.

У межах ядерної зони змінюється кількість підсекторів, які містять значущі ознаки цього шару. Так, до таких підсекторів когнітивного шару HEAD у 19 столітті, як FACE, EYES, MOUTH AND LIPS, BEARD AND MOUSTACHE, NOSE, CHEEKS, SKIN, EYEBROWS, TEETH, FOREHEAD, EARS у 20 столітті додаються ще 2 – CHIN і EYELASHES.

Висока номінативна щільність підсектора FACE (87 та 76 реалізацій) пояснюється

його прямим співвідношенням з одним із синонімів ключової лексеми *aspect*. Обличчя, поряд з очами, є важливим джерелом інформації про людину, показником інтелекту та освіченості, прояву характеру, засобом вираження його емоцій: *If she had seen me hurt, it would have made her sorrowful; and her face has always looked sweet and happy, when I have dreamed of her.* ‘Якби ж вона бачила, як мене ображали, це б її засмутило, але, коли вона мені снилась, обличчя в неї завжди було ласкаве та щасливе’ [О.Т., р. 82]. *Her brown, Mongol face was perfectly blank, devoid alike of comprehension and curiosity.* ‘На її коричневому монгольському обличчі нічого не відобразилось – ані цікавості, ані розуміння’ [H. of D., р. 221].

З усіх синонімів ключового слова *appearance* лексема *look* найчастіше актуалізується при вираженні емоцій та стану людини, особливо в комбінаціях типа Adj. + look (*anxious look* ‘стурбований вигляд’, *empty look* ‘невизначний вигляд’, *haggard look* ‘виснажений вигляд’) та a look of N. (*a look of annoyance* ‘вираз роздратування’, *a look of pain* ‘вираз болю’, *a look of triumph* ‘вираз тріумфу’) і актуалізує тимчасові зміни у зовнішності, а не природжені риси.

Високою постійністю відрізняється підсектор EYES (50 і 48 контекстів), у межах якого не змінюється навіть лексема *blue* ‘блакитний’ (5 і 7 прикладів), що об’єктивує колір очей вродливої людини: *What is there in a pair of pink cheeks and blue eyes forsooth?* ‘Ну то й що, насправді, особливого у рожевих щічках і блакитних оченятах?’ [V.F., р. 100] *As a young man, with a great mass of curling chestnut hair, with a wonderful skin and large deep blue eyes, a straight nose and small ears, he had been the best-looking actor on the English stage.* ‘З молодощів його густе каштанове волосся, чудова шкіра, великі блакитні очі, прямий ніс і маленькі вуха здобули йому славу першого красеня англійської сцени’ [Theatre, р. 9].

Когнітивний шар BODY відрізняється незмінно високою репрезентацією на обох етапах дослідження (167 і 189 реалізацій), однак найбільших змін зазнає сектор LIMBS (зменшення текстових ілюстрацій з 66 у 19 столітті до 31 у 20 столітті)

У секторі TRUNK в 20 столітті актуалізуються нові підсектори HIPS і WAIST, вербалізація котрих, в першу чергу, пов’язана зі змінами в суспільній свідомості та відходом від вікторіанського морального кодексу: *A narrow scarlet sash, emblem of the Junior Anti-Sex League, was wound several times round the waist of her overalls, just tightly enough to bring out the shapeliness of her hips.* ‘Вузкий червоний пасок – емблема Молодіжної антистатевої спілки – обмотаний декілька разів навколо талії комбінезона, підкреслював круті стегна’ [1984, р. 12]. *Her belly was flat, her hips were small, there was a*

*very small roll of fat there, like a long sausage but everyone had that.* ‘Її живіт був плоский, стегна вузькі, жиру на них зовсім трохи, як та і в кого його нема’ [Theatre, p. 166].

Вербалізація підсектора BREAST в 20 столітті також зумовлена змінами в суспільній свідомості, причому якщо в 19 столітті цей підсектор репрезентовано трьома текстовими ілюстраціями на позначення тільки чоловічих грудей (у цьому випадку вірніше вживати іменник *chest*), то в 20 столітті цей підсектор вербалізовано в 7 ілюстраціях, 6 з яких актуалізують саме жіночі груди: *He is pale, thin, ugly, silent; he has thin legs, no chest, hay-coloured whiskers, and straw-coloured hair.* ‘Він блідий, сухорлявий, непривабливий, мовчазний. У нього тонкі ноги, повна відсутність грудей, бакенбарди кольору сіна та волосся кольору соломи’ [V.F., p. 62]. *He could feel her breasts, ripe yet firm, through her overalls.* ‘Він відчував її груди через комбінезон – стиглі, але тверді’ [1984, p. 184].

Окрім віддалення когнітивного шару CLOTHES від ядерної зони HEAD, що пояснюється зменшенням його репрезентацій цього з 77 до 36 у 19–20 століттях відповідно, він змінює оцінний знак з негативного на позитивний. Зменшення актуальності даного шару в 20 столітті пояснюється відсутністю ознак «fashionable» та «ordinate», які було виділено раніше: *One day as he was strutting about in prodigiously dandified new clothes, near St. Pancras, and a young baker's boy made sarcastic comments upon his appearance.* ‘Одного разу, коли він прогулювався біля церкви св. Панкратія, красуючись своїм новим франтівським костюмчиком, хлопчисько з булочної зробив їдке зауваження щодо його зовнішності’ [V.F., p. 547].

На відміну від когнітивного шару CLOTHES оцінний компонент BEAUTY/UGLINESS не змінює своєї позитивної оцінки протягом двох століть, проте в 20 столітті він вербалізується значно меншою кількістю текстових ілюстрацій (90 та 69).

Варто відзначити роль грецької та римської культури, яка вважається взірцем краси та мистецтва, в змістовному наповненні сектора BEAUTIFUL у 19 столітті. Так, наприклад, вродливий чоловік порівнюється з Адонісом і Купідомом: *I really can't see any resemblance between you... and this young Adonis, who looks as if he was made out of ivory and rose-leaves.* ‘Не бачу нічого спільного між тобою... та цим юним Адонісом, наче створеним із слонової кістки та трояндових пелюстків’ [D.G., p. 9]. На прикладі останнього речення також просліджується взаємозв’язок сем «young» та «beautiful», у той час як ознака «old» у багатьох контекстах невід’ємна від семи «ugly»: *'If you please, mistress,' said a withered old female pauper, hideously ugly: putting her head in at the door, 'Old Sally is a-going fast.'* – ‘Пробачте, місіс, – сказала висохла стара жебрачка, винятково потворна, просовуючи голову у двері, – стара Саллі відходить’ [O.T., p. 180]. Цікаво, що в

корпусі вибірки, яка відноситься і до 19, і до 20 століть, були знайдені приклади вживання семи «ugly» відносно інших національностей: *The odious Mahometan expresses himself charmed by her beauty*. ‘Огидний магометанин каже, що заворожений її красою’ [V.F., p. 497]. *The Pie-wie women are ugly but very devoted*. ‘Пай-вайські жінки потворні, але дуже віддані’ [H.of D., p. 266].

Найбільш значущою особливістю когнітивного шару BEAUTY/ UGLINESS у 20 столітті є вербалізація ознаки «sexually attractive/ unattractive» (6 ілюстрацій), що пояснюється цілим комплексом соціальних і політичних змін, які відбулися на початку 20 століття: емансипація, суфражистський рух, занепад вікторіанства, перебудова орієнтацій людини. У 5 випадках ця ознака актуалізується відносно жінки, причому в 4 ілюстраціях актуалізується сема сексуальної непривабливості: *Notwithstanding her cropped peroxide hair and her heavily-painted lips she had the neutral look that marks the perfect secretary*. ‘Незважаючи на коротко стрижене знебарвлене перекисом волосся та густо нафарбовані губи, вона мала безстатевий вигляд, який відрізняв ідеальну секретарку’ [Theatre, p. 4]. *He was a highly-sexed young man and enjoyed sexual exercise*. ‘Він був напрочуд палким і насолоджувався любовною грою’ [Theatre, p. 126].

### **3. Висновки**

У ході дослідження було виявлено, що концепт ЗОВНІШНІСТЬ є важливою складовою англомовної картини світу та фундаментальним концептом багатьох культур, оскільки сприйняття людиною самої себе є невід’ємною умовою її існування в суспільстві. З точки зору психології ідентифікація зовнішності людини базується на інтенсивності візуальних вражень, саме тому внутрішня форма концепту містить яскравий почуттєвий образ.

Досліджуваний концепт відзначається високою номінативною щільністю, сталим характером, високою актуальністю та регулярною вербалізацією в свідомості англомовної картини світу. За ступенем абстракції ЗОВНІШНІСТЬ належить до концептів-схем, які мають просторово-контурний характер.

Незважаючи на те, що базова лексема *appearance*, яка походить від лат. *apparentia*, була запозичена в англійську мову з французької у середньоанглійський період, засоби вербалізації концепту існували ще до 5 століття н.е. та актуалізували базові частини тіла людини, тобто концепт отримав сьогоденне ім’я лише в середньовіччя, тоді як його семантичне наповнення почалося ще в давньоанглійський період.

Аналіз словникових дефініцій імені концепту, його синонімів *aspect*, *look*, *semblance* та фразеологічних одиниць виявив, що когнітивна ознака *the outward aspect of a person or thing (implying form, expression, posture, colour)*, яка отримує найбільшу вербалізацію,



становить ядерну конкретно-образну характеристику концепту, у той час як ознаки *the outward seeming as contrasted to the inner reality* та *an apparent as opposed to an actual or genuine character* займають периферійне розташування. При складанні семантики базової лексеми важливо пам'ятати, що *appearance* — полісемант, який може вербалізувати декілька концептів.

Семантичний обсяг концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* було розподілено на 4 когнітивні шари HEAD, BODY, CLOTHES та оцінний шар BEAUTY/ UGLINESS, що містить характеристику окремих рис зовнішності (найчастіше обличчя та очей) та оцінку образу людини в цілому. У межах когнітивних шарів містяться сектори та підсектори, а також вирізняються мінімальні компоненти концепту — когнітивні ознаки. Аналіз словникової вибірки виявив, що шар HEAD та BODY є найбільш значущими, у той час як шар CLOTHES отримує найменшу репрезентацію.

Діахронічне вивчення концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* на матеріалі художніх текстів 19–20 століть виявило, що досліджуваний концепт є динамічним утворенням, який складається з шарів різного часу походження: первинні шари HEAD і BODY об'єктивуються майже однаковою кількістю текстових ілюстрацій протягом 19–20 століть, тоді як шари CLOTHES та BEAUTY/ UGLINESS у 20 столітті зазнають найбільших змін: вони віддаляються на периферію концепту внаслідок зменшення контекстів, у яких репрезентуються продуктивні ознаки, а саме «fashionable», «ordinate» у шарі CLOTHES та «attractive», «beautiful» у шарі BEAUTY/ UGLINESS. Окрім цього когнітивний шар CLOTHES змінює знак оцінки з позитивного в 19 столітті на негативний у 20 столітті. Завдяки діахронічному вивченню концепту було встановлено, що в 20 столітті актуалізацію отримала нова ознака «sexually attractive/ unattractive».

Таким чином, незважаючи на однаково широку об'єктивацію концепту *ЗОВНІШНІСТЬ* протягом двох століть, постійну кількість когнітивних шарів і незмінність ядра концепту (HEAD і BODY) динамізм концепту виявляється в появі нових підсекторів EYELASHES, CHIN, HIPS, WAIST у 20 столітті, що свідчить про деталізацію деяких рис зовнішності, у віддаленні шарів CLOTHES і BEAUTY/ UGLINESS від ядра концепту, у зміні кількості актуалізованих ознак, а також знака оцінки цілого шару.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Антология концептов* / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. — М. : Гнозис, 2007. — 512 с.
2. *Бессонова О. Л.* Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти :

[монографія] / О. Л. Бессонова. — Донецьк : ДонНУ, 2002. — 361 с.

3. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. — Тамбов : Изд-во Тамбовского университета, 2000. — 123 с.

4. *Валюкевич Т. В.* Лингвистический статус концепта «внешность» (на материале английского языка) / Т. В. Валюкевич // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2001. — Сер. романо-герм. філологія. — № 537. — С. 159–537.

5. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. — М. : Русские словари, 1996. — 416 с.

6. *Гримак Л. П.* Общение с собой : Начала психологии активности / Л. П. Гримак. — М. : Политиздат, 1991. — 320 с.

7. *Демьянков В. З.* Прототип и реализации концепта «привлекательность» в русском языке / В. З. Демьянков // Концептуальное пространство языка : [сб. научн. тр. ТГУ им. Г. Р. Державина]. — 2005. — С. 167–184.

8. *Олійник С. В.* Оцінні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.17 / С. В. Олійник. — Донецьк, 2008. — 243 с.

9. *Попова З. Д.* Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — Воронеж : Истоки, 2001. — 191 с.

10. *Рудакова А. В.* Когнитология и когнитивная лингвистика / А. В. Рудакова. — Воронеж : Истоки, 2004. — 80 с.

11. *Степанов Ю. С.* Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 824 с.

12. *Филлмор Ч.* Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике: [сб. научн. тр.]. — М.: Прогресс, 1988. — Вып. 23. — С. 52–92.

13. *Яковенко Н. Э.* Когнитивно-прагматический подход к пониманию текста (когниотип внешности) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.19 / Н. Э. Яковенко. — Краснодар, 1998. — 18 с.

#### СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

14. *Collins Concise Dictionary* / [ed. by M. Makins]. — Glasgow : Harper Collins Publishers, 1995. — 1583 p. [CCD]

15. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / [ed. by S. Wehmeier]. — Oxford : Oxford University Press, 2000. — 1602 p. [OALD]

16. *The Oxford Modern English Dictionary* / [ed. by J. Swannell]. — Oxford : Clarendon Press, 1995. — 1287 p. [OMED]

17. *The Shorter Oxford English Dictionary*: [2 volumes / W. Little, H. W. Fowler, J. Coulson]. — Oxford : Clarendon Press, 1983. — Vol. 1. — 1280 p. — Vol. 2. — 2672 p. [SOED]

18. *Webster's New Dictionary of Synonyms*. — Springfield : Merriam-Webster Inc., 1984. — 909 p. [WNDOS]

#### СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. *Dickens Ch. The Adventures of Oliver Twist* / Charles Dickens. — London : Chapman and Hall, 1858. — 438 p. [O.T.]

20. *Maugham W. S. Theatre* / William Somerset Maugham. — М. : Изд-во Менеджер, 2006. — 304 с. [Theatre]

21. *Orwell G. 1984* / George Orwell. — Coradella Collegiate Bookshelf Editions, 2004. — 408 p. [1984]

22. *Thackeray W. M. Vanity Fair* / William Makepeace Thackeray. — New York and London: Harper and Brothers Publishers, 1898. — 676 p. [V.F.]

23. *Waugh E. A Handful of Dust* / Evelyn Waugh. — СПб: КАРО, 2005. — 288 с. [H. of D.]

24. *Wilde O. The Picture of Dorian Gray* / Oscar Wilde. — СПб: КАРО, 2007. — 400 с. [D.G.]

*Надійшла до редакції 18.04.11*

© 2011 Л. Г. Гладкоскок  
(м. Чернівці)

## **ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ЛЕКСИЧНІЙ МІКРОСИСТЕМІ “ТЕМНИЙ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

### **ГЛАДКОСКОК Л. Г. ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ЛЕКСИЧНІЙ МІКРОСИСТЕМІ “ТЕМНИЙ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

*В статті досліджуються парадигматичні відношення прикметників зі значенням “темний” в англійській мові. Показник коефіцієнта кореляції вказує на силу парадигматичних зв’язків. Елементи лексичних мікросистем досліджуються за допомогою статистичних методів на основі синтагматичних властивостей слова.*

### **ГЛАДКОСКОК Л. Г. ПАРАДИГМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ МИКРОСИСТЕМЕ “ТЕМНЫЙ” В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ**

*В статье исследуются парадигматические отношения прилагательных со значением “темный” в английском языке. Показатель коэффициента корреляции указывает на силу парадигматических связей. Элементы лексических микросистем исследуются с помощью статистических методов на основе синтагматических свойств слова.*

### **HLADKOSKOK L. H. PARADIGMATIC RELATIONSHIPS IN THE LEXICAL MICROSISTEM “DARK” IN THE ENGLISH LANGUAGE**

*The article is aimed at investigating the paradigmatic relationships meaning “dark” in the English language. The opinions of well-known scientists are highlighted and taken into consideration.*

*There was determined the procedure of investigation of the lexical microsystem. It includes the following stages: 1) the determination of the dominant-word in order to form the lexical microsystem; 2) the formation of the studied lexical microsystem with the help of component or component-statistical analysis on the basis of explanatory dictionaries; 3) the text analysis and selection of the fragments of the text to make the semantic analysis of the studied word corresponding to a sentence or to the part of a sentence (syntagm); 4) the distribution of the received fragments according to the semantic groups of the words collocated with the studied word (in our case, the nouns collocated with the investigated adjectives); 5) the basic tables formation where the usage frequency of a word with the subgroups of nouns or separate nouns is presented; 6) the statistical analysis of the tables and interpretation of received results. The intensity of these paradigmatic relationships is determined by the index of the coefficient of correlation. The data of the tables differentiate the important paradigmatic relationships of the studied adjectives.*

*The investigation shows that the paradigmatic relationships between the elements of lexical microsystem can be successfully studied with the help of statistical methods on the basis of syntagmatic qualities of a word.*

*Ключові слова: парадигматичні відношення, коефіцієнт кореляції, семантика знака, синтактика знака.*

**1. Вступні зауваження.** Терміни “парадигматика” та “синтагматика”, введені в науку Ф. де Соссюром, широко використовують у дослідженнях лексичного складу мови. Під парадигматикою в лексиці розуміємо системні відношення між словами – на відміну від лінійних відношень у синтагмі. Інакше кажучи, парадигматичні відношення між словами – це відношення в системі мови (*langue*, за термінологією Ф. де Соссюра), а синтагматичні відношення відображають властивості слова в мовленні, тексті (тобто в *parole*, за термінологією Ф. де Соссюра).

Найпростіші способи встановлення парадигматичних відношень в лексиці відомі в науці давно: це опис семантики слова через його синоніми. Відповідно, парадигматичні відношення між словами відображено в тлумачних, синонімічних,

тезаурусних словниках, де семантику слова описано за допомогою інших, близьких за смыслом, слів, або слова представлено у вигляді певних угруповань, об'єднаних спільною семою або спільним поняттям (синонімічні словники та словники-тезауруси).

В епоху бурхливого розвитку структуралізму в радянському мовознавстві (60-ті–70-ті роки ХХ століття) широкого поширення набула методика вивчення лексики у вигляді більших або менших за обсягом парадигматичних угруповань, що одержали назву “семантичне поле” (під впливом ідей німецького лінгвіста Й. Тріра) або “лексико-семантична група слів” (далі – ЛСГ) (під впливом книги А. А. Уфимцевої “Опыт изучения лексики как системы” (див. [12]). Спочатку вітчизняних семасіологів цікавили два основних питання: як виокремити (інвентаризувати) лексичну мікросистему, обрану об'єктом дослідження, і як описати семантичні властивості елементів, що формують цю лексичну мікросистему. Однак незабаром перед семасіологами виникли нові проблеми: якими об'єктивними методами можна вивчати синтагматичні відношення між членами ЛСГ (тобто сполучуваність слів, що входять до складу ЛСГ) і як можна точно описати парадигматичні відношення між елементами ЛСГ.

Для вирішення таких задач запропоновано та апробовано два основних методи: аналіз словникових дефініцій (“компонентний аналіз словників”) і викриття парадигматичних зв'язків слова на основі його сполучуваності, тобто його синтагматичних відношень. Перший метод представлено, зокрема, в праці Б. О. Плотнікова “Дистрибутивно-статистический анализ лексических элементов” (1979), а другий – у книзі В. А. Московича “Статистика и семантика” (1969). Ціла низка праць, написаних у Мінську під керівництвом А. Є. Супруна та в Чернівцях під керівництвом В. В. Левицького, засвідчує, що парадигматичні відношення між елементами лексичних мікросистем, встановлені за допомогою компонентного аналізу тлумачних словників, і парадигматичні відношення, виявлені на основі сполучувальних властивостей слова, не збігаються і різняться між собою (див., наприклад, [7; 10]). Причина цього криється в тому, що значення слова включає в себе декілька великих за обсягом компонентів (“прошарків”): семантику (сигніфікативне значення), прагматику (конотативне значення) та синтактику (сполучувальні властивості слова). Останній компонент – “синтактика знака” відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні власне значення. Так, В. А. Звегінцев вважав, наприклад, що значення слова – це його потенційна сполучуваність [6, с. 132], а Ю. Д. Апресян цілком обґрунтовано стверджував, що “семантичну інформацію можна тлумачити чи то як особливість семантики слова, чи то як особливість його синтактики” [2, с. 230]. У тлумачних

словниках, на основі яких вивчають парадигматичні відношення між елементами лексичної мікросистеми, представлено результати інтуїтивного аналізу лексикографа, що базуються на сполучуваності слова. Тут на перший план виступає наче препарована на основі лексикографічного досвіду автора словника семантика знака, а його сполучуваність, винесена за межі, присутня побіжно у вигляді окремих прикладів. Але можна здійснити спробу максимально формалізувати процедуру вивчення синтактики знака, тобто сполучуваності слова та висунути на передній план (у ході опису його парадигматичних відношень) уже не результати аналізу семантики, а результати аналізу сполучуваності слова.

Пошукам і розробкам таких процедур присвячено на початковому етапі праці А. Я. Шайкевича (1963), А. Є. Супруна та його співробітників (Супрун, Плотніков, Аладко) (1969), В. А. Московича (1969) та ін. дослідників; на наступних етапах – праці співробітників Чернівецького університету (див. [1; 3; 5; 7] тощо).

**2. Процедура вивчення лексичних мікросистем.** Розроблені в Чернівецькому університеті процедури вивчення ЛСГ слів, а також синтагматичних і парадигматичних відношень між членами цих ЛСГ зведено до таких основних етапів:

1. Вибір слова-домінанти для формування лексичної мікросистеми (наприклад, такими домінантами в нашому дослідженні є слова *dark* і *light*).

2. Формування (інвентаризація) за допомогою компонентного чи компонентно-квантитативного аналізу тлумачних словників досліджуваної лексичної мікросистеми (див. праці [4; 8; 9]).

3. Аналіз достатньо великого за своїм обсягом тексту, з якого добирають (методом суцільної вибірки) фрагменти тексту, що дорівнюють реченню або його частині (синтагмі), достатні для семантичного аналізу досліджуваного слова.

4. Розподіл всього корпусу одержаних фрагментів за семантичними класами тих слів, з якими сполучається досліджуване слово (в нашому випадку – іменників, з якими сполучаються спостережувані нами прикметники).

5. Укладання вихідних таблиць, у яких представлено частоти вживання досліджуваних слів з підкласами іменників або з окремими іменниками.

6. Статистичний аналіз таблиць та інтерпретація одержаних результатів.

Потрібно зазначити, що значний внесок в дослідження сполучуваності слова зроблено Н. М. Амосовою, яка показала, що слово може реалізовувати своє значення в трьох типах контекстів – синтаксичному, лексичному контексті, що складається з “ідеографічної групи” (наприклад, англійський прикметник *blind* + група іменників на

позначення емоцій – кохання, ненависть тощо) та лексичному контексті, що складається з окремих слів (*blind* + окремі іменники). Ці три типи контекстів одержали пізніше точніше визначення у працях Ю. Д. Апресяна: синтаксична сполучуваність слова (на рівні класу слів), семантична сполучуваність (на рівні підкласу слів) і лексична сполучуваність (на рівні окремого слова). Відповідно, сполучуваність прикметника можна вивчати в моделі [слово] + [підклас слів] або в моделі [слово] + [слово] (див. вище пункти 4 і 5 у перерахуванні процедурних етапів вивчення лексичних мікросистем).

### 3. Синтагматичні властивості прикметників зі значенням “темний”.

Предметом нашого аналізу є синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників, що утворюють ЛСГ зі значенням “світлий – темний” в англійській мові. На першому етапі аналізу сформовано названу ЛСГ за допомогою компонентно-квантитативної методики. Результати цього аналізу надруковано окремою статтею. На другому етапі проаналізовано текст загальним обсягом близько 2,5 млн. слів, з якого дібрано 934 фрагменти, що містять прикметники зі значенням “світлий” і 2594 фрагменти, що містять прикметники зі значенням “темний”.

Цю статтю присвячено вивченню парадигматичних відношень другої підгрупи – “темний”. До цієї підгрупи, як встановлено в ході інвентаризації, належать прикметники: *dark* (домінанта підгрупи); *black, dim, gloomy, murky* (ядро), *obscure, dismal, dusky* (центр); *brown, evil, sad, secret, sinister, mysterious, hidden* (периферія першого ступеня); *sullen, wicked, threatening, angry, swarthy* (периферія другого ступеня). Ядро та центр формують прикметники, що описують основне або близьке до основного значення домінанти *dark*. Периферійні складові описують другорядні, переносні значення *dark* або є синонімами до слів периферії (так звана периферія другого ступеня).

Щоб виконати процедурний етап, указаний нами вище під номером 4, весь корпус одержаних із тексту іменників – контекстуальних наборів прикметників *dark, black, dim* і т. д., розподілено на 21 семантичний підклас:

1. Зовнішність людини, частини тіла: *face, eyes, skin, arm, leg, hair*.
2. Власні назви: *Jack, Sula, Robin*.
3. Одяг, предмети одягу: *suit, dress, clothes, hat, socks, coat*.
4. Почуття, емоції, психічний стан, характер: *satisfaction, nostalgia, confusion, impatience, temperament, shame*.

5. Органи чуття, ступінь розуміння й сприйняття: *sight, understanding, sense of humour, perception, vision, feeling*.
6. Соціальний статус людини, фах: *doctor, writer, waiter, photograph, nurse, clerk*.
7. Конкретні поняття, неживі предмети: *lamp, stone, car, flag, knife, key*.
8. Абстрактні поняття: *life, secret, depth, beauty, expanse, influence*.
9. Фауна: *dog, horse, cat, lion, tiger, bird*.
10. Флора: *rose, tulip, tree, shrub, oak, flower*.
11. Природа, її явища, погода: *weather, rain, fog, wind, snow, hail*.
12. Час, пори року, частини доби: *year, hour, day, night, morning, winter*.
13. Їжа, страви, напої: *bread, coffee, tea, chocolate, beer, wine*.
14. Манера висловлювання: *response, chatter, hint, word, speech, verse*.
15. Освітлення: *light, illumination, flash, glint, radiance, glare*.
16. Приміщення: *room, hall, flat, house, bar, temple, corridor*.
17. Вогонь, повітря, вода, земля: *air, fire, water, river, earth, ground*.
18. Голос, звуки, сміх, кроки: *voice, laugh, smile, tone, squall, echo*.
19. Кольори: *colour, shade, blue, red, grey, green, ginger*.
20. Людина (дружні, родинні стосунки, національність, раса тощо): *man, woman, child, son, American, person*.
21. Інші поняття, явища: *thing, bulk, mass, part, side, spot*.

Частоти сполучуваності кожного з досліджуваних прикметників з кожним з 21 підкласів іменників представлено в таблиці 1.

**4. Парадигматичні властивості прикметників зі значенням “темний”.** Дані, наведені в таблиці 1, можна використати для знаходження парадигматичних відношень між досліджуваними прикметниками. Гіпотезу, на якій побудовано встановлення парадигматичних відношень на основі синтактики знака, висвітлено в підрозділі 1. Узагальнено зводимо цю гіпотезу до твердження: що більшою мірою збігаються сполучувальні властивості двох слів, то більший семантичний зв’язок між ними. Якщо, до прикладу, в тексті іменник *будинок* сполучається з прикметниками *великий, високий, красивий*, то припускаємо, що між трьома названими прикметниками існує семантичний зв’язок. Зрозуміло, що зв’язок між *великий* і *високий* повинен бути тіснішим, аніж між *великий* і *красивий*. Досвід показує, що за достатньо великого набору іменників і достатньо великої кількості контекстів зрештою *великий* і *високий* виявляються (за результатами статистичного аналізу) тісніше пов’язаними між собою, ніж *великий* і *красивий*.



Таблиця 1. Сполучуваність ЛСГ прикметників зі значенням *dark* із підкласами іменників

Підкласи іменників	dark	black	gloomy	dim	murky	obscure	dismal	dusky	brown	mysterious	evil	sad	secret	hidden	sinister	sullen	angry	wicked	threatening	swarthy	Усього
1.	114	137	1	5	1	0	0	0	109	0	1	11	2	14	0	2	5	1	1	0	404
2.	10	49	0	0	0	1	2	0	1	4	0	1	0	3	1	0	1	2	0	1	76
3.	34	160	1	3	0	0	0	0	18	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	218
4.	9	5	4	3	1	5	0	0	0	6	0	7	16	2	1	1	4	2	1	0	67
5.	5	2	2	1	0	1	0	0	0	3	1	6	3	1	1	0	3	1	0	0	30
6.	3	34	2	2	0	5	1	0	5	0	0	2	8	3	0	0	2	0	1	0	68
7.	76	111	7	9	0	4	0	1	68	14	9	2	47	14	2	4	5	4	5	1	383
8.	32	7	1	4	2	13	1	2	2	14	5	18	24	16	13	0	2	6	1	0	163
9.	3	60	0	0	0	0	0	1	13	1	0	2	0	1	0	1	2	1	1	0	86
10.	15	8	0	1	0	0	0	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
11.	29	34	1	1	0	0	0	0	18	2	1	0	6	0	1	2	0	0	0	0	95
12.	32	6	0	0	0	0	0	0	1	0	4	4	2	0	0	0	0	1	1	0	51

Продовження табл. 1

Підкласи іменників	dark	black	gloomy	dim	murky	obscure	dismal	dusky	brown	mysterious	evil	sad	secret	hidden	sinister	sullen	angry	wicked	threatening	swarthy	Усього
13.	6	17	2	0	0	0	0	0	10	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	38
14.	1	3	1	0	0	7	0	0	0	1	0	8	0	6	7	0	4	0	0	0	38
15.	4	4	0	10	1	0	1	0	3	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	25
16.	69	8	6	9	1	2	0	0	2	0	0	3	5	2	0	0	0	1	0	0	108
17.	25	10	0	1	2	0	0	1	13	0	0	1	0	3	0	1	1	0	0	0	58
18.	12	5	0	0	0	1	1	0	2	4	0	12	3	0	1	3	17	0	3	0	64
19.	121	28	1	10	2	1	0	1	19	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	185
20.	32	72	2	4	0	1	0	0	13	3	5	7	4	3	2	2	10	22	2	8	192
21.	60	68	5	3	0	5	0	0	5	9	4	14	18	7	2	0	6	4	3	0	213
Усього	692	828	36	66	10	46	6	6	310	61	30	101	140	75	33	16	63	46	19	10	2594

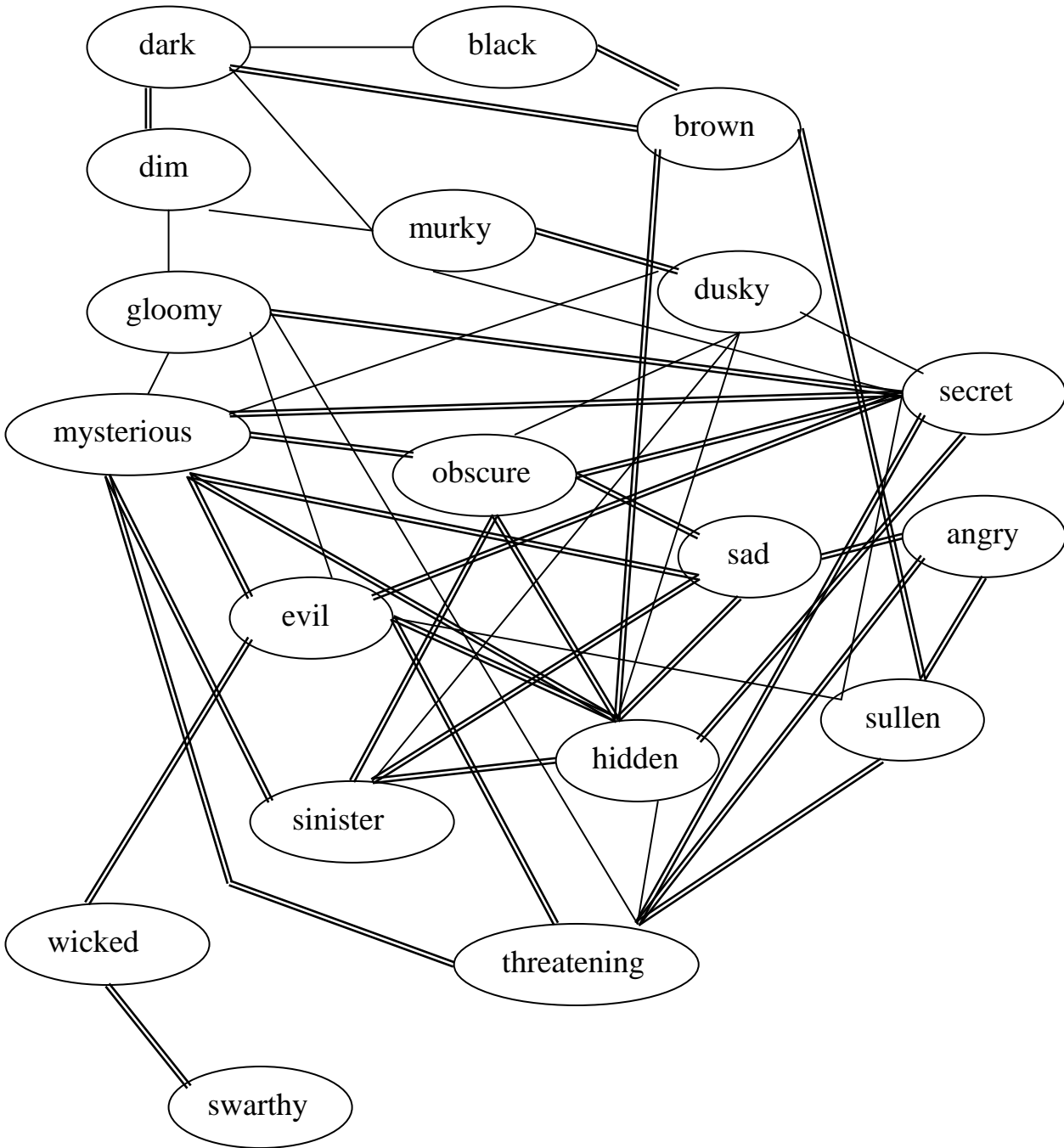
Примітка. Підкласи іменників у таблиці позначено цифрами.

Найефективнішим статистичним аналізом, що дозволяє врахувати кількість контекстуальних наборів, що збігаються, а також суму сумісного вживання кожного з 21 підкласів іменників з кожним зі спостережуваних прикметників, є кореляційний аналіз. Основним кінцевим показником цього аналізу виступає коефіцієнт кореляції, який вимірюють величинами від 0 до 1 зі знаком “+” або “-”. Очевидно, що нас цікавлять виключно позитивні зв’язки (коефіцієнти). Варто звертати увагу на те, що величини коефіцієнтів можуть бути достатньо великими (для певної кількості спостережень) і не надто великими. Щоб знати точно, суттєва чи несуттєва величина коефіцієнта кореляції, статистика оперує поняттям “статистична значущість”, яку визначають за допомогою спеціально розроблених процедур. У нашому статистичному експерименті маємо 21 пару “ознак” (семантичних підкласів); величина  $df = 21 - 2 = 19$  (“число ступенів свободи”). При  $df = 19$  мінімально значущою величиною коефіцієнта кореляції  $r$  буде величина, що дорівнює 0,43 (вірогідність  $P = 95\%$ ); за вірогідності 99% величина коефіцієнта повинна бути не меншою за 0,55. Отже, вважаємо, що зв’язки між прикметниками з коефіцієнтом 0,55 і вище є сильними; між 0,43 і 0,54 – середніми; меншим за 0,43 – несуттєвими, слабкими зв’язками.

З метою економії місця ми не подаємо в цій статті таблицю, що містить отримані нами величини. Для унаочнення зв’язків між досліджуваними прикметниками зобразимо одержані статистичні результати схематично (див. схему 1).

Насамперед нас цікавить питання, чи підтвердив статистичний аналіз стратифікацію (розподіл) групи “темний” на такі самі ділянки, які виділено нами за допомогою компонентного аналізу, тобто на ядро, центр, периферію. Схема 1 показує, що загалом можна дати ствердну відповідь на поставлене запитання. У верхній частині схеми чітко видно взаємні зв’язки *dark*, *black*, *dim*, *murky*, *gloomy*. Тут не вистачає лише прикметника *dismal*, який не має жодного статистичного зв’язку з жодним іншим прикметником групи. Це можна легко пояснити та передбачити, оскільки, по-перше, частота вживання *dismal* надзвичайно низька (див. табл. 1), а, по-друге, його сполучуваність значно відрізняється від сполучуваності інших прикметників – наприклад, від *dusky*, який за такої самої невеликої частоти вживання виявляє подібну сполучуваність із *murky* та *secret* (кількість парадигматичних зв’язків *dusky* також невелика). Схема 1 демонструє, які прикметники займають проміжну позицію між “центром” і “периферією”. Це *secret* (він пов’язаний із *dusky*, *murky* та *gloomy*), а також *brown* (він пов’язаний із *black* і *dark*). Найбільшу кількість парадигматичних зв’язків фіксуємо в периферійних прикметників *hidden* (9 зв’язків), *mysterious* (8), *secret* (8), *obscure* (7), *evil* (7), *threatening* (7), *sad* (5), *sinister* (5). Порівняно

невелику кількість зв'язків мають *sullen*, *wicked*, *swarthy*, *angry*. Усі ці прикметники належать до периферії 2-го ступеня (винятком з цієї групи є *threatening*, який володіє 7 зв'язками).



== – сильні зв'язки

— – середні зв'язки

Схема 1. Парадигматичні зв'язки між прикметниками зі значенням «темний»

Зі схеми 1 також видно, що парадигматичні зв'язки можна розподілити на дві

категорії – такі, що утворюють “ланцюжок”, і такі, що формують “фігуру”. До “ланцюжкових” зв’язків належать, наприклад, *dark – dim – gloomy – secret; evil – wicked – swarthy; sad – angry – sullen – threatening*. Трикутні або чотирикутні замкнені фігури утворюють: *dark – dim – murky – dark; murky – dusky – secret – murky; mysterious – dusky – secret – evil – mysterious; evil – secret – sullen – evil* тощо.

Для виявлення спільних властивостей прикметників, у яких викрито сильні парадигматичні зв’язки, скористаємося даними таблиці 1. Так, *dark, black* і *dim* мають такі подібні синтагматичні зв’язки: підкласи 1 [зовнішність людини, частини тіла], 4 [почуття, емоції, психічний стан, характер], 7 [конкретні поняття, неживі предмети], 15 [освітлення], 16 [приміщення]; *dim* і *gloomy* виявляють подібну сполучуваність із підкласами 4 [почуття, емоції, психічний стан, характер], 6 [соціальний статус людини, фак], 7 [конкретні поняття, неживі предмети], 16 [приміщення]. Але – і це також потрібно враховувати – обидва слова не сполучаються (і в цьому також полягає побідність їхніх сполучувальних властивостей) з підкласами 2 [власні назви], 9 [фауна], 12 [час, пори року, частини доби] і т. і.

Спільні семантичні ознаки між спостережуваними прикметниками встановлюємо за допомогою тлумачних словників. Скористаємося для цього двомовним англо-українським словником [11], в якому тлумачення англійських слів відбувається шляхом їхнього перекладу українською мовою. Якщо порівняти, за даними цього словника, семантику *dark, black* і *dim* (див. табл. 2), то з таблиці 2 чітко бачимо, що у *dark* і *black* спільними компонентами виступають “темний”, “чорний”, “похмурий”, “сумний”, “безнадійний”; у *dark* і *dim* – “неясний”, “мутний”, “нечистий”.

Таблиця 2. Тлумачення окремих прикметників зі значенням “темний”

<b>dark</b>	<b>black</b>	<b>dim</b>
1) темний; чорний	1) чорний	1) тьмянний, неясний, погано освітлений
2) смуглявий	2) темний	2) невиразний, туманний
3) порочний; нечистий; сумнівний	3) чорношкірий	3) слабкий
4) безрадісний, похмурий, сумний	4) брудний	4) матовий, мутний
5) неясний, незрозумілий	5) похмурий, сумний, безнадійний	5) безбарвний, сірий, нудний
6) безнадійний, тяжкий	6) зловісний	
7) таємничий, таємний, секретний, невідомий	7) злий, злісний, злобний	
8) неосвічений, некультурний, відсталий	8) страшенний, запеклий	
	9) твердолобий	

Продовження табл. 2

<b>gloomy</b>	<b>murky</b>	<b>obscure</b>
1) похмурий, темний 2) понурий, сумний, хмурий 3) смутний, гнітючий	1) темний, похмурий 2) хмарний, туманний 3) понурий, хмурий	1) темний, похмурий, мало освітлений, тьмянний 2) неясний, невиразний, туманний 3) нечіткий, приглушений 4) незрозумілий, нерозбірливий 5) непомітний, невідомий 6) прихований
<b>dismal</b>	<b>dusky</b>	<b>brown</b>
1) гнітючий, зловісний 2) похмурий, темний, засмучений, пригнічений 3) сумний, понурий 4) тяжкий, катастрофічний	1) присмерковий, темний, темнуватий, тінистий 2) смуглявий 3) похмурий, сумний, меланхолійний	1) брунатний, коричневий, бурий 2) смаглявий, загорілий, засмаглий 3) карий 4) сутінковий, присмерковий 5) невибілений 6) жвавий, спритний, моторний
<b>evil</b>	<b>sad</b>	<b>secret</b>
1) злий, зловтішний, зловмисний 2) лихий, зловісний 3) шкідливий, згубний 4) поганий, огидний 5) нездоровий, шкідливий	1) сумний, смутний, журливий, прикрий, похмурий 2) тьмянний, темний, хмурий 3) жахливий, страшений 4) низькосортний 5) глевкий, погано випечений 6) серйозний	1) таємний, секретний 2) потаємний, прихований 3) скритний, замкнутий 4) зашифрований 5) таємничий, загадковий, незбагнений 6) самітний 7) незрозумілий, незбагнений
<b>sinister</b>	<b>mysterious</b>	<b>hidden</b>
1) зловісний, похмурий, поганий, бридкий 2) нечесний, темний 3) низький, підлий 4) нещасний, лихий 5) згубний, шкідливий 6) поганий, сумнівний 7) лівий	1) таємничий, незбагнений	1) схований, прихований, таємний, потайний
<b>sullen</b>	<b>wicked</b>	<b>threatening</b>
1) похмурий, понурий, сердитий, відлюдний 2) гнітючий, зловісний 3) неясний, тьмянний 4) приглушений, низький, сумний 5) упертий, норовливий 6) такий, що повільно тече	1) злий, недобрий 2) грішний, нечистий 3) пустотливий, бешкетливий 4) лютий, розлючений 5) шкідливий, небезпечний 6) неприємний, відразливий	1) загрозовий, той, що несе небезпеку
<b>angry</b>	<b>swarthy</b>	
1) сердитий, гнівний, лютий 2) запалений, почервонілий	1) смуглявий, темний, загорілий	

Неважко віднайти також подібність у наборі компонентів інших прикметників, що входять до складу досліджуваної мікросистеми. У периферійних прикметників найчастіше присутні такі компоненти: “схований”, “прихований”, “таємний” (*hidden, secret, mysterious,*

*obscure*); “зловісний”, “поганий”, “шкідливий”, “лихий” (*evil, sinister, sullen, angry*).

**Висновки.** Проведене дослідження показує, що парадигматичні відношення між елементами лексичних мікросистем можна успішно вивчати за допомогою статистичних методів на основі синтагматичних властивостей слова. Сполучувальні властивості слова, його синтактика є надзвичайно важливими складовими лексичного значення слова, хоча й не обов’язково збігаються з “семантикою” знака, яка може включати будь-яку додаткову денотативно-сигніфікативну інформацію.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Агапій А. П.* Лексико-семантична група дієслів мовлення в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. П. Агапій. — К., 1999. — 20 с.

2. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. — М. : Наука, 1974. — 367 с.

3. *Быстрова Л. В.* Вивчення синтагматичних зв’язків слів за допомогою статистичних методів / Л. В. Быстрова // Мовознавство. — 1978. — С. 44–48.

4. *Быстрова Л. В.* К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов / Л. В. Быстрова, М. Д. Капатрук, В. В. Левицкий // Филологические науки. — 1980. — № 6. — С. 75–78.

5. *Гинка Б. И.* Лексико-семантическая группа существительных со значением «труд, работа» в современном немецком языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Б. И. Гинка. — Одесса, 1983. — 20 с.

6. *Звегинцев В. А.* Семасиология / В. А. Звегинцев. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1957. — 321 с.

7. *Капатрук Н. Д.* Прилагательные со значением “сильный” и “слабый” в современном немецком языке : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Н. Д. Капатрук. — Мн., 1982. — 258 с.

8. *Левицкий В. В.* Семасиология / В. В. Левицкий. — Винница : НОВА КНИГА, 2006. — 512 с.

9. *Левицкий В. В.* Экспериментальные методы в семасиологии / В. В. Левицкий, И. А. Стернин. — Воронеж : ВГУ, 1989. — 192 с.

10. *Плотников Б. А.* Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Б. А. Плотников; [под ред. А. Е. Супруна]. — Мн. : Выш. Школа, 1979. — 136 с.

11. Сучасний англо-український словник. — Харків : ВД школа, 2003. — 768 с.

12. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. — М. : АН СССР, 1962. — 288 с.

*Надійшла до редакції 29.11.10*

© 2011 М. О. Ларькіна  
(м. Запоріжжя)

## ТАКТИКО-СТРАТЕГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ НІМЕЦЬКОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ОГОЛОШЕННЯ

### **ЛАРЬКІНА М. О. ТАКТИКО-СТРАТЕГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ НІМЕЦЬКОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ОГОЛОШЕННЯ**

*У статті розглянуто основні особливості тактико-стратегічної організації німецьких інституційних оголошень. В результаті аналізу текстів інституційних оголошень виокремлено основні комунікативні стратегії та підпорядковані ним комунікативні тактики, а також надано їх характеристику з точки зору їх ролі при створенні таких оголошень.*

### **ЛАРЬКИНА М. А. ТАКТИКО-СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ НЕМЕЦКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЪЯВЛЕНИЯ**

*В статье рассмотрены основные особенности тактико-стратегической организации немецких институциональных объявлений. В результате анализа текстов институциональных объявлений выделены основные коммуникативные стратегии и подчиненные им коммуникативные тактики, а также представлена их характеристика с точки зрения их роли при создании таких объявлений.*

### **LARKINA M. A. THE TACTICAL AND STRATEGIC ORGANIZATION OF THE GERMAN INSTITUTIONAL ADVERTISEMENT**

*The main peculiarities of the tactical and strategic organization of the German institutional advertisements are investigated in the article.*

*Investigating the object of the German institutional advertisements as the communicative phenomenon, we have come to the conclusion that they can be viewed as a discourse act. The type of the discourse act depends on the aims of the institutional advertisements: external ones belong to the offerative discourse act "proposition" and internal ones count both as the offerative discourse act "proposition", "request" and "message". Both types use special communicative strategies and tactics in order to develop an advertisement. The communicative analysis of the German institutional advertisements has shown that there are four most applicable communicative strategies: the communicative strategy of presentation, motivation, agent's image optimization and manipulation. The first strategy seems to be obligatory in every single institutional advertisement because it represents the most important information about the object of the advertisement as well as contact data. It operates with such communicative tactics as one of the valuation information, problem situation and distance keeping. The communicative strategy of motivation has the tactics of the explicit and implicit motivation, argumentation and positive perspective description. The communicative strategy of agent's image optimizations is based upon the tactics of agent's image development and psychological intrusion. The third communicative strategy of manipulation is more typical of internal institutional advertisements and uses the tactics of inducement and menace. These communicative strategies and tactics are commonly used at the developing of both external and internal institutional advertisements and help to create the needed persuasive effect upon the recipients.*

*Ключові слова: інституційне оголошення, дискурсивний акт, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, маніпуляція, аргументація.*

**Об'єктом** цієї розвідки є німецьке інституційне оголошення (ІО), а **предметом** – його тактико-стратегічна організація. Відповідно, основна **мета** статті полягає у з'ясуванні комунікативно-прагматичних особливостей текстотипу "інституційне оголошення", зумовлених його жанрово-мовленнєвою специфікою. Це передбачає вирішення таких **завдань**, як визначення типів стратегій і тактик, що конституують ІО, та опис умов їх реалізації для досягнення певного перлюкутивного ефекту.

Інституційне оголошення є частиною певного комунікативного акту, в якому воно побутує як дискурсивний акт – "одиниця мовленнєвої дії, що включена в інтеракцію та являє собою ланцюжок мовленнєвих актів, поєднаних спільною телеологічною установкою в єдиний мовленнєвий блок, в якому перетинаються та взаємодіють різні



іллокутивні сили із різними прагматичним значеннями" [9, с. 85]. Це визначення ілюструє ІО з комунікативно-прагматичної точки зору, тому правомірно розглядати кожен окремий текст ІО як прямий дискурсивний акт ініціального типу, спеціалізований на встановленні контакту між суб'єктами спілкування – агентом і клієнтом дискурсу та спонукати останнього на певні (як правило, бенефактивні), дії, тобто вигідні для обох або принаймні одного з них.

Кожне ІО характеризується набором певних комунікативних стратегій (КС) і комунікативних тактик (КТ), які допомагають досягти найбільшого перлокутивного ефекту і тим самим слугують мовленнєвою "зброєю" його автора. Дослідження типів і реалізації цих комунікативних стратегій і тактик у текстах ІО становить **актуальність** цієї розвідки.

Проблематика КС і КТ займає свою нішу в сучасному мовознавстві, будучи об'єктом досліджень багатьох лінгвістів [7; 3; 5; 6; 2; 10; 12; 14; 15]. Сутність КС тлумачать як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення певної мети [7, с. 375; 14, с. 5]. Т. ван Дейк розуміє КС як запрограмований план послідовного виконання певних кроків для отримання оптимального кінцевого результату відповідно до цілей комунікантів і доступних когнітивних ресурсів (час, увага, фонові знання, інтерес тощо) [15, с. 33], враховуючи при цьому інтенції і агента, і клієнта дискурсу. Він також підкреслює здатність КС адаптуватися до кожної конкретної ситуації, передбачаючи в такий спосіб функціонування певного набору КС для кожного окремого випадку. Вдалим підсумком вже названих підходів до осмислення КС є її визначення Ф.С. Бацевичем як "оптимальної реалізації інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів комунікації та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації" [3, с. 118]. Цим визначенням ми й будемо керуватися далі при аналізі обраного об'єкта.

Розрізняють кооперативні, некооперативні (конфліктні) та маніпулятивні стратегії мовленнєвого спілкування. Кооперативні КС втілюються в інформативні та інтерпретативні діалоги або полілоги, зумовлені спільними цілями комунікантів і спрямовані на розв'язання певних проблем, при цьому позиції комунікантів не є протилежними, а навпаки, доповнюють одна одну. Некооперативні КС зумовлені розбіжностями в намірах комунікантів і спричиняють конфліктні ситуації та суперництво. Маніпулятивні КС закликають змінювати свідомість адресата відповідно до цілей та прагнень мовця [1, с. 167; 3, с. 119; 12, с. 269–270].

КС, що формують комунікативний рисунок ІО, звичайно, належать до кооперативних з елементами маніпуляції, оскільки у разі здійснення за допомогою ІО ефективного впливу на клієнта це гарантує вигоду для обох сторін. Це можливо завдяки

комунікативним тактикам (КТ) – "підпорядкованим комунікативній стратегії конкретним способам реалізації інтенційно-стратегічної програми" [12, с. 270]. КТ відноситься до КС як план вираження до плану змісту, оскільки кожна тактика спрямована на певну зміну фрагмента свідомості клієнта у потрібному для агента напрямі відповідно до стратегії, яку він для цього обрав.

Загальнодискурсивна інтенція будь-якого ІО є оферативною, а точніше – пропозиційною (пропозиція товару, послуги тощо) та зумовлює використання в них обмеженого набору КС. Як зазначає О. С. Рогальова, кожна КС виявляє цілу низку тактичних прийомів, спрямованих не тільки на реалізацію комунікантом плану побудови своєї мовленнєвої поведінки, але й на досягнення загального завдання мовлення [10, с. 12], що визначається такими компонентами ІО: презентаційною частиною (в якій надається інформація про об'єкт, що пропонується, а також реквізити підприємства) та аргументаційною частиною (в якій автор наводить привабливі для клієнта факти щодо означеного об'єкта та моделює можливі вигоди як результат їх майбутньої взаємодії). Це реалізується завдяки таким КС: стратегії презентації, мотивування, оптимізації образу клієнта та маніпуляції.

**Комунікативна стратегія презентації** (або інформативна КС) є основною для обраного мовленнєвого жанру, завданням якої є представити якомога повнішу інформацію мінімальними вербальними засобами, що досягається за допомогою таких КТ: оцінного інформування, проблематизації, дистанціювання.

**Тактика оцінного інформування** являє собою контамінацію інформування і оцінки [10, с. 12], що разом дозволяють авторові навести дані про об'єкт оголошення та одночасно охарактеризувати компанію, що цей об'єкт пропонує, у вельми позитивний спосіб. Основними способами вербалізації цієї тактики є вживання оцінних предикатів та епітетів при змалюванні послуг та об'єкта зовнішнього ІО, що зазвичай не несуть на собі смислового наголосу, однак формують у свідомості клієнта його позитивну картину: *eine ständige Auswahl an bildschönen Rassenhunden, kreatives Kinderballett, sehr gepflegte Geräte, immer top informiert, fertiggestellte niveauvolle Wohnanlage, provisionsfreie Vermietung, moderne Produktionshalle, Eiscafé in Bestlage, topmodernisiertes repräsentatives Gründerzeitbüro, mit optimaler Verkehrsanbindung, helle und ruhig gelegene Atelier- bzw. Bürofläche, kleines sonniges Ladenlokal, für Sie das richtige Büro, innovative und vertriebsorientierte Ausrichtung*. Також це стосується авторепрезентації агентом ІО самого себе або підприємства, від імені якого подається оголошення: *Ihr seriöser Umzugspartner, Rambazamba – Kinderspielparadies, drittgrößte Genossenschaftsbank in Rheinland, unser dynamisches Team, international agierendes Unternehmen, renommierte Detektei, Wir sind ein*

*mittelständisches bundesweit etabliertes Unternehmen, erfolgreiches Telekommunikationsunternehmen.* При цьому автор, створюючи образ "рідної" компанії, апелює головним чином до таких її характеристик, як статус і рівень професійності, а також ступінь поширення діяльності (чим ширший він, тим більш серйозною та надійною видається компанія).

**Тактика проблематизації** передбачає представлення об'єкта ІО як способу вирішення певної проблемної ситуації, що виникла у клієнта [10, с. 13]. У випадку зовнішнього ІО – це отримання необхідних послуг, вирішення питання безробіття, оренда промислового приміщення. Користуючись цією КТ, агент ІО зображує проблемну ситуацію, з якою вірогідно стикнувся клієнт ІО, та пропонує йому вирішення із численними звабливими перевагами для останнього. При цьому зиск, який отримує сам агент ІО від цієї угоди, переважно залишається проігнорованим, оскільки важливим моментом КТ є створити у клієнта враження домінантності його інтересів. У такий спосіб агент ІО модифікує у свідомості клієнта власний образ "рятівника", "панацеї" від проблем, що вигідно виділяє його серед інших ІО даної сфери.

Використання КТ проблематизації ілюструє зовнішнє ІО про найм: (1) *Kein Job / Geld?? Sie sind zwischen 18 u. 35 Jahren und reisebereit? Junges Team sucht bundesweit unabhängige, sympathische Mitarbeiter. Bieten: Super Verdienst, Unterkunft, Einarbeitung + Starthilfe! Führerschein kann gemacht werden! Info: Tel.: 0613/5013056.* Таке ІО апелює до безробітних віком від 18 до 35 років, що полюбляють подорожувати, та пропонує їм прекрасні умови праці разом з високою зарплатнею. Вживання "звучних" прикметників *unabhängig, sympathisch, reisebereit*, активного, меліоративно забарвленого прислівника *super* для акцентуації розміру заробітної платні, окличних речень, в яких міститься промісивна інформація, та сакраментального питання на початку *Kein Job / Geld??* з двома знаками питання надають (1) менш офіційного характеру та формують навколо нього атмосферу колегіальності та довіри. Якщо клієнт оголошення стверджувально відповість на це запитання та асоціюватиме себе з образом, створеним в ІО, то його сприймання цього ІО буде швидшим і більш відкритим, хоча уважна людина помітить відсутність будь-якої конкретики в (1), що скоріш говорить про несерйозну позицію цієї компанії.

**Тактика дистанціювання** характеризується дотриманням дистанції між агентом і клієнтом. Оскільки жанр ІО спирається на соціально-статусні стосунки людей, ця КТ орієнтована скоріш на збільшення дистанції з метою підкреслення субординації однієї сторони стосовно іншої (кандидата на посаду та працедавця, орендаря і орендодавця тощо), що реалізується за допомогою протиставлення займенників *Sie* і *Wir*. Пор.: (2) *Ihre*

*Familienplanung ist erfolgreich abgeschlossen... und Sie wollen sich für den nächsten verantwortungsvollen Schritt entscheiden? Wir informieren Sie gerne über eine neue minimal invasive Technik der Sterilisation beim Mann ohne Nadel und ohne Skalpell. Dr. med. Marc Armbruster, Urologe und Männerarzt.*

Однак, можливі й винятки, наприклад, ІО про надання послуг: (3) *Pippi feiert mit dir! Kindergeburtstage, Feiern in Schule und Kindergarten, wo oder was auch immer... 0711 850094 • 0173 4309913 • babettewalter@web.de.* (3) пропонує послуги з влаштування дитячих свят, і саме цільова аудиторія цього ІО спонукає використати в апелятивному реченні звертання не *Sie*, а *du* з метою підкреслити факт звернення опосередковано через дорослих до їх дітей і тим самим продемонструвати відданість своїй роботі та дружню манеру поведінки.

**Комунікативна стратегія мотивування** відіграє значну роль при модифікації знань і свідомості клієнта ІО, оскільки тактичні прийоми вказаної КС закликають переконати його у перевагах саме цього виду послуг, цієї посади або цього приміщення. На відміну від КС презентації, ця КС актуалізується не у всіх зовнішніх ІО та є факультативною, однак вона позитивно впливає на реалізацію іллокутивної мети оголошення, спираючись при цьому на тактики прямого та прихованого мотивування, аргументації та заохочення позитивною перспективою.

**Тактика прямого мотивування** слугує для означення автором цілей, які він переслідує, публікуючи ІО. Пор.: (4) *Wir suchen zwecks Erweiterung unseres Angebotes für unseren Jugendbauernhof für suchtgefährdete Jugendliche in Neureichenau und unsere Rehabilitationseinrichtung für suchtkranke Frauen und deren Kinder in Wegscheid, sowie als Elternzeitvertretung Diplom-Psychologe/in, Sozial-Pädagoge/in, Sozialarbeiter/in mit (abgeschlossener) therapeutischer Zusatzausbildung, Diplom-Psychologe/in, Sozial-Pädagoge/in, Sozialarbeiter/in (Berufsanfänger), Facharzt/Fachärztin für Psychotherapie, Psychiater/in.* Зазначене ІО про найм містить експліцитну інформацію про те, для якої саме роботи, з якими пацієнтами та в яких містах потрібні нові кадри. Це дає клієнту ІО миттєве уявлення про сферу діяльності інституції, що його розміщує, та рівень її надійності. Таким чином, ІО з таким детальним описом отримує більший кредит довіри з боку потенційних клієнтів, ніж ІО з мінімальною кількістю даних.

Зовнішнє ІО про оренду (5) є невеликим за обсягом, тут КТ явної мотивації проявляється в інфінітивній конструкції *zu vermieten*, що володіє директивною семантикою та спонукає клієнта ІО звернути увагу саме на це приміщення. Пор.: (5) *Bonn: Veranstaltungsraum, 100 m<sup>2</sup>, zu vermieten. Ascon 0228/943773. k.schuh@ascon-net.de, kalaydo.de-Code ga161547.*

Тактиці прямої мотивації протиставлена **тактика прихованого мотивування**, яка є

більш тонким інструментом окреслення інтересів автора. Вона також виражає інтенції агента ІО, однак відбувається це не напряму, а завдяки різноманітним прийомам, як наприклад, у зовнішньому ІО про оренду (6): *Ihr neuer Standort in Rheinbach, Citylage mit optimaler Verkehrsanbindung und Parkmöglichkeiten: Repräsentative Neubau-Praxis-/Büroetage, 177 m<sup>2</sup>, EDV-Verkabelung, bodentiefe Fenster, Laminatböden, 1.295,00 € zzgl. NK/MwSt. RheinHaus-GmbH, Tel.: 0228/9730-236, www.rheinhaus.de*. Агент ІО використовує тут прийом впливу на підсвідомість клієнта за допомогою присвійного займенника *Ihr*, тим самим програмує останнього на сприйняття вказаного в оголошенні об'єкта як приміщення, що вже знаходиться у його власності.

**Тактика аргументування** також є невід'ємною частиною КС мотивування клієнтів ІО. І. І. Пірог розглядає аргументацію як засіб мовленнєвого впливу на свідомість людини, за допомогою якого досягається породження бажаних для агента думок [8, с. 85]. Т.Р. Ананко підкреслює необхідність запевнити співрозмовника в істинності окремого судження та змусити його погодитися з запропонованою думкою [1, с. 175], що у випадку ІО означатиме успішність його іллокутивної мети. КТ аргументування корелює з КТ оцінного інформування та є інструментом персуазивного впливу (переконування) клієнта ІО за допомогою адитивної інформації про об'єкт ІО, що може бути вирішальною при прийнятті рішення. Вона має містити привабливі для клієнта ІО характеристики та звучати переконливо й вагомо.

Прикладом КТ аргументування є зовнішнє ІО про надання послуг (7): *Umzüge günstig und zuverlässig nach Vereinbarung. T.: 0160/94942044*. У цьому ІО автор апелює до двох домінуючих для клієнта характеристик, які він очікує отримати від послуги будь-якого роду – доступної вартості та високої якості. Затративши мінімальну кількість тексту, агент (7), тим не менш, вказав основні привабливі для клієнта фактори і цілком може розраховувати на позитивний перлокутивний ефект такого ІО.

**Тактика заохочення позитивною перспективою** є продовженням КТ аргументування, оскільки прогнозує вигоди, якими насолоджуватиметься клієнт, відреагувавши на те чи інше ІО. Лексема "позитивний" не даремно винесена в назву КТ: аналіз емпіричного матеріалу, а також знайомство з даними аналізу інших видів інституційного дискурсу [1, с. 17; 13, с. 279] показали, що в текстах спонукального типу, до яких належить ІО, не помічено жодного випадку зображення негативної перспективи. Це пояснюється тим, що згадування можливих неприємних наслідків як результату взаємодії буде, безсумнівно, фатальним для ІО.

КТ опису позитивної перспективи найактивніше задіяна в зовнішніх ІО про найм.

Пор.: (8) *Ihre Perspektiven: Verantwortungsvolle und abwechslungsreiche Tätigkeit, Leistungsgerechte Bezahlung, eigenverantwortliches, aber auch teamorientiertes Arbeiten* та (9) *Wir bieten: motivierende Arbeitsbedingungen, flexible Arbeitszeiten, leistungsgerechte Bezahlung*. Аспекти, які вважають за потрібне освітити агенти ІО (8) і (9), часто перетинаються, оскільки тут знову ж таки важливо підкреслити ті моменти, що є вирішальними при виборі місця роботи: колектив, в якому доведеться працювати, умови праці та її оплата.

У зовнішньому ІО про оренду (10) також використовується КТ заохочення перспективою, що виражається у переліченні автором ІО можливих способів пристосування приміщення під різноманітні цілі. Імпліцитно він також дає зрозуміти потенційним орендаторам, що це приміщення є достатньо великим та універсальним: (10) *Endenich, Zentrum, ca. 120,00 m2 Nutzfl., flexible Nutzungsmöglichkeiten, z.B. für Schulungsräume, Praxis, Fahrschule, Büro, Laden, 950,00 € Miete zzgl. NK 150,00 € 2,38 Monatsmieten Provision, Marcinek Immobilien 0177/6239483*.

**Комунікативна стратегія оптимізації образу клієнта** полягає у формуванні в текстовій структурі образу клієнта [10, с. 14]. Вузьке коло потенційних об'єктів ІО вимагає чіткої диференціації цільової аудиторії, на яку воно орієнтоване. Як правило, це досягається завдяки конкретизації певних екстралінгвальних характеристик, в яких і вимальовується потрібний образ клієнта (вік, працездатність, передумови співпраці, особисті якості, соціальний статус тощо). Найчастіше ця КС застосовується у зовнішніх ІО про найм та надання послуг, а також у внутрішніх ІО службового ґатунку, та оперує тактиками конструювання образу партнера та психологічного вторгнення.

**Тактика конструювання образу партнера** необхідна за умов орієнтації ІО на досить обмежену групу людей, які б відповідали вимогам цього ІО. Пор.: (11) *Ihr Profil. Fachlich: abgeschlossenes, betriebswirtschaftliches Studium überzeugendem Ergebnis, idealerweise mit dem Schwerpunkt Controlling oder Vergleichbares; sichere EDV-Kenntnisse, insbesondere Excel und weiter Office-Produkte; idealerweise Erfahrungen im relevanten Arbeitsbereich. Persönlich: Sie sind selbstbewusst, durchsetzungsfähig, entscheidungsfreudig und belastbar; Sie verfügen über analytische Stärken und konzeptionelles Denken*.

(12) *Haben Sie Interesse an der Arbeit mit suchtkranken Menschen? Sind Sie an neuen Konzepten interessiert? Dann bewerben Sie sich doch*.

(13) *BA-Baz GmbH sucht ab sofort bundesweit erfahrene, zuverlässige und flexible Mitarbeiter, Rohrschlosser, Rohrmonteur*.

Всі три приклади є частиною зовнішніх ІО про найм. (11) є найбільшим за обсягом і тому найінформативнішим, воно створює доволі детальний образ клієнта ІО –

майбутнього співпрацівника компанії. Власне викладення характеристик також логічно розділене на два блоки, що містять професійні та особисті якості. Це надає наочності ІО та говорить на користь агента ІО, адже він чітко уявляє собі, які робітники йому потрібні. (12) оперує кардинально іншим способом оформлення інформації про клієнта. Тут не стверджувальні речення, а навпаки, питальні. За допомогою низки питань агент (12) досягає одразу двох цілей: по-перше, визначає коло людей, яких може зацікавити вакансія, по-друге, встановлює діалог з клієнтами цього ІО, виходячи у такий спосіб на якісно інший рівень спілкування – більш колегіальний. Нарешті, представлена в (13) інформація стосовно пошуку співробітників відрізняється від інших більшою конкретністю, адже тут вказані не тільки професійні якості ("досвідчений", "надійний", "гнучкий"), які є атрибутами універсального вжитку в зовнішніх ІО про найм. Агент в (13) економить вербальні засоби та місце, зазначаючи професії, на які ведеться набір, тому необхідність описувати вміння та навички автоматично відпадає.

КТ конструювання образу партнера трапляється також у зовнішніх ІО про оренду. Пор.: (14) *Exklusive Büroräume de Luxe, 60 m2, für höchste Ansprüche, mit Duschbad, eingebauter Pantry-Küche + Garderobe, Nussbaumparkett, neuste Technik (für Übernachten geeignet)*. Використовуючи словосполучення *für höchste Ansprüche*, агент ІО (14) натякає на відповідність цього приміщення тільки для тих компаній, що піклуються про власне реноме і не жаліють грошей на зовнішній "блиск", підтверджуючи усталену народну мудрість "Зустрічають за одержинкою".

**Тактика психологічного вторгнення** передбачає вторгнення автора ІО на "територію" клієнта та корелює з КТ проблематизації. Завдяки цій КТ агент ІО намагається встановити контакт з клієнтом, демонструючи свою значимість і поінформованість щодо проблем, бажань і прагнень клієнта ІО та висловлюючи свою готовність допомогти йому реалізувати їх: (15) *Mehr Einkommen? Sie sind an einem zusätzlichen, Monat für Monat wiederkehrenden Einkommen interessiert und wohnen im Großraum Dresden? Dann rufen Sie uns einfach an! Fa. Wagnüller Tel: 0351/4223648 oder iriswagnueller@aol.com*. Таке оголошення легко знайде відгук серед не дуже перебірливих у засобах людей, які живуть біля Дрездена та бажають подробиці. Дана КТ є психологічно обумовленою та спирається на природну схильність кожної особи проєціювати все, що вона бачить або чує, на себе.

**Комунікативна стратегія маніпулювання** також часто застосовується при конструюванні текстового рисунку ІО. За визначенням А.В. Оляничя, маніпуляція є видом психологічного впливу, здійснення якого веде до прихованого виникнення в іншій

людини намірів, що не співпадають з його існуючими бажаннями [7, с. 363]. Пор.: (16) *Im Anhang erhalten Sie den Stundenplan für das Herbstsemester 10. Ich bitte Sie, diesen Plan sorgfältig zu kontrollieren und allfällige Korrekturen mit Ihrem Abteilungsleiter zu besprechen. Der Abteilungsleiter ist dafür besorgt, dass Korrekturen bis spätestens 07.06.10 an Sepp Böcklin gemeldet werden. Verspätete Korrekturen können nur mit sehr großem Aufwand für alle Beteiligten noch im Stundenplan umgesetzt werden. Ich danke Ihnen allen für die seriöse Kontrolle und die Einhaltung des Termins.* Маніпулятивні дії агента ІО є скоріш імпліцитними, ніж явно означеними у тексті. Не можна, однак, погодитись із О.М. Бабич, яка стверджує, що маніпулятивний вплив має бути нещирим [2, с. 13]. Агент (16) не приховує своєї волітвної інтенції та вдається до такого трохи завуальованого маніпулювання вчинками клієнтів (16) тільки тому, що інституційність та статусний вектор видів цього типу дискурсу змушують дотримуватись етикетних формул у спілкуванні та ввічливого ставлення до партнерів з комунікації.

Тут наявна **тактика спонукання**, оформлена як ввічливе прохання надіслати виправлення не пізніше вказаного терміну. Неприємні наслідки запізнілого надходження навчального плану виражені **менасивною КТ**, яка корелює із КТ спонукання і вербалізує ввічливу погрозу щодо санкцій для тих, хто не зауважить строки його подання. Нарешті, (16) завершується подякою агента за серйозний контроль і дотримання терміну, вказаного вище, що є, звичайно, перспективним спонуканням до дії – дякувати за фактично ще не виконану роботу. У такий спосіб агент (16) висловлює свою повагу та впевненість у клієнтах (16), в їхньому успішному та вчасному виконанню поставленого завдання, підсвідомо мотивуючи їх не розчарувати його.

Підводячи **підсумки**, зазначимо, що інституційне оголошення постає як когнітивно-дискурсивна одиниця текстової комунікації, покликана встановлювати певні ділові відношення між його агентами і клієнтами. З комунікативно-прагматичної точки зору інституційне оголошення побутує як дискурсивний акт, що спирається на комунікативні стратегії і тактики. Тактико-стратегічна організація інституційних оголошень характеризується використанням чотирьох основних комунікативних стратегій – презентації, мотивування, оптимізації образу клієнта та маніпулювання. Кожна стратегія оперує власним набором тактик і прийомів, за допомогою яких створюється комунікативно-когнітивний каркас кожного оголошення. При цьому базовими тактиками для більшості оголошень є тактики оцінного інформування, аргументації та заохочення позитивною перспективою.

**Перспективою** дослідження є вивчення концептуальної системи інституційних оголошень та їх вербальної реалізації в різних типах.



## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ананко Т. Р.* Англомовний корпоративний дискурс : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т. Р. Ананко. — Ізмаїл : ПБТ, 2007. — 237 с.
2. *Бабич О. М.* Мовленнєві акти з порушенням умови щирості у сучасному німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. М. Бабич. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. — 20 с.
3. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — К. : Академія, 2004. — 344 с.
4. *Иванова И. П.* Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. — М. : Высшая школа, 1981. — 285 с.
5. *Иванова Ю. М.* Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов : дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Ю. М. Иванова. — Волгоград, 2003. — 131 с.
6. *Місягіна І. М.* Стратегія ухильності у відповідях на запитання в сучасному англомовному художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 "Германські мови" / І. М. Місягіна. — Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2010. — 20 с.
7. *Олянич А. В.* Презентационная теория дискурса / А. В. Олянич. — Волгоград : Перемена – Политехник, 2004. — 600 с.
8. *Пірог І. І.* Аргументативні тактики в сучасному німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі / І. І. Пірог // Вісник ХНУ. — Харків : ХНУ, 2010. — № 928. — С. 85–90.
9. *Приходько А. Н.* Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипологика / А. Н. Приходько // Когниция. Коммуникация. Дискурс. — 2010. — № 1. — С. 101–122.
10. *Рогалева О. С.* Брачное объявление как речевой жанр рекламного дискурса (коммуникативно-прагматический и когнитивный аспекты) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / О. С. Рогалева. — Омск : ОГУ им. Ф.М. Достоевского, 2005. — 22 с.
11. *Рублева Е. В.* Лингвопрагматические аспекты политической теледискуссии : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Е. В. Рублева. — М., 2006. — 24 с.
12. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава :

Довкілля-К, 2010. — 844 с.

13. *Халатян А. Б.* Российский предвыборный дискурс: стратегия победы / А. Б. Халатян // Язык. Текст. Дискурс. — Ставрополь : СГПИ, 2009. — №7. — С. 271–281.

14. *Черкасова И. С.* Реализация коммуникативной стратегии самопрезентации личности в русских и немецких объявлениях о знакомстве : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / И. С. Черкасова. — Волгоград : ВГПУ, 2006. — 22 с.

15. *Dijk van T.* Strategic Discourse Comprehension / Teun van Dijk // In *Linguistica Testuale*. — Genova, 1981. — P. 31–62.

*Надійшла до редакції 28.04.11*

© 2011 І. В. Лесик  
(м. Луцьк)

## ЕФЕКТ КОНТРАСТУ ЯК ВИЯВ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ ІРОНІЇ

### **ЛЕСИК І. В. ЕФЕКТ КОНТРАСТУ ЯК ВИЯВ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ ІРОНІЇ**

*У статті досліджується одна із головних онтологічних ознак іронії – парадоксальність та ефект контрасту як вияв парадоксальності. Робиться висновок про те, що парадоксальність іронії виявляється, з одного боку, у контекстуальній недоречності іронії, з іншого боку, у суперечливому співвідношенні між формою та змістом іронічного висловлення. Розглянуто різні типи контрастів та їх вплив на інтерпретацію іронії реципієнтом.*

### **ЛЕСИК И. В. ЭФФЕКТ КОНТРАСТА КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ПАРАДОКСАЛЬНОСТИ ИРОНИИ**

*В статье исследуется одна из главных онтологических характеристик иронии – парадоксальность и эффект контраста как проявление парадоксальности. Делается вывод о том, что парадоксальность иронии проявляется, с одной стороны, в контекстуальной неуместности иронии, с другой стороны, в противоречивом соотношении формы и содержания иронического высказывания. Рассматриваются разные типы контрастов и их влияние на интерпретацию иронии реципиентом.*

### **LESYK I. V. EFFECT OF CONTRAST AS PARADOXICALITY MANIFESTATION OF IRONY**

*The article deals with the main ontological characteristic of irony – paradoxicality and a contrast effect as paradoxicality manifestation. Firstly, paradoxicality of irony is determined by the contextual inappropriateness of irony. Explicitly or implicitly irony violates the conditions for contextual appropriateness, either deictically or more broadly in terms of the knowledge by the participants of the opinions and belief systems of the speakers. Secondly, paradoxicality of irony involves the discrepancy between the form and content of an ironic utterance. To understand irony means to process something quite different from what is perceived literally.*

*Paradoxicality of irony manifests itself in a contrast effect. The contrast effect is viewed as both the discrepancy between a literal and non-literal meaning of irony and a perceptually and cognitively-based phenomenon that is defined by the relationship between the biasing and target information. The two sources of information are related on some relevant dimension.*

*Using the described approach to the contrast effect, this study explores different types of contrast: 1) the contrast between a literal meaning and real state of affairs, 2) the contrast between a literal and non-literal meaning, 3) the contrast between an expected state of affairs of a speaker and real state of affairs, 4) the contrast between a non-literal meaning and expected state of affairs of an addressee. These types of contrast are investigated in terms of their intensity and influence on the interpretation of irony by an addressee. The investigation shows that the higher the intensity of a contrast effect is, the better understanding of irony it provides.*

*Ключові слова: парадоксальність, іронія, контраст, інтерпретація, буквальне значення, переносний смисл.*

Контрастні ефекти широко вивчені в психології, включаючи соціальну психологію, психологію мотивації, когнітивну психологію. Контрастний ефект визначається способом впливу, а також відношенням між двома джерелами інформації: інформацією-ціллю (даною інформацією) та інформацією, що здійснює вплив [13, с. 1560].

Більшість основних теорій фігуральної мови включають ідею контрасту, звертаючись до невідповідності чи відмінності між буквальним та фігуральним значенням тропів чи фігур мовлення. Ідея контрасту лежить також в основі низки термінів, які використовуються в різних теоріях сприйняття вербальної іронії, таких, зокрема, як „прагматична нещирість” (pragmatic insincerity) [17], „удавання” (pretense) [12], „невідповідність” (incongruity) [16], „розмовна імплікатура” (conversational implicature) [14]. Ці та інші визнані терміни, такі, наприклад, як *протилежний, контрадикторний, контрфактуальний*, передбачають невідповідність між тим, що стверджується у

висловленні, та реальністю.

Проте сучасні теорії сприйняття вербальної іронії, розглядаючи контраст, залишають поза увагою важливу роль та широку розповсюдженість контрастного ефекту саме в процесах перцепції та когніції. Особливість контрастного ефекту у когнітивно-перцептивній діяльності людини, до якої ми звертаємося, полягає в тому, що на інтерпретацію певної інформації впливає безпосереднє мисленнєве зіставлення або порівняння з іншою інформацією, що співвідноситься з нею, але відрізняється конкретною релевантною ознакою чи величиною [13, с. 1559].

**Метою** статті є дослідження контрастного ефекту як вияву парадоксальності іронії та його впливу на інтерпретацію іронії реципієнтом. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути парадоксальність іронії як одну з її домінуючих онтологічних ознак; встановити, яким чином парадоксальність іронії виявляється в контрастному ефекті; виокремити типи контрастів та з'ясувати їх роль при сприйнятті та розумінні іронії.

Під парадоксом (від гр. *paradoxos* – неочікуваний, дивний) розуміють складний діалектичний характер людського пізнання, суперечливий взаємозв'язок форми і змісту [9, с. 328]. „Встановлення семіотичної природи парадоксу впливає насамперед із когнітивної та психічної здатності людини створювати знакові засоби, смислові зв'язки між складниками, які не відповідають наявній картині світу та демонструють суперечливість буквального й фігурального способів позначення” [8, с. 445]. Якщо розглядати парадоксальність серед аналогічних понять, таких, як неконгруентність, неузгодженість, протилежність, невідповідність, можна дійти висновку, що парадоксальність має найширше значення. Цей термін слугує для позначення конфлікту, суперечності і співвідноситься з мисленням, свідомістю і мовою.

*Парадоксальність іронії* зумовлена, по-перше, навмисною неузгодженістю, суперечливим співвідношенням форми та змісту іронічного висловлення, тобто виражене значення іронії суперечить тому, що має на увазі іронічний мовець, по-друге, будь-яке іронічне висловлення суперечить за своєю формою контекстуальному очікуванню, воно є несподіваним, нелогічним у конкретному контекстуальному оточенні та виявляє ситуативну невідповідність. Як зазначає В. Франкл, однією із закономірностей сприйняття комічного є виявлення можливості на фоні дійсності [10], тобто вилучення з потоку інформації лише тієї, яка не відповідає дійсності і є парадоксальною.

Основою вияву парадоксальності іронії є, на нашу думку, *контрастний ефект*. Розуміючи іронію як складний феномен, що актуалізується і на рівні мовлення, і на глибинному рівні концептуальних структур, можна простежити одночасне існування контрасту між буквальним та переносним значеннями іронії на рівні мовлення та між

образами ідеалізованої, очікуваної ситуації та реальної ситуації на рівні концептуальних моделей.

Отже, контраст при сприйнятті іронії одночасно існує: 1) між буквальним значенням та реальною ситуацією; 2) між буквальним значенням та переносним смислом; 3) між ідеалізованою, очікуваною ситуацією продуцента іронії та реальною ситуацією; 4) між прихованим смислом та ідеалізованою, очікуваною ситуацією реципієнта іронії. При цьому образ ідеалізованої ситуації продуцента іронії витворений буквальним значенням іронії, а образ реальної ситуації – прихованим смислом.

Важливо наголосити, що *іронічний смисл* не є тотожним прихованому смислу іронії. Механізм виникнення актуального іронічного смислу запропонований С. І. Походнею та описаний формулою  $S1 \iff S2 \rightarrow S3$  [6, с. 14], де  $S1$  – буквальне значення,  $S2$  – переносне, протилежне  $S1$ , а  $S3$  – іронічний смисл, що виникає при взаємодії цих значень і може виражатися різними мовними структурами – від слова до цілого тексту. Обов'язковим компонентом іронічного смислу є емоційно-оцінне ставлення продуцента іронії до дійсності, винесення ним іронічної оцінки.

Буквальне і переносне значення в наведеній формулі перебувають у відношеннях протилежності, що, на нашу думку, не повністю відображає механізм виникнення актуального іронічного смислу. Ми вважаємо, що відношення між буквальним і переносним значеннями ґрунтуються на контрасті як вияві парадоксальності іронії. Ступінь контрасту між цими значеннями визначає актуальний іронічний смисл і впливає на успішність інтерпретації іронії реципієнтом.

Зупинимось докладніше на кожному з вищезазначених типів контрастів та простежимо їх роль при інтерпретації іронії реципієнтом. Розмежуємо контраст як дискретну сутність за характером його інтенсивності на: 1) максимальний; 2) середній; 3) мінімальний, виділивши критерії для розмежування кожного з них.

**Контраст між буквальним значенням та реальною ситуацією.** Контраст між буквальним значенням та реальною ситуацією призводить до контекстуальної та ситуативної недоречності іронії і є причиною інформаційного чи комунікативного збою при її сприйнятті. Ми згодні з поглядом тих лінгвістів, які стверджують, що розуміння іронії стає можливим тільки після визнання її несумісності з контекстом [11, с. 817]. Контекстуальна та ситуативна недоречність іронії викликає емоційну напругу реципієнта іронії та супроводжується виявленням такої емоції, як здивування.

*Інтенсивність контрасту між буквальним значенням і реальною ситуацією* визначається, на нашу думку, відношеннями між ними та інтенсивністю емоції здивування при сприйнятті контекстуальної та ситуативної недоречності іронії

реципієнтом і кваліфікується як: **максимальний контраст**, що співвідноситься з максимальною інтенсивністю емоції здивування, буквальне значення *протиставлене* реальній ситуації; **середній контраст**, що співвідноситься з середньою інтенсивністю емоції здивування, буквальне значення *суперечить* реальній ситуації; **мінімальний контраст**, що співвідноситься з мінімальною інтенсивністю емоції здивування, буквальне значення *не відповідає* реальній ситуації. Розглянемо роль вищезазначених типів контрастів між буквальним значенням та реальною ситуацією при сприйнятті іронії.

**Максимальний контраст між буквальним значенням та реальною ситуацією.**

(Pr – продуцент іронії) “*Bravo, my dear brother. That will be of immense comfort to me, when I’m eighty years old and die an old maid.*”

(Rc – реципієнт іронії) “*Don’t worry, Melina. The right man will come along.*”  
(S. Sheldon)

Розпізнавання іронії здійснюється на основі максимального контрасту між буквальним значенням іронічного висловлення (*That will be of immense comfort to me, when I’m eighty years old and die an old maid*) і реальною ситуацією, а саме тим, що Меліна (*Melina*) хоче якнайшвидше вийти заміж. Мовленнєвий контекст робить контраст експліцитним за допомогою протиставлення однієї частини висловлення (*That will be of immense comfort to me*), яке має позитивну оцінку, та іншої частини висловлення (*when I’m eighty years old and die an old maid*), яке має негативну оцінку, в результаті одне із суджень виявляється хибним. При контекстуальній близькості протилежних оцінних суджень частина висловлення перебуває в асоціативних антонімічних відношеннях з попередньою чи наступною частиною, внаслідок чого виникає несподіваність іронії в контексті, що сприяє розпізнаванню іронії реципієнтом.

**Середній контраст між буквальним значенням та реальною ситуацією.**

*Once in the storeroom, she continued the tedious task of reorganizing the files DiCarlo had upended. The work absorbed her.*

*Jed stood midway down the stairs watching her. [...] “What are you doing, Conroy? It’s after midnight.”*

(Pr) “*What does it look like I’m doing? I’m practicing the minuet.*”

*He bent down, placed a hand over hers. (Rc) “I’m sorry I scared you. I guess you were too involved to hear me.”* (N. Roberts)

Іронічне висловлення (*I’m practicing the minuet*) позначає ситуацію, яка суперечить реальній ситуації упорядкування документації (*she continued the tedious task of reorganizing the files*). Отже, буквальне значення іронічного висловлення має неістинну природу відповідно до ситуації позамовної дійсності, в результаті чого порушена референційна відповідність. Реальна ситуація і ситуація, яка представлена буквальним значенням

іронічного висловлення, належать різним фреймам – „заняття танцями” і „перегляд документації”. Отже, при інтерпретації відбувається рефреймінг – „зміна фрейму, переміщення певного образу чи переживання до нового фрейму на підставі трансформацій сенсової актуальності певних подій і розмежування наміру й поведінки” [8, с. 517]. У цьому прикладі рефреймінг ґрунтується на невідповідності ситуативної рамки повідомлення – заняття танцями (*practicing the minuet*) та комунікативної поведінки – перегляд документації (*reorganizing the files*), що спричиняє контраст при їх зіставленні реципієнтом, підсилює ефект дисгармонії, вираження емоції здивування та сприяє розпізнаванню іронії.

**Мінімальний контраст між буквальним значенням та реальною ситуацією.**

*“I thought we might take him back with us and give him a spot of lunch. He’s quite a gentleman.”*

**(Pr) “Is that a sufficient reason to ask him to lunch?”**

*Michael (Rc) did not notice the faint irony of her tone. (S. Maugham)*

Буквальне значення іронії (*Is that a sufficient reason to ask him to lunch?*) не протиставляється і не суперечить реальній ситуації запрошення на обід людини – джентльмена (*He’s quite a gentleman*). Те, що прямо висловлене, не узгоджується з реальною ситуацією, не відповідає їй повністю, оскільки бути вихованим не є єдиною достатньою причиною для запрошення на обід. У цьому висловленні міститься прихований іронічний натяк (ти недостатньо його знаєш для того, щоб запрошувати). Проте реципієнт іронії (*Michael*) не розпізнає його (*Michael did not notice the faint irony of her tone*). Причиною цього є мінімальний контраст між формою іронічного висловлення і реальною ситуацією, що не усвідомлюється реципієнтом при сприйнятті дискурсу. Іронія не порушує цілісне сприйняття мовлення. У реципієнта не виникає емоційної напруги у формі здивування, і він просто не звертає уваги на те, що продуцент іронії мав на увазі щось відмінне від висловленого ним буквально.

Таким чином, як засвідчують приклади, інтенсивність контрасту між буквальним значенням і реальною ситуацією впливає на ефективність інтерпретації іронії реципієнтом. Максимальний і середній контраст сприяє інтерпретації іронії, внаслідок того, що контекстуальна та ситуативна недоречність іронії, створена протиставленням чи протиріччям буквального значення реальній ситуації, є очевидною для реципієнта та призводить до максимальної чи середньої інтенсивності вияву емоції здивування при сприйнятті іронії. Мінімальний контраст, навпаки, перешкоджає успішній інтерпретації іронії, внаслідок того, що контекстуальна та ситуативна недоречність іронії не є очевидною для реципієнта через незначну невідповідність буквального значення реальній ситуації.

**Контраст між буквальною значенням та переносним смислом.** Багато лінгвістів наголошують на подвійному значенні іронії, де істотним є не прямо висловлене, а приховане значення. Проте питання про відношення між цими значеннями є досить суперечливим і невизначеним. Традиційне розуміння іронії як тропа обмежує її відношеннями антифразису, тобто вживанню слів у значенні, прямо протилежному буквальному [1, с. 91; 3, с. 35].

А. Г. Прокоф'єв вважає, що „в опозиції між прямим значенням іронічного висловлення і значенням його можливого перефразування реалізуються не контрарні відношення, які передбачають діаметральну протилежність між поняттями і судженнями, а контрадикторні відношення чи відношення суперечливості” [7, с. 162; про контрарні та контрадикторні відношення див. 5, с. 23].

Нам видається невиправданим розуміння іронії лише як протилежності чи суперечливості між прямим та переносним значеннями. Ми вважаємо, що відношення між прямим і прихованим смислом визначаються силою контрасту між ними та залежать від наміру мовця й лінгвістичних засобів, використаних для цього.

Відповідно до вищезазначеного ми розрізняємо контраст між буквальною значенням та переносним смислом іронічного висловлення за характером його інтенсивності таким чином: **максимальний контраст**, який відповідає *контрарним, протилежним* відношенням між буквальною значенням та переносним смислом (*англ. contrary, opposite*); **середній контраст**, який відповідає *контрадикторним, суперечливим* відношенням між буквальною значенням та переносним смислом (*англ. contradictory, conflicting*); **мінімальний контраст**, який відповідає *комплементарним, взаємодоповнювальним* відношенням між буквальною значенням та переносним смислом (*англ. complementary*). Розглянемо роль вищезазначених типів контрастів між буквальною значенням та переносним смислом при розумінні іронії реципієнтом.

**Максимальний контраст між буквальною значенням і переносним смислом.**

*“I’m sorry. I’ll stop. I give you my word. [...] It’s just that if I’d had any guts at all, I wouldn’t have gone back to college at all this year. I don’t know. I mean it’s all the most incredible farce.”*

**(Pr) “Brilliant. That’s really brilliant.”**

*Franny (Rc) took the sarcasm as her due. “I’m sorry,” she said. (J. D. Salinger)*

Реципієнт іронії (*Franny*) сприймає контраст між значенням іронічного висловлення, вираженого буквально (*Brilliant. That’s really brilliant*), яке має позитивну оцінку, та протилежним за оцінною інтерпретацією прихованим значенням (*terrible*). Проте у вищезазначеному прикладі в основі максимального контрасту між буквальною та переносним значеннями лежить не лише протиставлення їх оцінних значень, але й



протиставлення логіко-предметного змісту, яке ґрунтується на контрарних відношеннях. Це класична іронія, інтерпретація якої передбачає заміну буквального значення на протилежне, що здійснюється реципієнтом іронії без особливих когнітивних зусиль, внаслідок максимальної інтенсивності контрастного ефекту при сприйнятті.

**Середній контраст між буквальним значенням і переносним смислом.**

**(Pr)** *"I don't know what I'm going to tell people when I get home and they ask who I met in Egypt," she said, downing her drink in three gulps. "They'll all think I had this cultured time talking about ancient civilizations with like-minded people, when in fact, I've been stuck with two insane, sex-mad alcoholics who think the pyramids are secretly flying saucers."*

**(Rc)** *"You mean they aren't?" demanded Hannah. (C. Kelly)*

Реципієнт іронії (*Hannah*) розпізнає іронію, про що свідчить її миттєва реакція – іронія у відповідь (*You mean they aren't?*). Розпізнаванню іронії сприяє середній контраст між переносним значенням: освічені порядні жінки весело проводять вечір під час подорожі до Єгипту – та буквальним значенням (*I've been stuck with two insane, sex-mad alcoholics who think the pyramids are secretly flying saucers*). Ступінь контрасту між цими значеннями ґрунтується на відношеннях контрадикторності, об'єктам іронії приписують якості, які суперечать їх реальним характеристикам, що призводить до середнього ступеня емоції здивування з боку реципієнта іронії. Така форма висміювання об'єкта іронії парадоксальна, спрямована на те, щоб підкреслити несхвальну поведінку в дотепний іронічний спосіб, що усвідомлюється реципієнтом під час інтерпретації іронії.

**Мінімальний контраст між буквальним значенням та переносним смислом (Pr).**

*"Since my life is as precious to me as yours is to you, I must respectfully decline to be your next victim." [...]*

**(Rc)** *Constantin Demiris sat there, staring into space. (S. Sheldon)*

Реципієнт іронії, зіставляючи буквальне значення (*I must respectfully decline to be your next victim*) і приховане (*I don't want to be your next victim*), виявляє мінімальний контраст між ними, оскільки вони маніфестують однакову ознаку відмови, що присутня в різних її формах – ввічливішої (*I must respectfully decline*) і категоричнішої (*I don't want*). Розуміння такої іронії потребує більше інтерпретативних зусиль з боку реципієнта, оскільки різниця між смислами незначна, яка відрізняється лише за ступенем ввічливості, що відображає сутність комплементарних відношень.

Отже, ефективність інтерпретації іронії визначається ступенем контрасту між буквальним та переносним значеннями іронічного висловлення. Максимальний контраст оптимізує процес інтерпретації внаслідок існування контрарних відношень між буквальним та переносним значеннями, контрадикторні відношення, які обумовлюють

середній контраст при зіставленні буквального та переносного значень, вимагають більше інтерпретативних зусиль з боку реципієнта через суперечливість значень при їх сприйнятті. Мінімальний контраст, який характеризується комплементарними відношеннями між буквальним значенням та переносним смислом, ускладнює процес інтерпретації, оскільки реципієнт, зіставляючи значення, виражені буквально та приховано, виявляє релевантну ознаку чи величину, що не демонструє суттєвої різниці між значеннями.

**Контраст між ідеалізованою ситуацією продуцента іронії та реальною ситуацією.** Згідно з теорією удавання, яка виникає під впливом алюзії (*the allusional pretence theory of discourse irony*) [17], іронія нагадує реципієнтові про прогноз, очікування, преференцію, що не відбулися, чи про норму, яка була порушена [17, с. 5]. Водночас мовець нагадує реципієнтові не лише про порушення очікування, а й вказує на розбіжність між тим, що є в дійсності, і тим, що очікувалося [16, с. 375], тобто увага реципієнта повернута до відмінності між реальною ситуацією та уявною, ідеалізованою, що саме і мотивує появу іронії. Важливо зазначити, що всі очікування, які мотивують іронію, повинні бути приписані мовцеві [18, с. 1784], а саме: реальна ситуація співвідноситься з уявною, ідеалізованою ситуацією продуцента іронії. Очікування мовця присутні в його індивідуальному когнітивному просторі і, зазвичай, ґрунтуються на культурних нормах, загальнолюдських цінностях тощо.

Нагадуючи реципієнтові про розбіжність між уявним і реальним, мовець виражає несхвалення [19, с. 60], яке усвідомлюється реципієнтом іронії під час інтерпретації. Нагадування (*mention*) може бути імпліцитним або експліцитним [15, с. 115]. Якщо немає безпосередньо релевантного попереднього висловлювання чи події, то нагадування є імпліцитним, зазвичай, нагадують позитивну норму чи очікування. У випадку наявності попереднього релевантного висловлювання чи події, такої, наприклад, як неправильний прогноз погоди, нагадування є експліцитним.

Інтенсивність контрасту між уявною, ідеалізованою та реальною ситуаціями, на нашу думку, визначається ступенем доступності для реципієнта іронії очікування мовця, порушеного чи невинного. Така доступність очікування є різною за своїм ступенем і визначається як „очевидність, явність очікування” (*manifestness of the expectation*)” [18, с. 1790].

Враховуючи згадане, ми розрізняємо контраст між уявною і реальною ситуаціями як: **максимальний**, що визначається *експліцитним* нагадуванням попереднього висловлення чи події; очікування мовця є повністю доступним для реципієнта; **середній**, що визначається *імпліцитним* нагадуванням *позитивного* очікування мовця чи культурної норми; **мінімальний**, що визначається *імпліцитним* нагадуванням *негативного* очікування

мовця, що є недоступним для реципієнта. Розглянемо кожний із вищезазначених типів контрасту та роль, яку вони відіграють при розумінні іронії реципієнтом.

**Максимальний контраст між уявною і реальною ситуаціями.**

*“[...] People that are somebody wear hats. Other kinds wear those leather caps like you got on.”*

**(Pr)** *“People that are somebody!” he cried. “People that are somebody!” That kills me! That really kills me!” The son-in-law had a stupid muscular face and a Yankee voice to go with it.”*

**(Rc)** *“My daddy is here to stay,” his daughter said. (F. O’Connor)*

Розумінню іронічного наміру та мотиву мовця сприяє максимальний контраст між реальною та уявною ситуаціями. Такий контраст встановлюється шляхом наявності в ситуації мовленнєвого спілкування попереднього висловлення (*People that are somebody wear hats*), що сприяє інтерпретації іронії, оскільки, як відомо, попередні експліцитні висловлення чи події легше розпізнаються реципієнтом, ніж імпліцитні [16, с. 376]. Лінгвістичним засобом вираження контрасту слугує цитування, яке поєднується з повтором. Цитуючи попереднє висловлення (*People that are somebody! People that are somebody!*), іронічний мовець, зять головного героя Теннера (*son-in-law*), виражає несхвалення попередньо вираженої думки своєї дружини, дочки Теннера, про те, що він нічого особливого не становить, водночас як її батько (Теннер) є одним з тих, кого вона називає *people that are somebody* (важливі персони). Максимальний контраст між реальною ситуацією (неповага дружини до чоловіка) та уявною, ідеалізованою ситуацією мовця (очікування любові й поваги) повністю доступні для реципієнта іронії (дочки Тернера) під час інтерпретації та усвідомлення мотиву іронічного мовця.

**Середній контраст між уявною і реальною ситуаціями.**

**(Pr)** *“Just kindly lower that voice of yours, please, young man. Nobody’s deaf.”*

**(Rc)** *“[...] all I want, God damn it, Bessie, is to be left alone in this bathroom. That’s my one simple desire.” (J. D. Salinger)*

Іронічний мовець (*Bessie*), використовуючи надмірно ввічливе прохання (*Just kindly lower that voice of yours, please, young man*), нагадує своєму синові про культурну норму, згідно з якою діти не повинні підвищувати голос на своїх батьків. У такий спосіб увага реципієнта привернена до порушення позитивної культурної норми і передає несхвальне ставлення продуцента іронії до такого порушення. На відміну від прикладів, де існує максимальний контраст між уявним і реальним за рахунок наявності попереднього експліцитно вираженого висловлення у вищезазначеному прикладі створюється середній контраст при розумінні іронічного наміру, оскільки нагадування очікування мовця є імпліцитним. Воно базується на загальнозвживаній культурній нормі, присутній у

колективному комунікативному просторі представників певного етносу.

**Мінімальний контраст між уявною і реальною ситуаціями.**

*“It’s hot,” gasped her large blonde next-door neighbour from the plane as she shoved her canvas hold all into the luggage rack and flopped heavily on to the seat beside Hannah.*

**(Pr)** *“That’s what we get for not listening to the travel agent who warned it was unbearably hot in August,” Hannah said with a grin.*

**(Rc)** *“Did they say that? [...] Mine never mentioned the heat. (C. Kelly)*

Продуцент іронії відсилає реципієнта (*Leonie*) до раніше висловленої туристичним агентом думки (*the travel agent who warned it was unbearably hot in August*), яка була недоступною для реципієнта до початку розмови, підтвердженням чого є його здивування (*Did they say that?*). Внаслідок цього створений мінімальний контраст між реальною (*it is hot*) та уявною (очікуванням мовця, що буде спекотно, але можливо не так нестерпно, як про це попереджав туристичний агент) ситуаціями, тобто порушене очікування певної кількості, яке не є очевидним для реципієнта, оскільки не збігається з його власним очікуванням. Іронічний мовець виражає негативну іронічну оцінку з приводу того, що ми не прислухаємося до того, що нам говорять, ігноруємо застереження, як це і зроблено в наведеному прикладі.

Таким чином, контраст між ідеалізованою ситуацією продуцента іронії та реальною ситуацією визначається ступенем доступності для реципієнта іронії порушеного чи невинного очікування мовця.

**Контраст між переносним смислом та ідеалізованою ситуацією реципієнта іронії.** Як відомо, когнітивні образи одних і тих самих ситуацій у різних людей можуть не збігатися. Якщо підходити до їх зіставлення з певною часткою достовірності, то вони ніколи не збігаються [4, с. 78–79]. Отже, образи ідеалізованих ситуацій продуцента та реципієнта іронії відрізняються. Як зазначає В. З. Дем’янков, під час розуміння інтерпретатор зіставляє модельний світ з власним внутрішнім світом та реконструйованим внутрішнім світом автора мовлення [2, с. 126]. Результат цього зіставлення орієнтує нас як у мовленнєвих, так і позамовленнєвих діях та впливає на вибір „тональності”, „ключа” розуміння. Таким ключем може бути згода з мовцем, симпатія до нього тощо.

У нашому дослідженні ми припускаємо, що реципієнт іронії зіставляє виведений ним прихований смисл, що є елементом його модельного світу, з власним образом ідеалізованої ситуації (елемент його внутрішнього світу), що не є ідентичним образу ідеалізованої ситуації продуцента іронії (елемент реконструйованого внутрішнього світу продуцента іронії) та встановлює ступінь контрасту між ними. Ступінь такого контрасту зумовлює емоційний стан реципієнта іронії, його вибір реактивної стратегії.

Проілюструємо сприйняття вищезазначеного типу контрасту за допомогою такого

прикладу:

*Danny had manfully collected all their luggage. (Pr) “What have you got in there, a dead body?” he grumbled, hoisting the final suitcase on top of the overloaded trolley. [...]*

*Mel (Rc) replied snootily. “I’ve just brought a few things.” (C. Kelly)*

Реципієнт іронії (*Mel*) розуміє приховане значення іронії, а саме – те, що багаж є занадто важким. На основі виведення прихованого значення іронії вибудовується модельний світ реципієнта іронії, який співвідноситься з властивим йому образом ідеалізованої ситуації, представленої уявленням про те, що багажу небагато (*I’ve just brought a few things*). Образ ідеалізованої ситуації реципієнта іронії відрізняється від образу тієї ж ситуації, властивою продуцентів іронії, а саме очікуванням того, що можна подорожувати з легшим багажем. При зіставленні модельного та внутрішнього світів виникає поле напруги чи несумісність, що призводить до образи реципієнта іронії (*Mel replied snootily*) та вербальної реакції у формі виправдання.

Отже, контраст між прихованим та істинним смислами визначається відмінністю в образах ідеалізованих ситуацій продуцента та реципієнта іронії. Ступінь такого контрасту зумовлює емоційний стан реципієнта при інтерпретації іронії, вибір ним реактивної стратегії.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Домашнев А. И. Интерпретация художественного текста / А. И. Домашнев, И. П. Шишкина, Е. А. Гончарова. — [2-е изд., перераб.] — М. : Просвещение, 1989. — 205 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина / [под общей ред. Е.С. Кубряковой]. — М. : Моск. гос. ун-т, 1996. — 245 с.
3. Кузнец М. Д. Стилистика английского языка / М. Д. Кузнец, Ю. М. Скребнев. — Л. : Наука, 1960. — 173 с.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. — 280 с.
5. Мчедlishvili Л. И. Некоторые понятия традиционной формальной логики с современной точки зрения / Л. И. Мчедlishvili // Логика, семантика, методология. — Тбилиси, 1978. — С. 23–39.
6. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. — К. : Наукова думка, 1989. — 128 с.
7. Прокофьев Г. Л. Ирония как прагматический компонент высказывания (на материале английского языка) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 /

Г. Л. Прокофьев. — К., 1988. — 206 с.

8. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.

9. *Философский словарь* / [под ред. Фролова И.Т.]. — 4-е изд. — М. : Политиздат, 1980. — 445 с.

10. *Франкл В.* Человек в поисках смысла: сборник / Франкл В.; [пер. с англ. и нем.] / [общ. ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева]. — М. : Прогресс, 1990. — 366 с.

11. *Attardo S.* Irony as relevant inappropriateness / S. Attardo // *Journal of Pragmatics*. — 2000. — Vol. 32. — P. 793–826.

12. *Clark H. H.* On the pretense theory of irony / H. H. Clark, R. J. Gerrig // *Journal of Experimental Psychology: General*. — 1984. — Vol. 113. — № 1 — P. 121–126.

13. *Colston H. L.* Contrast and pragmatics in figurative language: Anything understatement can do, irony can do better / H. L. Colston, J. E. O'Brien // *Journal of Pragmatics*. — 2000. — Vol. 32. — № 11. — P. 1557–1583.

14. *Grice H. P.* Logic and conversation / H. P. Grice // *Syntax and Semantics*. — N.Y. : Academic Press, 1975. — Vol. 3: Speech Acts. — P. 41–58.

15. *Jorgensen J.* Test of the mention theory of irony / J. Jorgensen, G. A. Miller, D. Sperber // *Journal of Experimental Psychology: General*. — 1984. — Vol. 113. — № 1 — P. 112–120.

16. *Kreuz R. J.* How to be sarcastic: The echoic reminder theory of verbal irony / R. J. Kreuz, S. Glucksberg // *Journal of Experimental Psychology: General*. — 1989. — Vol. 118. — № 4 — P. 374–386.

17. *Kumon-Nakamura S.* How about another piece of pie: The allusional pretense theory of discourse irony / S. Kumon-Nakamura, S. Glucksberg, M. Brown // *Journal of Experimental Psychology: General*. — 1995. — Vol. 124. — № 1 — P. 3–21.

18. *Utsumi A.* Verbal irony as implicit display of ironic environment: Distinguishing ironic utterances from nonirony / A. Utsumi // *Journal of Pragmatics*. — 2000. — Vol. 32. — P. 1777–1806.

19. *Wilson D.* On Verbal Irony / D. Wilson, D. Sperber // *Lingua*. — 1992. — Vol. 87. — P. 53–76.

*Надійшла до редакції 27.02.11*

© 2011 К. А. Мележик  
(г. Симферополь)

## ДИФFUЗИЯ СОЦИОФОНЕТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В «ДИАЛЕКТЕ УСТЬЯ»

### **МЕЛЕЖИК К. О. ДИФFUЗИЯ СОЦИОФОНЕТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В «ДИАЛЕКТІ ГИРЛА»**

*У статті розкриваються соціолінгвістичні тенденції згладжування специфічних особливостей територіально-соціальних діалектів і взаємопроникнення їх форм, що ведуть до появи нових зрівняних соціолектів. Соціофонетичні змінні в системі голосних діалекту Гирла досліджуються в зіставленні з аналогічними параметрами в стандартній вимові і вимові Кокні на матеріалі програм телебачення. Уточнюються фонетичні позиції, в яких зафіксовані соціофонетичні змінні, і визначається діапазон їх аллофонічної варіативності.*

### **МЕЛЕЖИК К. А. ДИФFUЗИЯ СОЦИОФОНЕТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В «ДИАЛЕКТЕ УСТЬЯ»**

*В статье раскрываются социолингвистические тенденции сглаживания специфических особенностей территориально-социальных диалектов и взаимопроникновения их форм, ведущие к появлению новых уравниваемых социолектов. Социофонетические переменные в системе гласных диалекта Устья исследуются в сопоставлении с аналогичными параметрами в стандартном произношении и произношении Кокни на материале программ телевидения. Уточняются фонетические позиции, в которых зафиксированы социофонетические переменные, и определяется диапазон их аллофонической вариативности.*

### **MELEZHNIK K. A. DIFFUSION OF SOCIOPHONETIC PROCESSES IN THE REGIONAL DIALECT OF «ESTUARY ENGLISH»**

*The article dwells on sociolinguistic tendencies of levelling the specific characteristics of regional dialects and interpenetration of their forms which results in the spread of new levelled sociolects. The problem of determining vowels as sociophonetic variables identifying Estuary English is discussed in the article. It is claimed that vowel pronunciation is an important feature highlighting the new dialect in London and South-East England area language continuum. The Estuary dialect vowel variables are described in comparison with those of Received Pronunciation and Cockney basing on the communicative situations recorded from the TV serial "Big Brother". Phonetic positions of vowel variables are specified and the diapason of their allophonic variability is determined.*

*Ключевые слова:* диалект Устья, уравнивание диалектов, социофонетические переменные, гласные, аллофоны.

**Постановка проблеми.** На популярних діалектних картах сучасної Великобританії [9, р. 3; 4] територіальні діалекти, як правило, представлені в дробній класифікації, основаній на традиційній схемі А. Елліса. Прийнято вважати [6, р. 145], що вони відрізняються консерватизмом, т.к. відхилення від літературного стандарту обумовлені в більшості своїй не еволюцією, а саме відсутністю еволюції: в діалектах зберігаються багато мовні явища різних періодів історії мови, а також різного роду історичні іноязычні напластовання – скандинавські, старо-французькі і др. Другою особливістю англійських діалектів є їх варіативність на всіх мовних рівнях (фонетика, граматики і особливо лексики), т.е. багатоманітність орфографічних, фонетичних, морфологічних, словообразовательних, синтаксических варіантів.

В протилежність традиційним діалектам сучасні територіально-соціальні діалекти відображають соціальні зміни, що ведуть англійське суспільство до стирання матеріальних бар'єрів, демократизації суспільно-політичної системи

и, соответственно, к устранению социолингвистических различий [11, р. 35; 14, р. 6, 7; 15, р. 43]. Примером современного английского территориально-социального диалекта, широко обсуждаемого как в трудах профессиональных лингвистов, так и в средствах массовой информации, является «диалект Устья (Темзы)» – ‘Estuary English’ (далее ДУ). Д. Роузуорн [13] описывает ДУ как некий широко используемый в быту, на радио, телевидении вариант, объединяющий черты стандартного английского произношения (далее СП) – Received Pronunciation (RP) и произношения, принятого в юго-восточных региональных диалектах: «вариант модифицированной региональной речи, смесь надрегионального и местного юго-восточного английского произношения». Д. Роузуорн включает произношение ДУ в континуум вариантов произношения, где-то в середине между СП и лондонским Кокни, а носители ДУ, по его мнению, могут принадлежать и к образованным слоям населения, т.е. среднему классу, и к низшим слоям.

**Целью** данной статьи является уточнение социолингвистической роли ДУ в языковой ситуации современной Англии и характеристика вариативности его произношения на примере социофонетических переменных в системе гласных.

В течение короткого периода времени ДУ распространился по всей территории южной Англии и проник в речь всех, в том числе и аристократических, слоев населения [11, р. 35, 36]. Несмотря на широкое распространение термина Estuary English, среди лингвистов нет единого мнения относительно того, что он обозначает – региональное СП, произношение среднего класса, произношение рабочего класса и низших слоев среднего класса или новое стандартное произношение, лишённое каких-либо социально-классовых различий.

Как заметил известный политический комментатор Н. Эшерсон [2], в течение долгого времени произношение в Англии было горизонтальным указателем «географического» происхождения говорящего и вертикальным маркером, отделяющим «сливки общества» от «простых смертных». Однако, поскольку диалект Устья постепенно распространяется на все социальные классы, роль произношения как инструмента социальной дискриминации уходит в прошлое. На смену ей приходит новая роль, которую выполняет ДУ [1, р. 1; 7, р. 49; 14, р. 13] – устранение социальных барьеров, отделявших высшие классы от низших.

По словам П. Когла [3, р. 78], причина кроется в том, что произношение ДУ более успешно способствует установлению положительного контакта между коммуникантами, чем СП, и, к тому же, ДУ является своего рода языковым плавильным котлом [7, р. 54; 8, р. 166], стирающим социальные различия. Усвоение произносительных норм ДУ идет снизу вверх, от Кокни к ДУ, для представителей низших слоев населения, т.к. ДУ скрывает их социальное происхождение и классовые различия. И наоборот, для



представителей среднего и высшего класса это - усвоение сверху вниз, от СП к ДУ, т.к. ДУ позволяет им быть «одним из нас», а не «одним из них» [7, р. 52], т.е. быть признанным членом общества, в котором привилегированное происхождение перестало быть преимуществом. Вследствие такого двунаправленного уравнивания ДУ стал рассматриваться как общая платформа для представителей всех социальных слоев [5; 12].

Действительно, диалектное произношение проникает в те сферы социальной жизни, где несколько десятилетий назад его не могло быть. Уменьшилось число людей, использующих в своей речи преимущественно СП; и, наконец, изменилось и СП, восприняв многие особенности юго-восточных диалектов, как это постоянно имело место в его истории, но это не ведет к его полному исчезновению [7, р. 54; 8, р. 166].

П. Траджил и Дж. Уэллс [14, р. 3; 16] считают неудачным сам термин Estuary English, т.к. новый территориальный социолект выходит далеко за пределы устья Темзы и охватывает не только территорию графств вокруг Лондона, но и большую часть центральной Англии.

Многие исследователи [11, р. 36; 14, р. 6, 7; 15, р. 43] полагают, что ДУ суждено остаться территориальным социолектом. Он не может вытеснить СП, т.к. географическая диффузия лингвистических новаций приводит к появлению подобных социолектов в регионах таких крупных промышленных центров, как Ливерпуль, Ньюкасл, Лидс, Глазго, Белфаст и др.

Подтверждение этому тезису находим в исследованиях Д. Уотта и Л. Милроя, которые подчеркивают, что, по определению, языковые стандарты целенаправленно внедряются соответствующими институтами, а суть нового варианта территориального социолекта заключается в том, что он развивается в соответствии с регулярными тенденциями социолингвистического процесса [15, р. 43].

Для практических целей настоящего исследования рационально принять дефиницию Дж. Уэллса, определившего ДУ как речь Лондона и юго-восточного ареала [16], поскольку в ДУ, помимо особенностей произношения, есть значительные лексические и морфосинтаксические отличия, что будет показано ниже.

**Материал исследования** составили аудиозаписи коммуникативных ситуаций, отобранных из выпусков телесериала «Большой Брат» за 2006, 2007, 2008 гг. Социофонетический анализ языкового материала с использованием аудиторского метода позволил установить диапазон вариативности социофонетических переменных, среди которых 8 дифтонгов, реализованных 34 аллофонами, и 12 монофтонгов, реализованных 30 аллофонами.

Наборы синтагм в виде аудиозаписей предъявлялись аудиторам – носителям английского языка, имеющим лингвистическое образование, навыки работы с международной фонетической транскрипцией и знающим, наряду с СП, особенности произношения ДУ и Кокни.

Лингвистическая оценка и социофонетическая интерпретация результатов аудиторского анализа социофонетических переменных в социолекте ББ предполагали ответы на следующие вопросы: 1) В каких фонетических позициях могут реализоваться социофонетические переменные? 2) Каков диапазон их аллофонической реализации и каково количественное соотношение аллофонов в этом диапазоне? 3) Каковы общие тенденции реализации социофонетических переменных в ДУ и дают ли они основания говорить об их взаимопроникновении в СП, произношении ДУ и Кокни?

Отвечая на поставленные вопросы, необходимо учитывать, что большинство участников коммуникативных ситуаций происходят из регионов действия ДУ, т.е. априорно являются его носителями. Как было отмечено выше, ДУ отражает социальный компромисс в языке, объединяя характеристики как СП, так и произношения нестандартного лондонского диалекта Кокни, что затрудняет локализацию его положения в лингвистическом континууме.

Социофонетических переменные в системе гласных, по которым проводится сопоставление СП, произношения в ДУ и Кокни, описаны в литературе меньше [10; 17], чем соответствующие факторы в системе согласных. К ним относятся, в основном, качественные изменения монофтонгов и дифтонгов.

Наиболее четко они прослеживаются в открытой реализации дифтонгов, которая проявляется в том, что дифтонги СП [ei], [ai], [əʊ] и [aʊ] (*face, price, goat, mouth*), как правило, произносятся в ДУ соответственно [ɪ], [aɪ], [ɒ] и [æʊ], показывая более открытое качество первого элемента дифтонга. Причем дифтонг СП [əʊ] переходит в ДУ [ɒ] только в тех словах, где после него не следует [t] или результат его вокализации [o]. Перед [t] или [o] дифтонг СП [əʊ] отражается в ДУ как [ɒ], например, *row* [ɪɒ], но *coal* [kəʊt] или [kəʊo], *holy* [həʊli] или [həʊoi]. В Кокни дифтонг [aʊ] монофтонгуется в [æ:], например, *mouth* произносится [mæ:f], а название района Лондона *Southend* – [sæ:fend].

Дифтонг [ɒ] может встречаться в ДУ перед [t] или [o] и в том случае, когда он является результатом преломления монофтонга, как, например, *roll* [ɪɒt] или [ɪɒo], *wholly* [hɒli] или [hɒoi]. Дж. Уэллс [16] предполагает, что процесс преломления монофтонгов активизировался в ДУ, и переход СП [əʊ] в ДУ [ɒ] перед [t] или [o] вызван именно преломлением монофтонга в аналогичной позиции. Как представляется, этот

процесс напоминает известные процессы дифтонгизации долгих гласных, происходившие в ходе Великого Сдвига гласных.

Анализ этих дифтонгов в ДУ позволил определить большое количество аллофонических вариантов их открытой реализации, включая и открытую монофтонгизацию. Также и дифтонги [iə], [eə], [ʊə] реализуются либо без изменений, либо с более открытым ядром, либо монофтонгизуются, теряя глайд, в [i:] или [iʰ], [e:] или [e].

Исследования социолингвистических переменных, характерных для системы гласных монофтонгов ДУ, рассматривают, в основном, удлинение и некоторую напряженность конечного безударного [ɪ]→[i], нейтрализацию гласных перед вокализированным [ʃ], изменение произношения гласного [æ] в двух вариантах – узком [æ]→[ɛ] и открытым [æ]→[ʌ], ослабление конечных безударных гласных до шва [ə].

Наряду с этими изменениями в ДУ зафиксированы многочисленные варианты реализации и других монофтонгов. Например, закрытый передний [i:] может приобретать слабо дифтонгоидный характер [i:]→[əi] с более открытым началом. Закрытый заднего ряда нелабиализованный долгий [u:] может лабиализоваться, теряя при этом долготу, либо меняться в сторону дифтонгизации. Средне-закрытый среднего ряда долгий [ɜ:] в произношении ДУ становится средне-открытым и теряет долготу.

Также наблюдается удлинение и некоторая напряженность конечного безударного [ɪ] (т.н. happy-tensing), который ближе к [i:] в слове *beat*, чем к [ɪ] в слове *bit*, в конце таких слов, как, например, *happy*, *coffee*, *valley*. Если в сильном ударном слоге необходимо отличать напряженный долгий [i:] от ненапряженного короткого [ɪ], как в парах *green* и *grin*, *sleep* и *slip*, то в слабом неударном слоге корреляция по напряженности – ненапряженности не релевантна, т.е. количество конечного гласного в *happy* более важно, чем его качество.

Фонетисты [16; 17] отмечают, что именно поэтому слабый безударный гласный [ɪ], с одной стороны, заменяется более напряженным [i:] не только в конечной позиции, но и перед другим гласным (*various* ['veəriəs], *radiate* ['reɪdiət]). С другой стороны, он остается слабым, но меняет качество и переходит в [ə] перед согласными. Например, в Словаре Джоунза рекомендуется произношение слова *visibility* [ˌvɪzɪ'bɪlɪti], которое изменилось как [ˌvɪzə'bɪləti]. Переход [ɪ]-[ə] вызвал изменение произношения суффиксов *-less*, *-ness*, *-ily*, *-ity*, *-ate*, *-ed*, *-es*, *-et*, *-ace*, утвердившееся в течение короткого исторического времени. Так, в первых изданиях Словаря Д. Джоунза [19] утверждалось, что произношение

суффикса [-ləsnəs] в *carelessness* исключено как ненормативное, в Словаре А. Гимсона [18] отмечалась приемлемость произношения с [ə], а Дж. Уэллс [20] уже рекомендовал его как предпочтительный вариант [20], указывая, что объяснение перехода [ɪ]→[ə] скорее всего надо искать в влиянии южно-центральных диалектов, а, возможно, и американского произношения.

Сравнивая гласные ДУ и Кокни, следует отметить, что в обоих диалектах имеет место определенная их нейтрализация перед [o], т.е. перед результатом L-вокализации, так что в некоторых словах произошел переход [ɪə]→[i:] и [ʊ]→[u:], что привело к появлению новых омофонов, например, *fool* = *full* [fuɔ], *real* = *reel* [riɔ], но в Кокни, в отличие от ДУ, нейтрализация гласных перед [o] используется как норма. По наблюдениям Уэллса и Мейдмента [10; 16], она включает пары [ɪ]→[i:], [e]→[ɜ:], [ɒ]→[əʊ], [ʊ]→[u:], [oɪ]→[ɔ:], [eɪ]→[æ], и [aɪ]→[a:].

Традиционное произношение гласного [æ] в словах типа *that man* также изменилось в ДУ в двух вариантах – узком [ɛ], как в Кокни, и более открытом [ʌ], близком к [a] в СП и ассоциирующемся с произношением северных диалектов.

Под влиянием Кокни в ДУ наблюдается ослабление безударного местоимения *you* и *your* до [jə], которое избегается в СП. Так, Кокни дает ['səi jə] *see you*, а ДУ – ['si: jə], часто с открытым [ʌ] в *you*, которое на письме передается как *yer* или *ya*. В СП такое произношение осуждается и используется ['si: ju], где [u] несколько короче, чем в сильной форме [ju:] и по качеству приближается к гласному [ʊ] в слове *good*. Характерное для Кокни и ДУ, но неприемлемое в СП ослабление конечных безударных гласных до шва [ə] в таких словах, как *window*, *pillow* и т.п. ([əʊ]–[ə]), приводит к появлению новых омофонов, например, *pillow* и *pillar*.

**Выводы.** Завершая обсуждение, отметим социолингвистические факторы, определяющие перспективы развития ДУ, в частности, и всех новых английских территориально-социальных диалектов, в целом. Это, во-первых, значительный рост числа получающих образование выходцев из низов, продвигающихся по социальной лестнице, усваивающих СП на этом пути, но сохраняющих многие особенности родных, преимущественно, юго-восточных диалектов. Благодаря тому, что Лондон и его окрестности – самый населенный регион Великобритании, и общенациональные средства массовой информации базируются в Лондоне, эти особенности распространяются по всей стране. Во-вторых, в современном обществе, особенно в молодежной среде, активно стираются языковые социально-классовые различия. В-третьих, фонологические изменения,

ассоциируемые с ДУ, по сути дела, продолжают исторически сложившуюся традицию последовательного расширения лондонских норм на территории соседних диалектов.

В числе социофонетических переменных, определяющих специфику ДУ в сопоставлении с Кокни и СП, следует указать некоторые индивидуальные случаи, которые в будущем могут перейти в стабильные тенденции: 1) сдвиг ударения в многосложных словах, например, *'controversy- con'troversy, con'tribute- 'contribute*; 2) потеря [j] в словах типа *suit*, и реже в словах типа *tube, duty*: [su:t], [tu:b], [du:ti]; оглушение традиционного [v] в слове *nephew* [nevju:]-[nefju]; 3) переход традиционного [n] в [ɱ] в таких словах, как *accomplish, complete*; 4) монофтонгизация дифтонга по модели Кокни в словах *either* ['i:ðə] и *neither* ['ni:ðə] и т.п.

Общими тенденциями системы гласных ДУ являются: 1) приобретение более открытой артикуляции; 2) утрата корреляции по долготе; 3) частичное преломление монофтонгов и монофтонгизация дифтонгов; 4) изменение характера лабиализации гласных.

Сопоставление социофонетических переменных в стандартном британском произношении, произношении ДУ и диалекта Кокни раскрывает социолингвистические тенденции сглаживания специфических особенностей территориально-социальных диалектов. В целом, взаимовлияние, взаимопроникновение их форм, приводит к появлению новых уравненных социолектов, в первую очередь, на территории крупных промышленных и административных центров, для которых характерна интенсивная социолингвистическая мобильность проживающих там носителей английского языка.

#### СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Altendorf U.* Estuary English: is English Going Cockney? *Moderna Språk* [Электронный ресурс] / U. Altendorf. — ХСII, 1999. — Р. 1–11. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/altendf.pdf>.
2. *Ascherson N.* Britain's Crumbling Ruling Class is Losing the Accent of Authority [Электронный ресурс] / N. Ascherson // *Independent on Sunday*. — 1994. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/ascherson.htm>
3. *Coggle P.* Estuary English FAQs [Электронный ресурс] / P. Coggle. — Feb. 1999. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/estufaqs.htm>
4. *Dialect Map of England* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.picturesofengland.com>.
5. *Eitler T.* Identity construction, speaker agency and Estuary English [Электронный

ресурс] / Т. Eitler // The Even Yearbook 7. — Budapest : Eötvös Loránd University, 2006. — 9 p. — Режим доступа : <http://seas3.elte.hu/delg/publications/even>.

6. *Goebel H.* 'A bunch of dialectometric flowers: a brief introduction to dialectometry' / H. Goebel // Smit U., Dollinger S., Häuttner J., Kaltenböck G. and Lutzky U. eds. Tracing English through time : Explorations in language variation. — Wien, 2007. — P. 133–172.

7. *Haenni R.* The Case of Estuary English: Supposed Evidence. Dissertation. [Электронный ресурс] / R. Haenni. — University of Basel, 1999. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/haenni1999.pdf>.

8. *Honey J.* The Story of Standard English and Its Enemies / J. Honey. — London : Faber and Faber, 1997. — 353 p.

9. *Inoue F.* Subjective Dialect Division in Great Britain / F. Inoue // American Speech. — 1996. — V. 71 (2). — P. 142–161.

10. *Maidment J. A.* Estuary English: Hybrid or Hype? [Электронный ресурс] / J. A. Maidment. — 1994. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/maidment.htm>.

11. *Przedlacka J.* Estuary English and RP : Some recent findings / J. Przedlacka // Studia Anglica Posnaniensia. — Poznan : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2001. — V. 36. — P. 35–50.

12. *Radford T.* The Queen's English of today : My 'usband and I ... Special report: the future of the monarch [Электронный ресурс] / T. Radford // The Guardian, Thursday December 21, 2000. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/queen.htm>.

13. *Rosewarne D.* 'Estuary English' — tomorrow's RP? [Электронный ресурс] / D. Rosewarne // English Today. — 37, Vol. 10, No. 1 (January 1994). — P. 3–8. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/rosew.htm>.

14. *Trudgill P.* The Sociolinguistics of Modern RP [Электронный ресурс] / P. Trudgill // Studia Anglica Posnaniensia. — Poznan : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2001. — V. 36. — P. 3–13. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/trudgill.htm>.

15. *Watt D.* Patterns of Variation and Change in Three Newcastle Vowels : Is this dialect levelling? / D. Watt, L. Milroy // Foulkes P., Docherty G. J. (eds.) Urban Voices : Accent Studies in the British Isles. — London : Arnold, 1999. — P. 25–46.

16. *Wells J. C.* Questions and Answers about Estuary English [Электронный ресурс] / J. C. Wells. — 1998–1999. — Режим доступа : <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/ee-faqs-jcw.htm>.

17. *Windsor Lewis J.* Happy land reconnoitered : the unstressed word-final -y vowel in

General British pronunciation / Windsor Lewis J. // [ed. S. Ramsaran] *Studies in the Pronunciation of English*. — London : Routledge, 1990. — P. 159–167.

#### СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

18. *Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English* / A. Cruttenden. — London : Hodder Arnold, 2008. — 384 p. — (7th Revised edition edition).

19. *Jones D. English Pronouncing Dictionary* / D. Jones / [P. Roach, J. Hartman, J. Setter, eds.]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2006. — 622 p. — [17 edition].

20. *Wells J. C. Longman Pronunciation Dictionary* / J. C. Wells (ed.). — [3rd Revised edition.]. — Harlow : Pearson Longman, 2008. — 922 p.

*Надійшла до редакції 15.03.2011*

© 2011 И. А. Юшковец  
(г. Донецк)

## ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ПОЗИТИВНОЙ САМОПРЕЗЕНТАЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ КАНЦЛЕРОВ ФРГ

### **ЮШКОВЕЦЬ І. А. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВНОЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КАНЦЛЕРІВ ФРН**

*У статті розглядається стратегія позитивної самопрезентації, яка властива політичним виступам і урядовим заявам канцлерів ФРН. Особливість цієї стратегії полягає в її реалізації на рівні конкретного набору тактик, а саме: «тактика зміщення акцентів з поганого на хороше», «за себе», «внесення елемента неформальності». Мовні засоби, що оформлюють зазначені тактики, включають лексичні, синтаксичні та стилістичні засоби, які специфічні для кожної з тактик.*

### **ЮШКОВЕЦЬ И. А. ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ПОЗИТИВНОЙ САМОПРЕЗЕНТАЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ КАНЦЛЕРОВ ФРГ**

*В статье рассматривается стратегия позитивной самопрезентации, которая свойственна политическим выступлениям и правительственным заявлениям канцлеров ФРГ. Особенность данной стратегии состоит в ее реализации с помощью определенного набора тактик, таких как: «тактика смещения акцентов с плохого на хорошее», «за себя», «внесения элемента неформальности». Языковые средства, оформляющие данные тактики, включают лексические, синтаксические и стилистические средства, которые специфичны для каждой из тактик.*

### **YUSHKOVETS I. A. THE PECULIARITIES OF POSITIVE SELF-PRESENTATION STRATEGY IN GERMAN POLITICAL DISCOURSE**

*The aspiration of a person in power to set oneself up as an influential figure, which defines domestic and foreign political development of the country, finds its expression in the strategy of positive self-presentation which fulfils itself on the level of the following tactics: “the shift of emphasis from bad to good”, “for oneself”, “the introduction of informality elements”. The “the shift of emphasis from bad to good” tactics presupposes a special kind of presenting information about problem issues when information blocks are built up so as to make an emphasis on the progress in solving the problems. The given tactics generally fulfils itself through lexical means; their position in the structure of simple as well as complex syntactic constructions is very important. The “for oneself” tactics presupposes the presence of personality deixis. In realization of this tactics there are two tendencies – promises and assurance of the correctness of policy.*

*The “the introduction of informality elements” tactics is rather a formalizing type of texts. It is a special means of gap decrease between a politician and the audience. A politician presents himself not only as a public figure but also as a person who is able to ironically treat reality and himself, who can be wrong, make conclusions, and observe everything transforming all these into his experience. A wide range of language means is used for reaching the goal.*

*Ключевые слова: политический дискурс, языковая личность, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика.*

Усиление внимания к феномену «языковой личности» дает возможность исследователям осознать не только важность проблем описания самой языковой структуры, но и значимость задач всестороннего исследования этого феномена. Языковая личность, непосредственно «человек-говорящий» в ее способности осуществлять определенные языковые поступки, выступает как интегральный объект изучения разных направлений науки о языке, таких как когнитивная лингвистика, социо- и этнолингвистика, политическая лингвистика (Р. Т. Белл, Э. Бенвенист, Б. А. Зильберт, Г. В. Колшанский, В. В. Красных, Дж. Лакофф, Ю. Херингер).



Актуальность данного исследования обусловлена присущим современной лингвистике целостным антропоцентрическим подходом к процессу коммуникации в целом и политической коммуникации в частности; отсутствием комплексного анализа кооперативной речевой деятельности канцлеров ФРГ, которая зафиксирована в их правительственных заявлениях и политических выступлениях. С этой точки зрения языковая личность канцлеров Германии вызывает особый интерес как существенный фактор влияния воздействия на формирование и развитие политического языка – определенной подсистемы современного немецкого языка [14, 18, 21, 23, 25].

Материалом исследования послужили 488 текстов политических выступлений и 324 правительственных заявления канцлеров Германии послевоенного периода (общий объем более 5000 страниц), полученных из 8 сборников политических выступлений и речей и 8 сборников правительственных заявлений, опубликованных и представленных пресс-службой федерального правительства в печатном органе Федерального ведомства канцлера – газете – «Das Parlament» и на соответствующих веб-страницах в сети Интернет.

Личность, которая наделена такими властными полномочиями, как канцлер ФРГ, обязана поддерживать позитивный образ власти. Здесь соединены две тенденции: с одной стороны, естественное стремление любой личности презентовать себя с лучшей стороны, с другой стороны, жесткая установка личности во власти позиционировать себя как влиятельную и определяющую внутривнутриполитическое и внешнеполитическое развитие страны. Указанные тенденции усиливают друг друга, что дает основание говорить о данной стратегии как одной из ключевых для реализации языковой личности канцлеров ФРГ [6, 9, 12, 19, 24].

Анализ политических выступлений и правительственных заявлений позволил установить следующую стратегию, общую для всех 8 канцлеров ФРГ – стратегию позитивной самопрезентации, что объясняется закономерным стремлением высшего руководства страны представить себя достойным образом, соответствующим социальному статусу, уровню образования и положению в обществе.

Особенность стратегии позитивной самопрезентации состоит в ее реализации с помощью определенного набора тактик, таких как: «тактика смещения акцентов с плохого на хорошее» «за себя», «внесения элемента неформальности».

**Тактика «смещение акцентов с плохого на хорошее».** Данная тактика предусматривает особый способ подачи информации о проблемных вопросах, который выстраивает информационные блоки таким образом, что при наличии указания на

проблему, акцент делается не на ее остроту, а на прогресс (пусть даже не очень существенный) в ее решении, например:

(1) *Sicher: Licht und Schatten liegen an vielen Stellen sehr eng bei einander; ich nenne den Aufbau Ost. Aber festzuhalten bleibt doch: 15 Jahre nach der deutschen Einheit ist Gigantisches geleistet worden. Mit Transferzahlungen von jährlich 4 Prozent des Sozialprodukts ist es gelungen, die neuen Bundesländer wieder aufzubauen (...) Die Umwelt erholt sich, die Infrastruktur ist ausgebaut, in wenigen Tagen wird (...) das letzte Stück der Ostseeautobahn dem Verkehr übergeben* (A. Merkel).

Пример (1) характеризует тактику «смещения акцентов с плохого» на «хорошее»: с помощью метафоры *Licht und Schatten*. А. Меркель описывает неблагоприятную экономическую ситуацию в новых федеральных землях Германии и конкретизирует ее: *Ich nenne den Aufbau Ost*. Для создания позитивного впечатления у слушателей акценты переставляются на конкретные достижения: *Die Umwelt erholt sich, die Infrastruktur ist ausgebaut*. В языковом плане коммуникативный эффект достигается благодаря употреблению глаголов *aufbauen, ausbauen, sich erholen* со «встроенной» положительной коннотацией.

Если для А. Меркель проблема экономического роста восточных федеральных земель требует применения этой тактики, то для ее предшественников использование указанной тактики также было определено актуальностью и остротой проблем того времени.

Так, для К. Аденауэра – это преодоление национал-социалистического прошлого и периода с 1945 по 1949 г.г., когда Германия не имела статуса государственности, а представляла собой четыре оккупационные зоны, например:

(2) *Der Vorschrift gegenüber den Verhältnissen, die seit 1945 bei uns bestanden, auch gegenüber den Zuständen des nationalsozialistischen Reichs, ist groß* (K. Adenauer).

В примере (2) основное внимание сосредоточено на позитивной информации, содержащейся в главном предложении *Der Vorschrift gegenüber den Verhältnissen ist groß*, при этом в нем также существенны и исторические указания на обстоятельства *seit 1945 bei uns bestanden, auch gegenüber den Zuständen des nationalsozialistischen Reichs*.

Следующий канцлер, Л. Эрхард акцентирует внимание уже на экономическом развитии, например:

(3) *Die schöpferischen Energien des deutschen Volkes sind nach dem Kriege in erster Linie dem wirtschaftlichen Wiederaufbau zugute gekommen* (L. Erhard)

Наиболее значимая позитивная информация в примере (3) в структуре предложения

занимает первое место: направление созидательных энергий немецкого народа на экономическое восстановление страны после войны.

Для В. Брандта существенным являются исторические уроки, которые извлек немецкий народ, например:

(4) *Dieses Jahrhundert – von Blut und Tränen und harter Arbeit gezeichnet – hat uns Nüchternheit gelernt* (W. Brandt).

В. Брандт, прямо не называя конкретные исторические события, перечисляет приметы времени: *Blut und Tränen, harte Arbeit*. Однако, наиболее существенным является то, чему немецкий народ научило это столетие – трезвому и взвешенному подходу к происходящему.

Г. Шмидт использует эффективный способ привлечения внимания, который проявляется в экспрессивности подачи информации, например:

(5) *Es ist wahr, der Schießbefehl existiert immer noch – Schande genug! Die Mauer existiert immer noch – Schande genug!* (H. Schmidt).

В примере (5) акцент смещается с негативных реалий того времени *der Schießbefehl* и *die Mauer*, где наряду с резкой отрицательной оценкой существующего явления *Schande*, Г. Шмидт призывает положить конец этому.

Наконец, у Г. Коля позитивная тональность высказывания проявляется в особом выборе языковых средств, например:

(6) *In der ersten Hälfte war es (das Jahrhundert) von den schlimmsten Kriegen gezeichnet, die die Menschheit es im ueichen von Frieden und Freiheit, von Verständigung und Versöhnung.* (H. Kohl).

Существительному *der Krieg* противопоставляется сразу несколько существительных с позитивной коннотацией *Frieden und Freiheit, Verständigung und Versöhnung*, тем самым даже их количественный перевес способствует реализации тактики «смещения акцентов с плохого на хорошее». Таким образом, указанная тактика реализуется в основном при помощи лексических средств, особую роль играет также их рематическая позиция в структуре как простых, так и сложных синтаксических конструкций (см. табл 1).

Таблица 1. Языковые способы реализации стратегии позитивной самопрезентации

Языковые средства Тактики	Лексические средства	Синтаксические средства	Стилистические средства
Тактика "внесения элемента неформальности"	<ul style="list-style-type: none"> <li>– глаголы: <i>mögen, wollen, sich freuen, gewinnen, verlieren, sich verstehen, leid tun</i></li> <li>– прилагательные: <i>selbstkritisch, eigen</i></li> <li>– существительные: <i>Fehler</i></li> <li>– местоимения: <i>ich, wir, mein</i></li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– парцелляция</li> <li>– включение подчиненного предложения в главное</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– риторические вопросы: <i>Oder mag einer von euch gern verlieren?</i></li> <li>– идиома: <i>Die Rolle eines Sündenbocks</i></li> </ul>
Тактика "за себя"	<ul style="list-style-type: none"> <li>– местоимения (притяжательные, указательные): <i>ich, mein, unser, jeder</i></li> <li>– притяж мест.+ сущ.: <i>mein Wissen, meine Erfahrung, meine Kraft, „mein“ Augapfel, meine (persönlichen) Erinnerungen</i></li> <li>– существительные, которые обозначают личные качества и убеждения: <i>Kraft, Wissen, Erfahrung, Überzeugung, Befriedigung</i></li> <li>– глаголы: <i>dienen, wohltun, hüten, versprechen</i></li> <li>– глаголы в устойчивых сочетаниях: <i>wohl tun, Versprechen ablegen</i></li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– субъект синтаксической конструкции: <i>ich</i></li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– идеоматические высказывания: <i>wie meinen Augapfel hüten</i></li> <li>– эпитеты: <i>die größte Überraschung (meines Lebens), persönliche Erinnerungen</i></li> <li>– метафора: <i>Geschenk der Freiheit, alle Wege endeten an einer Mauer</i></li> </ul>
Тактика "смещения акцентов с плохого на хорошее"	<ul style="list-style-type: none"> <li>– глаголы с ингерентной позитивной коннотацией: <i>aufbauen, ausbauen, sich erholen, gelingen, leisten</i></li> <li>– существительные с позитивной коннотацией: <i>Frieden, Freiheit, Verständigung, Fortschritt, Versöhnung</i></li> <li>– существительные с негативной коннотацией: <i>Blut, Tränen, Schande</i></li> <li>– существительные, обозначающие реалии политического явления: <i>Nation, Reich, Krieg, Mauer, Schießbefehl</i></li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– вставные конструкции</li> <li>– побудительные предложения</li> <li>– позитивная информация в рематической позиции</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– контекстуальная метафора: <i>Licht und Schatten (Aufbau Ost)</i></li> <li>– эпитеты: <i>harte Arbeit, schöpferische Energien, der schlimmste Krieg</i></li> </ul>

**Тактика "за себя".** Данная тактика предполагает наличие личностного дейксиса / *ich*-дейксиса и поддержание последнего языковыми средствами, представляющими, с одной стороны, обещания и убежденность в правильности проводимого политического курса, с другой же стороны, чувства и переживания говорящего, например:

(7) *Ich lege genug vor jedem Bürger unseres Volkes das Versprechen ab, all meine Kraft, mein Wissen und meine ganze Erfahrung für die Sicherung unserer inneren und äußeren Freiheit, für die Festigung des demokratischen Lebens und für das Wohlergehen des deutschen Volkes einzusetzen* (L. Erhard).

В примере (7) Л. Эрхард обращается к каждому гражданину, выстраивая ось отношений *ich – jedem – Bürger – unseres Volkes*, тем самым позиционируя себя как часть целого. К существительному *das Versprechen* примыкают, с одной стороны, существительные с местоимением *all meine*, которые обозначают лучшие качества и сильные стороны канцлера (*Kraft, Wissen, Erfahrung*), с другой стороны, лексемы, представляющие собственно цель его деятельности, для чего нужны указанные выше характеристики *die Festigung des demokratischen Lebens, das Wohlergehen des deutschen Volkes*.

Для В. Брандта обещание сопровождается использованием идиомы, которая вносит элемент экспрессивности, подтверждая личностный характер оценки, например:

(8) *Ich versprach, die Einheit der Partei zu hüten, wie meinen Augapfel, wie die Standardformel dann lautet* (W. Brandt).

Пример (8) демонстрирует один из приоритетов В. Брандта – единство партии, – которое канцлер обещает беречь как зеницу ока *hüten, wie meinen Augapfel*, что является аллюзией текста Библии. Тем самым подчеркивается значимость и крепость данного канцлером слова.

Г. Шмидт реализует тактику «за себя», представляя основания для своей деятельности, например:

(9) *Ich habe der sozialliberalen Koalition 13 Jahre lang gedient. Ich habe dies aus Überzeugung und mit innerer Befriedigung getan, weil ich wußte, daß dies ein notwendiger Dienst an unserem Land und an der geteilten Nation war* (H. Schmidt).

Лексемы *dienen* и *Dienst* составляют стержень высказывания, где существительное *Dienst* определяется как *notwendig* для страны *an unserem Land*, так и для разделенной нации *an der geteilten Nation*. Г. Шмидт сознательно использует управление *Dienst an Dat.*, что типично для разговорной речи. Представленная лексемами *wissen* и *Überzeugung*

убежденность канцлера усиливается удовлетворением *mit innerer Befriedigung*, которое Г. Шмидт считает не менее существенным для своей деятельности, чем его взгляды и убеждения.

Г. Коль, занимавший пост канцлера длительный период – 16 лет, часто обращается к своим воспоминаниям, например:

(10) *Es gibt viele persönliche Erinnerungen. Es sind Erinnerungen im Guten und weniger Guten. Aber es ist ein Stück der Geschichte unseres Volkes* (H. Kohl).

(11) *Sie verstehen, daß ich mich in diesen Tagen daran erinnere. Ich freue mich, das inzwischen so viele, und weniger Gutem anders dachten, genauso denken. Das tut mir wohl* (H. Kohl).

Лексемы *Erinnerungen, sich erinnern* уточняются как прилагательными *persönlich*, так и субстантивированным прилагательным *im Guten*. Примечательно, что канцлер избегает лексем с негативной коннотацией. Глаголы, выражающие позитивные эмоции и чувства *sich freuen, wohl tun*, дают представление о состоянии эмоционального подъема канцлера, его победы, которая состоит в том, что неединомышленники стали единомышленниками, (*die anders dachten, genauso denken*).

А. Меркель в своих выступлениях указывает на самые существенные уроки своей жизни, например:

(12) *Die größte Überraschung meines Lebens ist die Freiheit. Mit vielem habe ich früher gerechnet, aber nicht mit dem Geschenk der Freiheit vor meinem Rentenalter. Alle Wege endeten an einer Mauer...* (A. Merkel).

Свобода является для А. Меркель «самым большим сюрпризом» *die größte Überraschung meines Lebens*. Свобода воспринимается А. Меркель как подарок. Вероятно, такое отношение к свободе как к сюрпризу и подарку объясняется фактами личной биографии А. Меркель. Жизнь за Берлинской Стеной в ГДР четко ассоциируется с несвободой, в свою очередь, падение Стены рассматривается как свобода. Указание на собственный возраст *vor meinem Rentenalter* значим как признак женского восприятия ситуации. Тактика «за себя» здесь получает развитие в гендерном аспекте.

Тактика «за себя» является эффективным средством позиционирования канцлеров ФРГ в их личностном (человеческом) ракурсе, что беспроблемно обеспечивает симпатию, сочувствие и поддержку.

Два направления в реализации этой стратегии, обещания и убежденность в правильности проводимого политического курса, а также чувства и переживания канцлеров, представлены личностным дейксисом, где доминирует ось отношений

*ich – mein – jeder Bürger – unser Volk* и который поддерживается определенными лексическими средствами. К последним относятся имена существительные со значением эмоциональной и интеллектуальной деятельности человека: *Wissen, Erfahrung, Befriedigung, Erinnerung, Überzeugung*, а также их определяющие имена прилагательные *notwendig, persönlich, inner, ganz*.

**Тактика "внесение элемента неформальности"**. Политическая коммуникация, в частности политические выступления и правительственные заявления, отличается доминированием набора определенных правил и предписаний, который некоторые исследователи политического дискурса называют ритуальным.

Поэтому тактика «внесения элемента неформальности» в достаточно формализованном типе текста является особым способом сокращения дистанции между политическим деятелем и аудиторией. Политик позиционирует себя не столько общественным деятелем, сколько человеком, способным переживать, ошибаться, делать выводы из этого, наблюдать, трансформируя все это в свой собственный жизненный опыт. Этой цели служит комплекс разноуровневых языковых средств, например:

(13) *Ich jedenfalls mag nicht gern verlieren. Gegen meine Frau im Schach – ja, da freue ich mich, wenn sie gewinnt, aber sonst nicht so gern ... Keiner mag gern verlieren, jeder möchte gern gewinnen, das ist menschlich. Oder mag einer von euch gern verlieren?* (H. Schmidt).

Г. Шмидт использует неожиданное продолжение предложения *Ich jedenfalls mag nicht gern verlieren*, вынося за его пределы информацию, для внесения элемента неожиданности и неформальности *Gegen meine Frau im Schach*. Сообщая об игре в шахматы с женой, канцлер осознает себя как человек, которому ничто человеческое не чуждо: *da freue ich mich, wenn sie gewinnt, aber sonst nicht so gern*. Затем Г. Шмидт развивает эту ситуацию в философский вывод о сути человеческой природы, используя антонимические пары *keiner – jeder, verlieren – gewinnen*, при наличии одинакового их окружения – *möchte, mag, gern*. Канцлер завершает свои рассуждения риторическим вопросом, обращенным к слушающим, демонстрируя отсутствие отличий между ним и аудиторией.

В. Бранд выражает свое отрицательное отношение к авторитету, который завоевывается с позиции силы, сравнивая его с тевтонским авторитетом, что привносит в высказывание элемент иронии, усиленной персонификацией *der Faustschlag beeindruckt den Tisch*, например:

(14) *Ich halte nichts von einer teutonischen Pseudo-Autorität, die durch den Schlag mit der Faust auf den Tisch demonstriert wird. Den Tisch beeindruckt der Faustschlag wenig. Wen sonst?* (W. Brandt).

Авторитет, который демонстрируется только ударом кулака по столу, не может воздействовать ни на кого. В. Брандт сосредотачивает информацию о сути указанного авторитета в придаточном предложении *die durch den Schlag mit der Faust auf den Tisch demonstriert wird*. Риторический вопрос *Wen sonst?* окончательно приводит к выводу о тщетности и неэффективности такого рода действий.

В. Брандт, принимая во внимание устойчивость определенных стереотипов в политике, в частности тевтонский авторитет, использует самое действенное средство для его развенчивания – иронию.

Учитывая факт членства в нацистской партии, для К. Г. Кизингера было достаточно сложно утверждать себя на посту канцлера ФРГ. Публичное признание ошибок и заблуждений демонстрирует готовность к анализу и их преодолению как в личностном, так и в политическом аспектах, например:

(15) *In meinem Leben habe ich viele Illusionen wachsen und schwinden sehen. Viel Verwirrung, Eskapismus und Simplifikation. Hier mangelte Verantwortungsbewußtsein, dort fehlte Phantasie* (K.G. Kiesinger).

Канцлер избегает сосредоточения имен существительных с негативной коннотацией *Illusionen, Verwirrung, Eskapismus und Simplifikation* в одном предложении, рассредотачивая их в двух синтаксических единицах. В качестве связующего звена выступает конструкция *Inf. cum Accusativo: habe wachsen und schwinden sehen*, где объединены два инфинитива с антонимическим значением. Употребление существительных *Eskapismus und Simplifikation* свидетельствуют, с одной стороны, об образованности этого человека, но с другой стороны придают всему высказыванию высокопарность и вычурность. К. Г. Кизингер определяется с двумя понятиями, имеющими для него позитивный смысл *Verantwortung* и *Phantasie*, хотя при этом наличие глаголов *mangeln* и *fehlen* показывает тенденцию к отрицательной оценке.

Признанием своих ошибок характеризуется реализация этой тактики в политических выступлениях и правительственных заявлениях Г. Шредера, например:

(16) *Damit wir uns gut verstehen: Wie man sich mit eigenen Fehlern auseinandersetzt, selbstgafällig oder selbstkritisch, das sagt einiges aus über den Charakter von Politikern und über den Inhalt von Politik. Allerdings: Einige schienen mir zwischenzeitlich die Rolle eines Sündenbocks vom Dienst zgedacht zu haben. Dazu war ich nicht gewählt noch gewillt. Ich habe meine Fehler gemacht. Ich habe nicht immer alles bedacht, was hätte bedacht werden sollen. Das tut mir leid. Und das ist es dann auch* (G. Schröder).



Канцлер, вводя фразу *Damit wir uns gut verstehen*, задает параметры отношений с аудиторией, настраиваясь на сотрудничество и понимание. Ведь предмет обсуждения – его собственные ошибки – значим для Г. Шредера. Задача состоит в том, чтобы признать их, не уронив при этом своего достоинства и не лишившись уважения. Ключевыми являются слова *selbstgefällig* и *selbstkritisch*, которые проецируются на характер политиков и содержание политики с точки зрения признания собственных ошибок. Канцлер использует библеизм *Sündenbock*, что в сочетании с „*vom Dienst*“ привносит иронию (т.е. „*der diensthabende Sündebock*“). Использование формы прошедшего времени *Konjunktiv* свидетельствует о невозможности изменить что-либо в уже совершенном и является стилистическим повтором главного предложения. *Ich habe nicht immer alles bedacht*. Выражение сожаления *das tut mir Leid* является логическим завершением высказывания Г. Шредера, которое начиналось просьбой о понимании.

Языковые средства, оформляющие указанные тактики, специфичны для каждой из них (см. табл. 1). Тактика «внесения элемента неформальности» как особый способ сокращения дистанции между канцлером и аудиторией характеризуется определенным выбором синтаксических конструкций и структурированием информации в них. Если для тактики «смещения акцентов с плохого на хорошее» характерны парцелляция, риторические вопросы, то в тактике «за себя» в качестве субъекта используются личные местоимения в первом лице единственного числа. Тактика «смещения акцентов с плохого на хорошее» предусматривает особый способ подачи информации о проблемных вопросах, при котором информационные блоки выстраиваются таким образом, что при указании на проблему акцент делается не на ее остроте, а на прогрессе в ее решении.

#### СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баранов А. Г. Дискурсивный портрет лидера (когнитивно-прагматический подход) / А. Г. Баранов // Политический дискурс в России: Материалы рабочего совещания семинара. — М. : Диалог-МГУ, 1998. — С. 9–11.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. — 342 с.
3. Башук А. И. Коммуникативно-стратегический анализ политического текста / А. И. Башук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. — Серия «Филология». — Т. 19 (58). — 2006. — № 2. — С. 9–45.
4. Береговская Э. М. Очерки по экспрессивному синтаксису / Э. М. Береговская. — М. : Рохос, 2004. — 2008 с.

5. Бессонова Л. Е. Коммуникативные аспекты политического дискурса / Л. Е. Бессонова // Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского. — Симферополь, 2004. — Т. 16 (55). — № 1: Филологические науки. — С. 22–27.
6. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. — К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2004. — С. 11–16.
7. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального воздействия. — М. : Прогресс, 1987. — С. 88–125.
8. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак; пер. с англ. и нем. — Волгоград : Перемена, 1997. — 138 с.
9. Дейк Т.А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т.А. ван Дейк, В. Кинч; пер. с англ. языка // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. — С. 153–121.
10. Иссерс О. П. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу / О. П. Иссерс // Вестник Омского университета. — 1996. — № 1. — С. 71–74.
11. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей / В. И. Карасик // Массовая культура на рубеже XIX и XX веков: Человек и его дискурс. — М. : Азбуковник, 2003. — С. 24–25.
12. Паршина О. Н. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / О. Н. Паршина. — Саратов, 2006. — 302 с.
13. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации. Методы анализа текстов политических лидеров / Г. Г. Почепцов. — М. : Центр, 1998. — 205 с.
14. Романов А. А. Политическая лингвистика / А. А. Романов. — Москва-Тверь, 2002. — 190 с.
15. Селиверстова Л. Н. Речевое поведение политических деятелей Германии XX века: на материале их публичных выступлений и мемуаров : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Л. Н. Селиверстова. — Ростов-на-Дону, 2004. — 168 с.
16. Табурова С. К. Реплики депутатов бундестага как речевые акты / С. К. Табурова // Гендерный фактор в языке и коммуникации : сб. науч. трудов. — Иваново : Издат. центр «ЮНОНА», 1999(в). — С. 72–87.
17. Юдина Т. В. Истоки немецкой общественно-политической речи и проблемы риторики / Т. В. Юдина // Вестник Московского университета. Серия “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. — 2000. — № 4. — С. 49–59.

18. *Grünert H.* Politisches Sprechen als oppositiver Diskurs: Analyse theoretisch-argumentativer Strukturen im parlamentarischen Sprachgebrauch / H. Grünert, G. Kalivoda // E. W. Hess-Lüttich ed. Textproduktion. — Tübingen : Narr, 1983. — S. 73–79.

19. *Gumperz J. J.* Discourse Strategies / J. J. Gumperz. — Cambridge, 1982. — S. 4–40.

20. *Holly W.* Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten / W. Holly. — Berlin : W. de Gruyter, 1990. — 406 S.

21. *Kalivoda G.* Parlamentarischer Diskurs und politisches Begehen / Untersuchungen zum Sprachgebrauch des 1. Vereinigten Preußischen Landtags von 1847 / G. Kalivoda // Das 19. Jahrhundert. Sprachgeschichtliche Wurzeln des heutigen Deutsch. — Hrsg. von R. Wimmer. — Berlin; New York, 1991. — 374 S.

22. *Lagenbucher W. R.* Politische Kommunikation. Grundlagen, Strukturen, Prozesse / W. R. Lagenbucher. — Wien : Braumüller Verlag, 1986. — 196 S.

23. *Patzelt W. J.* Politiker und ihre Sprache / W. J. Patzelt // Dörner A., Vogt L. (Hrsg.) Sprache des Parlaments und Semiotik der Demokratie. Studien zur politischen Kommunikation in der Moderne. — Berlin : de Gruyter, 1995. — S. 10–55.

24. *Stangl Anton und Marie-Luise.* Verhandlungsstrategie. — Düsseldorf-Wien : Econ Verlag, 1972. — 265 S.

25. *Zimmermann H.* Die Politische Rede. Der Sprachgebrauch Bonner Politiker / H. Zimmermann. — Stuttgart, 1975. — 237 S.

26. *Kosumek L.* Die Kanzler und die Medien. Acht Porträts von Adenauer bis Merkel / L. Kosumek. — Frankfurt, 2007. — 325 S.

27. *Sternburg W.* Die deutschen Kanzler. Von Bismarck bis Kohl / W. Sternburg. — Berlin, 1998. — 448 S.

28. *Wolfrum E.* Die geglückte Demokratie. Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von ihren Anfängen bis zur Gegenwart / E. Wolfrum. — Bonn, 2007. — 694 S.

#### СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

29. *Adenauer K.* Reden 1917 — 1967 / K. Adenauer // Eine Auswahl. Hg. H.-P. Schwarz, 1975. — 450 S.

30. *Bundeskamzler W. Brandt.* Reden und Interviews / W. Bundeskamzler. — Hamburg : Verlag Hoffmann und Campe, 1971. — 480 S.

31. *Bundeskamzler H. Kohl.* Reden zur Sozial Marktwirtschaft / H. Bundeskamzler. — Obrigheim, 1989. — 315 S.

32. *Die Deutsche Einheit. Reden und Gespräche.* — Lübbecke : Bergisch Gladbach, 1992. — 512 S.

33. *Die Formierte Gesellschaft.* Ludwig Erhards Gedanken zur politischen Ordnung Deutschlands. Reden und Interviews des Bundeskanzlers und bemerkungswerte Stellungnahmen // Hrsg. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1966. — 380 S.

34. *Die große Koalition 1966-1969: Reden und Interviews des Bundeskanzlers* // Hrsg. Von Dieter Oberndörfer. — Stuttgart : DVA, 1979. — 419 S.

35. Reden und Berichte der Bundesregierung Presse und Informationsamt der Bundesregierung. — Bonn (156 Einzelveröffentlichungen).

36. *Stüve K.* Die großen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskanzler von Adenauer bis Schröder / K. Stüve. — VS Verlag, 2001. — 406 S.

37. *Stüve K.* Die Rede des Kanzlers / K. Stüve. — VS Verlag, 2005. — 401 S.

*Надійшла до редакції 04.05.11*

## ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2011 Ю. В.Калиущенко  
(г. Донецьк)

### СОПОСТАВИТЕЛЬНАЯ СЕМАНТИКА ГЛАГОЛОВ СЛУХОВОГО ВОСПРИЯТИЯ

#### **КАЛИУЩЕНКО Ю. В. ЗІСТАВНА СЕМАНТИКА ДІЄСЛІВ СЛУХОВОГО СПРИЙНЯТТЯ**

*Робота присвячена зіставному опису семантики дієслів слухового сприйняття в англійській, німецькій, українській, російській та латвійській мовах. В ході дослідження були виявлені подібності та відмінності в організації систем слухового сприйняття в аналізованих мовах. Дослідження показало, що існує кореляція між генетичною приналежністю мов та семантичною організацією їх системи дієслів слухового сприйняття.*

#### **КАЛИУЩЕНКО Ю. В. СОПОСТАВИТЕЛЬНАЯ СЕМАНТИКА ГЛАГОЛОВ СЛУХОВОГО ВОСПРИЯТИЯ**

*Работа посвящена сопоставительному описанию семантики глаголов слухового восприятия в английском, немецком, украинском, русском и латышском языках. В ходе исследования были выявлены общие и различные черты в организации систем слухового восприятия в анализируемых языках. Исследование показало, что существует определенная корреляция между генетической принадлежностью языков и семантической организацией их системы глаголов слухового восприятия.*

#### **KALIUSHCHENKO J. V. CONTRASTIVE SEMANTICS OF AUDITORY PERCEPTION VERBS**

*The paper deals with the contrastive analysis of the semantics of auditory perception verbs in English, German, Russian, Ukrainian and Latvian. They can be exemplified by the following verbs: see, hear, feel, taste, smell in English; sehen 'see', hören 'hear', fühlen 'feel', schmecken 'taste', riechen 'smell' in German; бачити 'see', чути 'hear', відчувати на дотик 'feel', відчувати смак 'taste', відчувати запах 'smell' in Ukrainian; видеть 'see', слышать 'hear', чувствовать на ощупь 'feel', чувствовать вкус 'taste', чувствовать запах 'smell' in Russian; redzēt 'see', dzirdēt 'hear', jūst pēc taustes 'feel', jūst garšu 'taste', jūst smaržu 'smell' in the Latvian language.*

*The contrastive analysis of perception verbs in English, German, Russian, Ukrainian and Latvian has been carried out, a thematic classification being its basis. According to the semantic differential criteria, the common meanings for all languages under study and the unique ones have been distinguished.*

*The semantic analysis has made it possible to state the common and different features in the organization of the auditory perception subsystems in English, German, Russian, Ukrainian and Latvian. The research has ascertained that there exist a certain correlation between the language genetic nature and its semantic features in the system of auditory perception verbs. A number of meanings have been found only in English. Such closely related language as Russian and Ukrainian have revealed common morphologic and semantic peculiarities.*

*Ключевые слова:* глагол слухового восприятия, формула толкования, дифференциальная сема, Эксперимент, Стимул.

1. Объектом данной статьи являются глаголы слухового восприятия (далее ГСВ) в немецком, английском, украинском, русском и латышском языках, т.е. глаголы с общим значением “воспринимать что-то/кого-то каким-либо образом при помощи слуха”, напр.: англ. глагол *to hear out* ‘выслушивать’ – «to listen to someone without interrupting them until they have finished saying everything that they want to say.», ‘слушать кого-то, не перебивая, пока они не закончили говорить все то, что хотели сказать’.

Глаголы слухового восприятия рассматриваются в современной лингвистике как часть системы глаголов восприятия, которая также включает глаголы зрительного, тактильного, вкусового и обонятельного восприятия. Семантика глаголов восприятия

(перцепции) привлекала внимание многих известных лингвистов (Ю. Д. Апресян, Е. В. Урысон, Е. В. Падучева, А. Вежбицка, Н. Д. Арутюнова) [1; 8; 4; 5; 6; 3; 2], которые исследовали модели восприятия, их структуру и организацию семантики на базе основных лексических единиц, обозначающих восприятие (напр.: *видеть*, *слышать*, *осознать*, *ощущать* (вкус), *обонять*).

Основоположниками семантической классификации глаголов восприятия были Дж. Лич и Э. Роджерс [12; 14], которые впервые разделили глаголы на три типа: активный, инертный и пассивный. Позже предложенное ими семантическое деление данных предикатов перерабатывалось А. Вибергом [15; 16]. Работы многих зарубежных лингвистов посвящены описанию синтаксических связей глаголов восприятия, а именно, возможных дополнений при ПГ (“perception verb complements”) [13, с. 185–186; 10]. Так, контрастивный анализ ПГ немецкого и английского языков, проведенный Ф. Хелле, выявил основные типы дополнений, которые могут принимать вышеперечисленные лексемы [11].

Глаголы отдельных способов восприятия также попадают в поле зрения ученых, так хорошо исследованы глаголы зрительного восприятия [9]. Однако, тематический класс глаголов слухового восприятия получил недостаточное семантическое и синтаксическое описание. Наиболее полный анализ данной глагольной лексики провел М. Влиген на материале немецкого языка [17]. Анализ синтаксических связей глаголов слухового восприятия провел Ричард Вит на материале выборки из английских и немецких текстовых корпусов [18].

Основная цель работы заключается в сопоставительном описании семантики ГСВ в немецком, английском, украинском, русском и латышском языках.

Материалом исследования послужили сплошные выборки ГСВ из лексикографических источников на основе дефиниций. Выборка составила 255 глагола: 56 ГСВ в немецком языке, 42 – в английском, 69 – в украинском, 53 – в русском языке и 35 – в латышском. В состав выборки вошли: 1) простые ГСВ всех пяти языков (ср. англ. *hear* ‘слышать’, нем. *hören* ‘слушать, слышать’, укр. *чути* ‘слышать’, рус. *слышать*, лат. *dzirdet* ‘слышать’); 2) производные ПГ всех пяти языков, сюда вошли фразовые глаголы в английском языке (ср. *listen out* ‘прислушиваться’), являющиеся семантически эквивалентными префиксальным глаголам в немецком, украинском, русском и латышском языках (напр.: нем. *hinhorchen* ‘прислушиваться, слушать’) и видовые пары совершенного и несовершенного видов в украинском и русском языках, напр.: укр. *слухати* – *послухати*. Факт значительного большего количества ГСВ в украинском и русском языках по сравнению с английским, немецким и латышским языками объясняется, в первую очередь,

наличием данных видовых пар.

2. Тематический класс глаголов слухового восприятия объединяет лексемы с интегральной имплицитной семой «воспринимать что-либо слухом».

Согласно Е. В. Падучевой, тематический класс важен как параметр глагольного значения, так как тематический класс часто имеет характерные проявления в синтаксисе: глаголы одного тематического класса имеют общие роли и общих участников, которые задаются общим компонентом (семой) в толковании [4, с. 43]. Так ситуации с перцептивными глаголами имеют двух участников – Эксперимент, выраженный синтаксическим субъектом, и Стимул, выполняющий роль объекта, напр.: в предложении *Vсі Бертольдіві погрози слухав поет мовчки, усміхався*, ‘Все угрозы Бертольда слушал поет молча, усмехался’ *поет* является Экспериментом, а *погрози* – Стимулом.

Описание значений глаголов восприятия (в том числе и слухового) осуществляется при помощи семантических дифференциальных признаков (СДП). Основные признаки ГСВ обусловлены оппозицией «активный (целенаправленный) или пассивный (нецеленаправленный) характер перцепции» [7], например: *дивитися – бачити, look – see* ‘смотреть – видеть’, *слухати – чути* ‘слушать – слышать’. Выделяя СДП целенаправленности действия, обнаруживается противопоставленность всех глаголов восприятия по выраженности – невыраженности этого признака. Этот языковой факт отражает психологические особенности восприятия человеком действительности: по мнению психологов, восприятие зависит от уровня внимания человека, которое может быть произвольным («сознательное сосредоточение на определенной информации») и произвольным («само собой возникающее внимание, вызванное воздействием сильного, контрастного или нового раздражителя») [7, с. 100]. Игнорирование данного признака при составлении толкований и определений ведет к неточностям и недостаточным определениям, напр.: *слышать* – различать, воспринимать что-н. слухом и *слушать* – воспринимать слухом что-н., вместо *слышать* – различать, воспринимать произвольно, нецеленаправленно что-н. слухом и *слушать* – целенаправленно, прилагая усилия, воспринимать слухом что-н.

3. Многие ученые отмечают, что для полного описания модели восприятия не достаточно рассматривать исключительно оппозицию активных и пассивных глаголов восприятия. В данном исследовании используется классификация, в которой выделяется три типа ГСВ (активный, инертный, пассивный). В зависимости от дифференциальных сем глаголы каждого типа были подразделены на семантические группы и подгруппы, представленные в таблице 1.

Таблица 1. Семантические группы и подгруппы ГСВ в пяти языках

Тип	Значение	Англ.	Нем.	Укр.	Рус.	Лат.
Акт.	«слушать, выслушивать»	+	+	+	+	+
	«прикладывать усилие чтобы услышать»	+	+	+	+	+
	«ослышаться, недослышать»	+	+	+	+	–
	«тайно подслушивать»	+	+	+	+	+
	«подслушивать при помощи специальных приборов»	+	–	–	–	–
Инер.	«услышать, различить»	+	+	+	+	+
Пас.	«звучать»	+	+	+	+	+
	«звучать в ответ, отдаваться эхом»	+	+	–	–	+
	«перестать, закончить звучать»	–	+	+	+	+

3.1. Первый тип глаголов представляют ГСВ активного восприятия (“active verbs” [12, с. 24]), т.е. деятельности, когда Эксперимент сознательно направляет и удерживает свое внимание на некотором объекте. Они описываются формулой толкования (ФТ) “Эксперимент X целенаправленно воспринимает слухом Стимул Y”, ср.: англ. *to listen* ‘слушать’, нем. *hören* ‘слушать’, укр. *слухати* ‘слушать’, рус. *слушать* и лат. *dzirdet* ‘слушать’.

Активные глаголы слухового восприятия насчитывают 22 ГСВ в английском, 24 в немецком, 30 ГСВ в украинском, 32 лексемы в русском и 15 в латышском языке. Данные глаголы могут быть разделены на 2 группы в зависимости от дифференциальной семы или имплицитно выраженных обстоятельств слухового восприятия.

3.1.1. В первую группу входят ГСВ, имеющие значение «слушать, выслушать кого-то или что-то», их ФТ «Эксперимент X целенаправленно использует слух на протяжении какого-либо отрезка времени для того, чтобы воспринять Стимул Y», напр.: англ. *The priest and the doctor had listened with interest*, ‘Пастор и доктор слушали с интересом’.

В данную группу входят 13 английских ГСВ, 14 немецких глаголов и 27 ГСВ укр. языка, 23 глагола русского языка и 13 ГСВ латышского, ср.: англ. *listen* ‘слушать; выслушивать’, *hearken* ‘прислушиваться к (чему-л.), слушать’, *listen for* ‘прислушиваться, стараться услышать’, *listen out* ‘прислушиваться’, *hear out* ‘внимательно слушать, выслушивать’, *mishear* ‘ослышаться’, *listen to* ‘внимательно воспринимать’, *listen in* ‘слушать радиопередачу’; нем. *aushorchen* ‘слушать, выслушивать’, *hinhorchen* ‘прислушиваться, слушать’, *auflauschen* ‘слушать, прислушиваться’, *hören* ‘слушать’, *anhören* ‘слушать, выслушивать’, *zuhören* ‘слушать, прислушиваться’, *abhören* ‘слушать (радиопередачу), прослушивать’; укр. *слухати*, *вслухатися*, *услухатися*, *прислухатися*, *дочутися*, *дослухатися*, *дочуватися*, *розслухатися*, *розслухатися*; рус. *послушать*, *слушать*, *дослушать*, *дослышать*, *слушиваться*, *вслушаться*, *расслышать*, *расслушать* и лат. *klausīties* ‘слушать’, *ieklausīties*



‘прислушиваться’, *aprast* ‘слушая, привыкнуть к звуку’, *noklausīties* ‘прослушать, слушать’, *dzirdēt* ‘слушать’, *sadzirdēt* ‘расслышать, услышать’.

3.1.1.1. Глаголы всех пяти языков обнаруживают подгруппу, которая характеризуется специфической семой «прикладывать усилие, чтобы услышать», это следующие ГСВ: 2 лексемы в английском языке (*hearken* ‘прислушиваться’, *listen for* ‘прислушиваться, стараться услышать’), 5 ГСВ в немецком (*aufmerken* ‘прислушиваться’, *aufhorchen* ‘прислушиваться’, *imhören* ‘прислушиваться’, *zuhorchen* ‘прислушиваться’, *auflauschen* ‘прислушиваться’), 11 глаголов в украинском языке (*вслухатися*, *услухатися*, *прислухатися*, *вслуховуватися*, *вслухуватися*, *услухатися*, *услухуватися*, *прислуховуватися*, *услуховуватися*, *прислухуватися*, *прислухати*), 6 предикатов в русском (*прислушаться*, *прислушиваться*, *внимать*, *внять*, *вслушиваться*, *вслушаться*) и 1 глагол в латышском языке (*ieklausīties* ‘прислушиваться’). В семантику подгруппы со значением «прислушиваться» входит также компонент «концентрация внимания на Объекте». Учитывая вышеперечисленные дифференциальные признаки этих ГСВ, их формула толкования может быть представлена следующим образом: «Эксперимент Х целенаправленно использует слух, напрягает свои органы слуха и концентрирует все внимание для того, чтобы воспринять Y». Например: нем. *Sie streckte plötzlich aufhorchend den Kopf vor. "Ich - glaube, jetzt kommt er"*, ‘Прислушиваясь, она приподняла голову. «Я думаю, он сейчас зайдет»»; англ. *I uplifted myself upon the pillows, and, peering earnestly within the intense darkness of the chamber, hearkened — I know not why, except that an instinctive spirit prompted me — to certain low and indefinite sounds*, ‘Я улегся на подушки, и, внимательно вглядываясь в густую темноту комнаты, прислушивался – я даже не знаю почему, но мое внутреннее чувство побуждало меня к этому – к каким-то тихим и непонятным звукам’.

3.1.1.2. Следующую подгруппу составляют глагольные лексемы со значением «ошибочного слухового восприятия», которые описываются формулой: «Эксперимент Х целенаправленно использует слух, чтобы воспринять Стимул Y, но по невнимательности или из-за каких-то обстоятельств получает не полную информацию о Y». Сюда вошли такие ГСВ: англ. *mishear* ‘ослышаться’, нем. *überhören* ‘недослышать, прослушать’, укр. *недочути*, *недочувати*, *прослухувати*, *прослухати*, рус. *недослышать*, *недослушать*, *прослушать*, *прослышать*, *ослышаться*, ср.: англ. *It seemed a strange question: I wondered if I had misheard*, ‘Вопрос казался странным: Я сомневался не ослышался ли я’.

В латышском языке односложная лексема для выражения данной слуховой перцепции отсутствует.

3.1.2. Значение «тайно подслушивать» формирует другую группу с ФТ «Эксперимент Х целенаправленно использует слух какой-либо отрезок времени для того, пытаюсь

сделать это тайно, чтобы воспринять Y, где Y – это секретная информация или разговор», состоящую из 9 ГСВ в английском языке, а именно: глаголов *overhear* ‘подслушивать’, *bug* ‘подслушивать, вести тайное наблюдение (с помощью специальной аппаратуры)’, *eavesdrop* ‘подслушивать’, *monitor* ‘вести радиоперехват’, *tap* ‘перехватывать (сообщения), подслушивать’, *intercept* ‘перехватывать (сообщения), подслушивать’, *listen in* ‘подслушивать’, *wiretap* ‘подслушивать телефонные разговоры’, 10 глаголов в немецком: *abhören* ‘подслушивать’, *horchen* ‘подслушивать’, *belauschen* ‘подслушивать’, *lauschen* ‘подслушивать’, *mithören* ‘подслушивать’, *behorchen* ‘подслушивать’, *erhorchen* ‘подслушивать’, *ablauschen* ‘подслушивать; перенимать’, *erlauschen* ‘подслушивать’; 7 ГСВ в украинском языке: *нідслуховувати*, *нідслухувати*, *нідслухати*, *шпигувати*, *прослуховувати*, *перехоплювати*, *перехопити*, 6 лексем в русском: *подслушать*, *подслушивать*, *прослушивать*, *прослушать*, *перехватить*, *перехватывать* и 2 ГСВ в латышском языке: *noklausīties* ‘подслушивать’, *ienemt* ‘подслушивать’.

3.1.2.1. Такие английские глаголы, как: *bug* ‘подслушивать, вести тайное прослушивание (с помощью специальной аппаратуры)’, *tap* ‘перехватывать (сообщения), подслушивать’, *intercept* ‘перехватывать (сообщения)’, *wiretap* ‘подслушивать телефонные разговоры’ предполагают сему «подслушивание с помощью специальных приборов», в отличие от ГСВ других языков, не имеющих данной семы и употребляемых при процессе подслушивания как по телефону, радио так и без них. Так, ГСВ *bug* имеет лексикографическое толкование «to conceal a miniature microphone in (a room or telephone) in order to eavesdrop on or record someone's conversations secretly», ‘прятать миниатюрный микрофон (в комнате или телефоне), чтобы подслушивать или записывать тайно чей-то разговор’. Например: *Certainly anything they send by radio or by microwave circuit within their country can be intercepted*, ‘Конечно же, все, передаваемое по радио или по высокочастотным схемам, в их стране могло прослушиваться’.

3.2. Глаголами второго типа являются ГСВ инертного восприятия (“inert verbs” согласно Г. Личу) или состояния, когда воспринимающее лицо, или иначе, Эксперимент, просто пассивно воспринимает что-то [12, с. 25]: англ. *to hear* ‘слышать’, нем. *hören* ‘слышать’, укр. *чути*, рус. *слышать* и лат. *dzirdet* ‘услышать’. Согласно Энди Роджерс, данное восприятие происходит непроизвольно, поэтому человек может услышать что-то, кого-то случайно или автоматически [14, с. 208].

Инертные ГСВ обозначают «слышать, различать звуки кого-то, чего-то» и имеют ФТ «Эксперимент X невольно нецеленаправленно воспринимает с помощью слуха Стимул Y, где Y – звук». Данный тип представляют 12 ПГ в английском языке (*hear* ‘слышать’, *perceive* ‘воспринимать, ощущать’, *notice* ‘заметить’, *catch* ‘уловить’, *note* ‘заметить’, *recognize* ‘узнать, распознать’, *sense* ‘ощущать’, *distinguish* ‘различить’, *make out*

‘различить’, *pick up* ‘уловить звук’, *overhear* ‘нечаянно услышать’), 8 ГСВ в немецком (*vernehmen* ‘воспринимать, ощущать’, *hören* ‘слышать’, *wahrnehmen* ‘воспринимать, ощущать’, *durchhören* ‘слышать, уловить’, *merken* ‘заметить’, *aufschnappen* ‘схватывать’, *heraus hören* ‘различать, улавливать на слух’, *bemerken* ‘заметить’), 21 ГСВ в украинском языке (*розслухати, розчутити, почувити, чути, учути, вчути, учувати, вчувати, дочувати*), 15 лексем в русском (*услышать, прослышать, услышать, различать, замечать, улавливать, приметить*) и 12 глаголов в латышском языке (*saklausīt* ‘различать, улавливать на слух’, *samanīt* ‘воспринимать, ощущать’, *sajūst* ‘воспринимать, ощущать’, *pažīt* ‘узнать, распознать’, *atšķirt* ‘узнать, распознать’, *uztvert* ‘уловить звук’, *dzirdēt* ‘услышать’, *sadzirdēt* ‘слышать’, *padzirdēt* ‘услышать’). Интересно отметить, что только меньшая часть указанных инертных глаголов применяется исключительно к слуховому восприятию, большинство глаголов носит общеперцептивный характер, ср.: *The sound was deep, electronically slick and fluid, but feathered with a tremolo so fine you could only just distinguish the individual notes*, ‘Звук был глубокий, электронный, ровный и плавный, но вибрирующий в тремоло так сильно, что можно было различить только отдельные ноты’ и *She heard Emilia sniff and saw the tears in her eyes*, ‘Она слышала, как Эмилия пошмыгивала носом и увидела на ее глазах слезы’.

3.3. Пассивные глаголы (“passive verbs” [12, с. 26]) с невыраженным субъектом восприятия или с “Экспериентом за кадром” составляют ГСВ третьего типа. Глаголы слухового восприятия пассивного типа имеют значение «звучать каким-либо образом» и структурируются по ФТ «Стимул Y воспринимается Экспериентом за кадром X посредством слуха каким-либо образом и создает у X определенный слуховой образ», напр.: *Голос его звучал спокойно, но в нём слышалась будущая гроза, и Шурка забеспокоился*.

В данном случае участник-Объект становится Субъектом, но что касается воспринимающего субъекта, Экспериента, то он в данном случае оказывается не на периферии, а “за кадром”; иными словами, он переходит в ранг синтаксически невыраженного Наблюдателя [6].

К этому типу относятся следующие глаголы: *sound* ‘звучать, издавать звук’, *seem* ‘казаться, представляться’, *resound* ‘громко звучать, раздаваться’, *give off* ‘раздаваться’ (8 ГСВ в английском языке); *schallen* ‘звучать, раздаваться’, *tönen* ‘звучать, издавать звук’, *klingen* ‘звенеть, звучать’, *erschallen* ‘звучать, прозвучать’, *ertönen* ‘звучать’, *erklingen* ‘звучать; раздаваться’, *erschallen* ‘звучать; раздаваться’, *vertönen* ‘отзвучать, замереть (о звуке)’, *hallen* ‘звучать’, *nachhallen* ‘отдаваться (эхом); продолжать звучать’, *durchtönen* ‘звучать’, *anklingen* ‘звучать, слышаться’ (24 ГСВ в немецком); *чутися, вчуватися, учуватися, почуватися, прослухуватися, прочуватися* (14 глаголов в украинском языке); *слышаться, звучать, раздаваться, различаться, ощущаться, прозвучать, отзвучать*

(9 ГСВ в русском) и *atskanēt* ‘разваться, слышаться’, *noskanēt* ‘прозвучать’, *izskanēt* ‘отзвучать, прозвучать’, *skanēt* ‘звучать’, *izklausīties* ‘звучать’, *aizskanēt* ‘прозвучать, доноситься (о звуках)’ (8 глаголов в латышском языке).

Центрами этого типа являются глаголы *sound* ‘звучать’, *klingen* ‘звенеть, звучать’, *чутися, звучать* и *skanēt* ‘звучать’, напр.: англ. *But it sounded too much like preaching, so he kept his mouth shut*, ‘Но это звучало больше как проповедь, потому он промолчал’.

3.3.1. Уникальное значение «звучать в ответ, отдаваться эхом» демонстрируют ГСВ в английском, немецком и латышском языках, которое выражают такие односложные лексемы, как: англ. *reverberate, echo, resonate, resound*; нем. *zurückschallen* ‘отдаваться эхом, звучать в ответ’, *zurücktönen* ‘отдаваться эхом, звучать в ответ’, *nachtönen* ‘резонировать, звучать (после)’, *nachklingen* ‘звучать (после чего-то), отдаваться (эхом)’, *nachhallen* ‘отдаваться (эхом); продолжать звучать’, *echoen* ‘вторить (об эхе)’ и лат. *atbalsot* ‘вторить эхом’, *atbalsoties* ‘отдаваться эхом’, ср.: лат. *Soli atbalsojas tukšaja iela*, ‘Шаги раздаются эхом в пустынной улице’; нем. *Niemand hatte ihn gesehen. Sein Name scholl zwischen den Wänden des Grabens, echote dumpf in den Laufgräben, aber Stille folgte darauf, Totenstille*, ‘Никто его не видел. Его имя звенело в стенах окопа и отдавалось эхом по траншеям, но потом следовала тишина, гробовая тишина’.

3.3.2. Другую группу составляют ГСВ немецкого, русского, украинского и латышского языков с индивидуальной дифференциальной семой «перестать, закончить звучать». Это глаголы нем. *vertönen* ‘отзвучать, замереть (о звуке)’, *ausklingen* ‘отзвучать’, укр. *відзвучати, відлунати*, лат. *izskanēt* ‘отзвучать’, *aizskanēt* ‘отзвучать’ и рус. *отзвучать*, напр.: рус. *Мальчик последний раз взметнул тарелки, и марш отзвучал*.

4. Исследование тематического класса глаголов слухового восприятия английского, немецкого, украинского, русского и латышского языков в сопоставительном аспекте позволило получить следующие основные выводы:

1. Украинский, немецкий и русский языки отмечены наибольшим количеством ГСВ, что объясняется более развитым префиксным словообразованием в данных языках, а также наличием видовых пар совершенного и несовершенного видов в украинском и русском языках (напр.: укр. *чути – почувти*).

2. Большинство исследованных ГСВ во всех пяти языках являются производными: префиксальными в пяти языках и функционально им эквивалентными фразовыми глаголами в английском языке (см. 1).

3. Глаголы слухового восприятия могут быть классифицированы на три типа (активный, инертный и пассивный).

4. Так как большинство действий человека совершается им осознанно, преднамеренно и для достижения каких-либо целей или результатов, то вполне

естественно, что из трех типов ГСВ наиболее продуктивными во всех пяти языках являются ГСВ активного восприятия (как показала сделанная выборка), инертная перцепция представлена меньшим числом единиц, и самую малочисленную группу составляют ГСВ пассивного типа. Глаголы активного типа имеют наиболее разветвленную систему семантических групп и подгрупп (см. 3.1).

5. В рамках общей классификации ГСВ, основываясь на определенных семантических признаках, были выделены:

1) глагольные значения, общие для всех пяти языков, напр.: ГСВ, обозначающие «воспринимать слухом, слышать» (см. 3.2);

2) значения, отмеченные только в нескольких из языков, напр.: глагольные лексемы со значением «ослышаться, недослышать» или «ошибочного слухового восприятия»: англ. *mishear*, нем. *überhören*, укр. *недочути*, рус. *недослышать*. Данное значение отсутствует в латышском языке (см. 3.1.1.2);

3) уникальные значения, обнаруживающиеся только в одном языке, напр.: английский глагол *wiretap* ‘подслушивать телефонные разговоры с помощью специальных приборов’ (см. 3.1.2.1).

6. Только меньшая часть инертных глаголов применяется исключительно к слуховому восприятию (нем. *hören*, *wahrnehmen*, *durchhören*, *heraushören*, англ. *hear*, *overhear*, укр. *розслухати*, *розчути*, рус. *прослышать*, лат. *dzirdēt*, *sadzirdēt*, *padzirdēt*, *uzdzirdēt*), большинство ПГ носит общеперцептивный характер (см. 3.2.).

7. Пассивные ГСВ немецкого, английского языков демонстрируют общее значение «звучать в ответ, отдаваться эхом», которое отсутствует в украинском и русском языках (см. 3.3.1).

8. Значение «перестать, закончить звучать» обнаруживают пассивные ГСВ во всех языках, кроме английского (см. 3.3.2).

9. Английский язык демонстрирует больше дифференциальных черт в системе ГСВ, по сравнению с другими языками, как на морфологическом, так и на семантическом уровне.

#### СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Апресян Ю. Д.* Значение и употребление / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. — 2001. — № 4. — С. 3–22.
2. *Арутюнова Н. Д.* Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт: [монография] / Н. Д. Арутюнова. — М., 1988. — 341 с.
3. *Вежбицка А.* Восприятие: семантика абстрактного словаря / А. Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — С. 336–367.
4. *Падучева Е. В.* Динамические модели в семантике лексики: [монография] / Е. В. Падучева. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 608 с.

5. Падучева Е. В. К структуре семантического поля «восприятие» (на материале глаголов восприятия в русском языке) / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. — 2001. — № 4. — С. 23–44.

6. Падучева Е. В. Наблюдатель как Экспириент «за кадром» [Электронный ресурс] / Е. В. Падучева. — Режим доступа : <http://www.dialogue21.ru/Archive/2000/Dialogue%202000-1/212.ftm>.

7. Слободян Е. А. Структурообразующая роль оппозиции по сфере целенаправленности/ нецеленаправленности в поле слухового восприятия в русском и английском языках / Е.А. Слободян // Вестник Башкирского университета. — 2007. — № 1. — С. 99–100.

8. Урысон Е. В. Языковая картина мира v.s. обиходные представления (модель восприятия в русском языке) / Е. В. Урысон // Вопросы языкознания. — 1998. — №8. — С. 3–21.

9. Felsner Claudia. Verbal complement classes: a minimalist study of direct perception constructions / Claudia Felsner. — John Benjamins B.V., 1999. — P. 281.

10. Gelderen Elly van. Aspect, infinitival complements and evidence / Elly van Gelderen // The composition of meaning: from Lexeme to discourse. — John Benjamins B.V., 2004. — P. 39–68.

11. Helle Phillip. A Contrastive Analyses of perception verbs in English and German: seminar paper / Phillip Helle. — Grin, Norderstedt, 2006. — P. 22.

12. Leech G. N. Meaning and the English verb / G. N. Leech. — London : Longman, 1975, P. 22–27.

13. Levin Beth. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation / Beth Levin. — Chicago : The University of Chicago Press, 1993. — P. 348.

14. Rogers Andy. Three kinds of Physical perception verbs / Andy Rogers // Papers from the Seventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, April 16–18. — Chicago : Chicago Linguistic Society, 1971. — P. 206–222.

15. Vieberg A. Verbs of perception: a typological study / A. Vieberg // Explanation of language universals. — Butterworth, 1984. — P. 1294–1307.

16. Vieberg A. Swedish verbs of perception from a typological and contrastive perspective / I. Gomez-Gonzales, J. Lachlan Mackenzie, Elsa M. Gonzalez Alvarez // Languages and cultures in contrast and comparison. — John Benjamins B. V., 2008.

17. Vliegen M. Verben der auditiven Wahrnehmung im Deutschen / M. Vliegen. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1988. — 316 S.

18. Whitt Richard J. Auditory evidentiality in English and German : The Case of Perception verbs / Richard J. Whitt. — Lingua 119, 2009. — P. 1083–1095.

*Надійшла до редакції 12.05.11*

© 2001 Н. И. Панасенко  
(Трнава, г. Словакия;  
г. Киев, Украина)

## СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СЛАВЯНСКИХ ФИТОНИМОВ

### **ПАНАСЕНКО Н. І. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ФІТОНІМІВ**

*Стаття відбиває наслідки комплексного дослідження фітонімічної лексики, яке включає такі етапи, як структурно-семантичний аналіз, ономазіологічний та когнітивний, при цьому детальніше описується методика проведення першого етапу. Структурно-семантичний аналіз дав нам можливість виокремити наступні моделі номінації: прості слова, похідні, складні, складно-похідні, словосполучення та фрази. До найбільш продуктивних моделей у слов'янських мовах належать похідні слова та словосполучення.*

### **ПАНАСЕНКО Н. И. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СЛАВЯНСКИХ ФИТОНИМОВ**

*Статья отражает результаты комплексного изучения фитонимической лексики, включающего такие этапы, как структурно-семантический анализ, ономазиологический и когнитивный, при этом акцент делается на первом этапе. Структурно-семантический анализ дал нам возможность выделить следующие модели номинации: простые, производные, сложные и сложно-суффиксальные образования, несколькословные комплексы и фразы. К наиболее продуктивным моделям в славянских языках относятся дериваты и несколькословные комплексы.*

### **PANASENKO N. I. STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF SLAVIC PHYTONYMS**

*The article reflects results of complex analysis of phytonyms, which includes such stages, as structural-semantic analysis, onomasiological and cognitive one, focusing mainly on the first stage. Structural-semantic analysis gave us opportunity to single out such models of designation, as simple, derivative, compound and complex-compound words, words combinations and phrases. The most productive models in Slavic languages are derivatives and word combinations.*

*Ключевые слова: фитонимы, структурно-семантический анализ, способы номинации, простые, производные, сложные слова, сложно-суффиксальные образования, несколькословные комплексы, фразы, литературные и народные названия лекарственных растений.*

Объектом нашего исследования является фитонимическая лексика в славянских языках (русский, украинский, польский и чешский). Мы ставили своей целью провести комплексное исследование названий лекарственных растений (ЛР) в разноструктурных языках: словообразовательный и ономазиологический анализ с последующей когнитивной обработкой полученных данных [11; 12]. Настоящая статья отражает результаты начального этапа нашего исследования. Рассматривая фитонимическую лексику, нельзя обойти своим вниманием способы номинации ЛР.

По мнению Е. С. Кубряковой, параметры номинации зависят от намерений говорящего. К таким параметрам она относит источник номинации, ее внешнюю форму и внутреннюю форму, семантические типы и адекватность номинации. Каждый выделенный класс единиц номинации характеризуется неповторимым набором признаков, не повторяющихся для другого класса. Такими признаками считаются синтетизм versus аналитизм наименования, глобальность знака, его семантическая целостность versus расчлененности и мотивированности, отсутствие или же наличие предикативной связи

между составляющими знаками [5, с. 42–43].

Эти параметры были детально изучены в дальнейшем и использованы при анализе различных лексических единиц. Так, в частности, Л. А. Телегин [17, с. 424] в качестве источника номинации называет готовую лексическую единицу данного языка (в нашем языковом материале – укр. *Зозуліни черевички* – Аконит репчатый – сходство формы цветка с обувью маленького размера); произвольно изобретенный формально немотивированный языковой знак типа "газ", "нейлон"; языковой знак с опорой на фонетическую форму типа "ку-ку" ("ку-ку" → кукушка → в нашем языковом материале – русск. лит. *Кукушкины слезки* – Ятрышник пятнистый); языковой знак с опорой на уже имеющиеся языковые элементы типа *worker* (в нашем языковом материале – русск. *Бастыльник* – Коровяк скипетровидный, *Зевзюльник* – Аир обыкновенный, *Бальсамина* – Недотрога обыкновенная – слова с неясной или утраченной этимологией, в которых суффиксы *-ник* и *-ин(а)* выступают в качестве формального базиса, именующего растение; эти слова образованы по аналогии с другими названиями растений, ср. крыжовник, вербейник, георгина и пр.); заимствование из другого языка (поскольку литературное название растения часто повторяет латинское имя, можно привести многочисленные примеры типа *Adonis vernalis* L. – русск. *Адонис весенний*; *Arnica montana* L. – укр. *Арніка гірська*, польск. *Arnika górська*, чешск. *Arnika*).

Далее по внешней форме Л.А. Телегин выделяет простые слова, производные, сложные, сложнопроизводные и словосочетания, что абсолютно идентично установленным нами способам номинации ЛР. Сюда еще можно отнести фразы (укр. *Люби-мене-не-покинь* – Любисток аптечный, русск. *Шапочка-дунуть-плешка* – Одуванчик лекарственный). По внутренней форме – номинации мотивированные и немотивированные. В фитонимической лексике в целом и в названиях ЛР номинация главным образом мотивированная, признак, по которому названо растение, известен, он яркий, броский, узнаваемый. По семантическому типу – номинация прямая и косвенная, первичная и вторичная, буквальная и переносная, частная и общая [17, с. 424–425].

Обобщая вышесказанное, хотелось бы отметить, что наше исследование [14] проводилось именно по параметрам номинации, которые были предложены Е. С. Кубряковой. Мы рассмотрели источник номинации в названиях ЛР, внешнюю форму и внутреннюю форму фитонимов, их семантические типы и адекватность номинации.

Типы словообразовательных моделей, выявленные на первой ступени анализа, дали нам возможность установить, в какие формы упаковываются человеческие знания, и как они отражены в простых, производных, сложных словах и несколькословных комплексах. Очевидно, что простое слово содержит минимум информации, в производном и сложном



словах информация свернута. Наиболее полные в этом плане несколькословные комплексы.

В данной статье мы представляем вкратце результаты анализа, который был направлен на выделение словообразовательных моделей как способов номинации ЛР в соответствии со сложившимися в настоящее время критериями. Мы пытаемся объяснить закономерности формирования фитонимов в литературном и народном пластах лексики.

Подчеркнем еще раз, что словообразовательный анализ мыслится нами только как предварительный, который способствует проведению более сложного, а именно анализа ономаσιологической структуры фитонимов.

С целью установления способов номинации ЛР в рассматриваемых языках, как мы указывали выше, на первом этапе наш материал был подвергнут структурно-семантическому анализу. Этот анализ предполагает, естественно, знание уже известных основных способов словообразования и сличение их с теми, которые участвуют в номинации ЛР. Поскольку основания и техники словообразовательного анализа достаточно полно описаны, мы можем отметить здесь только те теоретические работы, на которые мы опирались [1; 3; 6; 7; 8; 9; 10].

В настоящее время опубликовано достаточное число работ, проливающих свет на особенности русской словообразовательной системы, однако самая интересная классификация, по нашему мнению, принадлежит Е. А. Земской [3], которая выделяет четыре способа словообразования: а) лексико-семантический (изменение уже существующего слова; б) лексико-синтаксический (объединение двух слов); в) морфолого-синтаксический (переход в другую часть речи) и г) морфологический (аффиксация) [3, с. 169–170], а также безаффиксальные способы словообразования, представляющие собой чистое сложение, сращение, аббревиацию, усечение производящей основы по аббревиатурному способу, конверсию). Всего здесь указано двенадцать способов, семь аффиксальных и пять безаффиксальных (Земская 1973: 181). Нами также была изучена литература по словообразованию и в других славянских языках: в украинском языке [4; 15], польском [2; 19; 20; 21] и чешском [10; 18]. Способы словообразования украинского, польского и чешского языков в большинстве своем являются универсальными для славянских языков.

Обобщая указанные выше данные, можно говорить о следующих характерных способах словообразования в европейских языках: субстантивация, аффиксация, словосложение, конверсия, усечение, изменение корня слова, аббревиация, императивы и некоторые другие, но анализ нашего фактического материала показывает, что из них

используется только шесть способов для номинации ЛР. Они вытекают из системы словообразовательной системы каждого рассматриваемого языка и дают следующие классы слов: простые слова, производные слова, сложносuffixальные слова, сложные слова, фразы, несколькословные комплексы.

Хотя имеются некоторые общие тенденции, моделирование названий растений очень специфично. Это относится к каждому классу номинации. Рассмотрим их по отдельности. Принадлежность обозначений к **простым словам** означает, что в них нельзя усмотреть формально, каким признаком оно было мотивировано, зато они выделяются в словаре, входя в часть базовой лексики. Простые слова участвуют в формировании несколькословных номинаций. Они важны в статусе языка, следовательно, их положение в этом разряде лексики варьируется. В национальных языках следует выделить польский и украинский, где в народных названиях простые слова составляют пятую часть лексики (21% и 22% соответственно) и чешский (33%) языки. Можно привести следующие примеры простых слов: русск. – Белена, Цмин; укр. Air, Авран; польск. – Ajer, Łacz; чешск. – Omieg (Аконит репчатый), Prha (Арника горная). Для русского и украинского языков характерно большое число слов с неясной или утраченной этимологией, что может быть объяснено разнообразием говоров и диалектов в этих языках.

Очевидно, что простые слова не представляют собой особого интереса ни с ономаσιологической, ни с когнитивной точки зрения (за исключением единичных примеров), поэтому мы подвергли детальному рассмотрению только те **мотивированные** образования, в которых более ярко проявляется когнитивная деятельность человека, то есть дериваты, сложные слова и несколькословные комплексы. Однако некоторые простые слова выводят нас на метонимию, напр. русск. Сон – Белена черная (результаты употребления ядовитого растения внутрь), Май – Одуванчик лекарственный (время цветения и заготовки лекарственного сырья).

Все рассмотренные нами славянские языки в названиях ЛР содержат **производные слова**, которые демонстрируют высокую частотность употребления: русский – 38,5%, украинский – 40%, польский – 30,5% и чешский язык – 30%. Производная лексика по структуре может быть suffixальной, префиксальной и префиксально-suffixальной. Некоторые производные отличаются дефектной членимостью и поэтому вслед за Е. С. Кубряковой [6; 7] мы выделили так называемые псевдопроизводные слова, в которых номинация растений происходит по жестко установленной схеме: основа + типичный suffix, напр. suffix ягодных растений, (русс. -ика) или suffix, обозначающий названия растений -ина, -к, -ник и др. Основы таких слов претерпели большие изменения, и в некоторых случаях их трудно объяснить, но наличие в них

типичных суффиксов позволяет отнести их к группе псевдопроизводных слов.

В поле нашего зрения попало большое число просторечной и диалектной лексики. В русском языке индикатором такой лексики являются суффиксы. Для русского и украинского языков также характерны уменьшительно-ласкательные и увеличительные суффиксы с негативной коннотацией, напр.: русск. *Звоночки* (Вьюнок полевой), *Серпики* (Тысячелистник обыкновенный); укр. *Москалик*, *Солдатики* (Одуванчик лекарственный); русск. *Чистуха* (Чистотел большой); укр. *Мотька*, *Колючиха* (Дурнишник колючий) [14].

Нами были также выделены слова со сложной производной основой и деривационным формантом в виде суффикса. Фитонимы, образованные таким способом, мы относим к **сложноссуффиксальным образованиям** (ССО) и считаем низкопродуктивными. В литературных фитонимах такая словообразовательная модель не была обнаружена, а в народных – в русском, украинском и польском языках: русск. *Одномесечник* (Горицвет весенний); укр. *Жовтомолочник* (Чистотел большой); польск. *Siecholustka* (Цмин песчаный).

**Несколькословные номинации** (НСЛ) составляют подавляющее большинство литературных фитонимов и значительную часть народных примеров в нашем материале. Несколькословные фитонимы главным образом двухкомпонентные, напр.: русск. *Собацьи репехи* (Черёда трехраздельная); укр. *Татарське зілля* (Air); польск. *Szarota żółta* (Цмин песчаный); чешск. *Nebeský dar* (Чистотел большой).

Несмотря на низкую частотность, **фразы** (М.Д. Степанова называет их императивными именами [16, с. 146-147], представляют собой оригинальный способ номинации растений. Можно выделить императивные конструкции и номинативные, напр. русск. *Шапочка*, *дунуть – плешка* (Одуванчик аптечный), укр. *Люби-мене-непокинь* (Любисток), *Не займай*, *Нетронь*, *Нечіпай-зілля* (Дурнишник колючий), *Не руш мене* (Недотрога обыкновенная).

В силу культурно-исторических традиций и условий компактного проживания славян в украинском, чешском и польском языках имеется большое количество параллельной лексики.

В виду того, что структурно-семантический анализ проводится нами в традиционных терминах, мы считаем возможным представить его результаты в виде сводной таблицы. Такая таблица дает возможность сравнить между собой сопоставляемые языки по частотности в них разных словообразовательных моделей. Здесь и далее в таблицах приняты следующие сокращения: ССО – сложноссуффиксальные образования, НСЛ – несколькословные модели, языки также имеют соответственные сокращения – РЯ, УЯ и т.д.

Таблица 1. Способы номинации ТЛР (в %)

Язык	простые		производ.		сложные		ССО		НСЛ		фразы	
	лит.	нар.	лит.	нар.	лит.	нар.	лит.	нар.	лит.	нар.	лит.	нар.
РЯ	10,5	13,5	7	38,5	3,5	6	–	2	79	39,8	–	0,2
УЯ	5	21	3	40	5	7	–	2	87	30	–	1
ПЯ	3	22	18	30,5	–	8	–	2,5	79	37	–	–
ЧЯ	8	33	2	30	2	5	–	–	88	32	–	–

Приведенные выше данные можно прокомментировать следующим образом. Из всех установленных нами моделей самыми распространенными во всех рассматриваемых нами языках являются несколькословные. Это можно объяснить спецификой объекта исследования, так как в названии растения должен быть вербализован максимальный объем информации. Другие способы номинации связаны с грамматическим строем языка. Производные составляют третью часть народных фитонимов в славянских языках. Сложносуффиксальные образования и фразы мало распространены во всех языках. Необходимо также отметить различие словообразовательных моделей в литературных и народных фитонимах. Так, в литературных названиях во всех языках преобладают несколькословные модели. Народные же названия отражают в значительной мере способы номинации, типичные для того или иного языка.

Проведенный нами структурно-семантический анализ названий ТЛР позволяет сделать следующие выводы. Основными типами структурных моделей фитонимов являются: *простые слова, производные, сложные, сложносуффиксальные образования, несколькословные номинации, фразы*. Все эти модели требуют особого изучения, так как каждая модель противостоит другим моделям по целому ряду признаков. Особенно важным кажется противопоставление в этом ряду мотивированных и немотивированных единиц.

Мы подвергли словообразовательному анализу 3606 названий травянистых ЛР, которые включают 316 литературных и 3290 народных названий. Подавляющее большинство *литературных примеров* представляют собой несколькословные номинации: 68,7%, частотность других моделей такова: сложные слова – 15%, простые – 11%, производные – 11%; фразы – только 1% и ССО – 0,3%. Преобладание несколькословных комплексов в литературных фитонимах подтверждает наше предположение о калькировании научных ботанических названий в рассматриваемых нами языках. Народная же лексика отражает особенности грамматического строя национальных языков, поэтому, несмотря на преобладание несколькословных комплексов (34%), другие модели также частотны. Так, производные слова также составляют примерно третью часть общего числа фитонимов (28%), а сложные и простые слова – пятую часть (сложные слова – 18%, простые – 17%). Следует отметить низкую частотность ССО (2%) и фраз – только один процент.

Названия ЛР представляют собой особый пласт лексики. Неслучайно, что ЛР имеет

по несколько (иногда больше ста) названий в каждом языке. Эти названия довольно прозрачны по своей семантике (за исключением единичных примеров с неясной или утраченной этимологией). Каждое название растения содержит определенный объем информации о свойствах ЛР, поэтому форма представления знаний очень важна. Очевидно, что объем такой информации в простом слове и несколькословном комплексе различен. Простые слова невозможно подвергнуть и ономазиологическому анализу, так как в них нельзя выделить ономазиологический признак и связку-предикат.

Исходя из вышесказанного, проведенный нами структурный и даже частичный семантический анализ фитонимов можно считать отправной базой будущего когнитивного исследования. Поставленные нами задачи может решить только ономазиологический подход. Однако первая ступень анализа позволила выявить закономерности образования и функционирования фитонимической лексики в пластах различных типов в языковых картинах мира, установить частотные характеристики словообразовательных моделей, выступающих в качестве одного из главных способов номинации ЛР.

#### СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Виноградов В. В.* Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии / В. В. Виноградов // Вопросы теории и истории языка. — М. : Изд-во АН СССР, 1952. — С. 99–152.
2. *Волоцкая З. М.* Опыт описания деривативных значений (на материале русского и польского языков) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / З. М. Волоцкая. — М., 1972. — 25с.
3. *Земская Е. А.* Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. — М. : Наука, 1992. — 221 с.
4. *Кліменко Н. Ф.* Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. — К. : Наукова думка, 1984. — 186 с.
5. *Кубрякова Е. С.* Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1986. — 157 с.
6. *Кубрякова Е. С.* Об актуальных задачах теории словообразования (на рубеже веков) / Е. С. Кубрякова // Материалы международной конференции, посвященной научному наследию профессора М. Д. Степановой и его дальнейшему развитию. К 100-летию со дня рождения. — М. : Моск. гос. лингвист. ун-т, Ин-т языкознания РАН, 2001. — С. 11–18.
7. *Кубрякова Е. С.* Производное как особая единица системы языка / Е. С. Кубрякова // Теория языка. Англистика. Кельтология. — М. : Наука, 1976. — С. 76–83.
8. *Кубрякова Е. С.* Производное слово как языковая структура представления

знаний / Е. С. Кубрякова // Английский лексикон и структуры представления знаний : сб. научн. трудов МГЛУ. — М., 1994. — Вып. 429. — С. 4–11.

9. Максимов В. И. Суффиксальное образование имен существительных в русском языке / В. И. Максимов. — Л. : ЛГУ, 1975. — 224 с.

10. Нецименко Г. П. Диминутивные существительные в истории чешского литературного языка (конец XIII — середина XX вв.) : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора филол. наук / Г. П. Нецименко. — М, 1977. — 33 с.

11. Панасенко Н. И. Способы номинации лекарственных растений в романских, германских и славянских языках / Н. И. Панасенко // Матеріали Міжнародної наукової конференції "Діахронічне, типологічне і контрастивне дослідження германських, романських і слов'янських мов". — Донецьк : ДонНУ, 2001. — С. 174–179.

12. Панасенко Н. И. Структурно-семантический анализ фитонимов во французском, немецком и английском языках / Н.И. Панасенко // Одиниці та категорії сучасної лінгвістики : зб. ст., присвячений ювілею Володимира Дмитровича Каліущенка. — Донецьк : ТОВ "Юго-Восток", Лтд, 2007. — С. 132–144.

13. Панасенко Н. И. Уменьшительно-ласкательные суффиксы в названиях лекарственных растений / Н. И. Панасенко // Вісник ЛНПУ ім. Т. Шевченка: Філологічні науки. — 2005. — № 15 (95). — Ч. I. — С. 161–169.

14. Панасенко Н. И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономазиологического и когнитивного анализа) / Н. И. Панасенко. — Черкассы : Брама-Україна, 2010. — 452 с.

15. *Словотвір сучасної української мови.* — К. : Наукова думка, 1979. — 405 с.

16. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. — М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1953. — 375 с.

17. Телегин Л. А. Мотивирующий признак и его воплощение в единицах номинации / Л. А. Телегин // Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство: сб. в честь Е. С. Кубряковой. — М. : Языки славянских культур, 2009. — С. 423–429.

18. *Травничек Фр.* Грамматика чешского литературного языка / Фр. Травничек. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1950. — Ч. 1. — 406 с.

19. *Bąk P.* Gramatyka języka polskiego / P. Bąk. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1979. — 454 s.

20. *Grzegorzczkova R.* Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime / R. Grzegorzczkova, J. Puzinina. — Warszawa : Państw. wyd-wo nauk., 1979. — 325 s.

21. *Kowalik K.* Budowa morfologiczna przymiotników polskich / K. Kowalik. — Wrocław etc. : PAN, 1977. — 203 s.

*Надійшла до редакції 01.06.11*

© 2011 О.Ф. Пефтієва  
(м. Маріуполь)

## СТРУКТУРНІ ТИПИ ОБРАЗНИХ ІМЕННИКІВ-НАЙМЕНУВАНЬ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

### *ПЕФТИЄВА О. Ф. СТРУКТУРНІ ТИПИ ОБРАЗНИХ ІМЕННИКІВ-НАЙМЕНУВАНЬ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ*

*Стаття присвячена зіставному дослідженню структурних типів образних іменників-найменувань особи в англійській та українській сучасних мовах. Аналіз досліджуваних лексичних одиниць дозволив встановити продуктивність структурних типів, виявити спільні та відмінні риси процесів словотворення образних іменників-найменувань особи в зіставляваних мовах.*

### *ПЕФТИЕВА Е. Ф. СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ ОБРАЗНЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ- НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦА В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ*

*Статья посвящена сопоставительному исследованию структурных типов образных имен существительных-наименований лица в английском и украинском языках. Анализ исследуемых лексических единиц позволил установить продуктивность структурных типов, выявить общие и различные черты процессов образования образных имен существительных-наименований лица в сопоставляемых языках.*

### *PEFTIEVA O. F. STRUCTURAL TYPES OF FIGURATIVE NAMES OF A PERSON IN ENGLISH AND UKRAINIAN*

*The paper presents the results of a comparative research of structural types of figurative names of a person in English and Ukrainian. Sample collection of empirical material, which includes 2431 lexical units, was taken from authoritative Shorter Oxford English Dictionary and Big Glossary of Ukrainian language. The lexical units under study have been compared in terms of their derivation from substantive, verbal, adjectival roots, qualificative suffixes and prefixes. Structural method, in particular the immediate constituent analysis, has revealed the presence and the absence of different structural types of the lexical units under study, their productiveness in each language. The immediate constituent analysis has displayed the fact that semantic derivation (root words) prevails among the structural types of the lexical units under study. Among the derivatives suffixation is the most productive process in English, the same is true of the Ukrainian language. Composite type of figurative names of a person in English is equal in number to suffix type as distinct from the Ukrainian language where composite type is not productive. Conversion in English is among the productive types, while prefixation, abbreviation, and reduplication belong to the periphery of structural types. Composite, prefixation and prefixation-suffixation types are peripheral in the Ukrainian language. Thus the analysis of structural types of figurative names of a person revealed that their formation is going on in compliance with the conformity to the word-formation laws in English and Ukrainian.*

*Ключові слова: образні іменники-найменування особи, структурні типи, кореневий, суфіксальний, композитний, префіксальний, конверсійний, абревіаційний, редуплікаційний типи.*

#### **1. Вступні зауваження**

Одним із перспективних напрямків у когнітивній лінгвістиці є дослідження образного компонента у структурі лексичного значення слова. Образні найменування особи являють собою комунікативно значущий фрагмент мовної картини світу, зокрема вербалізують образну складову концепту *ЛЮДИНА*, “просуваючись від простого до складного, від наочного до абстрактного, що є загальним принципом когнітивної діяльності людини” [12]. Знайомство зі значним обсягом літератури з проблеми образності (див. роботи Н. Д. Аругюнової [1], О. І. Блінової [4], О. В. Загоровської [6], А. Л. Коралової [11], М. С. Лебедевої [13], М. Е. Рут [17], Г. М. Скляревської [18], В. К. Харченко [19], О. А. Юріної [20], А. Barcelona [21], М. Black [23], W. Croft [24], D. Geeraerts [25], G. Lakoff [26], E. Sweetser [28]) свідчить про важливу роль образної

номінації у сучасній лінгвістиці. Структурні типи образних іменників-найменувань особи (далі ОІНО) розглядаються у даній статті з точки зору їх здібності містити та утримувати у собі образний компонент. На сучасному етапі розвитку лінгвістики структурі лексичної одиниці приділяється пильна увага вітчизняних (див. роботи Н. Д. Аругюнової [2], Ш. Р. Басирова [3], Н. М. Жукової [5], В. Д. Каліуценка [7], Є. А. Карпіловської [8], Н. Ф. Клименко [9, 10], О. Д. Мешкова [14, 15], К. В. Піоттух [16]) та іноземних (L. Bauer [20], H. Marchand [27]) лінгвістів. У світлі лінгвокогнітивних пошуків предметом особливої уваги виступає зіставне дослідження структурних типів ОІНО, що зумовлює **актуальність** цієї роботи.

У статті розглядаються структурні типи англійських та українських ОІНО, отриманих методом суцільної вибірки із авторитетних словників The Shorter Oxford English Dictionary (1567 лексичних одиниць) за редакцією Уільяма Трамбла і Ангуса Стівенсона [SOED] та Великого тлумачного словника сучасної української мови (864 лексичні одиниці) за редакцією В. Т. Бусела [ВТССУМ]. **Об'єктом** дослідження є образний компонент у значенні іменників-найменувань особи англійської та української мов. **Предмет** дослідження становлять структурні особливості досліджуваних іменників. **Метою** статті є виявлення спільних та відмінних рис у структурі ОІНО англійської та української мов.

## **2. Основні результати дослідження**

**2.1.** Результати кількісного аналізу структурних типів ОІНО в англійській та українській мовах представлено в табл. 1.

Таблиця 1. *Кількісна характеристика структурних типів ОІНО в англійській та українській мовах*

Структурні типи ОІНО	Англ. мова		Укр. мова	
	Кількість одиниць	Кількість у %	Кількість одиниць	Кількість у %
1. Кореневий	645	42%	479	55%
2. Суфіксальний	326	20%	256	30%
3. Композитний	313	20%	49	6%
4. Конверсійний	251	16%	–	–
5. Префіксальний	16	1%	38	4%
6. Аббревіаційний	10	0,6%	–	–
7. Редуплікаційний	6	0,4%	–	–
8. Суфіксально-префіксальний	–	–	42	5%
<b>Усього</b>	<b>1567</b>	<b>100%</b>	<b>864</b>	<b>100%</b>



Дослідження структури ОІНО показало, що особливістю для англійської та української мов є домінуюча перевага кореневого типу або непохідних іменників-найменувань особи, які слугують джерелом образності. Іншими словами, образний компонент бере витoki із семантичної деривації, що припускає переосмислення слів, використання вже наявних в мові номінативних засобів в новій для них функції – найменування людини. Отже, кореневий структурний тип є найпродуктивнішим. Наприклад, *picture* ‘картина’ – *fig. a beautiful or picturesque person* ‘перен. красива або живописна людина’; *nebula* ‘туманність’ – *an indistinct person* ‘малозрозуміла, невиразна людина’ [SOED]; *еквілібрист* – перен., ірон. про надзвичайно кмітливу, хитру, спритну людину; *канцелярист* – перен., зневажл. працівник апарату, що формально, по-бюрократичному ставиться до виконання своїх обов’язків [ВТССУМ]. Таким чином, особливістю ОІНО для обох мов є продуктивна семантична деривація, яка визначається, перш за все, природою людського мислення – здатністю знаходити в слові асоціації з людиною та систематизувати їх в мові. Разом з цим економічність мови, що є однією з найважливіших її властивостей, вимушує мову уникати кількісного приросту лексичних одиниць за рахунок формування нових значень у вже наявних в мові номінативних засобів. Всі ці чинники й обумовлюють високу продуктивність семантичної деривації, яка являє собою дієвий механізм саморегуляції та розвитку системи мови. Отже, незважаючи на той факт, що в українській мові за кількісними показниками кореневий тип на 13% вищий, ніж в англійській мові, семантична деривація є універсальною і продуктивною для обох мов.

**2.2.** Як показують результати аналізу досліджуваного матеріалу, в англійській мові ОІНО представлені 7 структурними типами, в українській мові – 5. Серед продуктивних типів ОІНО в англійській мові – кореневий, суфіксальний, композитний і конверсійний, в українській мові – кореневий та суфіксальний тип. В англійській мові композитний тип на 14% продуктивніший, ніж в українській мові. Префіксальний тип в обох мовах непродуктивний. В англійській мові визначено конверсійний, аббревіаційний та редуплікаційний структурні типи ОІНО, які відсутні в українській мові. Суфіксально-префіксальний тип, наявний в українській мові, в англійській відсутній.

**2.2.1.** Серед похідних ОІНО англійської мови 326 одиниць, або 20% від усього корпусу вибірки, утворено суфіксальним способом, зокрема для їх утворення використовується 25 словотвірних суфіксів, найпродуктивніші наводяться в таблиці 2.

Таблиця 2. Кількісна характеристика суфіксів, що утворюють ОІНО в англійській мові

№	Суфікс	Кіл-ть ОІНО	Кіл-ть у %	Приклади ОІНО
1	<b>-er</b>	199	61%	<i>weaver</i> ‘ткач / людина, яка вигадує байки’
2	<b>-ian</b>	19	6%	<i>magician</i> ‘маг / людина виняткових якостей у окремій сфері’
3	<b>-y</b>	18	6%	<i>nanny</i> ‘няня / людина, що втручається у справи або дуже захищає’
4	<b>-or</b>	11	5%	<i>warrior</i> ‘воїн / хоробра людина’
5	<b>-ary</b>	9	3%	<i>incendiary</i> ‘запалювальний / людина, що провокує конфлікт’
6	<b>-ess</b>	8	2%	<i>tigress</i> ‘тигриця / люта, жорстока, несамовита жінка’
7	<b>-ist</b>	8	2%	<i>psalmist</i> ‘псаломщик / людина, яка вихваляє іншу’
8	<b>-ling</b>	5	1%	<i>gosling</i> ‘гусеня / недосвідчена або молода людина’
9	<b>-ure</b>	5	1%	<i>vulture</i> ‘хижак / нікчемна людина, що пригнічує або експлуатує інших’
10	<b>-ity</b>	4	1%	<i>liability</i> ‘перешкода / людина, чия поведінка ставить когось у невігідне становище’
11	інші	40	12%	<i>servant</i> ‘слуга / відданий прихильник’
	<b>Усього</b>	<b>326</b>	<b>100%</b>	

Як показують результати кількісного аналізу, агентивний суфікс *-er* відзначається найбільшою продуктивністю при утворенні ОІНО, що можна пояснити, по-перше, тим фактом, що суфікс *-er* та його алломорфи *-ar*, *-or* найпродуктивніші в утворенні іменників на позначення особи від дієслів, по-друге, образний асоціативний зв'язок з однією людиною частіше виникає з іменників на позначення іншої людини. Слід зауважити, що результати дослідження співпадають з висновками Н. М. Жукової, яка досліджувала роль суфіксації в актуалізації семантичної категорії особи на матеріалі австралійського варіанту англійської мови [5]. До речі, не усі суфікси, за допомогою яких утворюються ОІНО, є агентивними, тобто свідчать про приналежність лексеми до класу людей, оскільки серед них є суфікси на позначення абстрактних понять (*-ity*) і такі, що утворюють прикметники (*-y*, *-ary*).

**2.2.2.** У сучасній українській мові суфіксальний спосіб на 10% продуктивніший ніж в англійській мові. Крім того, ОІНО в українській мові мають дуже розгалужену суфіксальну систему, у якій функціонує 47 суфіксів, тобто, майже вдвічі більш ніж в англійській мові. У таблиці 3 наводяться найбільш вживані суфікси, що утворюють ОІНО в українській мові.

Таблиця 3. Кількісна характеристика суфіксів, що утворюють ОІНО в українській мові

№	Суфікс	Кількість	Кількість у %	Приклад ОІНО
1.	<b>-н + -ик</b>	29	11%	<i>макаронник – італієць</i>
2.	<b>-ик/-ік/-їк</b>	20	8%	<i>прозаїк – суха людина з дріб'язковими, вузько практичними інтересами</i>
3.	<b>-ець</b>	20	8%	<i>зеленець – молода, недосвідчена людина</i>
4.	<b>-к</b>	20	8%	<i>голубка – пестливе називання дівчини, жінки</i>
5.	<b>-ун</b>	14	5,5%	<i>літун – той, хто часто міняє місце роботи</i>
6.	<b>-ин</b>	13	5,5%	<i>слабина – людина, що має невелику фізичну</i>
7.	<b>-ист/-іст</b>	10	4%	<i>еквілібрист – про надзвичайно кмітливую, хитру, спритну людину</i>
8.	<b>-як</b>	10	4%	<i>сіряк – неможлива людина; бідняк</i>
9.	<b>-ор</b>	9	4%	<i>професор – великий знавець якої-небудь справи</i>
10.	<b>-ечк/-очк</b>	7	3%	<i>зірочка – пестливе звертання до людини</i>
11.	<b>-иц</b>	7	3%	<i>тигриця – про жінку, що своєю поведінкою, рисами характеру нагадує цього звіра</i>
12.	<b>-ак</b>	7	3%	<i>хижак – той, хто наживається, збагачується за рахунок грабежу або експлуатації когось-небудь</i>
13.	<b>-ен</b>	6	3%	<i>горобеня – про людину з невеликою фізичною силою</i>
14.	<b>-ер</b>	6	3%	<i>гастролер – про недобросовісного працівника, який не затримується на одному місці</i>
15.	<b>-оньк/-</b>	5	2%	<i>зозуленька – пестливе звертання до дівчини</i>
16.	<b>-ант</b>	5	2%	<i>сектант – людина, що керується вузькими груповими інтересами, відзначається догматичними поглядами</i>
17.	<b>-от</b>	4	1%	<i>сухота – людина, через яку хто-небудь страждає</i>
18.	<b>-ач</b>	4	1%	<i>итовхач – людина, якій доручають підитовхнути, пришвидшити яку-небудь справу</i>
19.	<b>-анк/-янк</b>	4	1%	<i>писанка – вродлива дівчина, жінка</i>
20.	<b>-ар</b>	4	1%	<i>дзвонар – той, хто без потреби багато говорить; базіка, плетун</i>
21.	<b>-ат</b>	4	1%	<i>дипломат – людина, яка вміло і тонко діє у стосунках з іншими</i>
22.	<b>-тель</b>	3	1%	<i>глушитель – той, хто перешкоджає розвиткові, вияву чого-небудь</i>
23.	Інші	45	17%	<i>школяр – доросла людина, яка в поведінці, вчинках впадає в дитинство, виявляє</i>
	<b>Усього</b>	<b>256</b>	<b>100%</b>	

Як показують результати аналізу, кількість суфіксів, які утворюють ОІНО в українській мові (47), майже вдвічі більша, ніж в англійській (25), що можна пояснити

превалюючими синтетичними рисами української мови та аналітичними в англійській мові. Найбільш продуктивними суфіксами ОІНО виявилися *-н*, *-ик*, *-ік*, *-ік*, *-ель*, *-к*. Крім вказаних суфіксів у таблиці 3, залишається велика за кількістю група поодиноких прикладів, серед яких зустрічаються такі непродуктивні суфіксальні морфеми, як: **-ал** (*принципал*), **-ан** (*білан*), **-аш** (*торгаш*), **-ил** (*світило*), **-ир** (*командир*), **-ілк** (*тарахкотілка*), **-ок** (*дружок*), **-оч** (*світоч*), **-ул** (*кривуля*), **-ур** (*стовбур*), **-ушк** (*м'якушка*), **-чик** (*живчик*), **-яр** (*школяр*), **-ятк** (*ангелятко*), **-ючк** (*гадючка*).

Цікаво відзначити наявність групи ОІНО з пестливими суфіксами. Для іменників цієї групи характерним є щільний зв'язок образного компонента з емотивним та використання алломорфних суфіксальних морфем. Наприклад, **-оньк/еньк** (*зіронька – пестл. до зірка // пестливе звертання до людини, зозуленька – пестл. до зозуля // нар.-поет. пестливе звертання до дівчини, жінки*); **-ушк/юшк** (*м'якушка – м'яка частина хліба та хлібних виробів, що міститься під скоринкою // перен., ірон., зневажл. м'якосердий, добрий (про людину)*); **-к** (*лебідка – самка лебедя // перен., нар.-поет. пестлива назва молодої жінки або дівчини*); **-ун** (*мамуня – пестл. до мама // перен., фам. ласкаве звертання до жінки – дружини*); **-ят + -к** (*ангелятко – змени.-пестл. до ангел // перен. про дівчинку або хлопчика, які відзначаються своєю красою, невинністю, ніжністю*); **-ен** (*ластовеня – пташа ластівки // перен., розм. ласкаве звертання до дитини або дівчини*) [ВТССУМ]. Підрахунки показали, що лагідне звертання становить 20 ОІНО із 256, тобто 8% від ОІНО, утворених за допомогою суфіксів. Серед ОІНО з пестливим суфіксом зустрічаються поодинокі інвективи, що свідчить про зв'язок образного компонента з оцінним: *гадючка, гадюченя – маля гадюки // перен., зневажл. про злу, підступну молоду людину; бісеня – змени. до біс // розм. про кого-небудь жвавого, меткого, хитрого, лукавого* [ВТССУМ]. Як показують приклади, характерною рисою української спільноти, на відміну від англійської, є пом'якшення найгостріших слів лагідними формами, тобто за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів, головним чином, виражається як пестлива, так і зневажлива суб'єктивна оцінка людини.

Слід зауважити, що структурною особливістю ОІНО української мови виступає бісуфіксний тип ОІНО (*ангел+ят+ко*), який в англійській мові відсутній.

**2.2.3.** Найбільш продуктивними у досліджуваному матеріалі англійської мови виявилися субстантивні основи (206 слів із 326, або 55% від усіх ОІНО з суфіксами). Процес деривації можна представити у вигляді моделі  $N + \text{suf} \rightarrow N_{\text{fig-person}}$ , де *N* – субстантивна деривативна основа, *N<sub>fig-person</sub>* – образне похідне слово, *suf* – суфікс указується узагальнено, символ ( $\rightarrow$ ) показує результат дії моделі. Методом безпосередніх

складників встановлено, що у формуванні ОІНО за моделлю  $N + \text{suf} \rightarrow N_{\text{fig-person}}$ , беруть участь 22 суфікса: *-able, -al, -an, -ant, -ary, -cide, -ee, -er, -eu, -ess, -est, -ian, -ide, -ie, -ik, -ist, -ity, -ling, -or, -ment, -ure, -y*. Наприклад, *-ee* (from Hebrew personal name Zadok + *ee* → *sadducee* ‘член секти Ісуса’ – *a person who denies the resurrection* ‘людина, яка заперечує воскресіння’), *-er* (*prison* ‘в’язниця’ + *er* → *prisoner* ‘в’язник’ – *fig. a person confined or restricted by illness, circumstances* ‘перен. людина обмежена хворобою, обставинами’); *battle* ‘битва’ + *er* → *battler* ‘боєць’ – *a person who does not give up easily* ‘людина, яка не здається легко’); *-or* (*war* ‘війна’ + *or* → *warrior* ‘воїн’ – *fig. a hardy, courageous person* ‘перен. витривала, відважна людина’).

**2.2.4.** Цікавим фактом виступає збіг кількості ОІНО (55%), утворених в англійській мові за моделлю  $N + \text{suf} \rightarrow N_{\text{fig-person}}$ , та відповідно в українській –  $I + \text{суф} \rightarrow \text{ОІНО}$ . Отже, за моделлю  $I + \text{суф} \rightarrow \text{ОІНО}$ , де  $I$  – іменник, суф – суфікс, виявлено 142 лексичних одиниці, тобто 55% від усіх ОІНО, утворених за допомогою суфіксального типу. Як свідчать приклади, у даній групі також виявилися бісуфіксні ОІНО, наприклад, *пустеля + -н + -ик* → *пустельник* – *людина, що з релігійних міркувань оселилась у відлюдному місці й відмовилася від спілкування з людьми // перен. людина, що живе самотньо, віддалено від людей, від їхніх турбот*; *могила + -н + -ик* → *могильник* – *той, хто копає могили // перен. той, хто несе загибель кому-небудь, знищує когось*; *крихта + -к* → *крихтітка* – (*змениш.-пестл. до крихта*) *перен., пестл. про маленьку дитину*; *горобець + -ен* → *горобеня* – *пташа горобця // перен., зневажл. про людину з невеликою фізичною силою або про таку, що займає незначне місце в суспільстві*; *обоз + -н + -ик* → *обозник* – *розм. солдат, який служить в обозі // перен. той, хто відстає, тягнеться позаду інших* [ВТССУМ]. Найбільш продуктивними за моделлю  $I + \text{суф} \rightarrow \text{ОІНО}$  виявилися суфікси **-н** + **-ик** (20 ОІНО, тобто 14%: *обозник, пустельник, стрілочник, ведмежатник, ремісник, човник, макаронник*), **-ик** (13 ОІНО, тобто 9%: *фокусник, кочовик, цуцик, теоретик*), **-ин** (10 ОІНО, тобто 7%: *половина, звірина, порошина, перлина, величина*), **-ист/-іст** (9 ОІНО, тобто 6%: *енциклопедист, канцелярист, капіталіст, матеріаліст*), **-ець** (8 ОІНО, тобто 5%: *самець, жеребець, парнасець, спартанець*).

Заслуговують на увагу запозичені слова з англійської мови з суфіксами **-ор** (9 ОІНО), **-ер** (6 ОІНО), **-ист/-іст** (10 ОІНО), **-ал** (2 ОІНО). Наприклад, *диктатор* – *особа, що має в державі необмежену владу // перен., зневажл. той, хто ігнорує колегіальність, допускає грубе адміністрування*; *принципал* – *хазяїн, начальник // ірон. про керівника якого-небудь підприємства*; *резонер* – *літературний персонаж, що дає моральну оцінку вчинкам інших дійових осіб // людина, яка має схильність до довгих повчальних промов і просторікувань* [ВТССУМ]. Вони складають 27 ОІНО, тобто 10,5% від усіх ОІНО,

утворених за допомогою суфіксального способу, що свідчить про інтернаціональний характер англійської мови.

**2.2.5.** Близькими за результатами підрахунків в англійській та українській мовах виявилися словотворчі моделі з дієслівними основами. В англійській мові така модель представлена 112 ОІНО, або 30% від усіх суфіксальних дериватів. В утворенні ОІНО за моделлю  $V + \text{suf} \rightarrow N_{\text{fig-person}}$ , де  $V$  – дієслівна деривативна основа,  $N_{\text{fig-person}}$  – образне похідне слово,  $\text{suf}$  – суфікс указується узагальнено, беруть участь 6 суфіксів: *-or, -ion, -er, -est, -ment, -ant*. Наприклад, *-est (to conquer ‘завойовувати’ + est → conquest ‘завоювання’ – fig. a person whose affections or favours have been won ‘перен. людина, чия прихильність завойована’)*, *-ant (to serve ‘служити’ + ant → servant ‘слуга’ – a devoted admirer ‘вірний прихильник’)*. Наголошується висока продуктивність суфікса *-er* (див. 2.2.1.), наприклад, *to kick ‘бити ногою’ + er → kicker ‘незгода’ – a person who protests ‘людина, яка протестує’*; *to weave ‘ткати’ + er → weaver ‘ткач’ – a person who contrives or devises a narrative ‘людина, яка розробляє або винаходить історії’*; *to prick ‘колоти’ + er → pricker ‘інструмент для проколювання’ – a person who incites or provokes another ‘людина, яка підбиває або провокує іншу’*.

**2.2.6.** В українській мові 64 лексичні одиниці утворено за моделлю  $D + \text{суф} \rightarrow \text{ОІНО}$ , де  $D$  – дієслово,  $\text{суф}$  – суфікс,  $\text{ОІНО}$  – образний іменник-найменування особи, тобто 25% від усіх ОІНО, утворених за допомогою суфіксального способу словотворення, що на 5% менше, ніж в англійській мові. Наприклад, *обирати + -ець → обранець – особа, обрана до органів влади для виконання яких-небудь високих обов’язків, доручень // людина, від природи наділена чимось недосяжним для інших (талантом, щастям)*; *лакувати + -н + -ик → лакувальник – фахівець із лакування // перен. той, хто приховує, маскує вади, прикрашаючи дійсність*; *торгувати + -аш → торгоаш – зневажл. дрібний торгівець // перен., зневажл. лицемірна, безпринципна людина, що торгує своєю честю, совістю, переконаннями, талантом*; *наймати + -ець → найманець – той, хто найнявся на роботу до приватного власника, підприємця // перен., зневажл. той, хто захищає чужі інтереси не з переконання, а з корисливих мотивів [ВТССУМ]*. Найбільш продуктивними у моделі  $D + \text{суф} \rightarrow \text{ОІНО}$  виявилися суфікси *-ун* (11 ОІНО, тобто 17%: *шелестун, щебетун, літун, плазун*) та *-ець* (7 ОІНО, тобто 11%: *найманець, обранець, торговець*).

**2.2.7.** Ад’єктивні основи ОІНО в англійській мові менш продуктивні на 4%, ніж в українській мові, і складають 58 ОІНО, або 15% від усіх ОІНО, утворених за допомогою суфіксального способу словотворення. В утворенні ОІНО за формулою  $\text{Adj} + \text{suf} \rightarrow N_{\text{fig-person}}$ , де  $\text{Adj}$  – ад’єктивна деривативна основа,  $N_{\text{fig-person}}$  – образне похідне слово,  $\text{suf}$  – суфікс указується узагальнено, беруть участь 2 суфікса: *-ity, -ness*. Наприклад, *liable ‘зобов’язаний’ + ity → liability ‘зобов’язання’ – a person who puts one at a disadvantage*

‘людина, яка підставляє другу у невідне становище’; *weak* ‘слабий’ + *ness* → *weakness* ‘слабкість’ – *a person whom one greatly loves, likes or unable to resist* ‘людина, яку хтось дуже кохає, яка подобається або якій не можна чинити опір’.

Ад’єктивні основи в українській мові на 5% продуктивніші, ніж в англійській мові. За моделлю **П + суф** → **ОІНО**, де П – прикметник, суф – суфікс, утворено 50 лексичних одиниць, тобто 19% від усіх суфіксальних дериватів. Наприклад, *божевільний* + *ець* → *божевільець* – *психічно хвора, божевільна людина* // *зневажл. про нерозсудливу, нерозважливу людину*; *мудрий* + *ець* → *мудрець* – *людина, що має великий розум, досвід, глибокі знання* // *ірон. той, хто багато роздумує, обмірковує*; *кислий* + *-як* → *кисляк* – *загусле кисле молоко* // *перен., зневажл. про в’ялу, нудну людину, що завжди скиглить, жаліється* [ВТССУМ]. Найбільш продуктивні суфікси при утворенні ОІНО від прикметників **-ик** (10 ОІНО, або 18%: *самотник, класик, преподобник, розумник*), **-от** (8 ОІНО, або 15%: *сухота, темнота, дрібнота, сліпота*), **-як** (7 ОІНО, або 13%: *середняк, сіряк, жовтяк, трухляк*), **-ак** (7 ОІНО, або 13%: *пішак, лівак, хижак, тупак*). Отже, аналіз процесу деривації обох мов показує, що образні значення мотивуються семантикою дериваційної основи, семантикою словотворчих засобів, зокрема суфіксів, які утворюють ОІНО найрізноманітніших значень.

**2.3. Композитний тип** посідає друге місце серед похідних ОІНО як в англійській, так і в українській мовах (див. табл 1), при цьому словоскладання в англійській мові – продуктивний процес, на відміну від української, в якій композитний тип на 14% менш продуктивний. Словоскладання розглядається як процес об’єднання повнозначних слів або їх основ, які утворюють композити, до складу яких входять іменникові, прикметникові та дієслівні моделі.

**2.3.1.** Англійські ОІНО композитного типу переважно утворюються за субстантивною моделлю, у той час як в українських ОІНО превалює іменниково-дієслівна модель. Субстантивна модель  $N_1 + N_2 \rightarrow N_{\text{fig-person}}$  представлена 237 ОІНО із 313, або 76% від усіх композитних ОІНО, де  $N_1$  – перший іменник,  $N_2$  – другий іменник,  $N_{\text{fig-person}}$  – ОІНО. Наприклад, *song* ‘пісня’ + *bird* ‘пташка’ → *songbird* ‘півчий птах’ – *transf. a superb singer* ‘перен. прекрасний співак’; *top* ‘верхівка’ + *knot* ‘вузол’ → *topknot* ‘пучок волосся’ – *transf. a person who wears a topknot* ‘перен. людина, яка носить пучок волосся’; *thunder* ‘гром’ + *bolt* ‘удар блискавки’ → *thunderbolt* ‘удар блискавки’ – *fig. a person noted for violent or destructive action* ‘перен. людина видатна своєю сильною або руйнівною дією’; *head* ‘голова’ + *ache* ‘біль’ → *headache* ‘головний біль’ – *fig. a troublesome or annoying person* ‘перен. дратівлива або докучлива людина’. Отже, складні ОІНО використовуються з метою одночасно охарактеризувати людину за двома ознаками.

В українській мові за моделлю, яка кількісно поступається англійській,  $I_1 + I_2 \rightarrow$

**ОІНО**, де  $I_1$  – перший іменник,  $I_2$  – другий іменник, утворено 5 лексичних одиниць, тобто 10% від усіх складних ОІНО. Наприклад, *род + початок* → *родоначальник – предок, від якого веде свій початок який-небудь рід // перен. той, хто започаткував розвиток чого-небудь* [ВТССУМ]. Наведений приклад свідчить, що складні ОІНО можуть також утворюватися шляхом одночасної композиції та афіксації *родоначальн+ик*. Як свідчать результати аналізу, кількість ОІНО англійської мови, які утворені за моделлю  $N_1 + N_2$  →  $N_{\text{fig-person}}$ , значно більша за аналогічну модель в українській мові.

**2.3.2.** Ад’єктивно-субстантивна модель композитного типу **Adj + N** →  $N_{\text{fig-person}}$  (41 із 313 одиниць, або 13% від усіх складних ОІНО), де Adj – прикметник, N – іменник,  $N_{\text{fig-person}}$  – ОІНО, менш продуктивна за попередню. Наприклад, *quick* ‘швидкий’ + *sand* ‘пісок’ → *quicksand* ‘сипкий пісок’ – *fig. a treacherous person* ‘перен. віроломна людина’; *high* ‘високий’ + *hat* ‘шляпа’ → *high-hat* ‘зарозумілий’ – *fig. a supercilious or snobbish person* ‘перен. зарозуміла людина або людина-сноб’; *light* ‘легкий’ + *weight* ‘вага’ → *lightweight* ‘легковагий’ – *fig. an unimportant or superficial person* ‘перен. малозначна або поверхнева людина’; *hot* ‘гарячий’ + *spur* ‘шпора’ → *hotspur* ‘шибайголова’ – *transf. an impetuous or reckless person* ‘перен. стрімка або безоглядна персона’.

В українській мові 14 лексичних одиниць, тобто 28% від усіх складних ОІНО, утворено за моделлю **П-к + I** → **ОІНО**, де П-к – прикметник, I – іменник. Наприклад, *старий + жилець* → *старожил* – *той, хто багато років живе в якому-небудь місці // той, хто порівняно довгий час перебуває, працює де-небудь*; *чужа + віра* → *чужовірець* – *людина чужої, іншої релігійної віри // розм. людина, що сповідує чужу ідеологію, належить до чужої, ворожої партії*; *пустий + цвіт* → *пустоцвіт* – *цвіт, який не дає плодів // перен. людина, яка не приносить користі суспільству, не виправдовує покладених на неї надій*; *чорний + робота* → *чорнороб* – *некваліфікований робітник, який виконує перев. фізично важку, брудну роботу // перен. той, хто виконує чорнову, копітку роботу, яка потребує багато сил, витривалості й терпіння* [ВТССУМ]. Таким чином, в українській мові модель П-к + I → ОІНО більш продуктивна, ніж в англійській мові.

**2.3.3.** До композитного типу також належить дієслівно-субстантивна модель **V + N** →  $N_{\text{fig-person}}$  (35 ОІНО із 313, або 11% від усіх складних ОІНО), де V – дієслово, N – іменник,  $N_{\text{fig-person}}$  – образний іменник-найменування особи. Наприклад, *watch* ‘стерегти’ + *dog* ‘собака’ → *watchdog* ‘сторожовий пес’ – *fig. a person appointed to monitor other’s rights, behaviour* ‘перен. людина, призначена, щоб контролювати права, поведінку іншої’; *touch* ‘псуватися’ + *wood* ‘дерево’ → *touchwood* ‘труть’ – *fig. a person who readily ignites* ‘перен. людина, яка з готовністю спалахує’; *make* ‘робити’ + *weight* ‘вага’ → *makeweight* ‘доважок’ – *fig. a person of insignificant value thrown in to make up a deficiency or fill the gap* ‘перен. незначна людина, яку використовують, щоб відшкодувати недостачу або



заповнити порожнечу»; *pay* 'платити' + *master* 'хазяїн' → *paymaster* 'касир' – *transf. a person requiring service or loyalty in return for pay* 'перен. людина, що вимагає обслуговування або відданості за плату'.

В українській мові, на відміну від англійської, зафіксовано дві моделі у яких задіяні дієслово і іменник, а саме:  $D + I \rightarrow OIHO$  та  $I + D \rightarrow OIHO$ , де  $D$  – дієслово,  $I$  – іменник. Це можна пояснити такою особливістю української мови, як схильність до вільного порядку слів як у реченні, так і в словотворенні. Модель  $D + I \rightarrow OIHO$  налічує 2  $OIHO$ , тобто 4% від усіх складних  $OIHO$  і є непродуктивною: *лизати + блюдо* → *лизоблюд* – *зневажл. той, хто догоджає кому-небудь, підлабузнюється до когось заради власної вигоди*; *котити + горошок* → *котигорошок* – *фольк. казковий персонаж незвичайної сили // жарт. про людину, невелику на зріст*. За моделлю  $I + D \rightarrow OIHO$  утворено 19 лексичних одиниць, тобто 38%. Наприклад, *ложка + мити* → *ложкомийник* – *працівник харчоблоку, їдальні, що миє ложки // зневажл. вислужник, холуй*; *книга + гризти* → *книгогриз* – *комаха з ряду сіноїдів, що розмножується в старих паперах, книжках // перен., ірон. формаліст, педант, який надає великого значення дрібницям і за дрібницями не бачить суті [ВТССУМ]*.

**2.3.4.** За ад'єктивно-дієслівною моделлю  $Pr + D \rightarrow OIHO$ , де  $Pr$  – прислівник,  $D$  – дієслово,  $OIHO$  – образний іменник-найменування особи, утворено 4 лексичні одиниці, тобто 8%. Наприклад, *тихо + ходити* → *тихохід* – *розм. про пароплав, літак, що мають невелику швидкість // про того, хто поволі, неквапливо рухається*; *дарма + висіти* → *дармовис* – *предмет, якого чіпляють, підвішують для прикраси // перен. бездіяльна людина*; *скоро + спіти* → *скороспілка* – *плід, що рано й швидко визрів, а також рослина, що дає такі плоди // перен., розм. про людину, що надто швидко досягла повного розвитку [ВТССУМ]*.

**2.3.5.** До основ, з яких складаються  $OIHO$ , належать також займенник і дієслово. Наприклад, *сам + зветься* → *самозванець* – *той, хто видає себе за іншу особу, незаконно присвоюючи собі чуже ім'я, звання тощо // жарт. той, хто з власної ініціативи, без уповноваження, береться за певну справу, самочинно приступає до виконання якихось обов'язків*; *сам + губить* → *самогубець* – *той, хто сам себе позбавив життя // перен. той, хто зважується на ризиковану дію, на відчайдушний вчинок, що може закінчитися його власною загибеллю*; *сам + родить* → *самородок* – *велике природне зерно або шматок здебільшого благородних металів (золота, срібла, платини) // перен. людина, у якої природний хист, нахил до чого-небудь виявилися без впливу освіти й виховання [ВТССУМ]*. За займенниково-дієслівною моделлю  $Zmk + D \rightarrow OIHO$ , де  $Zmk$  – займенник,  $D$  – дієслово, утворено 3  $OIHO$ , тобто 6% від усіх складних  $OIHO$ .

**2.3.6.** До непродуктивних моделей композитного типу належить числівниково-

субстантивна модель  $Ч + І \rightarrow ОІНО$ , де Ч – числівник, І – іменник, (2 ОІНО, тобто 4%: перше + літо  $\rightarrow$  *перволіток – маля тварини або дитина на першому році життя // перен. юна людина*, одна + особа  $\rightarrow$  *одноосібник – іст. селянин, який не є членом сільськогосподарської артілі // перен., розм. той, хто робить що-небудь окремо від інших, власними силами [ВТССУМ]*).

Отже, залежно від того, які частини мови утворюють складні ОІНО, можна виділити їх наступні структурні моделі в англійській та українській мовах: субстантивна (продуктивна модель), ад’єктивно-субстантивна (менш продуктивна модель), дієслівно-субстантивна, ад’єктивно-дієслівна, займенниково-дієслівна та числівниково-субстантивна (непродуктивні моделі).

**2.4. Префіксально-суфіксальний структурний тип** непоширений серед українських ОІНО, а в англійській мові він не зафіксований, що можна пояснити аналітичним характером цієї мови. За результатами аналізу, префіксально-суфіксальним способом в українській мові утворено 42 ОІНО, тобто 5% від усіх ОІНО (див. табл. 4).

Таблиця 4. Кількісна характеристика префіксально-суфіксальних українських ОІНО

№	Префікс + суфікс	Кіл-ть	Кількість у %	Приклад ОІНО
1	по- + -ель, -ник, -ість, -иц	6	14%	<i>повелитель, поклонник, помийниця, посередність, попутник</i>
2	не- + до- + -ок	6	14%	<i>недоросток, недоносок, недоліток</i>
3	під- + -ач, -к, -ок	4	9%	<i>підножок, підстилка, підпанок,</i>
4	за- + -ач, -ан, -ок	4	9%	<i>замірок, заробітчанин, заспівувач</i>
5	без- + -ик, -л, -к, -енк	4	9%	<i>безбатченко, безштанько, безділля, безбожник</i>
6	роз- + -ник, -н	4	9%	<i>розкладник, розкольник, розмазня</i>
7	пере- + -ик, -ень	3	7%	<i>перевертень, перебіжчик, перестраховальник</i>
8	па- + -ок	2	5%	<i>пасинок, паросток</i>
9	при- + -ик	2	5%	<i>прислужник, прибічник</i>
10	на- + -ок,	2	5%	<i>накоренок, навушник</i>
11	Інші	5	12%	<i>довершеність, відступник</i>
	<b>Усього</b>	<b>42</b>	<b>100%</b>	

Як показує аналіз мовного матеріалу, структуру ОІНО, утворених за допомогою суфіксально-префіксального способу, можна представити у вигляді моделей з морфемними ланцюжками:  $pr-R-sf$  (*обранець*),  $pr-R-2sf$  (*безбожник*),  $pr-R-4sf$  (*перестраховальник*),  $2pr-R-sf$  (*недовірок*), де R – основа, sf – суфікс, pr – префікс. Найбільш продуктивною є модель  $pr-R-sf$  (34 ОІНО, тобто 81% від усіх ОІНО, утворених суфіксально-префіксальним способом), на другому місці модель  $2pr-R-sf$  (6 ОІНО, тобто

14%), наприклад, *недовірок – той, хто недостатньо вірить у що-небудь, не остаточно переконаний у чомусь // зневажл. людина, позбавлена хороших рис; виродок, негідник* [ВТССУМ] та інші.

**2.5.** Як показують результати аналізу (див. табл. 1), **префіксальний спосіб словотворення** є непродуктивним і в англійській мові, і в українській. В англійській мові ОІНО утворюються в поодиноких випадках за допомогою префіксів *ambi-*, *anti-*, *in-*. Наприклад, *in + vertebrate* ‘хребетний’ → *invertebrate* ‘безхребетний’ – *fig. a person without strength of character or principles* ‘перен. людина без характеру або принципів’; *ambi* ‘обидва’ + *dexter* ‘правий’ → *ambidexter* ‘людина, що однаково добре володіє обома руками’ – *fig. a person of unusual dexterity* ‘перен. надзвичайно спритна людина’; *anti* ‘протилежний’ + *podes (Greek pous)* ‘нога’ → *antipode* ‘антипод’ – *a person who completely differs from another* ‘людина, яка повністю відрізняється від іншої’ [SOED].

Аналіз префіксів українських ОІНО (38 лексичних одиниць, тобто 4% від усіх ОІНО утворених префіксальним способом) показав, що в межах морфемної структури досліджуваних іменників функціонує десять префіксів, два з яких *y-* і *v-* *утиха (втиха), утрата (втрата)* варіюються за формою в різних оточеннях. Найбільш продуктивний за аналізом префікс *по-* (*послід, покруч, посміх, поміха*) складає 10 лексичних одиниць із 38 ОІНО, які утворені префіксальним способом, тобто 26%, на другому місці префікси *не-* і *за-*, які утворюють по 6 ОІНО, тобто 16%, на третьому місці префікс *при-* (5 лексичних одиниць, тобто 13%).

**2.6.** Периферійними структурними типами в англійській мові виявилися конверсія, аббревіація та редуплікація, які відсутні в українській мові, що можна пояснити наслідком впливу позамовних чинників та синтетичними рисами, які превалюють у мові.

**2.6.1. Конвертовані** лексичні одиниці є особливим типом дериватів, оскільки їх походність носить семантичний характер. Наприклад, при утворенні ОІНО від дієслів відбувається приглушення семи “діяти”, основою нового значення стає сема “особа”. Наприклад, *to cook* ‘готувати’ → *a cook* ‘повар’ → *fig. a person who falsifies or concoct something* ‘перен. людина, яка що-небудь фальсифікує або фабрикує’. При утворенні іменників від прикметників відбувається приглушення семи “якість”, і основою нового значення знов стає сема “особа”. Наприклад, *primitive* ‘примітивний, простий, нескладний’ → *primitive* ‘доісторична людина’ → *transf. an uncivilized, uncultured person* ‘перен. нецивілізована, некультурна людина’ [SOED]. Таким чином, конверсія відбувається за наступними моделями:  $V \rightarrow N$ ,  $Adj \rightarrow N$ , де  $V$  – дієслово,  $N$  – іменник,  $Adj$  – прикметник. Конверсійний тип ОІНО англійської мови складає 16% (див. табл. 1).

**2.6.2.** Для абрєвіації (10 ОІНО, або 0.6%), як одного із способів утворення англійських ОІНО (див.табл.1), характерне кінцеве скорочення: *vampire* ‘вампір’ – *vamp* ‘спокусниця’ та *seraph (from Seraphim)* ‘серафім’ – *a person distinguished for a seraphic qualities* ‘людина, видатна своїми янгольськими якостями’ [SOED]. Тенденція до мовної економії та схильність до моносилабізму сприяють використанню абрєвіації в англійській мові.

**2.6.3.** Редупліковані ОІНО (6 ОІНО, або 0.4% від усього корпусу ОІНО) утворюються шляхом подвоєння основи (див. табл. 1). Наприклад, *yo-yo* ‘йо-йо (іграшка)’ – *fig. a person who is continually going up and down or to and fro* ‘перен. людина, яка безупинно ходить ввєрх і вниз або вперед і назад’ іншої’ [SOED].

### 3. Висновки

Аналіз структури ОІНО англійської та української мов показав, що їхнє утворення, в цілому, відбувається відповідно до закономірностей внутрішньомовних словотворчих механізмів, і уможливив такі висновки та узагальнення.

Домінуючим структурним типом виявився кореневий тип, що свідчить про активний процес семантичної деривації, яка відіграє суттєву роль в утворенні ОІНО і слугує засобом поповнення словникового запасу обох досліджуваних мов.

Найпродуктивнішим структурним типом похідних ОІНО в англійській та українській мовах є суфіксальний тип, що свідчить про його універсальний характер. Для суфіксального типу ОІНО притаманні відмінні, спільні та специфічні риси у обох мовах. Серед *відмінних* рис можна відзначити кількісну розбіжність суфіксів (в англійській мові – 25, в українській – 47, серед яких окремою групою стоять демінутивні суфікси та суфікси запозичені з англійської мови). Серед *спільних* рис суфіксального типу знаходимо використання алломорфних суфіксів та різних типів класифікаційних суфіксів для утворення ОІНО. Специфічною рисою суфіксального типу в українській мові виступають бісуфіксні та квадрусуфіксні ОІНО.

Композитний тип в англійській мові продуктивний, у той час як в українській мові належить до непродуктивного структурного типу, у якому зафіксовано випадки одночасної композиції та суфіксації.

Конверсія, абрєвіація, редуплікація належать до периферійних структурних типів в англійській мові, а в українській мові такі типи відсутні, що певно є наслідком впливу позамовних чинників та превалюючими синтетичними рисами мови.

Суфіксально-префіксальний спосіб творення не реалізується в англійській, а в українській мові він один із непродуктивних, як і префіксальний спосіб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Введение // Теория метафоры / Н. Д. Арутюнова. — М. : Прогресс, 1990. — С. 5–33.
2. Арутюнова Н. Д. Проблемы морфологии и словообразования: На материале испанского языка / Н. Д. Арутюнова. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 288 с.
3. Басиров Ш. Р. Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах : [монографія] / Ш. Р. Басиров. — Донецьк : ДонНУ, 2004. — Т. 1 : Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — 333 с.
4. Блинова О. И. Образность как категория лексикологии // Экспрессивность лексики и фразеологии / О. И. Блинова. — Новосибирск : НГУ, 1983. — С. 3–11.
5. Жукова Н. М. Роль суфіксації в актуалізації семантичної категорії особи (на матеріалі австралійського варіанта англійської мови) [Електронний ресурс] / Н. М. Жукова // Проблеми сучасної лінгвістики Гуманітарний вісник. — Т. 2. — С. 57–61. — Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/gv/2008\\_12/2/index.html](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/gv/2008_12/2/index.html)
6. Загоровская О. В. О семантических различиях образных и экспрессивных единиц языка / О. В. Загоровская // Экспрессивность на разных уровнях языка: межвузовский сборник научных трудов. — Новосибирск : НГУ, 1984. — 74 с.
7. Калиущенко В. Д. Словообразование “имя-глагол” (типология отыменных глаголов) : дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.20 / В. Д. Калиущенко. — Л., 1988. — 291 с.
8. Карпиловская Е. А. Суффиксализация конечных основ заимствованных композитов в современном украинском языке / Е. А. Карпиловская // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк, 1999. — Вып. 5. — С. 257–269.
9. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. — К. : Наукова думка, 1984. — 252 с.
10. Клименко Н. Ф. Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. — 2008. — № 2/3. — С. 136–147.
11. Коралова А. Л. Семантическая природа образных средств в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А. Л. Коралова. — М., 1975. — 10 с.
12. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения / Г. И. Кустова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 472 с.

13. *Лебедева М. С.* Образные аспекты семантики имени существительного в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М. С. Лебедева. — М., 1981. — 28 с.
14. *Мешков О. Д.* Словообразование современного английского языка / О. Д. Мешков. — М. : Наука, 1976. — 245 с.
15. *Мешков О. Д.* Комбинирующие формы сложных слов на материале современного английского языка / О. Д. Мешков // Лингвостилистические исследования научной речи. — М. : Наука, 1979. — С. 71–86.
16. *Пиоттух К. В.* Система префиксации в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / К. В. Пиоттух. — М., 1971. — 30 с.
17. *Рут М. Э.* Образная номинация в русской ономастике / М. Э. Рут. — М. : ЛКИ, 2008. — 192 с.
18. *Скляревская Г. Н.* Метафора в системе языка / Г. Н. Скляревская. — СПб. : Наука, 1993. — 151 с.
19. *Харченко В. К.* Разграничение оценочности, образности, экспрессии и эмоциональности в семантике слова / В. К. Харченко // Русский язык в школе. — 1976. — №3. — С. 66–71.
20. *Юрина Е. А.* Комплексное исследование образной лексики русского языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” [Электронный ресурс] / Е. А. Юрина. — Томск, 2005. — 47с. — Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/0207-46260/020746260.pdf>.
21. *Barcelona A.* Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics / Antonio Barcelona // Metaphor and metonymy in comparison and contrast [ed. by Renè Dirven ; Ralf Pörings]. — Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2003. — P. 207–279.
22. *Bauer L.* English Word-Formation / L. Bauer. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. — 328p.
23. *Black M.* Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy / Max Black. — Ithaca. — Cornell University Press, 1962. — 278 p.
24. *Croft W.* The Role of Domains in the Interpretation of Metaphors and Metonymies / William Croft // Metaphor and metonymy in comparison and contrast [ed. by Renè Dirven ; Ralf Pörings]. — Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2003. — P. 161–207.

25. *Geeraerts D.* The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions / Dirk Geeraerts // *Metaphor and metonymy in comparison and contrast* [ed. by Renè Dirven ; Ralf Pörings]. — Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2003. — P. 435–469.

26. *Lakoff G.* The Contemporary Theory of Metaphor [Электронный ресурс] / George Lakoff // *Metaphor and Thought*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1993. — P. 202–251. — Режим доступа : <http://www.ac.www.edu/~market/semiotic/lkof-met.html>.

27. *Marchand H.* Categories and Types of Present-day English Word Formation / Hans Marchand. — Munich : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. — 564 p.

28. *Sweetser E.* From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure / Eve Sweetser. — Cambridge : Cambridge University Press, 1991. — 186 p.

#### СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [ред.-уклад. В. Т. Бусел]. — К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. — 1440 с. [ВТССУМ]

2. *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*. — Fifth edition. — New York : Oxford University Press Inc., 2002. — 3750 p. [SOED]

*Надійшла до редакції 27.01.11*

© 2011 О. С. Сарбаш  
(м. Донецьк)

## **КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ НОМІНАТИВНОГО ПРОСТОРУ КОНЦЕПТУ *КОХАННЯ* В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ**

### ***САРБАШ О. С. КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ НОМІНАТИВНОГО ПРОСТОРУ КОНЦЕПТУ КОХАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ.***

*Стаття присвячена вивченню семантичних особливостей номінативного простору концепту *КОХАННЯ* (англ. *LOVE*, новогр. *ΑΓΑΠΗ*) в українській, англійській та новогрецькій мовах. На основі семантичного аналізу номінацій любові, представлених різними частинами мови, в англійській, новогрецькій та українській мовах здійснено реконструкцію номінативного простору досліджуваного концепту. Встановлено універсальні для досліджуваних мов та етноспецифічні риси категоризації любові у свідомості людини та вербалізації цього концепту у мовних картинах світу.*

### ***САРБАШ Е. С. КОГНІТИВНАЯ МОДЕЛЬ НОМИНАТИВНОГО ПРОСТРАНСТВА КОНЦЕПТА ЛЮБОВЬ В АНГЛИЙСКОМ, УКРАИНСКОМ И НОВОГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКАХ***

*Статья посвящена исследованию семантических особенностей лексических единиц, объективирующих концепт *ЛЮБОВЬ* в английском, украинском и новогреческом языках. На основе семантического анализа номинаций любви, представленных различными частями речи, сделана попытка реконструкции номинативного пространства исследуемого концепта, а также установлены универсальные для исследуемых языков и этноспецифические черты категоризации любви в сознании представителей языковых сообществ и вербализации этого концепта в соответствующих языковых картинах мира.*

### ***SARBASH O. S. COGNITIVE MODEL OF NOMINATIVE SPACE OF THE CONCEPT LOVE IN ENGLISH, UKRAINIAN AND MODERN GREEK***

*The article deals with the study and comparative description of the lexical means of the concept *LOVE* representation in English, Ukrainian and Modern Greek. An attempt of the reconstruction of the nominative space of the concept under study on the basis of semantic analysis of its nominative constituents is made.*

*Human emotion and cognition are conceived as two inseparable, interdependent, and important modes of experience. Emotions are shaped by the beliefs, attitudes, and values that individuals acquire in the course of their socialization and are embodied in the language. Emotion vocabularies delineate categories of meanings that are used in describing people's emotional experiences.*

*Universal and specific features of the categorization of love in the consciousness of the linguistic society are described. The general structure of the semantic content of the concept turns out to be similar in the three analyzed languages. The models of semantic organization of the concept *LOVE* demonstrate similar features in the core part of their semantic structure and peculiarities in the peripheral ones. Thus the languages demonstrate different level of lexical differentiation of the same emotional notions.*

*Ключові слова: емоція, концепт, емоційний концепт, концептуалізація, семантичний простір, семантичний тип, семантична структура.*

Робота присвячена аналізу лексичних засобів мовної репрезентації концепту *ЛЮБОВ*. Метою дослідження є моделювання номінативного простору концепту *ЛЮБОВ* в англійській, українській та новогрецькій мовах, а також опис його мовних та ментальних перетинів із іншими концептами в емоційній картині світу.

Сучасна лінгвістика характеризується стійким інтересом до вивчення мовних засобів репрезентації емоційної сфери людини [1, 2, 3, 7–10, 14–17, 21, 23 та ін.]. Когнітивна наука, що вивчає процеси сприйняття, зберігання, обробки та передачі інформації [4, 23], не може обійти увагою емоційного складника особистості, оскільки емоції проникають до усіх видів діяльності людини та пов'язані з усіма її когнітивними процесами.



Актуальність роботи зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на опис вербалізованих фрагментів емоційної картини світу, а також відсутністю комплексного зіставного дослідження, що дозволило б встановити універсальні і специфічні риси інтерпретації мовним соціумом прототипних уявлень про позитивні емоції.

Об'єкти і ситуації предметного світу відображені у свідомості людини ментальними утвореннями, недоступними для прямого спостереження, сукупність яких формує концептуальну картину світу – суб'єктивний образ реальності, що отримує предметність у знакових формах. Мінімальною одиницею знання про світ є концепт [3, 5, 6, 12, 13, 22], – етнічно та культурно обумовлене, складне структурно-сміслове, ментальне утворення, що базується на поняттєвій основі та втілюється у мовних знаках. Таким чином семантичний компонент мовної системи взаємодіє зі сферою свідомості та мислення.

Оскільки емоції є продуктом мозку людини, вони, як і інші психічні процеси, виступають суб'єктивним явищем, водночас цей продукт стає частиною об'єктивної реальності, що існує поза людиною і незалежно від неї, і тому є об'єктивним явищем, що знаходить відображення в мовній картині світу. Уявлення людини про її внутрішній світ утворюють у свідомості емоційну концептосферу, що складається із системи розумових конструктів, що динамічно розвиваються, – емоційних концептів.

Концептосфера емоцій являє собою сукупність великої кількості усталено вербалізованих на лексичному та фразеологічному рівнях емоційних концептів, що знаходяться один з одним у складних структурно-сміслових та функціональних відношеннях і містять поняттєвий, образний та ціннісний компоненти. Емоційні концепти – „етнічно, культурно обумовлені, складні структурно-сміслові, ментальні, зазвичай вербалізовані, утворення, що базується на поняттєвій основі, і містять, окрім поняття, образ, культурну цінність” [5]. Позитивні емоційні реакції уподобання втілюються в концептосфері позитивних емоцій базовим концептом *ЛЮБОВ* (англ. *LOVE*, новогр. *ΑΓΑΠΗ*).

Визначення номінативного простору концепту *ЛЮБОВ* здійснюється на основі семантичного аналізу номінацій любові, представлених різними частинами мови, в англійській, новогрецькій та українській мовах.

У семантиці лексичної одиниці, що постає ім'ям концепту (англ. *love*, укр. *любов*, новогр. *αγαπη*), міститься загальна родова сема “почуття”, що вказує на відповідну сферу свідомості людини, репрезентовану категорією вищого рівня абстракції *ЕМОЦІЯ*, а також семи “відношення” та “об'єкт емоції”, що визначають її належність до категорії *ЕМОЦІЙНЕ ВІДНОШЕННЯ*, наприклад:

(1) англ. *love* ‘любов’ – 1. *a very strong feeling of affection towards someone who you are romantically or sexually attracted to* ‘сильне почуття прихильності до когось, хто викликає романтичний або сексуальний потяг’ [CCED];

(2) укр. *любов* – 1. *почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання* [ВТСУМ];

(3) новогр. *αγάπη* ‘любов’ – 1. *ευνοϊκή, φιλική διάθεση απέναντι σε κάποιου, το να θέλει κανείς χωρίς ιδιότηλεια το κάλο του άλλου και να αφιερώνει τις προσπάθειες του σ’αυτό* ‘прихильне, дружнє ставлення до когось, безкорисне бажання добра іншому та прикладання зусиль задля цього’ [NEΛ].

Архісемою, що є ідентифікатором належності одиниці до лексем, пов’язаних із позначенням досліджуваного концепту, виступає сема “**любов**”, яка тією чи іншою мірою представлена в дефініціях усіх лексичних одиниць, які наповнюють відповідний семантичний простір. Інші семи слугують для конкретизації значення лексичної одиниці. Семи “характер почуття” та “об’єкт почуття” дозволяють виділити якісно відмінні різновиди почуття, що репрезентоване у мові концептом *ЛЮБОВ*. Почуття любові може бути репрезентоване у мові як:

1) **ЛЮБОВ I “любов романтична”** – романтичне почуття до особи іншої статі, що ґрунтується, головним чином, на фізичному потязі:

(4) англ. *love* ‘любов’ – 2. *ROMANTIC a strong feeling of liking and caring about someone, especially combined with sexual attraction* ‘сильне почуття вподобання та піклування про когось, особливо поєднане із статевим потягом’ [LDCE];

(5) укр. *любов* – 1. *почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання* [ВТСУМ];

(6) новогр. *αγάπη* ‘любов’ – 2. *φυσική έλξη προς τον άτομο συνήυος του αντίθετου φύλου, που βασίζεται στο γενετήσιο ένστικτο, αλλά ποικιλεί στο μορφή και τις εκδηλώσεις* ‘фізичний потяг до особи, звичайно іншої статі, що ґрунтується на статевому інстинкті, але різниться за формою та вираженням’ [NEΛ].

Значення “любов романтична” можна представити у вигляді такої формули тлумачення: “**X відчуває романтичний потяг до Y (особи протилежної статі)**”.

Сема “характер почуття” в одиниць із емотивним смислом *ЛЮБОВ I* реалізується семантичним компонентом “романтичний”, “сексуальний”:

(7) англ. *passion* ‘пристрасть’ – *a very strong feeling of sexual love* ‘сильне почуття еротичної любові’ [OALD];

(8) укр. *пристрасть* – 3. *сильне, нестримне почуття кохання, в якому велику роль*

відіграє *фізичний потяг* [ВТСУМ];

(9) новогр. *ενδιαφέρον* ‘зацікавленість’ – *ερωτική συμπάθεια* ‘еротична симпатія’ [МЕΛ].

Наявність цього диференційного компоненту в дефініції одиниць вказує на кореляцію концепту *ЛЮБОВ* із суміжним концептом СЕКС. Для їхнього розмежування до розгляду не приймалися такі найменування, в яких почуття визначається винятково як діяльність, пов’язана зі статевим почуттям, як наприклад, англ. *libido* ‘лібідо’ – *sexual desire* ‘сексуальне бажання’. Якщо в тлумаченні одиниці любовне почуття супроводжується статевим бажанням, зв’язком чи потягом, вона включається до корпусу аналізу (див. приклади 7–9).

Сема “об’єкт почуття” представлена в семантиці цих одиниць семантичним компонентом “особа протилежної статі” (приклади 4-6).

2) **ЛЮБОВ II “любов сердечна”** – функція міжособових відношень, що передбачають духовну та / або кровну спорідненість:

(10) англ. *love* ‘любов’ – 2 – *the feeling of liking and caring for someone such as a member of your family or a close friend* ‘почуття симпатії до когось, як, наприклад, член родини або близький друг’ [MED];

(11) укр. *любов* – 2. *Почуття глибокої сердечної прихильності до кого-, чого-небудь. // Глибока повага, шанобливе ставлення до людини. // Глибока приязнь, викликана родинними зв’язками* [ВТСУМ];

(12) новогр. *αγάπη* ‘любов’ – 2. *ψυχικός δεσμός, φιλία* ‘душевна теплота, дружне почуття’ [МЕΛ].

Значення “любов сердечна” можна представити так: **“X відчуває сердечну прихильність до Y (особи, з якою можливий душевний контакт)”**.

У новогрецькій та українській мовах, на відміну від англійської, існує 2 синонімічні базові номінації концепту: новогр. *αγάπη* ‘любов’, *έρωτας* ‘любов’; укр. *любов*, *кохання*. У новогрецькому слові *αγάπη* значення „любов сердечна” представлено першим лексико-семантичним варіантом (див. приклад 3), а „любов романтична” другим (див. приклад 6), і навпаки у слові *έρωτας*. В українській мові в обох словах емотивний смисл „любов романтична” є першим ЛСВ, а „любов сердечна” – другим.

Значення “любов сердечна” передбачає, що об’єкт почуття знайомий, і навіть дуже близький суб’єктові, тоді як об’єктом почуття у значенні „любов романтична” може бути малознайома і навіть зовсім незнайома людина.

Для новогрецької мови характерне більш дистинктивне розмежування різновидів

почуття, що позначають одиниці цієї групи. Об'єктом почуття „любов сердечна”, на відміну від „любов романтична”, може бути кілька осіб одночасно, наприклад:

(13) новогр. *φιλία* ‘дружба’ – *αμοιβαία αγάπη ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα, που δεν συνδέονται με δεσμούς αίματος ούτε αισθάνονται ερωτική έλξη* ‘взаємна любов між двома або більше особами, що не пов’язані кровними узами та не відчують еротичного потягу’ [МЕΛ].

У наведеному прикладі це почуття також протиставляється почуттям, що ґрунтуються на фізичному потязі та на родинних зв’язках (*δεν συνδέονται με δεσμούς αίματος ούτε αισθάνονται ερωτική έλξη* ‘не пов’язані кровними узами та не відчують еротичного потягу’), тоді як на позначення родинної любові існує окрема лексична одиниця, семантична структура якої представлена одним ЛСВ:

(14) новогр. *στοργή* ‘ніжна любов’ – *θερμή αγάπη, αφοσίωση ιδ. ανάμεσα σε γονείς και παιδιά* ‘тепла любов, прив’язаність особливо між батьками та дітьми’ [ΛΚΝ].

3) **ЛЮБОВ ІІІ “любов-вподобання”** – почуття задоволення від певного об’єкту дійсності:

(15) англ. *love* – 3. *the strong feeling of enjoyment that sth gives you: a love of learning / nature / music* ‘сильне почуття задоволення від чогось’ [LDCE];

(16) укр. *любов* – 3. *до чого. Інтерес до чого-небудь // Внутрішній духовний потяг до чого-небудь // Пристрасть до чого-небудь* [ВТСУМ]; *любити* – 3. ... // *Відчувати задоволення від чого-небудь* [ВТСУМ];

(17) новогр. *αγάπη* – 4. *μεγάλη και ανιδιοτελής αφοσίωση για μια δραστηριότητα, που εκδιδώνεται και* ‘сильна та безкорисна прихильність до якоїсь діяльності, що виражається діями’ [ΛΚΝ].

Визначити семантику смислу “любов-вподобання” можна таким чином **“Х відчуває задоволення від Y (істоти або неістоти)”**.

В українській мові емотивний смисл “любов-вподобання” не представлений у семантичній структурі слова *кохання*. У новогрецькій мові ЛСВ лексеми *έρωτας* ‘любов’, що містить цей емотивний смисл, марковано позначкою *μεταφ.* ‘метафоричне’.

В англійській мові значення „любов-вподобання” представлено предикатом *like* ‘подобатися, любити’, в новогрецькій мові відповідний емотивний смисл закріплено у предикаті *αρέσω* ‘подобатися’, а в українській – *подобатися*.

(18) англ. *like* ‘подобатися, любити’ – 5. *a. Find agreeable, congenial, or satisfactory; feel attracted to or favourably impressed by (a person); have a taste for, take pleasure in, (a thing, doing, to be, to do, etc.)* ‘знаходити прийнятним, приємним, задовільним; відчувати

потяг до або бути приємно враженим (певною особою); мати смак до, відчувати задоволення від (речі, дії, стану)' [SOED];

(19) укр. *подобатися* – 2. *відповідати чієму-небудь смаку, бути приємним комусь* [ВТСУМ];

(20) новогр. *αρέσω* 'подобатися' – 2. *μου κάνει ευχαρίστηση, θέλω, επιθυμώ* 'відчувати задоволення, бажати чогось' [ΜΕΛ].

При цьому, в новогрецькій та українській мовах емотивний смисл ускладнюється семою каузації та інтерпретується як **“У (що відповідає смаку Х-а) каузує Х-а відчувати задоволення”**.

Емотивний смисл “вподобання” є зоною перетину концепту ЛЮБОВ із концептом ЗАДОВОЛЕННЯ.

Усі три виділені емотивних смисли, що пов'язані із виявом у людини почуття любові, мають загальну основу, а саме “позитивне почуття, що пов'язує суб'єкт сприйняття із його об'єктом”, що відчувається як їхній зв'язок на духовному рівні, потяг, рух душі у напрямі об'єкта.

Отже, загальний вигляд семантичної моделі любові як позитивного почуття суб'єкта до об'єкта можна представити так: **“суб'єкт Х → позитивне почуття → об'єкт У”**. Компоненти цієї моделі можуть розгортатися диференційними семами, що призводить до конкретизації значення окремої одиниці.

У семантиці імені концепту такі компоненти загальної моделі як “позитивне почуття” та “об'єкт” представлені конкретизовано, на відміну від компоненту “суб'єкт”. Конкретизація компонента “почуття” реалізується семою “характер почуття”, яка представлена семантичними компонентами (далі СК) “романтичне почуття”, “сердечне почуття”, “вподобання”. Компонент “об'єкт емоції” реалізується такими опозиціями СК, як “істота” : “неістота”; “одна особа” : “група осіб”; “близька людина” : “малознайома / незнайома людина”.

Сема “характер почуття” зумовлена семою “об'єкт” таким чином, що певні СК семи “характер почуття” реалізуються тільки за наявності або відсутності конкретних СК семи “об'єкт”. Так, СК “романтичне почуття” передбачає наявність таких СК як “істота”, “одна особа”, “особа протилежної статі”, але виключає наявність СК “особа, кровно пов'язана із суб'єктом”. Для реалізації СК “сердечний потяг” обов'язковим є СК “істота” та СК “близька людина”. Для реалізації СК “задоволення” конкретизація семи “об'єкт” не є релевантною.

Як зазначалося вище, певні комбінації окремих СК сем “характер почуття” та

“об’єкт емоції” зумовлюють диференціацію емотивних смислів “любов романтична”, “любов сердечна” та “любов-вподобання”.

Виділення в семантиці одиниць, що репрезентують у мові концепт *ЛЮБОВ*, інших диференційних сем дозволяє конкретизувати значення лексичних одиниць у межах кожного з виділених емотивних смислів. Виділення сем здійснюється за допомогою опозицій логічно протиставлених смислів.

Методом взаємних опозицій були виділені такі основні диференційні семи, що є релевантними для конкретизації значення одиниць: “каузація”, “супровідне почуття”, “ступінь почуття”.

Сема “**каузація**” представлена опозицією СК “каузація +” та “каузація -”. Одиниці із СК “каузація -” представляють емоційну ситуацію, як дію, що спрямована від суб’єкта до об’єкта, наприклад: англ. *adoration* ‘палке кохання’, *affection* ‘ласка’, *amour* ‘любов’ (також прикл. 1, 4, 7, 10, 15), укр. *ніжність*, *прихильність*, *приятність* (також прикл. 2, 5, 8, 16), новогр. *έννοια* ‘зацікавленність’, *πάθος* ‘пристасть’, *τροφερότητα* ‘ніжність’ (також прикл. 3, 6, 9, 12, 14, 17).

Одиниці із реалізованим СК “каузація +” виражають вплив на суб’єкта почуття з боку об’єкта, що викликає почуття в суб’єкта, наприклад:

(21) англ. *enamour* ‘закохувати’ – *inspire or inflame with love* ‘збуджувати любов або запалювати любов’ю’ [OALD];

(22) укр. *захоплювати* – 7. *перен. дуже приваблювати, хвилювати, збуджувати кого-небудь; викликати великий інтерес до когось, чогось* [ВТСУМ];

(23) новогр. *σαυηνεύω* ‘спокушати’ – *μαυεύω, γοητεύω* ‘притягувати, причаровувати’ [ΜΕΛ].

Сема “**ступінь почуття**” реалізована в семантиці номінативних одиниць любові трьохчленною опозицією таких компонентів.

- СК “малоінтенсивне почуття”, наприклад: англ. *fancy* ‘уподобання’ – *a feeling of wanting or liking something, especially a feeling that is not very strong or serious* ‘почуття бажання або вподобання чогось, особливо почуття, що не є дуже сильним або серйозним’ [MED]; укр. *симпатія* – 1. *почуття приятності, прихильності, доброзичливості до кого-, чого-небудь// теплі, ніжні почуття, уподобання* [ВТСУМ], новогр. *συμπάθεια* ‘симпатія’ – 1 α. *συναίσθητικά θετική στάση απέναντι σε ένα πρόσωπο, θετικό συναίσθημα που δεν έχει όμως την ένταση της αγάπης* ‘позитивне емоційне ставлення до особи, позитивне почуття, яке не відзначається такою інтенсивністю, як любов’ [ΛΚΝ];

- СК “інтенсивне почуття”, наприклад: англ. *predilection* ‘пристрасть’ - *strong liking for something* ‘сильне вподобання чогось’ [CCELD] (також приклади 7, 15), укр. *жага*

3. *нестримне почуття любові, пристрасть* [ВТСУМ], (також приклад 8), новогр. *μεράκι* ‘пристрасть’ – 2. *έντονη αγάπη και φροντίδα για κт ιδίως ορισμένη δραστηριότητα (γούστο)* ‘сильна любов до та піклування про щось, напр. певну діяльність (смак до чогось)’ [NEΛ];

- СК “надмірно інтенсивне почуття”, наприклад: англ. *dote* ‘любити до нестями’ – *have or show excessive affection* ‘відчувати або проявляти надмірну любов’ [SOED], укр. *потяг* – *посилена непереборна схильність до кого-небудь* [ВТСУМ].

Якщо сема “ступінь почуття” реалізована в семантиці лексичної одиниці за допомогою СК “надмірно інтенсивне почуття”, це приводить до зміни оцінності одиниці. В основному усі одиниці, що об’єктивують концепт ЛЮБОВ, є позитивно оцінними, із наявністю СК “надмірно інтенсивне почуття” знак оцінки змінюється на протилежний.

Реалізація СК “інтенсивне почуття” зумовлює кореляцію концепту ЛЮБОВ із концептом ЗАМИЛУВАННЯ.

Сема “супровідне почуття” реалізується такими семантичними компонентами: “інтерес”, “піклування”, “дружнє почуття”, “бажання”, “замилування”, “задоволення”. Наявність цієї семи та її реалізація у вигляді конкретного СК дозволяє встановити суміжні концепти, з якими корелює концепт ЛЮБОВ.

(24) англ. *affection* ‘прихильність, любов’ - *a gentle feeling of love and caring* ‘ніжне почуття любові та заботи’ [OALD]; *ardour* ‘пристрасть, запал’ - *a feeling of ardent passion or desire; eagerness, intensity of feeling* ‘почуття палкої пристрасті або бажання, запал, інтенсивність почуття’ [SOED]; *attachment* ‘прихильність’ – *affection, devotion, a sympathetic, friendly or romantic connection* ‘прихильність, відданість, приязне, дружнє або романтичне почуття’ [SOED]; *devotion* ‘відданість’ – *great love, admiration, or loyalty* ‘сильна любов, замилування або вірність’ [SOED].

(25) укр. *приязнь* – 1. *дружня прихильність до кого-небудь, симпатія (часто взаємна); уподобання – схильність до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимсь, чимсь як таким, що відповідає смакам, бажанням, настроям; пристрасть* – 2. *любов, інтерес до кого-, чого-небудь, захоплення чимось* [ВТСУМ].

(26) новогр. *αγάπη* ‘любов’- 4. *μεγάλο και έντονο ενδιαφέρον για κт. που μας προκαλεί ευχαρίστηση, πόθος* ‘великий та сильний інтерес до чогось, що викликає задоволення, бажання’ [NEΛ], *έννοια* ‘зацікавленість’ - *φροντίδα, ενδιαφέρον* ‘забота, інтерес’ [MEΛ]; *ντάλκας* ‘пристрасне бажання’ – *μεγάλη επιθυμία, πόθος ιδίως ερωτικός, έννοια* ‘велике

бажання, потяг, особливо еротичний, інтерес [ЛКН].

Як свідчать приклади 24–26, перетин різних концептів зумовлений накладанням частин різних концептосфер. Аналіз дозволив встановити зв'язок конкретного емотивного смислу концепту *ЛЮБОВ* із іншими концептами. Емотивний смисл “любов романтична” реалізується у поєднанні із концептами *БАЖАННЯ*, *ЗАМИЛУВАННЯ*, *ІНТЕРЕС*, *ТУРБОТА* і *ЗАДОВОЛЕННЯ*. Емотивний смисл “любов сердечна” корелює із концептами *ДРУЖБА*, *ТУРБОТА*, *ЗАМИЛУВАННЯ*. Емотивний смисл “вподобання” пов'язаний із концептами *ЗАДОВОЛЕННЯ*, *ІНТЕРЕС*, *ЗАМИЛУВАННЯ*. Емоційний концепт *ЗАМИЛУВАННЯ* корелює із кожним з емотивних смислів, у яких реалізується концепт *ЛЮБОВ*.

Емотивний зміст окремої одиниці формується комбінацією різних сем у структурі її лексичного значення.

Отже, загальну модель значення номінативної лексичної одиниці, що репрезентує у мові концепт *ЛЮБОВ*, можна представити таким чином.

I. Архісема “позитивна емоція”: СК “позитивне емоційне ставлення”;

II. Диференційна семи 1-го рівня: “любов”: СК “романтичне почуття”, СК “сердечний потяг”, СК “вподобання”

III. Диференційні семи II рівня:

1) “каузація” (СК “каузація +” : СК “каузація –”)

2) “супровідне почуття” (СК “інтерес” : СК “турбота” : СК “дружнє почуття” : СК “бажання” : СК “задоволення” : СК “замилування”)

3) “ступінь почуття” (СК “малоінтенсивне почуття” : СК “інтенсивне почуття” : “надмірно інтенсивне почуття”).

Семантичний аналіз номінацій концепту *ЛЮБОВ* дозволив побудувати загальну модель його семантичного простору. Модель, яка тлумачиться як “СУБ’ЄКТ відчуває ЛЮБОВ до ОБ’ЄКТА”, складається із трьох компонентів: “суб’єкт”, “любов”, “об’єкт”. Як свідчить аналіз мовного матеріалу, компонент 1 “суб’єкт” представлений згорнуто, без подальшої диференціації його ознак. Компонент 2 “емоційне почуття любов” репрезентується такими трьома емотивними смислами (далі ЕС): ЕС 1 “любов романтична”, ЕС 2 “любов сердечна”, ЕС 3 “любов-вподобання”.

Компонент “об’єкт” характеризується кількома ознаками, представленими ієрархічно. Ця ієрархія може бути інтерпретована таким чином: об’єктом любові може виступати істота або неістота (відповідно ознаки “істота” та “неістота” на схемі). Ознака “істота” далі репрезентована ознаками “окрема особа” та “група осіб”. Диференціація окремої особи здійснюється за статтю (на схемі ознаки “особа протилежної суб’єкту статі”



та “особа однієї статі із суб’єктом”). Група осіб як об’єкт любові може диференціюватися за кровною спорідненістю (ознака “особи споріднені із суб’єктом” на схемі). Ознака особи “однакова із суб’єктом стать” була виділена логічно, в мовному матеріалі дослідження номінацій, у яких почуття любові диференціюється за цією ознакою об’єкта, в жодній мові не зафіксовано.

Так, об’єкт почуття “любов романтична” обмежений ознакою “особа протилежної статі”. Об’єкт почуття “любов сердечна” обмежений ознакою “істота” без його подальшої диференціації. Тобто, об’єктом почуття “любов сердечна” може бути як особа протилежної або однієї статі з суб’єктом, так і група осіб, що пов’язані або не пов’язані із суб’єктом сімейною спорідненістю. Почуття “любов-вподобання” (див. ЕС 1 на схемі) може виникати до будь-якого об’єкта.

Аналіз номінативного простору концепту *ЛЮБОВ*, що формується семантикою лексичних одиниць, які його об’єктивують в англійській, новогрецькій та українській мовах, дозволив встановити універсальні й етноспецифічні риси категоризації любові у свідомості людини.

Універсальним є уявлення про любов як про **позитивне почуття, що пов’язує суб’єкт сприйняття із його об’єктом**, що відчувається як їх зв’язок на духовному рівні, потяг, рух душі в напрямі об’єкта. У загальній семантичній моделі любові, що репрезентується як: **“суб’єкт X → позитивне почуття → об’єкт Y”** має місце нейтралізація компонента “суб’єкт почуття”. Для категоризації позитивних емоцій у свідомості людини параметр моделі “суб’єкт почуття” не є релевантним. Важливим для категоризації виявляється конкретизація параметра “характер почуття”, який розгортається у вигляді трьох основних характеристик позитивної емоції (“романтичне почуття”, “сердечне почуття”, “уподобання”), та параметра “об’єкт емоції”, диференційна характеристика якого зумовлює характер почуття. Комбінація диференційованих ознак компонента “об’єкт емоції” зумовлює виникнення у свідомості окремих емотивних смислів. Так, емотивний смисл “любов романтична” зумовлений такими диференційними ознаками об’єкта: “особа”, “протилежна стать”, “однина”. В емотивному смислі “сердечна прихильність” ознаки “однина” та “протилежна стать” нейтралізуються, але необхідним та достатнім для виокремлення цього смислу залишається параметр особа, оскільки зміст цього смислу передбачає душевний контакт із об’єктом. В ЕС 3 “уподобання” відбувається нейтралізація диференціації компонента “об’єкт емоції”.

Ступінь деталізації встановлених універсальних емотивних смислів у мовній картині світу англійської, грецької та української спільнот виявляє спільні та відмінні риси.

Спільним є наявність у свідомості окресленої межі між емотивним смислом “любов-уподобання”, з одного боку, та смислами “любов романтична” та “любов сердечна”, з іншого, що проявляється на мовному рівні у наявності окремих лексем на позначення емотивного смислу “уподобання” в кожній мові: англ. *like* ‘подобатися, любити’, укр. *подобатися*, новогр. *αρέσω* ‘подобатися’. Відмінні риси виявлені в розмежуванні емотивних смислів “романтичне почуття” та “сердечний потяг” між собою. Найменш дискретно вони розрізнені в англійській мові, де вони представлені окремими лексико-семантичними варіантами однієї лексеми *love*. Найбільш дискретно емотивні смисли “романтичне почуття” та “сердечний потяг” розмежовані в новогрецькій мові, де вони представлені окремою номінацією в лексичних одиницях *αγάπη* та *έρωτας*. Більше того, в новогрецькій мові існує розмежування всередині емотивного смислу “сердечний потяг”, що здійснюється за параметром “належність до родини” і виявляється в наявності окремих мовних номінацій для почуття до осіб, що пов’язані із суб’єктом родинними зв’язками – *στορυή*, та до осіб, кровно не споріднених із суб’єктом – *φιλία*. Модель номінативного простору концепту *ЛЮБОВ* в українській мові збігається з інваріантною, тобто емотивні смисли “любов романтична” та “любов сердечна” представлені окремими номінаціями – *любов* та *кохання*, а розмежування всередині емотивних смислів відсутнє.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
2. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке / Л. Г. Бабенко. — Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. — 184 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; пер. с англ. — М. : Рус. словари, 1996. — 411 с.
4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського ун-ту. Серія філологічні науки.— Черкаси : Сіяч, 1999. — Вип. 11. — С. 12–25.
5. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : [монография] / Н. А. Красавский. — Волгоград : Перемена, 2001. — 495 с.
6. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф; пер. с англ. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с.
7. Мягкова Е. Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова / Е. Ю. Мягкова. — Курск : Изд-во Курск, гос. пед. ун-та, 2000. — 110 с

8. *Ортони А.* Когнитивная структура эмоций / А. Ортони, Дж. Клоур, А. Коллинз // *Язык и интеллект.* — М : Прогресс, 1995. — С. 314–384.
9. *Пиотровская Л. А.* Эмотивные высказывания как объект лингвистических исследований / Л. А. Пиотровская. — СПб. : Питер, 1994. — 145 с.
10. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования / Ю. С. Степанов. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 824 с.
11. *Степанов Ю. С.* Семиотика концептов / Ю. С. Степанов // *Семиотика. Антология.* — М. : Деловая книга, 2001. — С. 603–612.
12. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. — М. : Наука, 1986. — 136 с.
13. *Шаховский В. И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. — 190 с.
14. *Шаховский В. И.* Типы значений эмотивной лексики / В. И. Шаховский // *Вопросы языкознания.* — 1994. — № 1. — С. 20–25.
15. *Шаховский В. И.* Лингвистика эмоций / В. И. Шаховский // *Филологические науки.* — 2007. — № 5. — С. 3–13.
16. *Bamberg M.* Language, Concepts and Emotions. The Role of Language in the Construction of Emotions / M. Bamberg // *Language Sciences.* — 1997. — № 19. — P. 309–340.
17. *Fauconnier G.* Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language / G. Fauconnier. — Cambridge : Cambridge University Press, 1994. — 190 p.
18. *Fauconnier G.* The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002. — 440 p.
19. *Jackendoff R.* Semantics and Cognition / R. Jackendoff. — Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 1995. — 283 p.
20. *Kovecses Z.* Emotion Concepts / Z. Kovecses. — NY : Springer, 1990. — 412 p.
21. *Murphy G. L.* The Big Book of Concepts / G. L. Murphy. — Cambridge : MIT Press, 2002. — 564 p.
22. *Ungerer F.* The Linguistic and Cognitive Relevance of Basic Emotions / F. Ungerer // *Current Approaches to the Lexicon.* — Frankfurt-am-Main : Peter Lang, 1995. — P. 85–209.

#### СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

23. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2002. — 1440 с. [ВТСУМ]

24. *Словник української мови* : [у 11 т.] / [НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні]. — К. : Наукова думка, 1970–1980 [СУМ]
25. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. — Cambridge University Press, 2003. — 1814 p. [CALD]
26. *COLLINS Cobuild English Language Dictionary of Current Usage*. — London&Glasgo : Collins Publishers, 1987 — 1768 p. [CCELD]
27. *Longman Advanced American Dictionary*. — Longman Group, Ltd, 2000 — 1748 p. [LAAD]
28. *Longman Dictionary of Contemporary English*. — Pearson ESL, 2006. — 1949 p. [LDCE]
29. *MACMILLAN English Dictionary for Advanced Learners*. — Macmillan Publishers Ltd., 2003. — 1692 p. [MED]
30. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. — 5th edition. — Oxford University Press, 1995. — 1428 p. [OALD]
31. *The Shorter Oxford Dictionary in Historical Principles*. — 5th edition. — Oxford University Press, 1993. — V. I–II. — 3828 p. [SOED]
32. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. — 3<sup>η</sup> εναντύπωση. — Θεσσαλονίκη : Αριστοτελείο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2002. — 1532 σ. [ΛΚΝ]
33. *MEIZON Ελληνικό Λεξικό*. — Τεγόπουλος Φυτράκης. — 2002. — 1463 ζ. [ΜΕΛ]
34. *Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας* / Ε. Κρυαράς. — Αθήνα : Εκδοτικής Αθηνων, 2002. — 1587ζ. [ΝΕΛ]

*Надіїшла до редакції 12.03.11*

© 2011 О. М. Сидоров  
(м. Донецьк)

## СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ІНХОАТИВНИХ КВАЛІФІКАТИВНИХ РЕЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

### *СИДОРОВ О. М. СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ІНХОАТИВНИХ КВАЛІФІКАТИВНИХ РЕЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ*

*Стаття присвячена дослідженню семантики речень кваліфікативної характеристики суб'єкта, у яких предикат вказує на зміну набору якісних характеристик суб'єкта. На основі аналізу синтаксичної семантики у двох досліджуваних мовах виділяються 10 типів інхоативних кваліфікативних речень, кожен з яких описується і представляється у вигляді семантичної формули тлумачення. На підставі зіставлення загального набору та частотності семантичних типів в англійській та українській мовах робляться висновки про спільні та відмінні риси двох мов.*

### *СИДОРОВ О. Н. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ИНХОАТИВНЫХ КВАЛИФИКАТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ*

*Статья посвящена исследованию семантики предложений кваліфікативной характеристики субъекта, в которых предикат указывает на изменение набора качественных характеристик субъекта. На основе анализа синтаксической семантики в двух исследуемых языках выделяются 10 типов инхоативных кваліфікативных предложений, каждый из которых описывается и представляется в виде семантической формулы толкования. Как результат сопоставления общего набора семантических типов и частотности каждого из типов делаются выводы про общие и отличительные черты двух языков.*

### *SYDOROV O. M. SEMANTIC TYPES OF INCHOATE QUALIFYING SENTENCES IN ENGLISH AND UKRAINIAN*

*The article is devoted to the study of the semantics of one type of sentences in which the predicate expresses a characteristic feature of the subject, namely the type where the change in the qualitative aspect of the subject is reflected. Such sentences are studied in two languages – English and Ukrainian – and are referred to in the article as inchoate qualifying sentences. Proceeding from the analysis of the overall meaning of the sentences as well as the semantics of their predicate 10 types of inchoate qualifying sentences are singled out, all of which are present in both languages. Each of the types is closely reviewed and represented as a semantic formula reflecting its meaning irrespective of the formal side.*

*The article also focuses on the frequency of occurrence of all the studied types and provides conclusions about the similar and contrasting features of the two languages in this respect. The common trait of English and Russian, apart from the identical set of types of inchoate qualifying sentences, is the similar frequency of the types that are characterized by the highest and the lowest frequency of occurrence. The most frequent semantic type in both languages corresponds to the semantic formula “Subject S begins to have a new quality  $Q_N$ ”, the least frequent – “Subject S begins not to have its part  $P_E$ ”. The differences between the two languages concern the frequency of occurrence of some types of sentences under consideration.*

*Ключові слова: синтаксична семантика, кваліфікативні речення, інхоативність, предикат, формула тлумачення.*

### **1. Визначення предмета дослідження**

У сучасних дослідженнях синтаксису на перший план виходить вивчення семантики синтаксичних одиниць, а також того як семантичний план співвідноситься із формальною стороною – синтаксичною структурою. Хоча існують роботи, присвячені саме аналізу реалізації синтаксичної семантики (зокрема, [13], [17], [18]), це питання залишається ще досить нерозробленим, що й пояснює актуальність даного дослідження. Воно фокусується на вивченні семантики речень кваліфікативної характеристики суб'єкта, ускладнених семою інхоативності.

Речення кваліфікативної характеристики суб'єкта (які у дослідженнях семантичного синтаксису отримують назви речення якості [8, с. 122; 6, с. 93], характеристики [3, с. 11], кваліфікації [2, с. 41], атрибутивними реченнями [14, с. 412–413]) об'єднуються в один тип на основі того, що їх предикат виражає певну ознаку суб'єкта, тобто кваліфікує його. У різних роботах до цього типу речень можуть відноситися такі, що в них мова йде про перманентну, позачасову характеристику суб'єкта (приклад (1)), і такі, у яких мова йде про тимчасову ознаку (речення (2)).

(1) *He was over six feet tall and as slim as the girl ... (Greene: 263)* 'Він був вище шести футів росту і стрункий як дівча'.

(2) *Залив золотом вуха, заткав парчею очі, не чує й не бачить, що погибель іде всьому красві. Що турок і татарин сьогодні міцні та бойні стодужо* (Мушкетик: 51).

Речення (1) містить характеристику людини за зростом та комплекцією. Ці ознаки презентуються як типові ознаки саме для цієї людини і, хоча вони теоретично можуть змінитися, розглядаються безвідносно до їх потенційної зміни – як постійні. У реченні (2), навпаки, міститься особливе зауваження (виражене прислівником *нині*), яке вказує на те, що ознака суб'єкта – турецької та татарської держав – є тимчасовою. Визнаючи право на існування думки про те, що до кваліфікативних речень повинні відноситися лише такі, що вказують на позачасову ознаку суб'єкта (ця думка висловлюється, зокрема, у [4]), ця робота виходить із погляду, що ознака суб'єкта може бути йому властива протягом різних проміжків часу. Наприклад, колір обличчя може бути червоним тому, що людина страждає на підвищений кров'яний тиск або тому що вона виконала важку фізичну вправу чи почервоніла від сорому. У першому випадку фізична ознака є майже перманентною, а в другому – дуже швидкоплинною. Наявність такого діапазону часових характеристик ознаки суб'єкта пояснюється, мабуть тому, що однією із найбільш загальних форм існування всіх об'єктів та явищ є зміна [19], отже ознаки суб'єкта дуже рідко залишаються незмінними. Тому характеризуючи суб'єкта, правомірно говорити не тільки про набір ознак, що властивий йому у даний момент або період часу, але й про те, як цей набір ознак змінюється із часом. Кваліфікативні речення, у яких мова йде про зміну ознаки чи набору ознак суб'єкта у цій роботі називаються інхоативними (від лат. *inchoo* 'починати') кваліфікативними реченнями (далі ІКР) (аналогічний термін, але для опису лексичної семантики використовується, наприклад, у [11; 12; 15; 20]).

Метою даного дослідження є виявлення семантичних типів ІКР у двох індоєвропейських мовах – англійській і українській. Під час аналізу синтаксичної семантики враховується ситуація, що віддзеркалена у реченні (денотативний рівень [7]), і

те, як ця ситуація представлена у пропозиції (власне семантичний рівень [7]). Таким способом було виділено 10 типів ІКР, кожен із яких можна представити на метамові формулою тлумачення (далі ФТ) [1]. Усі типи ІКР та кількість прикладів кожного із типів у двох мовах представлені у таблиці.

Таблиця. Семантичні типи ІКР в англійській та українській мовах

Семантичний тип та підтип ІКР	Англійська		Українська	
	Кількість прикладів	%	Кількість прикладів	%
1. ФТ “Суб’єкт S починає мати нову ознаку $Q_N$ ”	188	48	326	39,1
2. ФТ “Суб’єкт S починає не мати існуючу до цього ознаку $Q_E$ ”	18	4,6	55	6,6
3. ФТ “Суб’єкт S починає мати існуючу до цього ознаку $Q_E$ , вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені D”	13	3,3	77	9,2
4. ФТ “Суб’єкт S починає мати інший набір ознак $Q_{COLL}$ ”	25	6,4	24	3
5. ФТ “Суб’єкт S починає мати частину $P_N$ ”	3	0,7	18	2,2
6. ФТ “Суб’єкт S починає не мати існуючу до цього частину $P_E$ ”	2	0,5	7	0,8
7. ФТ “Суб’єкт S починає мати нову ознаку $Q_N$ у своїй частині $P_E$ ”	94	24%	280	33,5
8. ФТ “Суб’єкт S починає не мати існуючу до цього ознаку $Q_E$ у своїй частині $P_E$ ”	10	2,6	26	3,1
9. ФТ “Суб’єкт S починає мати існуючу до цього ознаку $Q_E$ своєї частини $P_E$ , вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені D”	20	5,1	14	1,7
10. ФТ “Суб’єкт S починає мати інший набір ознак $Q_{COLL}$ у своїй частині $P_E$ ”	19	4,8	7	0,8
Усього	392	100	834	100

## 2. Семантичні типи ІКР

### 2.1. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає мати нову ознаку $Q_N$ ”

Цей семантичний тип ІКР є найпростішим із точки зору семантичного наповнення предикату і найбільш частотним в обох мовах (див. таблицю). Прикладом таких речень можуть слугувати наступні, у яких мова йде про ознаки людей, що вони їх отримують тимчасово (приклад (3)) чи назавжди (4).

(3) *The captain was becoming a talker these days* (Unsworth: 196) ‘Капітан ставав балакучим у ці дні’.

(4) *Колись гарячий і навіть говіркий отаман з роками ставав замкнутим, мовчакуватим, навіть грізним* (Мушкетик: 16).

## 2.2. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає не мати існуючу до цього ознаку Q<sub>E</sub>”

Цей семантичний тип ІКР стоїть найближче за інші до першого типу, але є семантично ускладненим семою негативності, оскільки тут мова йде про втрату ознаки суб’єктом. Можливі два варіанти речень цього типу. Ознака, що втрачається може не називатися прямо: вказівка на неї міститься у семантиці інших слів. Такі речення формально не є негативними, наприклад:

(5) *Mountains melted, seas drained, cities tumbled* (Bradbury: 72) ‘Гори розсипалися (букв. ‘розтанули’), моря висохли, міста перетворилися на руїни’.

У кожному із трьох простих речень у прикладі (5) міститься вказівка на втрату суб’єктом важливої ознаки: на це вказують дієслова *melt* ‘розтанути’ (у контексті означає ‘втратити цілісність’), *drain* ‘висохнути’ (‘втратити вологу’), *tumble* ‘впасти, розсипатися’ (‘втратити цілісність’).

Інший варіант ІКР цього типу – речення, у якому ознака називається прямо, внаслідок чого речення є негативним, наприклад:

(6) *Просто я перестала бути незграбною* (Андрухович: 244).

## 2.3. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає мати існуючу до цього ознаку Q<sub>E</sub>, вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені D”

У реченнях цього типу предикат не вказує на появу нової ознаки, а лише на зміну ступеню інтенсивності прояву вже існуючої ознаки. У більшості таких ІКР мова йде про більш інтенсивний прояв ознаки (речення (7)), що, можливо, пояснюється типовою семантикою дієслів на позначення зміни якісних характеристик суб’єкта: вони дуже рідко вказують на зменшення ступеню прояву ознаки (приклад (8)). Втім ця теза потребує подальшого дослідження на основі словникової вибірки (що виходить за рамки даної роботи) і тому носить імовірносний характер.

(7) *Dean stiffened a bit more* (Fitzgerald: 28) ‘Дін ще більше напружився’.

(8) *Тіні від топольки і квітів на могилі Івана Івановича подовшали і примерхли — місяць подався вниз, почав пригасати ...* (Тютюнник: 332).

## 2.4. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає мати інший набір ознак Q<sub>COLL</sub>”

Іноді у реченні не уточнюється, як само змінюється суб’єкт, важливим постає лиш сам факт зміни. Оскільки зміна об’єкта чи явища відбувається тоді і тільки тоді, коли відбувається зміна певних його параметрів, тобто його ознак, такі речення правомірно відносити до кваліфікативних. У більшості випадків характер зміни не уточнюється в самій ІКР, але з більш широкого контексту стає зрозумілим, чого стосується зміна та яким унаслідок цього стає суб’єкт. Ця інформація може міститися у подальшому контексті (як у



реченні (9)) чи навіть у складному реченні, частиною якого є ІКР (приклад (10)).

(9) *I was led quite kindly to the same old mesto, but there were changes there* (Burgess: 96) ‘Мене люб’язно підвенло до того ж самого місця. Але там дещо змінилося’.

(10) *Інше товариство буде відтепер у Порфіра, і він сам стає ніби інший, мовби підростає одразу* (Гончар: 82).

### 2.5. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає мати частину P<sub>N</sub>”

Набір якісних характеристик суб’єкта може змінитися і внаслідок появи в нього нової частини. ІКР із такою семантикою предикату є досить нечисленними (див. таблицю) і вказують, зокрема, на появу в суб’єкта нової частини тіла (приклади (11), (12)).

(11) *The oaks had bushed out at ground level ...* (Unsworth: 35) ‘Дуби дали молоді відростки біля землі’.

(12) *Веселі часи настають, коли в песика зубки починають прорізатися* (Вишня: 151).

### 2.6. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає не мати існуючу до цього частину P<sub>E</sub>”

Найменш численною групою ІКР є речення, де мова йде про втрату суб’єктом своєї частини (див. таблицю). Серед проаналізованих речень цього типу більшість містить характеристики неістот, що втрачають свою частину або поверхневий шар – шар фарби (приклад (13)) чи кору (14).

(13) *In the empty Earth settlements, the painted houses flaked and peeled* (Bradbury: 85) ‘У пустих поселеннях землян на будинках лупилася та відшаровувалася фарба (букв. фарбовані будинки лупилися та втрачали лушпиння)’.

(14) *Кора давно обсипалася, спід почав братися мохом, а зверху стовбур блищить, вичовганий посиденьками ...* (Тютюнник: 334).

### 2.7. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає мати нову ознаку Q<sub>N</sub> у своїй частині P<sub>E</sub>”

ІКР, у яких мова йде про появу нової ознаки, що, перш за все, характеризує не всього суб’єкта, а лише його частину, є другими за кількістю прикладів в обох досліджених мовах (див. таблицю). У таких реченнях увага мовця і слухача фокусується на окремій частині суб’єкта – частині тіла, реальній чи уявній, предметі одягу, тощо. При цьому сам суб’єкт не залишає “поля зору” мовця, про що свідчить наявність певної формальної вказівки на нього. Наприклад, у реченні (15) мова йде про зміни характеристик частині тіла – лиця: його вираз починає бути доброзичливим, спокійним (*to clear* ‘прояснити’). На людину, чие обличчя описується, вказує означення при підметі, виражене присвійним займенником *his* ‘його’. Схожим чином характеризується чоло людини у реченні (16), але

тут на людину вказує іменник-означення при обставині місця.

(15) *His face cleared instantly* (Greene: 268) ‘Його лице вмить проясніло’.

(16) *На лобі шофера виступили крупні краплини поту* (Владко: 89).

Іноді ІКР цього типу не містять вказівки на частину суб’єкта, яка змінюється – це зрозуміло із семантики: або загальної семантики усього речення (приклад (18)), або із семантичного наповнення лексем, що є вираженням предиката на формальному рівні (приклад (17)).

(17) *As he whitened she had blushed* (Unsworth: 109) ‘Коли він зблід, вона почервоніла’.

(18) *Казали люди, що Копанка весь робився сірий, як вичитував його Терень* (Винниченко: 294).

### 2.8. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає не мати існуючу до цього ознаку Q<sub>E</sub> у своїй частині P<sub>E</sub>”

Якісна зміна суб’єкта у деяких ІКР зводиться до втрати частиною суб’єкта певної ознаки, наприклад, втрати лицем веселого виразу (речення (19)) чи частиною тіла – цілісності (20). Так само, як і у вище проаналізованому типі ІКР, увага мовця тут фокусується на окремій частині, але зміна у цій частині – є характеристикою всього суб’єкта.

(19) *But the mirth had left Calley’s face ...* (Unsworth: 86) ‘Але веселість покинула обличчя Келлі’.

(20) *Аж ось голова ведмежа тріскає й ламається* (Вишня: 143).

### 2.9. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає мати існуючу до цього ознаку Q<sub>E</sub> своєї частини P<sub>E</sub>, вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені D”

Як і у випадку із цілим суб’єктом, змінюватися може не набір ознак частини суб’єкта, а інтенсивність їх прояву. Тоді мова йде про те, що певна ознака частини суб’єкта починає проявлятися у більшому чи меншому ступені. Наприклад, у реченні (21) мова йде не про зміну, а саме про посилення кольору обличчя людини: воно починає бути більш червоним. У реченні (22) мова йде про зменшення ступеню прояву ознаки уявної частини тіла людини – душі: вона стає все більш смутною.

(21) *“What the hell’s the matter with you?” he kept saying, and stupid face kept getting redder and redder* (Salinger: 54) ‘Та що, чорт забирай, з тобою таке? – все питав він, і його дурне лице ставало все червонішим та червонішим’.

(22) *І хоч з роками в його душі світлої барви ставало все менше й менше, ... не складав рук* (Мушкетик: 51).

### 2.10. Семантичний тип ІКР “Суб’єкт S починає мати інший набір ознак $Q_{COLL}$ у своїй частині $P_E$ ”

Ще один семантичний тип ІКР містить вказівку на зміну якісних характеристик частини суб’єкта без зазначення, як саме змінюється ця частина. Така презентація зміни у ІКР можлива або тому, що у більш широкому контексті уточнюється, яка зміна відбувається, або тому, що ця зміна не може бути ідентифікована і самим мовцем. У прикладі (23) ІКР вказує на якісну зміну частини суб’єкта – його голосу, а більш широкий контекст – складнопідрядне речення – містить вказівки на причину зміни, даючи змогу читачеві самому зрозуміти, якою може бути ця зміна. На відміну від цього, у реченні (24) міститься і вказівка на факт зміни частини суб’єкта – частини тіла, предмету одягу, і на те, до чого ця зміна зводиться.

(23) *Something had changed in his tone, now that the surprise had faded, giving time for a glimpse of the implications* (Unsworth: 124) ‘Щось змінилося у його тоні, тепер, коли подив зменшився і появився час, щоб обдумати наслідки’.

(24) *Іншими стали обличчя, одяга, сміх, здавалося, він набрав у себе темніших, густіших звуків, навіть музика стала іншою* (Мушкетик: 42).

### 3. Порівняльний аналіз частотності семантичних типів ІКР в англійській та українській мовах

Аналіз набору семантичних типів ІКР у двох мовах та аналіз кількісних характеристик кожного із цих типів дає змогу зробити висновки про алло- та ізоморфні характеристики ІКР у цих мовах. Насамперед треба відзначити різницю у частотності ІКР в досліджуваних мовах. В українській мові вони зустрічаються набагато частіше (більше, ніж у два рази – див. таблицю), при тому що джерелом вибірки слугували англійські та українські художні твори приблизно однакових жанрів, тематичної спрямованості, часу написання (XX сторіччя) та обсягу.

Разом з тим набір семантичних типів ІКР у двох мовах є однаковим, що є ознакою ізоморфізму. Ізоморфізм проявляється також у тому, що найбільш частотні семантичні типи ІКР (із ФТ “Суб’єкт S починає мати нову ознаку  $Q_N$ ” і “Суб’єкт S починає мати нову ознаку  $Q_N$  у своїй частині  $P_E$ ”) в англійській та українській мовах також співпадають (див. таблицю). Це стосується і найменш частотного типу ІКР (із ФТ “Суб’єкт S починає не мати існуючу до цього частину  $P_E$ ”) (див. таблицю).

Аломорфізм проявляється у різній частотності окремих семантичних типів ІКР. Це, в першу чергу, стосується речень із ФТ “Суб’єкт S починає мати існуючу до цього ознаку  $Q_E$  вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені D”, “Суб’єкт S починає

мати інший набір ознак  $Q_{COLL}$  у своїй частині  $P_E$ ” і “Суб’єкт  $S$  починає мати існуючу до цього ознаку  $Q_E$  своєї частини  $P_E$ , вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені  $D$ ” (див. таблицю).

#### 4. Висновки

4.1. ІКР є одним із засобів вираження атрибутивної семантики предикативним засобом. Їх предикат вказує не тільки на ознаку суб’єкта, але, в першу чергу, на зміну цієї ознаки. Залежно від того, як змінюються характеристики суб’єкта та як ці зміни віддзеркалюються у пропозиції, було виділено 10 семантичних типів ПАК.

4.2. Дві зіставлявані мови демонструють спільні та відмінні риси відносно якісного складу і кількісних показників частотності типів ІКР (див. таблицю та пункт 3).

4.3. Спільні риси стосуються загального набору ІКР у двох мовах та приблизно однакової частотності типів із ФТ “Суб’єкт  $S$  починає мати нову ознаку  $Q_N$ ”, “Суб’єкт  $S$  починає мати нову ознаку  $Q_N$  у своїй частині  $P_E$ ” і “Суб’єкт  $S$  починає не мати існуючу до цього частину  $P_E$ ” (див. пункт 3 і таблицю).

4.4. Відмінні риси стосуються різної частотності ІКР як семантичного типу речень у двох досліджуваних мовах і різної частотної окремих типів ІКР, зокрема із ФТ “Суб’єкт  $S$  починає мати існуючу до цього ознаку  $Q_E$  вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені  $D$ ”, “Суб’єкт  $S$  починає мати інший набір ознак  $Q_{COLL}$  у своїй частині  $P_E$ ” і “Суб’єкт  $S$  починає мати існуючу до цього ознаку  $Q_E$  своєї частини  $P_E$ , вираженою у іншому (більшому чи меншому) ступені  $D$ ” (див. пункт 3 і таблицю).

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю. Д.* Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю. Д. Апресян. — М.: Издательство «Просвещение», 1966. — 304 с.
2. *Арват Н. М.* Про компонентний аналіз семантичної структури простого речення / Н. М. Арват // Мовознавство. — 1976. — № 4. — С. 38–45.
3. *Арутюнова Н. Д.* Русское предложение. Бытийный тип (структура и значение) / Н.Д. Арутюнова, Е.Н.Ширяев. — М.: «Русский язык», 1983. — 198 с.
4. *Булыгина Т. В.* К построению типологии предикатов в русском языке / Т. В. Булыгина // Семантические типы предикатов. — М.: Наука, 1982. — С. 7-85.
5. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. — 1736 с.
6. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. — К : Наук. думка, 1992. — 224 с.

7. *Всеволодова М. В.* Уровни организации предложения в рамках функционально-коммуникативной прикладной модели языка / М. В. Всеволодова // Вестник Московского университета. — Серия 9. Филология. — 1997. — № 1. — С. 53-66.
8. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови: Синтаксис / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
9. *Загнітко А. П.* Теорія сучасного синтаксису / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — 378 с.
10. *Золотова Г. А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 368 с.
11. *Калиущенко В. Д.* Типология локативных, посессивных и атрибутивных отсубстантивных глаголов / В. Д. Калиущенко // Вопросы языкознания. — 1987. — № 1. — С. 93–105.
12. *Калиущенко В. Д.* Типология отыменных глаголов : [монография] / В. Д. Калиущенко. — Донецьк : Донеччина, 1994. — 422 с.
13. *Клименко О. В.* Типи неозначеного суб'єкта-діяча в англійській та українській мові: дис. ... кандидат філол. наук : 10.02.17 / О. В. Клименко. — Донецьк, 2003. — 213 с.
14. *Лайонз Дж.* Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. — М. : Прогресс, 1978. — 544 с.
15. *Розенталь Д. Э.* Справочник по русскому языку. Словарь лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. — М. : Оникс, 2008. — 624 с.
16. *Селиверстова О. Н.* Второй вариант классификационной сетки и описание некоторых предикатных типов русского языка / О. Н. Селиверстова, Н. А. Ишевская // Семантические типы предикатов. — М. : Наука, 1982. — С. 86–157.
17. *Селиверстова О. Н.* Контрастивная синтаксическая семантика: Опыт описания / О. Н. Селиверстова. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 152 с.
18. *Сидоров О. М.* Предикативно-атрибутивні конструкції в англійській та українській мовах: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.17 / О. М. Сидоров. — Донецьк, 2009. — 217 с.
19. *Философский словарь* / под ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдина. — М. : Политиздат, 1963. — 544 с.
20. *Хорнби А. С.* Конструкции и обороты английского языка / А. С. Хорнби. — М. : АО "Буклет", 1992. — 336 с.
21. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English.* — Oxford university press, 1998. — 1430 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Юрій Андрухович. — К. : Критика, 2003. — 320 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Д. Твори: [в 2 т.] —/ Б. Д. Антоненко-Даидович. — К. : Наукова думка, 1999. — Т. 2: Сибірські новели. Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування. — 656 с.
3. Винниченко В. К. Твори : [в 2 т.] / В. К. Винниченко. — К. : Дніпро, 2000. — Т. 1. — 584 с.
4. Вишня О. Вишневі усмішки: Усмішки, фейлетони, нариси / Остап Вишня. — Одеса : Маяк, 1983. — 271 с.
5. Владко В. Твори : [в 2 т.] / Володимир Владко. — К. : «Веселка», 1980. — Т. II: Сивий капітан. — 527 с.
6. Гончар О. Т. Бригантина / Олесь Гончар. — К. : Рад. Письменник, 1980. — 208 с.
7. Мушкетик Ю. М. Яса / Юрій Мушкетик. — К. : Дніпро, 1990. — 831 с.
8. Тютюнник Г. Твори : [в 2х кн.] / Григорій Тютюнник. — К. : Молодь, 1985. — Кн. 1: Повісті. — 328 с.
9. Bradbury R. The Blue Bottle and Other Stories / Ray Bradbury. — М. : Менеджер, 2000. — 224 с.
10. Burgess A. A Clockwork Orange / Anthony Burgess. — London Penguin Books Ltd, 1996. — 154 p.
11. Fitzgerald F.S. Babylon Revisited and Other Stories / Francis Scott Fitzgerald. — NY : Simon and Schuster, 1996. — 260 p.
12. Greene G. Collected Short Stories / Graham Greene. — London : Penguin Books, 1986. — 367 p.
13. Salinger J. D. The Catcher in the Rye / J. D. Salinger. — Харків : Ранок-НТ, 2002. — 256 с.
14. Unsworth B. Sacred Hunger / Barry Unsworth. — London: Penguin Books, 1992. — 630 p.

Надійшла до редакції 04.05.2011

## ПЕРЕКЛАД

---

© 2011 О. Я. Толочко  
(м. Львів)

### ВІДТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ ФУНКЦІЇ СТИЛІСТИЧНОЇ ІНВЕРСІЇ У ПЕРЕКЛАДІ

#### **ТОЛОЧКО О. Я. ВІДТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ ФУНКЦІЇ СТИЛІСТИЧНОЇ ІНВЕРСІЇ У ПЕРЕКЛАДІ**

*У статті розглядаються когнітивні аспекти відтворення експресивної функції стилістичної інверсії у перекладі. Особливу увагу приділяється аналізу оригінальних та перекладних текстів в аспекті теорії фреймів, що є складовими мовних та концептуальних картин світу. Враховується символіка інверсивно виділених семантично значущих концептів оригінального дискурсу. У статті аналізуються види синтаксичних та семантичних трансформацій, що застосовувались у процесі перекладу.*

#### **ТОЛОЧКО О. Я. ПЕРЕДАЧА ЭКСПРЕССИВНОЙ ФУНКЦИИ СТИЛИСТИЧЕСКОЙ ИНВЕРСИИ В ПЕРЕВОДЕ**

*В статье рассматриваются когнитивные аспекты передачи экспрессивной функции стилистической инверсии в переводе. Особое внимание уделено анализу оригинальных и переведенных текстов в аспекте теории фреймов как составляющих языковых и концептуальных картин мира. Принимается во внимание символика выделенных с помощью инверсии оригинальных концептов. В статье также анализируются синтаксические и семантические трансформации, используемые в процессе перевода.*

#### **TOLOCHKO O. Ya. RENDERING EXPRESSIVE FUNCTION OF THE STYLISTIC INVERSION IN TRANSLATION**

*The article elucidates the problems of rendering expressive functions of the stylistic inversion into the target language. The research has been performed in the paradigm of cognitive linguistics. The article considers the original and translated contexts in the aspect of frame theory as frames constitute the components of lingual and conceptual pictures of the world. Special attention is drawn to the divergent features in the expression of the lingual and conceptual pictures of the original and target artistic world as well as differences in the frequency and the use of inversion in the contrasted languages. The application of "multiplicity principle" contributes to the objective character of results. In conclusions it is stated that translation should be viewed as a process and result of adequate reproduction of the source information by means of the target language taking into account the differences in the reception and cognitive analysis of the presented original and target belles-letters pictures of the world. Thus, the translator's task lies in the approximation of the contrasted lingual, mental and cultural worlds striving to find their common features as well as adequate means of their rendering into the target language.*

*Ключові слова: інверсія, фрейм, концепт, мовна картина світу, експресивність, оригінал, переклад.*

**Актуальність теми.** Дослідження категорій експресивного синтаксису не втрачає актуальності у сучасній лінгвістичній та перекладознавчій науці, особливо у рамках когнітивної парадигми, що є однією з панівних на сучасному етапі.

**Стан розробки проблеми.** С. О. Жаботинська зазначає, що перед сучасною когнітивною лінгвістикою стоїть завдання структурування інформації, яка виражається значеннями окремих мовних одиниць або їх груп [3, с. 71–72]. Саме такі структури інформації (знання) у сучасній науці визначаються як **фрейми**, тобто пакети інформації, що зберігаються у пам'яті та забезпечують адекватну когнітивну обробку стандартних ситуацій. Через ці структури твориться зв'язність тексту, здійснюються необхідні

умовиводи та подаються контекстні очікування, за якими прогноуються майбутні події, базуючись на подібних випадках, що вже траплялися раніше [2, с. 5–11]. Перекладознавець Р. Т. Белл, поряд з іншими, виділяв такі характеристики цих структур: 1) їх використовують для представлення різного роду знань; 2) часто поділяється на дрібніші структури, які можна назвати підсхемами; 3) можуть поєднуватися у більші структури; 4) такі, що призначені для розпізнавання та інтерпретації нової інформації [15, с. 250]. Окрім цього, варто зазначити, що фрейми можуть пов'язуватися між собою, накладаючись та відображаючись один в одному, зокрема, стосовно культурних асоціацій [14, с. 10]. Ч. Філлмор, аналізуючи фрейми, поділяє їх на 1) вроджені, тобто такі, що неминуче виникають у процесі когнітивного розвитку людини; та 2) та такі, що засвоюються через досвід чи навчання, їхнє існування повністю залежить від пов'язаного з ними мовного вираження [13, с. 65]. М. Мінський стверджував, що людина, намагаючись пізнати нову для себе ситуацію або по-новому поглянути на вже звичні речі, обирає зі своєї пам'яті потрібний фрейм для того, щоб шляхом заміни у ньому певних деталей зробити його придатним для розуміння ширшого кола явищ та процесів [7, с. 7]. Мовознавець виділяє такі фрейми (рівні когнітивної структури тексту): *поверхнево-синтаксичний* (відомості про синтаксичну структуру, порядок слів, прийменникові зв'язки); *поверхнево-семантичний* (значення слів, які позначають подію і відношення між актантами, сірконстантами та предикатом); *тематичний* (пов'язаний з темою, портретами та оточенням) та *фрейм оповіді* (нарративна система, що представляє загальні моделі сюжетів, фокус уваги оповідача та ін.) [7].

**Мета** цієї статті – розглянути оригінальні контексти з інверсією в аспекті теорії фреймів у висловлюваннях, що стосуються матеріального об'єкта, простору, часу та дії, а також їх перекладні відповідники як зразки синтаксично-семантичних трансформацій для якнайповнішого передання їхньої експресивної та художньо-естетичної функцій у цільовій оповіді.

**Матеріалом** дослідження слугують контексти з короткої прози М. Коцюбинського та англійські еквіваленти. Для повнішого аналізу та більшої об'єктивності згідно з принципом «множинності» у певних випадках розглядаються по два англійські та російські еквіваленти.

Для виконання поставлених завдань використовуються елементи фреймового, концептуального аналізу, а також перекладознавчий, порівняльний та контекстуальний методи та методика словникових дефініцій [12].

За твердженням В. І. Хайрулліна, «при структуруванні інформації у висловлюваннях застосовуються два типи фреймів: *когнітивно-семантичні* (відображають специфічні



структури мислення) та *культуральні* (активуються при переданні інформації про особливі елементи культури (реалії) [14, с. 16]. Фреймовий підхід дозволяє охопити як когнітивно-семантичний, так і культурний аспекти представлення художньої картини світу, що є вторинною стосовно мовної картини світу та твориться через його (світу) мовну картину [8, с. 56], яка визначається як «сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу на визначеному етапі розвитку народу, уявлення про дійсність, відображене у значеннях мовних знаків – мовне членування світу, мовне впорядкування предметів та явищ, закладена у системних значеннях слів інформація про світ» [8, с. 52]. Когнітивний підхід є надзвичайно важливим для дослідження процесу перекладу, оскільки здійснюється спроба розкрити “реальний вплив різниці культур на хід та результат процесу перекладу” [14, с. 16]. Ю. Найда вказував, що переклад полягає у тому, щоб створити найближчий [природний] еквівалент повідомлення з мови оригіналу мовою-реципієнтом, по-перше, за значенням, по-друге, за стилем [17, с.19]. Адже, переклад – це “складне явище, що охоплює різноманітні сфери інтелектуальної і практичної діяльності – історичні, культурні та соціальні стосунки мовних спільнот” [16, с. 10]. Саме тому важливо враховувати різні компоненти лексико-семантичної інформації, що міститься у слові: *денотативний* (предметний); *сигніфікативний* (сукупність суттєвих ознак, що позначаються словом і пов’язані з відображенням дійсності у свідомості людини); *прагматичний* (містить інформацію про ставлення мовця до позначуваного словом об’єкта, адресата повідомлення). Окрім цього, важливим компонентом лексико-семантичної інформації є синтаксичний (так зване «граматичне значення», пов’язане, зокрема, з моделлю керування та сполучуваністю [5, с. 80-94]). Інверсії як граматично-стилістичній категорії належить функція *виділеності* [18] для встановлення семантично та комунікативно значущих компонентів в межах фреймів (мікро- та макроконтекстів) у різних типах висловлювань з урахуванням стилістичного потенціалу інверсії у зіставлюваних мовах, а також трансформацій, що застосовувались у різних перекладацьких стратегіях.

Розглянемо оригінальні контексти та їх перекладні еквіваленти:

*“Нема доріг навіть, бо як море розсердиться, то забирає єдину прибережну тропу... Тут тільки море, скрізь море. Вранці сліпить очі його блакить, удень гоїдається зелена хвиля, вночі воно дихає, як слаба людина... В годину дратує своїм спокоєм, в негоду плює на берег і б’ється, і реве, як звір, і не дає спати... Навіть в хату залазить його гострий дух, од якого нудить”* [22, т. 2, с. 94]. Ключовою у змістовій структурі поданого контексту є лексема *море*, яка входить у низку висловлювань, що формують цей дискурс, і

повторюється у кожному з них, та становить семантично значущий компонент їх канви. Представлений дискурс складається з низки висловлень, що охоплюють інформацію про матеріальний об'єкт, а також темпоральні та локативні фрейми, що є тісно взаємопов'язаними. У перших двох реченнях (складнопідрядному та номінативному) *море* подається, з одного боку, як матеріальний об'єкт, що інтерпретується як людина (персоніфікується), становлячи онтологічну метафору, яка дозволяє “осмислити досвід взаємодії з неживими сутностями у термінах людських мотивацій, характеристик і діяльності людей”, а з іншого – “метафора-вмістилище” – необмежений простір, що виходить за межі нашого поля зору [6, с. 59]. У складній синтаксичній конструкції *Вранці сліпить очі його блакить, удень гоїдається зелена хвиля, вночі воно дихає, як слаба людина* інверсивний порядок слів у перших двох частинах сурядної конструкції наголошує групи підметів у функції реми, а зміщені на початок речення обставини часу – як теми. Інверсивно виділені підметові групи двох початкових частин, а також займенник *воно* – у останній, підкреслюють певні ознаки семантично значущої у поданому контексті лексеми. Разом із наступним реченням *В годину дратує своїм спокоєм, в негоду плює на берег і б'ється, і реве, як звір, і не дає спати* у поданій частині актуалізується темпоральний фрейм з елементами конкретного (зазначення пори доби) – *вранці, удень, вночі* та латентного (позбавленого конкретної часової семантики) значення – *в годину* та *в негоду*. Останні, однак, імпліцитно вказують на певні періоди в умовах існування людей, адже лексема *година* в українській етномовній картині світу вживається у значенні ‘тепла, суха, сонячна погода’, а також ‘певна пора...’, тим часом як іменник *негода*, вжитий у цьому ж реченні, наділений антонімічною до поданої семантикою [4, с. 139]. Останнє з наведених речень *Навіть в хату залазить його гострий дух, од якого нудить певним чином доповнює та підсумовує зображувану ситуацію, вербалізуючи у поданому уривку концепт *печаль*, що пов'язується з ‘тісністю, стисненням серця, занепокоєнням, тугою та порожнечою’ [10, с. 896–900]. Експресивний колорит аналізованого оригінального контексту значною мірою досягається засобами лексичного рівня, зокрема, йдеться про метафоризовані словосполучення, що стосуються ключової, поданому контексті, лексеми *море*, а також порівняльні конструкції із вказаною лексемою – *море розсердиться, воно (море) дихає, як слаба людина, дратує своїм спокоєм, плює... і б'ється, і реве, як звір*, а також метафоризована синтаксична структура (останнє речення) із епітетною конструкцією *гострий дух*. Англійські відповідники А. Микитяка «*No roads are here – for when the sea gets angry it washes away the only trail on the seashore. Here is the sea – only the sea – everywhere. In the morning its blue blinds one's eyes; by the daytime its green waves are swaying; in the night it breaths like a sick man. In fair weather it irritates with**

*its stillness, in a storm it spits and strikes and roars like a beast and disturbs one in his sleep; its sharp air penetrates even into one's house so that no one feels well* [25, с. 84] та А. Мистецького «*There are not even any roads, for when the sea begins to rage it takes away the road along the shore. There is nothing but sea here, sea everywhere. In the morning the blue of the sea blinds your eyes; in the daytime green waves pitch and rock. In good weather it irritates you with its calm, in bad weather it beats against the shore, it roars like a wild beast and keeps you from sleeping. The pungent smell of the sea even penetrates into the house and sickens you* [24, с. 258] загалом адекватно відображають особливості змістової канви оригіналу, однак поверхнево-синтаксичні рівні обох цільових текстів дещо відрізняються між собою та від оригіналу. Інверсивний порядок слів у деяких реченнях оригіналу не збережено у цільових відповідниках, однак еквіваленти рематично наголошених елементів у перекладі функціонують як рематичні частини конструкцій, у яких темами виступають обставини часу *in the morning, in the daytime, at night*, які, проте, як і в оригіналі, не виражають конкретного часового значення, однак активують темпоральний фрейм. У останньому з поданих речень інверсивний порядок слів також замінено прямим з підметовим словосполученням *the pungent smell* (переклад А. Микитяка) та *the sharp air* (переклад А. Мистецького) у функції теми. Семантично значуща лексема *the sea* – ключовий елемент поданого контексту акцентовано з допомогою повторів, а також конструкцій із ввідним *here* та *there*. Вказані розбіжності синтаксичного рівня оригіналу та перекладів є цілком виправданим, зважаючи на відмінностях у синтаксичних системах зіставляваних мов. Експресивний колорит оригіналу в обох випадках доволі вдало відтворено іншими елементами граматичного, а також засобами лексичного рівня. зокрема, в обох цільових варіантах еквівалентно оригіналові передано метафоризовані та порівняльні конструкції – *the sea begins to rage, pitches and rocks, gasps like a man, irritates with its calm, beats against the shore, roars like wild beast* (переклад А. Мистецького) *the sea gets angry, breathes like a sick man, irritates with its calm, spits and strikes, and roars like a beast* (переклад А. Микитяка). Що стосується етномаркованої оригінальної лексеми *година* в обох англійських варіантах її адекватно передано словосполученнями *in good weather* (переклад А. Мистецького) *in fair weather* (А. Микитяка). Варто також зауважити, що перекладному еквівалентові А. Микитка властивий більший ступінь *адресатності*, тобто спрямованості тексту на адресата, що задає певну модель його інтерпретації. Таким чином активізується категорія *інтерактивності* – тобто прагнення бути зрозумілим та зрозуміти іншого, яке доповнюється взаємними почуттями, відчуттями та переживаннями. Саме ця категорія слугує підґрунтям когнітивної обробки та інтерпретації тексту

реальним читачем [9, с. 512–513]. Російський переклад Є. Нежинцева «*Нет даже дорог потому, что, когда море рассердится, то отнимает единственную прибрежную тропу. Здесь только море, всюду море. Утром слепит глаза его синева, днем качается зеленая волна, ночью оно дышит, как больной человек... В хорошую погоду раздражает спокойствием, в бурю плюет на берег и бьется, и ревет, как зверь, и не дает спать... Даже в дом проникает его острый запах, от которого становится тошно*» [23, т. 1, с. 480] за своїми синтаксичними, семантичними та стилістичними особливостями, а також фреймовою організацією частин дискурсу відповідає оригіналові, головню завдяки близькій спорідненості східнослов'янських мов. Описово, однак, як і в англійських перекладах, передано оригінальний етноконцепт **година** – ‘хорошая погода’, що не спотворює змісту оригінального тексту.

Лексема **море** може вступати і в інші типи фреймів, зокрема і просторових, як у такому контексті: “*Тікати було нікуди. Алі випростався, уперся ногами в камінь, поклав руку на короткий ніж і чекав. Од його вродливого лиця, блідого й гордого, біла відвага молодого орла. Тим часом за ним, над кручею, кидалася, як чайка, Фатьма. З одного боку було ненавидне море, з другого – ще більш ненавидний різник*” [22, т. 2, с. 99]. У наведеному уривку оригінального дискурсу актуалізуються два, по суті, протилежні концепти **мужність** і **страх**. В обох випадках лексеми *відвага* та *різник*, з допомогою вербалізуються вказані концепти, наголошуються як реми речень з допомогою інверсивного порядку слів. У першому реченні лексема *відвага* є складовою безсполучникового порівняння *відвага молодого орла*, у якому смислова значущість основного слова підсилюється порівнянням *молодого орла* – образу-символу, який в українській етномовній картині світу “символізує силу, мужність, образно переносячись на молодого, сильного, сміливого парубка” [4, с. 420]. У другому реченні (складній сурядній конструкції) ремами виступають інверсивно виділена лексема *море*, а також лексема *різник*, що є значущим компонентом еліптичної конструкції. У наведеному епізоді актуалізується просторовий фрейм, вказується на одній із характеристик простору – обмеженості: обмежувальними чинниками тут виступають *море* як ширина, яку неможливо подолати, та *різник* як істота, яка не дозволяє покинути цей простір. Стосовно обох іменників вжито прикметник *ненавидний*. Попереднє речення також вносить певний експресивний колорит в уривок оригінального дискурсу через використання інверсивного порядку слів із вживанням обставин *за ним, над кручею* у функції теми, а підмета речення *Фатьма* як реми, стосовно якої вжито порівняння *як чайка*, що несе у собі символічне значення ‘смуток’ [4, с. 633], а також через наявність у наведеному контексті метафоризованих словосполучень *біла відвага, кидалася* (як чайка) *Фатьма*, а також

епітетні конструкції *ненавидне море, ненавидний, нестерпучий різник*. Англійські еквіваленти “*There was no escape. Ali straightened up, took a firm stand, placed his hand on his short knife and waited. His handsome face, pale and proud, shone with fearlessness of a young eagle. Meanwhile, Fatma, who was behind him, fluttered like a seagull on the edge of the precipice. On one side she saw the detested sea, on the other the still more detested, loathsome butcher*” (переклад А. Мистецького) [24, с. 263-264] та “*There was no escape whatsoever. Ali drew himself erect, braced himself against the stones, put his hand on his short knife and waited. His pale, haughty, handsome face showed the courage of a young eagle. Meanwhile, in the back of him, over the abyss, Fatima rushed to and fro like a frightened seagull. On one side was the odious sea; on the other side was the still more hateful and intolerable butcher*” (переклад А. Микитяка) [25, с. 88] на поверхнево-синтаксичному рівні є не зовсім ідентичними: інверсивний порядок слів та комунікативне членування, властиве оригіналові, збережено лише в останньому реченні цільового еквіваленту А. Микитяка. У решті випадків еквіваленти інверсивно виділених рематичних елементів оригіналу функціонують як теми синтаксичних конструкцій з прямим порядком слів. Дане перекладацьке рішення є цілком слухним, зважаючи на відмінностях у синтаксичних системах української та англійської мов. Експресивний колорит оригіналу не повною мірою, проте достатньою мірою передано засобами лексичного рівня. Оригінальне метафоризоване порівняльне словосполучення *од ... лиця була відвага молодого орла* передано еквівалентною емотивно маркованою фразою з порівнянням *shone with fearlessness of a young eagle* (переклад А. Мистецького) і метафорою та безсполучниковим порівнянням *face showed the courage of a young eagle* перекладі А. Микитенка. Оригінальне метафоризоване порівняльне словосполучення (*Фатма*) *кидалася як чайка* передано еквівалентним експресивно маркованим (однак нерівноцінним з оригіналом) порівняльним словосполученням *fluttered like a seagull* (переклад А. Мистецького) та порівняльною фразою з дещо меншим емотивним колоритом *rushed to and fro like a frightened seagull* у перекладі А. Микитяка. В обох цільових варіантах збережено еквіваленти оригінальних лексем-символів *орел* та *чайка* – *eagle* та *seagull*, які, однак, позбавлені етномовної маркованості, що властива оригінальним елементам, оскільки виражають конотативні значення, що не властиві мові оригіналу [21, с. 622; с. 903]. Однак, символізм оригінальних концептів може стати зрозумілішим цільовому читачеві через асоціативні зв’язки, адже, як вказує В. І. Хайруллін, нове знання повинно спонукати у свідомості реципієнта «певний респонс через раніше відомий фрейм, створюючи певну «надбудову» над вже існуючими знаннями» [14, с. 13]. Певний відтінок експресії, створюючи певний драматичний ефект, вносять у перекладні тексти еквіваленти оригінальних епітетних конструкцій *ненавидне*

*море та ненавидний, нестерпучий різник – detested sea, detested, loathsome butcher* (переклад А. Мистецького) та *odious sea, hateful and intolerable butcher* у перекладі А. Микитяка. Російський переклад Є. Нежинцева “*Бежать было некуда. Али выпрямился, уперся ногами в камни, положил руку на короткий нож и ждал. Его лицо – бледное и гордое – дышало отвагой молодого орла. В это время за ним, над обрывом, билась, как чайка, Фатьма... С одной стороны было ненавистное море, с другой – еще более ненавистный мясник*” [23, т. 1, с. 485] за своїми синтаксичними, семантичними та стилістичними характеристиками є значною мірою ідентичним оригіналові, однак інверсивний порядок слів у третьому реченні замінено прямим, що у бінарному зіставленні оригіналу та перекладу не має суттєвого значення через порівняно незначний експресивний потенціал інверсії у двох близькоспоріднених мовах. Інші особливості оригінального тексту є загалом, еквівалентно переданими. Йдеться, зокрема, про передачу метафоризованих порівняльних та епітетних конструкцій *лицо дышало отвагой молодого орла, ненавистное море, ненавистный мясник*. Що стосується стилістично маркованої фрази *кидалася, як чайка, (Фатьма)* її відтворено лише на денотативному рівні *билась, как чайка, (Фатьма)*, оскільки лексема *чайка* у російській мові позбавлена жодної символічної конотації [19, т. 4, с. 651]. Тому, вважаємо, вказаний елемент оригіналу доречніше було б відтворити описово *билась от безысходности...* (відсутності виходу) [19, с. 77]. Вказані зауваги, загалом, свідчать про відповідність оригінального та перекладних контекстів, про актуалізацію у них концепту **страх**, що пов’язується з ненавистю та стражданням [10, с. 892], у наведеному дискурсі він пов’язується також із неможливістю подолати несприятливі умови через обмеженість просторових рамок.

У ще одному оригінальному контексті “*Часто знесилена муками безпомічної розпуки, з мокрим од сліз обличчям з розпуценими косами, німіла Параскіца десь в кутку на лаві. Потиху, непомітно, на місце розтопленого слізьми жалю, прилітали солодкі, цілющі мрії. Вона, як царівна-жаба в казці, скидала з себе бридку шкуру і з’являлась у всій пишності молододі краси, висока, струнка, з білим, як крейда, чолом та ясними, мов зорі, очима, щаслива, повна протилежність дійсності*” [22, т. 1, с. 271] у низці тверджень реалізується процесуальний фрейм переходу від одного душевного стану до іншого через виконання певної дії, а саме, зміни зовнішності. Дія за своєю природою багатогранна. Світ наповнений дією, завдяки якій відбувається зміна світу [14, с. 107]. На поверхнево-синтаксичному рівні оригінальний текст складається з низки простих речень, у двох з яких вжито інверсивний порядок слів, що виконує не лише експресивну, а головню, комунікативну функцію, створюючи особливу модель розповідного фрейму. У першому реченні описано стан туги головної героїні твору Параскіци. Зокрема, зміщені на початок речення неузгоджені означення *знесилена муками безпомічної розпуки, з мокрим од сліз*

обличчям, з розпущеними косами, що функціонують як рема речення, що характеризує суб'єкт речення (його тему), вказуючи на важкий душевний стан і непривабливу зовнішність героїні твору Параскіци, та актуалізує у цьому мікроконтексті концепт **туга (печаль)** як 'духовну самотність' та переживання, важке становище та безпорадність, що пов'язуються із стисненням серця, важким диханням та плачем [10, с. 896–919]. Наступне з наведених речень, маючи аналогічну з попереднім синтаксичну структуру, відрізняється за своїм комунікативним членуванням, оскільки, наголошена з допомогою інверсії група суб'єкта функціонує як рема, акцентуючи лексему *мрія* у значенні 'витвір уяви, думка про щось бажане, приємне' [20, т 4, с. 817] Дієслово-предикат у першому реченні, *німіти* 'втрачати здатність говорити' [20, т 5, с. 425] у частині наведеного контексту доповнює засоби вербалізації концепту **туга (печаль)**, а дієслівна лексема-предикат *прилітати* (у другому реченні), стосуючись іменникової лексеми *мрії*, разом із означеннями *солодкі* та *цілющі*, створюючи певний емотивний колорит, здійснюють в межах фрейму оповіді перехід до вербалізації протилежного за змістом концепту **щастя**, що позначає не лише 'стан цілковитого задоволення', а й 'долю, талан'. Вказані лексеми є синонімами, оскільки одне передбачає інше [4, с. 654]. Останнє речення відрізняється від двох попередніх на поверхнево-синтаксичному рівні через вживання прямого порядку слів. Засобами вербалізації вказаного концепту **щастя** у наведеному уривку є узгоджені та неузгоджені означення і порівняння, компонентами яких витупають лексичні елементи, наділені символічними значеннями, доповнюючи, загалом, інформаційну канву оригінального дискурсу: *висока, струнка, з білим, як крейда, чолом та ясними, мов зорі, очима, щаслива*, адже білий колір обличчя в українській етномовній картині світу символізує не лише 'красу, а й чистоту, моральну чистоту та святість' [4, с. 38]. Позитивна естетична оцінка реалізується через так звані образи-символи краси – молодість, добре здоров'я, порівняння з квітами та зорями [1, с. 93]. (Зокрема, із зорями порівнюються очі головної героїні). Цікавою є також алузія казкової міфологеми-концепту **царівна-жаба**, що символізує набуття краси та привабливості через зміну зовнішнього вигляду – 'скидання бридкої шкіри'. Англійський відповідник О. Коваленка "*Often, when overcome with despair, her face wet with tears and her hair disshelved, Paraskitsa would cower speechless and motionless on the bench in the corner. Then, her anguish molten with tears would gradually give way to sweet and soothing dreams. Like the Frog-Princess in the fairy-tale, she shed her ugly shell to be revealed in all her luxurious beauty – tall and slender, with a chalk-white face, star-like eyes, beautiful and happy, in short, the direct opposite of what she was*" [24, с. 144] за своєю синтаксичною структурою відрізняється від оригіналу. Інверсивний порядок слів оригінальних речень у перекладі замінено прямим. Однак, перекладач вдало компенсує

певну втрату експресивності іншими засобами синтаксичного, а також засобами морфологічного рівня. Цікавою є структура першого з наведених речень – синтаксичної конструкції з однорідними абсолютними дієприкметниковими у функції неузгоджених означень еліптичного характеру. На морфологічному рівні певного емотивного звучання поданій частині цільового дискурсу надає вживання модального дієслова *would* з інфінітивом, що виражає значення повторюваності та “асоціюється з якісною характеристикою суб’єкта” [11, с. 92]. Вказані елементи надають дискурсу експресивного колориту, передаючи драматизм емоційного та душевного стану головної героїні. У наступному перекладному реченні інверсивний порядок оригіналу також не збережено. Останнє просте цільове речення за своєю структурою значною мірою ідентичне оригіналові, маючи у своїй структурі узгоджені, неузгоджені (виражені дієприкметниковими конструкціями *overcome with despair, her face wet with tears and her hair disshelved*), *with a chalk-white face, star-like eyes* з порівняннями та відокремлені означення – *tall and slender, beautiful and happy*, а також епітетні конструкції *luxurious beauty, sweet and soothing dreams*, які, маючи стилістично-марковані елементи у своїх структурах, надають експресивного звучання та доповнюють інформаційно-комунікативну канву перекладного тексту, виділяючи ключові елементи його концептуального простору. Вагомою в інформаційній канві оригінального дискурсу є слов’янська концепт-міфологема **царівна-жаба** (передана буквально *Frog-Princess shed her ugly shell to be revealed in all her ... beauty*), яка, припускаємо, є мало знайомою англослов’янському читачеві. Перекладачеві варто було б вдатися до аналогії з іншою казковою міфологемою **Cinderella becoming a Princess**, що виражає ідентичну семантику перетворення непривабливості у красу та здобуття щастя [21, т. 1, с. 336]. Російський відповідник “Часто обессилев от мук беспомощного отчаяния, с мокрым от слез лицом, с распущенными косами замирала Параскица где-нибудь в углу на лавке. Потихоньку, незаметно, на место таявшей от слез обиды, прилетали сладкие, целительные мечты. Она, как царевна-лягушка в сказке, сбрасывала с себя гадкую кожу и являлась во всей красе – высокая, статная, с челом белым, как сахар, очами ясными, как звезды, счастливая, полная противоположность действительности” (переклад О. Єгорової) [23, т. 1, с. 339] за своєю поверхнево-синтаксичною майже повністю ідентичний оригіналові: інверсивний порядок слів збережено у двох цільових реченнях, однак у першому реченні оригінальну дієприкметникову конструкцію *знесилена муками безпомічної розпуки* замінено дієприслівниковим зворотом *обессилев от мук беспомощного отчаяния*, що жодним чином не змінює смислових акцентів оригінального тексту. Ще однією відмінною рисою російського перекладу є постпозиційне вживання прикметникових атрибутів, що є елементами порівняльних конструкцій у структурі



неузгоджених означень – *с челом белым, как сахар, очами ясними, как звезды*. Вказана особливість сприяє ритмомелодиці перекладного тексту, підсилює його експресивне звучання. Семантично-стилістичні особливості оригіналу також еквівалентно відображені у російському відповідникові, головню, завдяки близькій спорідненості зіставляваних мов. Зокрема, йдеться про експресивно-марковані епітетні та порівняльні конструкції, значущі елементи у характеристиці еквівалентного за своїм смислом концепту *царевна-лягушка* (відомого носіям східнослов'янських мов та культур), який є ключовим у частині наведеного цільового дискурсу.

**Висновки.** Адекватне сприйняття та належна інтерпретація перекладного тексту носіями цільової культури – складне явище, що охоплює не лише необхідність врахування багатьох аспектів (граматичного, семантичного, стилістичного) як оригінального, так і перекладного текстів, а й особливостей їх інформаційно-комунікативної та концептуальної структури, які, значною мірою, детермінують мовні особливості текстів. Через аналіз фреймової організації розкривається змістова канва, ставляться смислові акценти та твориться ритмомелодика дискурсу. Інверсія як граматично-стилістична категорія має вагоме значення не лише у творенні особливого експресивного колориту мікро-, макроконтексту та тексту загалом, а й породжує певне (спроєктоване автором твору) його сприйняття читачем, саме через виділення окремих змістових компонентів. Цими компонентами нерідко виступають не лише елементи експресивно маркованих синтагм, що надають їм метафоризованості, а й інші стилістично марковані адгерентно експресивні засоби різних мовних рівнів (зокрема в аналізованих текстах): синтаксичного (узгоджені, неузгоджені та відокремлені означення, порівняльні конструкції, повтори), морфологічного (модальні дієслова, дієприкметникові конструкції), та лексичного (конотативний рівень семантики лексичних одиниць), а й концепти, що містять у своїй структурі етнокультурний компонент, який, значною мірою, детермінує особливості сприйняття тексту реципієнтом. Таким чином, переклад можна розглядати як процес та результат еквівалентного представлення оригінальної інформації засобами цільової мови з урахуванням відмінностей сприйняття та когнітивного аналізу оригінальної і цільової художніх картин світу, що виявляються у дивергентності їх окремих структур (фреймів) та їх складових (концептів), яка породжується відмінностями ментальних і мовних картин світу носіїв оригінальної й цільової мов, а також самих зіставляваних мов. Завданням перекладача є «наближення» цих світів шляхом пошуку спільних рис у картинах оригінального та цільового етнокультурних світів через глибинний аналіз смислів, закладених в оригінальних контекстах, знайти адекватні засоби вираження їх мовою перекладу. Вказана проблема потребує всебічного вивчення і становить перспективний

напрямок подальших досліджень.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Антология концептов* / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. — М. : Гнозис, 2007. — 512 с.
2. *Герасимов В. И.* На пути к когнитивной модели языка / В. И. Герасимов, В. И. Петров // Новое в зарубежной лингвистике: когнитивные аспекты языка. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. 23. — С. 5–11.
3. *Жаботинская С. А.* Онтологии для словарей тезаурусов: лингвокогнитивный подход / С. А. Жаботинская // Філологічні трактати. — 2009. — Т. 1. — № 2. — С. 71–87.
4. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. — К. : Довіра, 2007. — 703 с.
5. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика : Ученик / И. М. Кобозева. — [3-е изд., стер]. — М. : КомКнига, 2007. — 352 с. (Новый лингвистический ученик).
6. *Лакофф Д.* Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон; [перевод с англ. А. Н. Баранова и А. В. Морозовой] / под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. — [2-е изд.]. — М. : Издательство ЛКИ, 2008. — 256 с. (Мировой научный бестселлер)
7. *Минский М.* Фреймы для представления знаний / М. Минский. — М. : Энергия, 1979. — 152 с.
8. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : Восток — Запад, 2007. — 352 с. (Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»).
9. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля і К, 2008. — 712 с.
10. *Степанов Ю. С.* Константы : [словарь русской культуры] / Ю. С. Степанов. — [3-е изд.] — М. : Академический проект, 2004. — 992 с.
11. *Стилистика английского языка* : [учебник] / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. — К. : Выща шк., 1991. — 272 с.
12. *Сухорольська С. М.* Методи лінгвістичних досліджень : [навч. посібник] / С. М. Сухорольська, О. І Федоренко. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. — 344 с.
13. *Филлмор Ч.* Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике: когнитивные аспекты языка. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. 23. — С. 52–92.
14. *Хайруллин В. И.* Перевод и фреймы : [учебное пособие] / В. И. Хайруллин. — М. : Книжный дом «Либерком», 2010. — 144 с.
15. *Bell R. T.* Translation and Translating: Theory and Practice / R.T. Bell. — London — New York : Longman, 1997. — 298 p.

16. *Heilborn J.* Translation as a Cultural World System / J. Hailborn // *Perspectives: Studies in Translatology*. — 2000. — Vol. 8 (1). — P. 9–26.

17. *Nida E.* Principles of Translation as Exemplified by Bible Translating / E. Nida // *On Translation* / R. A. Brower (ed). — Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1959. — P. 11–31.

18. *Ungerer F.* Introduction to Cognitive Linguistics / F. Ungerer, H. J. Schmid. — L. & NY: Longman, 1996. — 302 p.

#### СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

19. *Словарь русского языка* : [в 4-х т.] / [под ред. А. П. Евгеньевой]. — 4-е изд. стер. — М. : Рус. яз, 1999. — Т. 1–4.

20. *Словник української мови* : [в 11-ти т.] / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та інші]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1–11.

21. *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles* / [Rev. and Ed. C. T. Onions]. — NY. : Oxford University Press, 1975. — V. 1–2

#### СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

22. *Коцюбинський М.* Твори в трьох томах / М. Коцюбинський. — К. : Дніпро, 1979. — Т. 1–2. — (Першотвори).

23. *Коцюбинский М.* Собрание сочинений: повести и рассказы / М. Коцюбинский; [перев. с укр.]. — М. : Гос. изд-во худ. лит-ры, 1951. — Т. 1–2.

24. *Kotsyubinsky M.* Fata Morgana and other stories / Translated. — Kiev : Dnipro Publishers, 1980. — 408 p.

25. *Their Land: An Anthology of Ukrainian Short Stories* / Ed. by M. Luchkovich. — New York : Swoboda press, 1964. — 325 p.

*Надійшла до редакції 07.04.11*

## ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

© 2011 Н. В. Косило,  
О. Я. Боднар  
(м. Івано-Франківськ)

### ЕТАПИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО НАТУРАЛІЗМУ

#### **КОСИЛО Н. В., БОДНАР О. Я. ЕТАПИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО НАТУРАЛІЗМУ**

*У статті аналізуються найважливіші передумови становлення та основні етапи розвитку натуралізму як художнього методу. Такий аналіз дозволяє подолати певну однобокость у оцінці напрямку, яка мала місце в критичній вітчизняній літературі 50–60-х років минулого століття. Досліджено, що виникнення натуралізму є наслідком гармонійного злиття закономірних типологічних подібностей в національних літературних процесах різних країн певного історичного періоду.*

#### **КОСИЛО Н. В., БОДНАР О. Я. ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО НАТУРАЛИЗМА**

*В статье анализируются важнейшие предпосылки становления и основные этапы развития натурализма как художественного метода. Такой анализ позволяет преодолеть определенную однобокость в оценке направления, которая имела место в критической отечественной литературе 50–60-х годов прошлого века. Исследовано, что возникновение натурализма является следствием гармоничного слияния закономерных типологических подобий в национальных литературных процессах разных стран определенного исторического периода.*

#### **KOSYLO N. V., BODNAR O. YA. STAGES OF THE WORLD NATURALISM DEVELOPMENT**

*The article deals with the investigation of such phenomenon as naturalism in the world literature. Much attention is paid to its main premises of appearance, basic stages of development, its analogies and differences with realism and other literary trends. It has been mentioned that the art was more or less naturalistic in different periods of the world history, but this naturalism was always restrained within a certain idealism and stylization. With the rise and dominance of Christianity and the decline of secular philosophy in the West naturalism became heretical and eventually illegal, thus making it difficult to document the history of naturalism in the Middle Ages. When the Renaissance reintroduced numerous lost treatises by Greek and Roman natural philosophers, many of the ideas and concepts of naturalism were picked up again, contributing to a new Scientific Revolution that would greatly advance the study and understanding of nature. It has been proved that naturalism, a term widely used in the nineteenth century, was employed by novelists, artists, and art critics as a synonym for realism. But, in fact, naturalism was a much more complex term. The term derived from the theory of positivism developed by the French philosopher Auguste Comte (1798–1857). The roots of scientific naturalism, emerging from the eighteenth century and coming to fruition in the nineteenth century, considered knowledge as a pure science that was to be reinforced by a clear understanding of the laws of nature and an objective observation of facts. In the last half of the nineteenth century writers, primarily novelists, subscribed to this innovative positivist view of the world around them.*

*Ключові слова: натуралізм, літературний напрям, історичний період, реалістичний метод, етапи розвитку.*

На переконання авторитетних дослідників (Д. Наливайка, В. Матвіїшина, Р. Голода), існує комплекс генетичних і типологічних рис, який дозволяє виокремити феномен натуралізму в діахронному та синхронному аспектах як самостійний літературний напрям. Переглянувши передісторію виникнення натуралістичного художнього методу, можна помітити прояви та розвиток деяких рис натуралізму в практиці мистецтва минулого, що дає підстави вести мову про натуралістичну стильову тенденцію, яка виявляє себе у прагненні мистецтва різних епох до достовірності, життєвідповідності зображення, тяжіння до фактографічного відображення дійсності. Природно, зазначена тенденція проявилася і в національних літературах Англії та України.

Художня діяльність людини епохи палеоліту вже відзначається конкретністю, “портретністю”, безпосередністю образів. Із подальшим розвитком суспільства, виникненням філософії та мистецтва виникає необхідність теоретичного осмислення сутності самого мистецтва. Спробу вирішення даної проблеми було зроблено в античний період розробкою теорії мімезису (наслідування природи), що найбільш цілісно представлено в естетиці Платона й Аристотеля.

За Платоном, література є наслідуванням дійсності, однак онтології грецького філософа було властиве дуалістичне світобачення щодо існування ідеального й реального буття, причому друге залежало від першого. Таким чином, наслідування завжди визначалося тим, яке буття воно наслідує. Метафізичним типом наслідування можна вважати ідеальне буття, у якому існують ідеї усіх реальних речей земного матеріального світу. Якщо ж у центрі уваги реальне буття реальних речей, тоді це наслідування можна назвати реалістичним. Платон вважав, що реалістичне наслідування, яке характерне для поезії, є негативним. На його думку, поезія, як і мистецтво загалом, не підносить дійсність, а приземлює її. Виходить, що *“поет наслідує реальні речі, які самі по собі вже є наслідуванням ідей, а відтак поезія – це наслідування другого рівня. Звідси – наслідування дійсності у мистецтві є лише пасивним і точним її копіюванням, через що воно отримало назву – натуралістичне, бо стосувалося лише земного, нижчого світу з перебільшенням у змалюванні негативних рис дійсності, рис, що характеризують її порожнечу та нікчемність”* [7, с. 19].

Аристотелівський мімезис не зводиться до простого наслідування. Поряд із адекватним відображенням дійсності, він не відкидає фантазію та уяву, ідеалізацію дійсності й створення чогось ідеального. Водночас, Аристотель вважав цілком виправданим зображення у мистецтві таких явищ дійсності, які визнавались бридкими, потворними і навіть непристойними. Саме з аристотелівської теорії мімезису бере початок одна із фундаментальних тез натуралізму: проголошення необхідності зображення у творах мистецтва всіх без винятку явищ навколишньої дійсності, наполягання на відсутності заборонених тем для мистецтва [12, с. 9]. На думку Аристотеля, мистецтво повинно відображати загальні типові властивості речей. Це означає, що поет у творі може, крім реального відтворення зовнішньої дійсності, пропонувати ще й власні судження, котрі б стосувались певних узагальнень та типологізацій.

Якщо в період античності слідом за Аристотелем мімезис розуміли не лише як наслідування, але і як відтворення явищ дійсності в усій повноті й багатогранності, то пізньоримська культура засвоїла тлумачення цього терміна як максимально точне

наслідування, копіювання. Це відобразилося у внесенні в твори мистецтва (наприклад, у театральні постановки) елементів самої реальної дійсності й у створенні цілого ряду жорстоких видовищ. Звільняючись із часом від міфологізму, античне мистецтво нерідко вдається до відкритої життєподібності, яка інколи переходить і в натуралістичне зображення навколишнього світу.

Незважаючи на те, що мистецтво середньовіччя було переважно символічним і алегоричним, автори цього періоду визнавали: саме використання натуралістичних прийомів сприяє найсильнішому впливу на людей, як і найбільш успішному формуванню необхідного церкві світогляду. Саме з такою метою створювалася широко розповсюджена в цей період “житійна” література, яка активно застосовувала натуралістично змальовані сцени катувань, тортур, страждань. Усе це мало спонукати читача замислитися над потойбічною розплатою за гріховне земне життя.

Натуралізм епохи Відродження і Реформації *“знав усю нижчу природу; він спостерігав за людським тілом у спокої та в русі, вивчав темперамент, інстинкти, апетити, пристрасті, досліджував таємниці відчуттів, але за самою своєю суттю був поставлений у неможливість піднятися вище”* [2, с. 101]. Мислителі епохи Відродження розуміли мистецтво насамперед як певний спосіб пізнання, пов’язаний з уважним вивченням природи й максимально точним і адекватним змалюванням дійсності. Підхід до мистецтва як до наслідування природи, її відтворення та пізнання теж допускав існування натуралістичних елементів. Прикладом може бути творчість Ф. Рабле, теоретичні висловлювання Леонардо да Вінчі, Дж. Боккаччо, Л. Альберті.

Найближчими за духом до сучасного натуралізму були іспанські письменники XV століття Мендоза і Ла Саль, у яких простежується перший досвід психологічного натуралізму. Твори зазначених авторів мали особливо великий вплив на французьку літературу, в якій паралельно з офіційними формами академічної умовності завжди існували вільні форми правдивого зображення життя.

У XVII ст. ідея міметичної природи мистецтва не була втраченою, але набула іншого, докорінно відмінного від античного та ренесансного, тлумачення. У цей період відбувається процес формування чіткої, точно визначеної естетичної концепції, що справила домінуючий вплив на становлення натуралізму як художнього напрямку. В естетиці класицизму мистецтво має наслідувати лише “витончену” природу, очищену від бруталності й усвідомлену насамперед на розумовому, а не емоційному рівні. Епоху класицизму Д. Гачев назвав епохою регламентації художньої творчості. Доцільно буде згадати імена Шарля Сореля, Поля Скаррона, Антуана Фюрет’єра і Сирано де Бержерака, у творах яких простежуються елементи натуралізму.

На відміну від класицистів, просвітники вбачають суть теорії наслідування в необхідності уподібнення твору мистецтва й реальної дійсності. На основі такого підходу й сформувалися реалістичні тенденції в епоху Просвітництва. Враховуючи величезну силу впливу мистецтва на людину, вони (просвітники) вбачають його (мистецтва) завдання у вихованні естетичного смаку та характеру. *“В естетиці Просвітництва, в теоретичних працях Ж. Дюбо, Ш. Монтеск’є і особливо Д. Дідро вже були розроблені деякі положення (наприклад, роль географічного середовища, клімату, бачення мистецтва в якості діяльності, схожої з науковим пізнанням), які пізніше були запозичені позитивістською естетикою, а також склали основу естетики натуралізму”* [12, с. 10].

Загалом для XVIII століття характерний високий дух класичної умовності, в цей час також з’являються й так звані провісники нової літератури. На початку століття виходить у світ твір Лесажа “Жиль Блаз”. Оригінальний за своєю натурою Ретіф де ла Бретон, доводячи до крайнощів відвертість грубого реалізму, дає правдиві й детальні зображення побуту різних верств суспільства. Характерним є те, що своїми творами він випереджає прагнення майбутніх представників натуралізму додати напрямую наукового характеру.

Заклик Руссо повернутися до природи, до простоти відображається і на вимогах художньої правди. Дідро, який підкріплює свої теорії власними творами, виступає проти “жорсткості умовних формул”, а Себастьян Мерсьє висловлює ідею, що якщо сценічне мистецтво є помилковим саме по собі, то тим більше його слід наблизити до правди.

Як не парадоксально, одним із кроків до сучасного натуралізму був французький романтизм XIX століття. Звільняючи творчість від гніту академічних традицій та естетичних канонів, він (романтизм) від самого початку наполягав на “життєвій правді”. Цю правду новатори романтизму шукали, однак, не в спостереженні за навколишньою дійсністю, а всередині себе. Таку правду можна вважати суб’єктивною, отриманою за посередництвом натхнення зверху, шляхом своєрідного духовного прозріння. У будь-якому разі романтизм “перестворив” мертвенно-умовну літературну мову, вдихнув нове життя у творчість, і тому цілком природно, що до французьких романтиків зачисляють не тільки Гюго та Жорж Занд, але й першого представника натуралізму в його сучасному розумінні – Марі-Анрі Бейля, відомого як Фредерік Стендаль. Вихований на філософському скептицизмі XIX століття, Стендаль прилучився до романтизму саме тому, що це була пануюча форма протесту проти умовностей неправди. Навіть його суха протокольна мова зумовлюється прагненням до художньої точності; його спостережливість у вивченні психологічних деталей дала Тену підстави назвати Стендаля найвизначнішим психологом століття. Образи останнього складаються із маси зовнішніх

деталей, які він запозичував із самої природи. Лише притаманна йому неврівноваженість, неприборканість уяви, яка іноді доводила письменника до неймовірних вигадок, перешкодила йому створити більш досконалі зразки у дусі нового напрямку.

Французький письменник не мав великого визнання серед народу, він усвідомлював, що значення його творчості належно оцінять, можливо, через десятки років. І справді, лише у 60-ті – 80-ті роки його ім'я стає прапором у боротьбі проти романтизму, а вже у першій половині століття у нього з'являються послідовники в особі Меріме і, особливо, Бальзака.

Незаперечним є також той факт, що на формування естетичної свідомості, а відтак і теоретичного осмислення доктрини натуралізму в головного теоретика напрямку Еміля Золя величезний вплив справила саме творчість французьких письменників-реалістів, його попередників, – Стендаля та Бальзака.

Бальзаківський глибокий і водночас грубий матеріалізм, який цілковито підпорядковував духовність людини впливам зовнішнього світу, вимагав строгої точності у відтворенні елементів цього впливу. Поступлива мораль письменника дозволяла йому зображати світ бруду і пороку не з пристрасною затятою мораліста, а з естетичною насолодою істинного художника (такій об'єктивності він залишився вірним назавжди). Очевидно, що у створенні грандіозної фрески із 20 романів “Ругон-Маккари” Золя орієнтувався на традиції “Людської комедії” Бальзака. В останньому перший розпізнав “батька” сучасного мистецтва, предтечу натуралізму, адже Бальзак, на думку Золя, “замінив уяву поета на спостереження вченого”. Орієнтуючись на бальзаківську панорамність у зображенні дійсності, Золя не відмовляється від натуралістичної доктрини. Першим завданням циклу “Ругон-Маккари” письменник вважає вивчення на прикладі однієї родини питань спадковості та середовища. Наступне завдання – *“дослідити історію всієї Другої імперії, від державного перевороту аж до сьогоднішніх днів. Втїлити у типажах сучасне суспільство, злодіїв і героїв”* – прямо апелює до бальзаківського розуміння письменника як *“секретаря суспільства”* [1, с. 84], – вважає М. Владімірова.

Франко, як і Бальзак, був переконаний в існуванні “єдиного організму”, монічного принципу єдності, що охоплює все різноманіття явищ. Він уважав, що саме цей принцип *“допоможе збагнути і людину, і навколишню дійсність, і суспільство, і створити художній світ, що в ньому відбувається внутрішнє членування, а люди, які живуть в ньому, та події, що протікають, являють собою ціле, відповідають світу реальному”* [9, с. 15]. Схиляючись перед талантом французького письменника, Франко теж створив власну “людську комедію”. Образи, створені автором циклу бориславських оповідань,



переходять із твору в твір (робітники Матій, Іван Півторак, орендарі та інші). Через використання великого розмаїття людських характерів його типаж є дуже широкий.

У другій половині XIX ст. неабияка популярність позитивізму та детермінізму призвела у всіх галузях до поклоніння його величності факту. Теорія еволюції, яка стала основою не тільки для біології, але й для гуманітарних наук, відобразилася на теорії мистецтва у вигляді чіткої вимоги – усунути суб'єктивний ідеалізм. Свобода вигадки обмежується. Документальна правда, яка відтепер стає основою художнього твору, має бути вірним, повним і абсолютно неупередженим протоколом дійсності.

Поява “Пані Боварі” Флобера (1857) знаменує початок справжньої літературної революції. Флобер не дав формули натуралізму: вимоги художньої правди існували й до нього, але такої сухої неупередженості, такої відсутності вигадки, такого підкорення психіки фізичним моментам – раніше не було. Сама вульгарність флюберівських персонажів є реакцією проти ідеалістичних перебільшень романтизму. Письменник вважав, що велике мистецтво повинно бути науковим і безособовим.

Натуралісти звернули увагу на те, що Флоберу вдавалося художньо зображувати вульгарних, нічим не примітних людей, не здатних на сильні почуття, у зовсім нецікавих, нудних, позбавлених конфліктів чи хоч би динаміки обставинах. Із цього вони зробили висновок, що низький, вульгарний, нудний і повсякденний матеріал може бути предметом зображення у мистецтві. Натуралісти прагнули до максимальної точності й правдивості у відтворенні реальності, а тому радо вітали простоту сюжету й правдивість деталей у творах Флобера, його свідому відмову від вишуканих перипетій, від надуманих жахів і помилкової величі, яку вони тлумачили як властиву романтизмові зайву поетичність, пафосність, що перешкоджають правдивому зображенню життя.

Наполягаючи на безособовості мистецтва, Флобер вважав, що романіст не має права висловлювати свою думку стосовно того, що відбувається в цьому світі. Він повинен уподібнитися у своєму творінні Богу, тобто творити і мовчати. Письменник не повинен моралізувати і робити висновки, їх зробить сам читач на основі того, що пізнає з твору. Протиставляючи свій об'єктивний реалістичний метод суб'єктивному романтичному мистецтву, Флобер прагне повністю усунути власне “Я” із твору. Безособовість він розуміє як бажання художника відмежуватися від дійсності, піднятися над усім тим, що відбувається навколо нього. *“Деякі Франкові твори, написані від третьої особи, з автором “Пані Боварі” зближуються тим, що оповідач не бере участі в подіях даної історії. Наратор тут тільки свідок подій, які безпосередньо його не стосуються... Як і в Флобера, у Франка новим у розповідній прозі було те, що “оповідач”, якого він*

використовує, більше уже не “суддя”. Він у нього в деяких новелах циклу [бориславські оповідання. – Н. К.] анонімний, не повідомляє нічого про себе, ні про свої смаки, уподобання, ні про свої оцінки того, що відбувається” [11, с. 39–40], – зазначає М. Ткачук.

Теорія “експериментального роману” спиралася на проголошену Флобером об’єктивність наукового дослідження як художній метод разом із принципами зображення реальності, що впливають з цього методу: точність і правдивість, відсутність вигадки, розширення сфери художнього освоєння життя, застосування принципів детермінізму при аналізі поведінки й напряду думок героїв, вивчення впливу середовища, психологічних і фізіологічних факторів, безособовість, що не допускає прояву авторської суб’єктивності і при якій твір набуває характеру протоколу дійсності.

Вирішальний вплив на роман і його натуралістичну теорію зробили брати Гонкури. “Пані Боварі” та “Жерміні Ласерте”, на думку Жюльє Гонкура, можна вважати зразками всього того, що з’являлося надалі під іменем реалізму, натуралізму тощо. Схожі інтенції паралельно виникають у творчості різних письменників. Скажімо, Гонкури у своєму романі намагалися провести “клінічний аналіз кохання”, тоді як Золя в “Терезі Ракен”, за його ж власним висловлюванням, хоче зробити клінічний аналіз докорів сумління.

Золя говорив про Гонкурів: *“Вони намагаються перетворити фразу в точний і безпосередній образ їхнього відчуття. Усе, що попадає в поле їхнього зору, одразу ж оживає й переймає їхні почуття”* [4, с. 526–527]. Справді, Гонкури створили імпресіоністичну манеру письма, яка передає найвразливіші душевні стани і суб’єктивні відчуття. У їхніх творах зустрічається особлива імпресіоністична манера зображення пейзажу, аналогії якої з’являються надалі у творчості ряду художників середини й кінця століття, зокрема в англійських натуралістів – Джорджа Мура та Джорджа Гіссінга.

Творча спадщина Гонкурів, як і спадщина Е. Золя, тісно пов’язана з розвитком складного та суперечливого натуралістичного літературного напрямку, який за інерцією часто розглядається як негативне явище у мистецтві. *“Якщо символізм та імпресіонізм, як художні течії, що, свого часу, тлумачилися як занепадницькі тенденції “кінця століття”, все ж здобули статус позитивних явищ в еволюції мистецького сприйняття світу, то реабілітація натуралізму в його конкретно-історичному розумінні та визначення його місця у ланцюгу послідовного світового літературного розвитку наштовхується на численні застереження та заперечення тих, хто під терміном “натуралізм” розуміє тільки вузько біологічний детермінізм та позитивістське спрощене сприйняття соціальних явищ та людських стосунків”* [8, с. 334]. “До безсумнівних завоювань натуралізму, – слушно зазначає Д. Наливайко, – слід зарахувати розширення тематичного діапазону художньої творчості, і передусім – зміщення центру

ваги на змалювання життя демократичних верств суспільства, “соціальних низів” [9, с. 139]. Цим значною мірою можна пояснити неабияке захоплення І. Франка новими тенденціями у французькій літературі. Як відомо, цей напрям зіграв важливу роль у становленні художнього методу українського письменника, суттєво вплинув на характер його перекладацької та критичної діяльності.

Вважають, що Еміль Золя став основоположником і законодавцем натуралізму. Посутньо, не відкривши нічого нового ні в змісті, ні в зовнішній формі роману, він настільки чітко сформулював доктрину натуралізму, настільки наполегливо пропагував її, настільки вдало сприяв їй безперечним успіхом власних романів, що був визнаний лідером школи, посівши місце її справжніх засновників – Флобера і братів Гонкурів [6, с. 542–543].

Утім, справжньою школою натуралізм не міг стати вже тому, що в його формулу входить повна свобода індивідуальності художника. Художній твір, з точки зору Золя, перетворюється на протокол; *“все його достоїнство полягає у точному спостереженні, у більш-менш глибокій проникливості аналізу, в логічній хронології подій”* [3, с. 297]. Інша риса натуралістичного роману – це об’єктивність. Романіст перетворився на судового пристава, який *“не може дозволити собі ні судити, ні виголошувати вирок... Емоційне або чуттєве втручання автора додає дріб’язковості роману, порушуючи виразність лінії, вносячи сторонній щодо фактів елемент, який позбавляє їх наукового значення... Правдивий твір буде вічним, тоді як твір, побудований на почуттях, збуджує чутливість однієї епохи”* [5, с. 261]. Ще одна риса натуралізму – відсутність “героїв” у класичному розумінні; *“нівелююча межа проводиться над усіма головами, тому що рідко буває можливість вивести на сцену людину, яка дійсно підноситься над рівнем”* [5, с. 457]. Сам Золя далеко не завжди залишається вірним своїй доктрині, не кажучи вже про його природну схильність до романтичної ідеалізації і перебільшення (хоча б у зворотний бік), – йому справедливо дорікають у кабінетному, книжковому відтворенні дійсності, яке розходиться з основним догматом натуралізму – безпосереднім спостереженням.

У натуралістів з’явилися нові аспекти відображення характерів і обставин. Розкриваючи психологію та її зумовленість зовнішніми чинниками, вони виявляли інтерес до фізіологічних основ психіки, біологічних законів спадковості. Велику увагу приділяли вивченню середовища, яке розумілося і як побутове (“Череве Парижа”, “Пастка” Золя), і як соціальне (“Жерміналь” Золя, “Любий друг” Мопассана). Поряд із підкресленим об’єктивізмом для натуралізму були притаманні демократичні симпатії, соціальний критицизм, віра в неминущі людські цінності.

У літературній спадщині вищезгаданих французьких літературних діячів багато

письменників з інших країн, зокрема з Англії та з України, вбачали передусім нове соціальне бачення життя, демократичне ставлення до соціальних низів, сміливе втручання у загальні проблеми сучасності. І хоч французьким авторам можна дорікнути в тому, що вони подекуди надто велику увагу приділяли спадковості, не завжди були послідовними у тлумаченні суспільних проблем, саме вони проклали шлях до подальшого розвитку натуралізму як самостійного напрямку. Багато письменників кінця XIX – початку XX ст. творчо сприймали їх нововведення, а саме: настанова на наукове розуміння життя, зацікавлення документальністю, захоплення психоемоційними чинниками людських стосунків.

Сприятливі умови для розвитку натуралізму як самостійного літературного напрямку Д. Наливайко бачить у порівняно стабілізованій буржуазній дійсності, у якій, однак, почали виявлятися симптоми кризи, у розквіті природничих наук і захопленні *“науковими методами”* у різних сферах розумової та духовної діяльності, у розповсюдженні *“позитивістської методології мислення”* з її тяжінням до фактографії, описовості й недовірою до узагальнень [9, с. 112]. Під дією цих факторів формуються риси, які учений вважає *“конституючими домінантами в феномені натуралізму”*. Їх є чотири: *“1. сцієнтизм, тобто орієнтація художнього мислення на наукове, тенденція наближення завдань і функцій літератури до наукових (спостереження, вивчення і “точне” відображення життєвих явищ); 2. об’єктивність, тобто зображення дійсності як такої, що ніби сама себе розгортає і себе розповідає без самовияву автора, котрий постулюється позасуб’єктивно, як свідомість епохи; 3. світоглядний монізм, що включає людський світ у світ природи, охоплює їх єдиним поглядом і підпорядковує спільним законам, поєднання в мотиваціях зображуваного природних (фізичних, біологічних, фізіологічних тощо) і соціальних моментів; 4. принцип життєподібності, що, з одного боку, породжує інтенцію до документованості розповіді чи зображення, а з другого – до відтворення життя в повсякденно-побутовій правдоподібності, відому натуралістичну фактографічність”* [10, с. 120].

Розглядаючи історію розвитку мистецтва, естетики й літератури, зокрема погляди на проблему співвідношення мистецтва й дійсності, проблему художньої правди, доходимо висновку, що в мистецтві минулого ми зустрічаємося лише з деякими тенденціями, рисами, елементами, прийомами натуралізму й реалізму. Про розвиток натуралізму й реалізму як літературних напрямів можна лише вести мову, розглядаючи мистецтво XIX ст., коли утворилися певні передумови формування цих художніх систем. Для натуралізму такі умови склалися в другій половині XIX ст. Цей період характеризується появою в суспільстві перших ознак кризи, небувалим зростанням авторитету природничих наук, методи яких починають використовувати для аналізу всіх сфер суспільної діяльності, а також захопленням усіх верств творчої інтелігенції позитивістською філософією. Саме ці

чинники і зумовили формування й розквіт натуралістичного напрямку літератури.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Владимирова М.* Романний цикл Э. Золя “Ругон-Макары”: Художественное и идейно-философское единство / М. Владимирова. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1984. — 194 с.
2. *Давид Соважо А.* Реализм и натурализм в литературе и искусстве / А. Давид Соважо. — М. : Издание К. Т. Солдатенкова, 1891. — 351 с.
3. *Золя Э.* Письмо к молодёжи : [собр. соч: в 26 т.] / Э. Золя. — М. : Художественная литература, 1966. — Т. 24. — С. 281–320.
4. *Золя Э.* Эдмон и Жюль де Гонкур : [собр. соч: в 26 т.] / Э. Золя. — М. : Художественная литература, 1966. — Т. 25. — С. 521–546.
5. *Золя Э.* Экспериментальный роман: сборник статей : [собр. соч: в 26 т.] / Э. Золя. — М. : Художественная литература, 1966. — Т. 24. — С. 239–280.
6. *История всемирной литературы* : [в 9 т.]. — М. : Наука, Т. 7. — 1991. — 832 с.
7. *Кебало М.* Проблеми теорії та історії натуралізму останньої третини ХІХ століття в порівняльно-літературному аспекті : [монографічне дослідження] / М. Кебало. — Тернопіль : ТДПУ, 2002. — 92 с.
8. *Матвіїшин В.* Поетика французького натуралізму в літературно-критичній рецепції І. Франка / В. Матвіїшин // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: матеріали міжнар. наук. конф., 25–27 вер. 1996 р. — Львів, 1998. — С. 334–340.
9. *Наливайко Д.* Искусство: направления, течения, стили / Д. Наливайко. — К. : Мистецтво, 1985. — 365 с.
10. *Наливайко Д.* Проблема натуралізму в українській літературі / Д. Наливайко // Літературознавство: матеріали ІІІ конгресу Міжнародної асоціації українців. — К., 1996. — С. 118–130.
11. *Ткачук М.* Концепт натуралізму і художні шукання в “Бориславських оповіданнях” Івана Франка : [навчальний посібник] / М. Ткачук — Тернопіль : Вид-во Тернопільського держ. пед. ін-ту, 1997. — 66 с.
12. *Хоменко Т.* Філософсько-естетичні основи натуралізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філософ. наук : спец. 09.00.05 «Історія філософії» / Т. Хоменко. — К., 1993. — 19 с.

*Надійшла до редакції 26.04.11*

## МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

© 2011 С. Г. Вавіліна  
(м. Запоріжжя)

### НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ ІНОМОВНОМУ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОМУ ЧИТАННЮ

#### **ВАВІЛІНА С. Г. НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ ІНОМОВНОМУ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОМУ ЧИТАННЮ**

*У статті розглядаються проблеми навчання іноземному читанню з позицій професійно-орієнтованого підходу, який визначає іноземну мову засобом підвищення професійної компетенції майбутніх спеціалістів. Оволодіння вміннями та навичками іноземного професійно-орієнтованого читання, поряд із іншими видами мовленнєвої діяльності, є необхідним компонентом змісту навчання іноземної мови в спеціальних цілях, оскільки дає студентам змогу в майбутній професійній діяльності здійснювати пошук та використання професійно вагомої інформації, підвищувати свою кваліфікацію та рівень володіння мовою.*

#### **ВАВИЛИНА С. Г. ОБУЧЕНИЕ БУДУЩИХ ЖУРНАЛИСТОВ ИНОЯЗЫЧНОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ ЧТЕНИЮ**

*В статье рассматриваются проблемы обучения иноязычному чтению с позиций профессионально-ориентированного подхода, который определяет иностранный язык средством повышения профессиональной компетенции будущих специалистов. Овладение умениями и навыками иноязычного профессионально-ориентированного чтения, наряду с другими видами речевой деятельности, является необходимым компонентом содержания обучения иностранному языку, поскольку дает студентам возможность в будущей профессиональной деятельности осуществлять поиск и использование профессионально значимой информации, повышать свою квалификацию и уровень владения языком.*

#### **VAVILINA S. G. TEACHING JOURNALISM STUDENTS READING A FOREIGN LANGUAGE LITERATURE FOR SPECIAL PURPOSES**

*The article is devoted to the problems of second language reading teaching according to the profession oriented approach that regards a foreign language as a means of professional competence improvement. Profession oriented reading skills as well as skills in all language activities are the essential components of second language learning process since they give students the chance to do research and use professionally relevant information and master language skills.*

*The review of modern language teaching methods shows the variety and depth of scientific research referring to the second language reading, speaking, listening and writing. However, there is still a lack of studies in profession oriented reading teaching of the journalism students.*

*Ключові слова: професійно-орієнтований підхід, види мовленнєвої діяльності, говоріння, аудіювання, письмо, читання, професійно-орієнтоване читання.*

Професійна діяльність журналістів, спеціалістів зі зв'язків із громадськістю, працівників рекламних агенцій, копірайтерів та ін. включає написання аналітичних статей, проведення презентацій, участь у переговорах, виставках та конференціях, створення публіцистичних статей, прес-релізів, бекграундерів, факт-листів, бай лайнерів, заяв для ЗМІ, іміджевих статей, іміджевих інтерв'ю, кейс-стори, ньуслеттер, проспектів, брошур, буклетів та прес-ревію, аналіз аналогічних праць конкурентів та колег, ведення кореспонденції та документації, зокрема іноземною мовою. Включення до змісту навчання такого ресурсу як рекламний та PR-текст, та його ефективного використання при формуванні навичок та вмінь професійно-орієнтованого читання зумовлено потребами сучасної теорії та практики навчання іноземної мови в спеціальних цілях.

Професійно-орієнтований підхід визначає характер сучасного навчання, який передбачає формування у студентів здатності іншомовного спілкування в конкретних професійних, ділових, наукових сферах і ситуаціях з урахуванням професійного мислення. Цей «якісно новий етап розвитку методики професійно-орієнтованого навчання іноземної мови продиктовано сучасним соціальним замовленням: необхідно привести викладання іноземної мови у відповідність із конкретними перспективами професійної діяльності спеціалістів» [3, с. 68]. Сутність професійно-орієнтованого навчання іноземним мовам полягає в його інтеграції зі спеціальними дисциплінами із ціллю отримання додаткових професійних знань та формування професійно значущих якостей особистості. Іноземна мова в даному випадку є засобом підвищення професійної компетентності та особистісно-професійного розвитку студентів і є необхідною умовою успішної діяльності спеціаліста, випускника сучасної вищої школи, здатного здійснювати ділові контакти з іншомовними партнерами.

Професійно-орієнтоване навчання передбачає професійну спрямованість не тільки змісту навчальних матеріалів, але й діяльності, яка включає засоби та операції, що формують професійні навички та вміння. Професійна спрямованість діяльності:

–по-перше, вимагає, як вже відзначалося, інтеграції дисципліни «Іноземна мова» із профільючими дисциплінами;

–по-друге, ставить перед викладачем іноземної мови завдання навчити майбутнього спеціаліста використовувати іноземну мову як засіб систематичного поповнення своїх професійних знань, а також як засіб формування професійних вмінь та навичок;

–по-третє, передбачає використання форм та методів навчання, здатних забезпечити формування необхідних професійних вмінь та навичок майбутнього спеціаліста [18].

Об'єктом дослідження сучасної методичної науки стають різні аспекти професійно-орієнтованого навчання іноземної мови. Науковий пошук відбувається у вивченні особливостей професійно-орієнтованого навчання в усіх видах мовленнєвої діяльності, а саме говорінні (О. П. Биконя [2], Н. Л. Драб [8], Л. Ф. Манякіна [12], Н. Р. Петранговська [16], І. А. Федорова [25], аудіюванні (С. Г. Бочкарьова [4], Д. В. Бубнова [5]), письмі (О. Б. Тарнопольский [21]), читанні (Г. В. Барабанова [1], Ю. В. Дегтярьова [7], Т. М. Корж [10], Т. І. Кушнарьова [11], О. С. Малюга, [13], С. В. Радецька [17], Н. С. Саєнко [19], Т. І. Труханова [24]).

Особлива увага приділяється монологічному мовленню, якому присвячений цілий ряд дисертаційних досліджень, в яких вивчаються актуальні для певних спеціальностей види монологів та засоби формування їх вмінь та навичок. Н. Р. Петранговська [16],

досліджуючи особливості навчання усного професійно-спрямованого монологічного мовлення, створює методику навчання професійно-спрямованого монологу-міркування на основі аудіоматеріалу за фахом. Таке навчання передбачає розвиток умінь сприймати інформацію, обмірковувати її та трансформувати хід свого мислення у висловлювання на рівні тексту. Ефективним засобом формування навичок і умінь професійно-спрямованого монологу-міркування мають стати аудитивні тексти, оскільки більшу половину інформації ми отримуємо через слуховий канал. Аудіювання виступає засобом розуміння та осмислення почутого мовленнєвого повідомлення, демонстрацією мовленнєвих професійних типових ситуацій і джерелом інформації, на основі якої студенти зможуть чітко і прозоро сформулювати проблему, деталізуючи її, додаючи різноманітні факти й аргументи на користь своєї точки зору

Такий вид монологічного мовлення, як монолог-повідомлення, стає об'єктом дослідження І. А. Федорової [25], в ході якого робиться висновок, що навчання професійно спрямованого англомовного монологу-повідомлення є необхідним складником навчального процесу з іноземної мови в економічних ВНЗ, оскільки ефективність міжнародного економічного співробітництва значною мірою залежить від вміння продукувати усні повідомлення. Підґрунтям для визначення вмінь, необхідних для продукування монологічних повідомлень служать такі лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості професійно-спрямованого англомовного монологу-повідомлення, як правильність, цілісність і плавність. У створенні професійно спрямованого англомовного монологу-повідомлення доцільним є використання джерел інформації, актуальних для професійної діяльності майбутніх фахівців із міжнародної економіки. Оскільки на сьогоднішній день найпопулярнішим джерелом інформації є мережа Інтернет, у продукуванні повідомлення використовуються матеріали, що надходять саме за цим каналом інформації.

Монолог-презентація, як вид монологічного мовлення в контексті професійно-орієнтованого навчання, вивчається Н. Л. Драб [8]. Ґрунтуючись на професійно-орієнтованому підході, в дослідженні уточнюється поняття усного монологу-презентації як підготовленого, професійно спрямованого монологічного висловлювання, що базується на результатах аналітичного дослідження певної економічної проблеми, має чітке логіко-композиційне оформлення і націлене на ефективне інформування, мотивування або переконання певної аудиторії з урахуванням її основних культурологічних характеристик. Актуальними для студентів економічних спеціальностей визначаються два види усної презентації: презентація-реклама і презентація-доповідь. При навчанні цих видів усної презентації вважається доцільним використання візуальних та вербальних опор.



Не залишається поза увагою вчених і діалогічна форма говоріння. Л. Ф. Манякіна [12] створює методику навчання ведення професійно-спрямованої бесіди. Саме ця форма мовлення визначається як одна з основних для формування вмінь іншомовного професійного спілкування, яке здійснюється переважно у формі бесіди, що розглядається як особливий вид міжособистісної комунікації та лежить між крайніми полюсами монологу та діалогу і являє собою діалогічне мовлення з порівняно повільним темпом висловлювання та з обміном достатньо розгорнутими репліками.

Оволодіння аудіюванням як видом мовленнєвої діяльності вважається сучасними вченими обов'язковою частиною процесу навчання професійно-орієнтованій іноземній мові, оскільки вміння сприйняття та розуміння автентичної англійської інформації за фахом стає передумовою успішної професійної діяльності. У своєму дослідженні С. Г. Бочкарьова [4] складає реєстр навичок та вмінь професійно спрямованого аудіювання в результаті вивчення основних психологічних механізмів аудіювання та труднощів сприйняття на слух та розуміння фахової аудитивної інформації. Серед структурних аспектів змісту навчання професійно-орієнтованого аудіювання визначаються позамовний, мовний і мовленнєвий, соціокультурний та психологічний компоненти. Стосовно матеріалу професійно-спрямованого аудіювання, то він має складатися із автентичних, комунікативно-спрямованих фахових аудіотекстів, які пов'язані із темою майбутньої спеціальності, містять новизну, пізнавальну цінність, доступні у мовному та мовленнєвому плані, з наявним чергуванням більш та менш насичених інформативних елементів.

Усвідомлюючи той факт, що аудіювання є невід'ємним елементом процесу говоріння, оскільки функціонує як зворотній зв'язок для кожного співрозмовника під час комунікації, Д. В. Бубнова [5] робить висновок про первинність цього виду мовленнєвої діяльності як під час реального ділового спілкування, так і під час його навчання. У процесі навчання іншомовному професійно-спрямованому діловому спілкуванню найбільш важливими є такі два види аудіювання, як безпосереднє міжособистісне аудіювання в процесі діалогічного спілкування за участю того, хто слухає, та аудіювання без можливості для того, хто слухає, керувати висловлюваннями того, хто говорить. Формування навичок у першому з них відбувається під час рольових та ділових ігор, у другому – під час спеціальних вправ, спрямованих на запам'ятовування почутого.

Спробу поєднати навчання усному діалогічному та писемному професійно-спрямованому мовленню ми знаходимо у дослідженні О. П. Биконі [2], присвяченому навчанню майбутніх економістів ведення ділових усних та писемних переговорів

англійською мовою. Покращення сформованості навичок та вмінь ділових та усних писемних переговорів англійською мовою майбутніми фахівцями в сфері економіки і бізнесу можливе за рахунок інтенсифікації навчального процесу із допомогою комп'ютера, а саме текстового процесору.

Окремої уваги заслуговують праці О. Б. Тарнопольского, який, крім фундаментального дослідження теорії, методики та практики навчання письма тих, хто вивчає англійську мову як іноземну [21], вивчає такі аспекти професійно-орієнтованого навчання іноземної мови, як: проблеми оптимізації навчання іноземних мов студентів немовного вищого навчального закладу [22]; розроблення нової концепції курсу та підручника з ділової англійської мови та практичне впровадження самого курсу та підручника [23]; дослідження з впровадженням програм англійської мови у навчання студентів ВНЗ економічних напрямів [14] тощо.

Особливий інтерес вчених до проблем навчання читанню як виду мовленнєвої діяльності зумовлений тим, що оволодіння вміннями професійно орієнтованого читання дає студентам змогу в майбутній професійній діяльності здійснювати пошук, перетворення та використання професійно вагомої інформації, підвищувати свою кваліфікацію та рівень володіння мовою в результаті ознайомлення із зарубіжним досвідом за фахом і самоосвітньої роботи, що пов'язано передусім з читанням літератури, а останнім часом і з опосередкованим спілкуванням через Інтернет. Новий погляд на навчання іншомовному читанню полягає в його активному використанні при вивченні спеціальності в типових ситуаціях професійного читання, що надає можливість спеціалісту самому успішно поповнювати, удосконалювати та застосовувати свої професійні знання.

Методиці навчання професійно-орієнтованому читанню у вищій технічній школі присвячені дослідження Г. В. Барабанової [1], яка вказує на зміни в ролі, характері та цілях читання, зумовлені розвитком технічних засобів передачі інформації та необхідністю переробки великих масивів інформації за мінімальний час. Всі ці об'єктивні фактори та вплив нових тенденцій у психології та лінгвістиці призводять до зміни теоретичного підходу до читання, наслідком чого стало поширення комунікативних методів у викладанні іноземних мов.

На думку Т. М. Корж [10], комунікативні методи є також актуальними і в процесі навчання анотуванню англійських професійно-спрямованих текстів, оскільки дають можливість перемістити увагу із зовнішніх структур тексту на внутрішні, глобальні макроструктури, такі, як фрейм, концепт, схема, скрипт, що лежать в основі структур представлення знань, які беруть участь у породженні та інтерпретації текстів.

З позицій особистісно-орієнтованого навчання, підходить до вирішення проблем професійно-орієнтованого читання О. С. Малюга [13]. В дослідженні стверджується, що особистісний та діяльнісний компоненти такого навчання мають реалізуватися в процесі навчання читанню наукових англомовних статей, оскільки реальне спілкування на заняттях з іноземної мови здійснюється шляхом мовленнєвої діяльності, спрямованої на вирішення уявних або дійсних задач. Засобом оптимізації здійснення такої діяльності стають проблемні завдання, які базуються на критичному розмірковуванні, припущенні, здогадці та інтерпретації фактів. Реалізація процесу навчання професійно-орієнтованому читанню здійснюється за інтерактивною моделлю читання іншомовного наукового тексту.

Врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів Т. І. Труханова [24] вважає однією з основних передумов ефективності процесу навчання професійно-орієнтованому читанню. На її думку, це може подолати фактори, що заважають успішному формуванню навичок та вмінь читання англійською мовою, серед яких обмеженість аудиторного часу, відведеного на вивчення іноземної мови; суперечність вимог до студентів з іноземної мови та профільюючих дисциплін; небажання і нездатність студентів брати на себе відповідальність за результати власного навчання; їх занижена самооцінка; недостатність метакогнітивних знань; низький рівень сформованості індивідуального стилю діяльності у більшості студентів.

Проблема підвищення ефективності навчання професійно-орієнтованому читанню досліджується також С. В. Радецькою [17], вирішення якої вона бачить в використанні інтегрованих комп'ютерних навчальних матеріалів. Недостатній рівень володіння навичками та вміннями вивчаючого і ознайомлювального видів читання спеціальної літератури студентами може бути покращеним завдяки використанню комп'ютерних технологій, які сприяють інтенсифікації процесу формування навичок та вмінь читання англійською мовою. Для досягнення цієї мети створюються такі комп'ютерні навчальні матеріали, як комплекс вправ для використання у текстовому процесорі та автоматизовані навчальні курси, тексти для вивчаючого та ознайомлювального читання, тексти для додаткового читання, довідкові матеріали, словники з тематики відповідного модуля.

Ідеї О. Б. Тарнопольського про те, що навчання різноманітних видів мовленнєвої діяльності, має бути організовано так, щоб формування вмінь і навичок в одному з них полегшувало б їхній розвиток в інших видах, виходячи із загальної кінцевої мети всього курсу іноземної мови, знаходять подальший розвиток у дослідженні Ю. В. Дегтярьової [7]. Визначаючи метою навчання професійно-орієнтованому читанню формування у студентів навичок та вмінь зрілого читання, робиться висновок про необхідність їх

інтегрованого розвитку з навичками та вміннями в інших видах мовленнєвої діяльності: говорінні, аудіюванні та письмі. Серед принципів формування комунікативної компетенції під час навчання іншомовного читання для ділового спілкування, принцип інтегрованого навчання чотирьох видів мовленнєвої діяльності є, на думку автора, провідним та об'єднуючим всі інші.

Виходячи із положення, що успішне формування комунікативної компетенції залежить від взаємозв'язаного розвитку та вдосконалення всіх компонентів навчального процесу, одним із найважливіших компонентів якого є контроль, Н. С. Сасенко [19] обирає організацію тестового контролю лексичної навички читання на I етапі немовного ВНЗ предметом детального вивчення. Аналізуючи існуючі недоліки контролю, дослідниця робить висновок, що можливим засобом їх подолання є погляд на контроль як на двокомпонентну єдність, сформовану зовнішнім контролем викладача та внутрішнім самоконтролем студентів. Найбільш ефективною формою реалізації такої двоєдиної моделі контролю вважається лінгводидактичне тестування, яке дозволяє здійснити всі основні функції зовнішнього контролю викладача та самоконтролю студентів і стає засобом формування останнього.

Подальшу розробку проблеми тестового контролю вмінь професійно орієнтованого читання, вже в контексті його відповідності до європейських норм та стандартів, ми знаходимо в дослідженні Т. І. Кушнар'євої [11]. Тестовий контроль рівня володіння вміннями читати англійські спеціальні тексти як компонент педагогічного процесу, може бути виділений в окрему систему. До складу цієї системи входять такі елементи, як цілі вимірювання рівня володіння майбутніми спеціалістами вміннями читати англійські тексти за фахом у вищому немовному навчальному закладі, а також прямі об'єкти контролю (вміння читання англійською мовою в залежності від мети, яка стоїть перед читачем при читанні з розумінням основного змісту тексту, з повним розумінням змісту тексту або з метою пошуку необхідної інформації) та опосередковані об'єкти контролю (стратегії читання).

Але, незважаючи на різноманіття та глибину досліджуваних проблем, їх коло обмежується особливостями навчання професійно-орієнтованому читанню студентів переважно технічних або економічних спеціальностей на матеріалі текстів відповідної спрямованості. Дослідження професійно-орієнтованого навчання майбутніх журналістів іноземної мови представлено науковими працями Т. О. Бударіної [6], Т. В. Ємельянової [9], Л. Є. Нагорнюк [15], О. Г. Самохвалова [20], І. М. Чемерис [26].

Предметом дослідження Т. В. Ємельянової [9], Л. Є. Нагорнюк [15], та І. М. Чемерис [26] стає формування іншомовної професійної комунікативної компетентності в процесі

фахової підготовки студентів факультетів журналістики. До структури професійно-спрямованої іншомовної комунікативної компетентності Т. В. Ємельянова [9] відносить лінгвістичні, мовленнєві, соціолінгвістичні, соціокультурні знання та комунікативно-прагматичні вміння, що забезпечують результативність міжособистісної комунікації. Особлива увага приділяється соціально-перцептивному компоненту змісту професійно-спрямованої комунікативної компетентності майбутніх журналістів та спеціалістів зі зв'язків із громадськістю, який є необхідним для розвитку вмінь досягнення зворотного зв'язку при професійній взаємодії. В ході дослідження доводиться, що метод проектів є ефективним в навчанні професійної іншомовної комунікації, оскільки стимулює пізнавальну та соціальну активність студентів.

Л. Є. Нагорнюк [15] погоджується з Т. В. Ємельяною щодо основних структурних елементів іншомовної комунікативної компетентності, але доповнює її ще такими компонентами, як стратегічний та професійний. У дослідженні обґрунтовується доцільність використання засобів медіаосвіти для формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх журналістів та з'ясовуються особливості та дидактичний потенціал аудіальних, аудіовізуальних, друкованих та електронних засобів масової комунікації у процесі її формування.

Згідно з точкою зору І. М. Чемерис [26], професійна компетентність журналіста охоплює мотиваційну та операційну сфери фахівця і передбачає знання гуманітарних, соціально-економічних, фундаментальних, професійно-орієнтованих дисциплін; комунікативну компетентність, володіючи якою журналіст здійснює професійні, психологічні, риторичні функції; загальні та професійні вміння, що реалізуються через ціннісно-мотиваційні характеристики, світоглядну та соціально-політичну позицію; індивідуально-психологічні особливості та життєвий досвід. Засобом формування професійної компетентності майбутніх журналістів виступають іншомовні періодичні видання, системне використання яких підвищує рівень знань, розвиває вміння аналізувати, критикувати, прогнозувати соціально-політичні, економічні події, допомагає вивчати мову в сучасному варіанті її вживання, що дає змогу розширити коло спілкування з можливими діловими партнерами, відкриває доступ до інших альтернативних джерел інформації тощо.

Можливості сучасних інформаційних технологій та навчальних комп'ютерних систем у процесі навчання іноземної мови журналістів знаходять своє подальше вивчення в дослідженні О. Г. Самохвалова [20]. Підкреслюючи всі більш зростаючу спеціалізацію сучасного навчання іноземних мов, зумовлену професійними інтересами груп спеціалістів,

дослідник наполягає на використанні нових методів вивчення англійської мови та спеціальної термінології, грамотне володіння якої є показником професійної успішності журналіста. Для реалізації цієї мети створюється практична методика навчання журналістів за допомогою сучасних комп'ютерних засобів – інтелектуальних експертних систем.

Проблема формування професійно-орієнтованих вмінь та навичок усного мовлення, а саме інтерв'ювання, вважається Т. О. Бударіною [6] однією з найактуальніших в методиці навчання іноземних мов, оскільки інтерв'ю є частовживаним та одним із найбільш поширених методів збору інформації в журналістиці. Розроблена комунікативна методика з використанням автентичних текстів, слухових і зорових опор у вигляді фонозаписів, малюнків та таблиць лінгвістичних засобів сприяє успішному оволодінню студентами-журналістами іншомовним усним мовленням інтерв'юера та жанром інтерв'ю.

Але методичні питання формування не менш важливих для майбутніх журналістів навичок професійно-орієнтованого читання залишаються невивченими. Серед здійснених досліджень немає методичних рекомендацій щодо використання рекламних текстів у процесі навчання іноземної мови, які завдяки своїй широкій різноманітності, багатоаспектності жанрового контексту та соціокультурної інформації, можуть стати засобом формування навичок та вмінь професійно-орієнтованого читання відповідних до потреб сучасної теорії та практики навчання іноземної мови у професійних цілях.

Таким чином, проблема навчання майбутніх журналістів професійно-орієнтованому англомовному читанню в сучасній методиці найчастіше розглядається у щільному зв'язку з концептуальними положеннями професійно-орієнтованого підходу. Особлива увага приділяється іноземній мові як засобу підвищення професійної компетенції. Серед усіх видів іншомовної мовленнєвої діяльності в контексті формування спеціальних, пов'язаних з професією навиків, найважливішим можна вважати мовлення. В порівнянні з монологом та діалогом читання як вид мовленнєвої діяльності привертало до себе менш уваги дослідників професійно-орієнтованого навчання іноземної мови представників різних професій, в тому числі й журналістів. Ефективність професійного формування і спеціалістів зі зв'язків із громадськістю, і спірайтерів, і працівників рекламних агенцій підвищується при використанні можливостей, що криються в процесі навчання іноземних мов.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Барабанова Г. В.* Управление процессом обучения пониманию английских научно-технических текстов по специальности в неязыковом вузе : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования» / Г. В. Барабанова. — Л., 1990. — 16 с.

2. *Биконя О. П.* Навчання майбутніх економістів ділових усних та писемних переговорів англійською мовою : дис. ... кандидата наук : 13.00.02 / О. П. Биконя. — К., 2006. — 241 с.

3. *Бородіна Г. І.* Комунікативні завдання на базі професійно-орієнтованого тексту при навчанні ESP / Г. І. Бородіна, А. М. Спевак // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. — Харків : Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2008. — № 12. — С. 67–72.

4. *Бочкарьова О. Ю.* Методика навчання майбутніх вчителів англійської мови професійно спрямованого аудіювання: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. Ю. Бочкарьова. — К., 2007. — 281 с.

5. *Бубнова Д. В.* Методика навчання ділового спілкування англійською мовою студентів старших курсів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Д. В. Бубнова. — К., 2007. — 236 с.

6. *Бударина Т. А.* Методика обучения интервьюированию на иностранном языке студентов-журналистов: Английский язык, модульный подход : дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. А. Бударина. — Тамбов, 2003. — 194 с.

7. *Дегтярьова Ю. В.* Методика навчання студентів вищих немовних навчальних закладів читання англійською мовою для ділового спілкування: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Дегтярьова. — К., 2006. — 320 с.

8. *Драб Н. Л.* Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монологу-презентації німецькою мовою) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. Л. Драб. — К., 2005. — 245 с.

9. *Емельянова Т.В.* Формирование профессионально направленной иноязычной коммуникативной компетенции студентов неязыкового вуза (Английский язык, специальности – "Связи с общественностью", "Журналистика") : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. В. Емельянова. — М., 2006. — 170 с.

10. *Корж Т. М.* Навчання студентів вищих технічних навчальних закладів анотування англійських професійно орієнтованих текстів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. М. Корж. — Севастополь, 2008. — 256 с.

11. *Кушнарьова Т. І.* Тестовий контроль рівня володіння майбутніми ветеринарними лікарями вміннями читати англійські тексти за фахом: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. І. Кушнарьова. — К., 2001. — 242 с.

12. *Манякіна Л. Ф.* Обучение студентов техникумов торгово-экономического

профіля веденню професійно направленої бесіди на англійському мові: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. Ф. Манякіна. — К., 1998. — 305 с.

13. *Малюга О. С.* Навчання професійно-орієнтованого читання наукових англійських текстів студентів-магістрів аграрних спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. С. Малюга. — К., 2007. — 220 с.

14. *Методика англійського поглиблення в навчанні англійському мові і спеціальним дисциплінам в економічних вузах* / [О. Б. Тарнопольський, Е. В. Момот, С. П. Кожушко і др.]; під ред. О. Б. Тарнопольського. — Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. — 236 с.

15. *Нагорнюк Л. Є.* Формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Є. Нагорнюк. — Тернопіль, 2009. — 271 с.

16. *Петранговська Н. Р.* Навчання студентів фізико-математичних факультетів професійно спрямованого монологу-міркування на основі англійських фахових автентичних аудіотекстів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. Р. Петранговська. — К., 2004. — 224 с.

17. *Радецька С.В.* Методика навчання майбутніх економістів професійно спрямованого читання англійською мовою з використанням комп'ютера: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / С. В. Радецька. — К., 2004. — 260 с.

18. *Рощина Е. В.* Функции иностранного языка как учебного предмета в системе обучения в университете / Е. В. Рощина // Иностранные языки на неспециальных факультетах : межвуз. сб. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. — С. 3–6.

19. *Саєнко Н. С.* Тестовий контроль рівня сформованості лексичної навички читання у студентів першого етапу немовного вузу (на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. С. Саєнко. — К., 1998. — 313 с.

20. *Самохвалов А. Г.* Обучение английскому языку теле- и радио-журналистов в учебных заведениях повышения квалификации (на материале топонимов английского языка) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / А. Г. Самохвалов. — М., 2000. — 142 с.

21. *Тарнопольский О. Б.* Методика навчання студентів вищих навчальних закладів письма англійською мовою / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. — 288 с.

22. *Тарнопольский О. Б.* Методика навчання англійської мови на I курсі технічного вузу : [посібник] / О. Б. Тарнопольський. — К. : Вища школа, 1993. — 167 с.

23. *Тарнопольский О.Б.* Методика обучения английскому языку для делового общения : [учебное пособие] / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко. — К. : Ленвиг, 2004. — 192 с.



24. *Труханова Т. І.* Індивідуалізація навчання професійно орієнтованого читання англійською мовою студентів технікумів та коледжів економічного профілю: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. І. Труханова. — К., 2001. — 242 с.

25. *Федорова І. А.* Навчання майбутніх економістів-міжнародників професійно спрямованого англійського монологу-повідомлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / І. А. Федорова. — К., 2006. — 290 с.

26. *Чемерис І.М.* Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іноземних періодичних видань: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. М. Чемерис. — К., 2008. — 248 с.

*Надійшла до редакції 06.04.11*

© 2011 **Н. В. Мараховська**  
(м. Маріуполь)

## **ОРГАНІЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНОГО НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ**

### **МАРАХОВСЬКА Н. В. ОРГАНІЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНОГО НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ**

*У статті обґрунтовано необхідність впровадження проектної діяльності у педагогічний процес ВНЗ, виявлено особливості проекту, розглянуто його ознаки, функції та типи. Визначено етапи організації колективних навчально-дослідницьких проектів у процесі навчання іноземної (англійської) мови з метою формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови.*

### **МАРАХОВСКАЯ Н. В. ОРГАНИЗАЦИЯ КОЛЛЕКТИВНОГО УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ПРОЕКТА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ**

*В статье обоснована необходимость использования проектной деятельности в педагогическом процессе ВУЗа, выявлены особенности проекта, рассмотрены его признаки, функции и типы. Определены этапы организации коллективных учебно-исследовательских проектов в процессе обучения иностранному (английскому) языку с целью формирования профессиональной идентичности будущих учителей иностранного языка.*

### **MARAKHOVSKA N. V. ORGANIZING COLLECTIVE EDUCATION AND RESEARCH PROJECT IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN H.E.E.**

*The necessity for introducing project work into pedagogical process of H.E.E. has been justified, the peculiarities of the project have been singled out and its characteristics, functions, types and stages have been considered. It has been stated that the collective education and research project focuses on self-study work and is characterized by complexity, personalization, adaptiveness, is student-centred, co-operative and skill-based, promotes moulding of professional identity's components, such as motivational, cognitive, content, control and correction. The requirements for organizing collective education and research projects in the process of foreign (English) language learning for the purpose of moulding professional identity of prospective foreign language teachers have been defined. While organizing different types of projects students can perform various group roles (Idea Generator, Executive, Organizer, Harmonizer, Diplomat, Erudite, Expert ); working cooperatively with their mates they can successfully guide problem solving, innovate and capture opportunities, absorb and assimilate necessary information, choose the subject matter and the decisions related to appropriate working methods, the project timetable and eventual "end product".*

*Ключові слова: колективний навчально-дослідницький проект, професійна ідентичність, процес навчання іноземної мови, майбутні вчителі іноземної мови.*

В умовах полікультурного розвитку українського суспільства, розширення міжнародних контактів особливого значення набуває організація процесу навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі в системі професійної підготовки учителя іноземної мови. З метою розкриття потенціалу студентів, формування їх професійної ідентичності необхідними є переорієнтація процесу навчання з лекційно-інформативної на суб'єктно-орієнтовану форми; використання технологій постійного оновлення знань, удосконалення навичок студентів для того, щоб вони могли швидко адаптуватися до нових умов праці або навчання, знаходити нові рішення, долати труднощі; організація процесу самоосвіти та самонавчання студентів; використання проектної діяльності тощо. Вважаємо, що зазначеним вимогам відповідає організація колективного навчально-дослідницького проекту в процесі навчання іноземної мови з метою формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови.

Поняття «проект» походить від латинського *proiectus* – «той, що видається, виступає, крокує попереду» і означає «задуманий план дій; задум, намір» [3, с. 1152]. У науковій літературі проект є методом вирішення проблем, який уперше знайшов своє відображення в працях американського педагога і філософа Дж. Дьюї, а згодом і в працях вітчизняних педагогів С. Русової та С. Шацького. Вчені почали шукати способи, шляхи розвитку активного самостійного мислення учнів, щоб навчити їх не просто запам'ятовувати і відтворювати навчальний матеріал, а органічно інтегрувати знання з різних сфер при вирішенні проблеми і використовувати здобуті знання на практиці.

Нині найбільш вивченими є особливості впровадження проектного методу в загальноосвітніх навчальних закладах (Г. В. Бокарєва, Є. С. Полат, О. М. Цимбал та інші) [2; 5; 6] завдяки раціональному поєднанню теоретичних знань і їх практичного застосування для вирішення конкретних проблем. На Заході метод проектів реалізується в контексті ідеї автономії учнів (Б. Алан) [7], студентів (К. Лі) [12], яка набуває особливого поширення сьогодні та тісно пов'язана з поворотом до орієнтованого на учня навчання. Іноземні вчені, зокрема Д. Фрайд-Бут [9] і Т. Хатчинсон [10] підкреслюють, що проект є спрямованим на студентів, а не навчальну програму, має кооперативний, а не суперницький характер та повинен завершитися реальним, відчутним результатом (кінцевий продукт). Аналіз наукових праць та власного практичного досвіду дозволив виявити суперечність між теоретично розробленими питаннями використання проектів у навчанні іноземної мови та недостатнім їх упровадженням у практику вищої школи. Крім того, недостатньо вивченими, на наш погляд, залишаються особливості організації колективного навчально-дослідницького проекту як способу формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови.

Метою статті є вивчення питань організації колективного навчально-дослідницького проекту в процесі навчання іноземної (англійської) мови з метою формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови, а завданнями – розглянути ознаки, функції, типи, етапи проекту та вимоги до його організації.

Аналіз наукової літератури, зокрема робіт Б. Алана [7, с. 22-23] та К. Лі [12, с. 40-42], дозволяє виділити такі ознаки проекту:

- трудомісткість, що передбачає довготривалу роботу над проектом, орієнтацію в широкому інформаційному просторі, детально розроблену структуру, використання різноманітних методів і засобів навчання, обов'язковість кінцевого продукту;
- творчість, або розвиток творчого уявлення, генерування нових ідей, імпровізацію;

- особистісність, або перенесення в проект особистого досвіду. Кожен з учасників працює в колективі, але вносить у проект власну індивідуальність;
- адаптивність, або альтернативність, що передбачає вибір будь-якої теми проекту, методів, способів вирішення проблеми;
- інтеграція багатьох навчальних дисциплін, знань і вмінь з різних галузей науки.

На жаль, проектна діяльність недостатньо впроваджується у вищій школі. Проте ученими (І. І. Богослав, О. М. Цимбал, С. Ендрюсом) [1; 6; 8] визначено такі функції проекту, які, на нашу думку, дозволяють визначити його як спосіб формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови, а саме:

- навчально-дослідницьку (здобуття сукупністю інтегрованих знань, у дослідницькій діяльності, навчання студентів орієнтуватися в широкому інформаційному просторі, інтегрувати знання, навчальні предмети тощо; формування вміння самостійно конструювати та застосовувати свої знання в практичній діяльності);
- мотиваційно-спонукальну (спрямованість мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх учителів на майбутню професію в процесі дослідницької діяльності; стимулювання прагнення самостійно здобути знання, отримати задоволення від праці, досягти успіхів у науково-дослідницькій роботі, самовдосконалюватися, перемагати, працювати в команді, досягти поваги інших та бути для них прикладом);
- освітньо-інформаційну (задоволення потреби особистості в отриманні інформації для підвищення її освітнього рівня, удосконалення гуманітарної освіти, розширення світогляду, підготовка до здійснення професійної діяльності);
- розвивальну (активізація резервних можливостей для швидкого засвоєння й переробки великого обсягу інформації; гармонійний розвиток професійних умінь);
- адаптивну (вільний вибір студентами напряму дослідження, теми, методів, інформаційних ресурсів тощо, організація роботи над проектом з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей студентів);
- комунікативно-компенсаторну (формування ціннісного ставлення до спілкування, розвиток комунікативних умінь та можливостей, емпатійної культури, зміна орієнтирів і позицій, оцінювання себе як суб'єкта взаємодії, вміння працювати в команді в системі міжособистісних відносин, установлення емоційного контакту, одержання задоволення від процесу комунікації).

Колективом авторів на чолі з Є. Полат складено змістовну класифікацію проектів відповідно до типологічних ознак, якими можуть бути домінуюча діяльність, предметно-змістова сфера, характер координації, характер контактів, кількість учасників, тривалість

виконання проекту [5, с. 71]. Вважаємо доцільним у процесі навчання англійської мови використовувати саме ті види проектів, які сприятимуть формуванню взаємопов'язаних компонентів педагогічної ідентичності, а саме: мотиваційного (мотиви професійно-педагогічної діяльності), когнітивного (сукупність інтегрованих знань: теоретичних, операційних та аксіологічних), змістового (професійно-педагогічні вміння), контрольно-корегувального (позиція суб'єкта педагогічної діяльності). Виділяємо наступні види проектів:

❖ за характером діяльності:

➤ наукові, які передбачають збір інформації про об'єкт з літературних джерел, ЗМІ, електронних баз даних тощо, обробку інформації (аналіз, узагальнення, аргументовані висновки), мали структуру, яка збігається з науковим дослідженням: чітко визначені цілі, актуальність предмета дослідження, висунення гіпотез, застосування відповідних методів дослідження, обробка і систематизація одержаних результатів. Домінуючою діяльністю є дослідницька, а кінцевим продуктом – реферат, наукова робота, стаття, публікація, доповідь;

➤ оглядові, які передбачають збір інформації про об'єкт з джерел інформації, розроблених самими учасниками проекту: соціологічні опитування, інтерв'ю, анкетування, тестування, обробку інформації (аналіз, узагальнення, аргументовані висновки). Домінуючою діяльністю є пошукова, кінцевим продуктом – публікації, відеофільми тощо;

➤ практико-орієнтовані, головною ознакою яких є впровадження результатів проекту в практику, тому такий проект потребував детально продуманої структури, визначення функцій кожного учасника. Останні, засвоївши певний навчальний матеріал, провівши дослідження, власноруч склали довідковий матеріал, збірники вправ, рекомендацій, словники тощо. Домінуючою діяльністю є прикладна;

➤ організаційно-творчі, в основі яких – самостійна колективна творчість студентів. У даних проектах особливого значення набуває оформлення результатів проекту (розробка сценарію, плану проведення). Домінуючою діяльністю є організаційно-творча, кінцевим продуктом – газета, твір, відеофільм, драматизація, свято, клуб, експедиція тощо;

❖ за характером контактів:

➤ внутрішні, тобто проекти, що виконуються в межах однієї країни, одного навчального закладу;

❖ міжнародні, які передбачають співробітництво з представниками різних країн, сприяють розвиткові вмінь міжкультурної комунікації, підготовці до життя у вільному міжнародному демократичному суспільстві. Спілкування відбувається в мережі Інтернет з носіями англійської мови. Студенти, вирішуючи проблеми спільно із зарубіжними однолітками, обмінюються думками, узнають багато цікавого про національні особливості країн-партнерів, вчаться зовнішньому представництву себе і своєї групи.

❖ за способом презентації:

➤ інформаційно-ознайомлювальні. Подана презентація проектів відбувається на студентських науково-практичних конференціях, де учасники виступають з доповідями, усно ознайомлюють слухачів та експертів з результатами досліджень. Також студенти презентують результати досліджень у публікаціях у фахових виданнях університету або веб-публікаціях.

➤ методичні. Найважливішим є кінцевий продукт учасників проекту, який включає методичні посібники і рекомендації, збірники вправ, текстів, власноруч створені або підібрані аудіовізуальні засоби, складені комп'ютерні програми тощо. Прикладом є складені студентами 4 курсу рекомендації до читання і стилістичного аналізу художніх творів, мовні і мовленнєві вправи до текстів для дисциплін «Домашнє й аналітичне читання» (англійська мова), «Зарубіжна література»;

➤ театральні. які характеризуються високим ступенем творчості. Специфічним засобом презентації є сценічна дія, що виникає в процесі гри студентів-акторів перед публікою. Такі проекти найчастіше присвячуються роздумам над вирішенням загальносуспільних проблем. Студентам пропонується використовувати інтелектуальні жанри – параболи, у яких діючі особи ведуть ідейні, теоретичні спори, ілюструють ідею, торкаючись суспільних проблем. Завдання парабол – не приховувати, не маскувати проблеми, що висвітлюються, а переконливо та наочно донести до слухачів своє розуміння речей, змусити їх замислитися над цим, апелювати до почуттів та думок слухачів.

➤ ігрові. На відміну від театральних проектів, що носять монологічний характер взаємодії учасників з аудиторією, ігрові проекти спрямовуються на залучення учасників студентської аудиторії до рольової чи ділової гри. Студенти, презентуючи проект, висвітлюють проблему, роздають картки з ролями слухачам (наприклад, члени міжнародної конференції), організовують дискусію, дебати, ток-шоу тощо, у кінці обґрунтовують висновки.

Вважаємо, що організація КНДП має відбуватися за такими етапами:

1. Вибір теми проекту, його типів. На цьому етапі відбувається формування мотиваційного компоненту професійної ідентичності майбутнього вчителя іноземної мови. Викладач дає можливість для самостійних рішень студентів, для вибору ними теми досліджень. Робота над будь-яким матеріалом починається з постановки проблеми, а в основі вступного слова викладача можуть бути стаття з газети, журналу, телепередачі, але, як довело дослідження, дуже цікавою є робота з прислів'ями або афоризмами, цитатами, як проблемними питаннями, або ствердженнями, які підбираються відповідно до поданої теми та не мають однозначного рішення. Вислови цікаві не тільки своїм змістом, а й змістом, який виникає від їх пристосування за подібністю до різноманітних ситуацій. Крім того, прислів'я, афоризми та цитати здатні пробуджувати думки, виховувати моральні норми майбутніх учителів іноземної мови (*"It is the supreme art of the teacher to awaken joy in creative expression and knowledge"*, *"The teacher who is indeed wise does not bid you to enter the house of his wisdom but rather leads you to the threshold of your mind"*).

2. Прийняття рішення щодо цілей проекту, його обсягу та змісту, аналіз проблем (колективне обговорення, «мозковий штурм»).

3. Розподіл студентів у пошукові групи за референтнометричною процедурою. Учасники оцінюють кожного однокласника за необхідними для виконання проекту якостями з метою визначення ділянок роботи (лідер-організатор, лідер-ерудит, лідер-виконавець, лідер-критик тощо). Але, на наш погляд, доцільно не тільки використовувати референтометрію, а надавати кожному можливість бути членом різних пошукових груп при виконанні того чи іншого проекту й виконувати якнайбільше ролей, а не зосереджуватися на постійній груповій ролі.

4. Складання плану дій, підбір методів дослідження, розподіл завдань між учасниками (обговорення в пошукових групах). Кожна група працює над певною ідеєю, аспектом проблеми. Відбувається уточнення теми, обмін думками і вибір основної думки.

5. Пошукова робота над дослідницьким завданням згідно з планом з різноманітними джерелами інформації (індивідуально кожним членом пошукової групи). Цьому передують підготовка студентами довідково-інформаційного блоку, що містить необхідну інформацію. Кожен одержує самостійну ділянку роботи, шукаючи відповіді на запитання в різних літературних джерелах, автентичній літературі різних жанрів, ЗМІ, Інтернеті (бази даних найбільших університетів, електронні бібліотеки, архіви, словники, енциклопедії). На цьому етапі відбувається формування когнітивного компоненту професійної ідентичності майбутнього вчителя іноземної мови (опанування сукупності інтегрованих знань: теоретичних, операційних та аксіологічних).

6. Узагальнення та обговорення результатів дослідження (пошуковою групою), вирішення складних проблем на основі аналізу обставин та відповідної інформації. На цьому етапі студенти вчаться аналізувати, обстоювати власну точку зору, визнавати і виправляти помилки, тобто розвивають уміння, необхідні для майбутньої професійної діяльності та формують позицію суб'єкта діяльності (змістовий та контрольнокорегувальний компоненти професійної ідентичності майбутнього вчителя іноземної мови).

7. Захист (презентація) проекту з наданням звіту про виконану роботу та результатів проекту (пошуковою групою). Результати проекту можуть бути подані за допомогою аудіовізуальних засобів, у вигляді схем, діаграм, малюнків, зведених таблиць, фотографій, відеофільмів, альбомів, газет, доповідей, творчих звітів тощо.

8. Зовнішня оцінка, експертиза, «нагородження», тобто присвоєння ролей та характеристик учасникам пошукової групи (організатор, ерудит тощо), формулювання висновків (колективне обговорення).

При організації КНДП дуже важливо для плідної роботи створити пошукову групу (6-8 осіб) як єдину команду. Вона має такі характеристики: 1) тісний взаємозв'язок її членів, які об'єднані не тільки навчальною, а й позааудиторною діяльністю; 2) ефективніша групова робота її членів порівняно з їх роботою поодиночці; 3) турбота членів команди один про одного та взаємодопомога; 4) здатність її членів здійснювати критичний аналіз поведінки, помилок як власних, так і інших; 5) трансферна лідерська позиція.

Розглянемо ролі учасників проекту та їх функції, узагальнені нами на основі аналізу роботи Д. У. Джонсона та Ф. П. Джонсона [11, с. 68-81]:

1. Генератор ідей («Мозковий центр») виконує креативну, прогностичну та стратегічну функції (генерування оригінальних ідей, висування пропозицій, що слугують початком групової дії; сприйняття майбутнього, бачення перспектив та прогноз майбутніх результатів; розробка стратегій для досягнення результатів).

2. Виконавець – виконавська та спонукальна функції (перетворення ідей у практичну діяльність; вплив на інших кращим виконанням завдання, спонукання їх працювати інтенсивніше і продуктивніше).

3. Організатор (Політик) виконує адміністративну, контрольнo-дисциплінарну, коригувальну та стимулюючу функції (організація групової діяльності, інтеграція учасників команди для досягнення групової мети, координація їх діяльності, наділення повноваженнями; контроль за своєчасним та правильним виконанням завдань, за



внутрішніми стосунками в команді; вибір правильного рішення і відповідальність за прийняття рішення; виклик позитивної мотивації в учасників команди, стимулювання їх до виявлення моральних якостей).

4. Гармонізатор (Колективіст, Миротворець) виконує комунікативно-регулюючу функцію (усунення конфліктів та вирішення спірних ситуацій, що виникають між учасниками команди, організація їх ефективної взаємодії та комунікацій; створення «настрою» групи та сприятливого психологічного клімату).

5. Дипломат – функція соціалізації та зовнішнього представництва (установлювати міцні і доброзичливі контакти з членами інших груп, представляти групу поза її межами).

6. Ерудит (Спеціаліст) виконує інформаційну та навчальну функції (робота з різноманітними джерелами інформації, забезпечення команди рідкісними знаннями; навчання інших необхідним способам діяльності для добування, відбору та переробки інформації).

7. Експерт (Оцінювач) – експертно-консультуюча та аналітично-критична функції (надання іншим інструкцій щодо виконання завдання; неупереджений критичний аналіз ситуації, помилок).

Кожен студент протягом навчального року може виконувати декілька ролей. При цьому, чим ширшим є спектр його ролей, тим кращим командним гравцем він є.

З метою вирішення змодельованих конфліктних ситуацій, які можуть виникнути в команді, доречно використовувати рольову гру «Місто різних точок зору», яку запропонувала російська дослідниця Т. Вежевич [4]. Це місто разом із його жителями символізує, з одного боку, людину і її різні стратегії соціальної поведінки, з іншого боку, воно являє собою модель взаємодії в соціумі. Місто розділено на сектори, кожний з яких відповідає певній моделі соціальної поведінки і є зайнятим певним жителем (твариною), який, відповідно, демонструє певну стратегію соціальної поведінки: 1) сова – «спостерігач» (відхід від контактів); 2) лев – «керівник»; 3) бобер – «турбота, допомога»; 4) павлин – «демонстрація себе»; 5) єнот – «захоплений глядач»; 6) кіт – «лінь, задоволення»; 7) верблюд – «підпорядкування»; 8) черепаха – «відхід від проблем, від контактів»; 9) козерог – «опір»; 10) яструб – «напад». Студентам пропонуються для аналізу конфліктні ситуації, які можуть виникнути в професійній та груповій діяльності і у яких людина виступає як лідер, колега чи підлеглий. Завдання студентів – визначити свою роль у тій чи іншій ситуації та обговорити її доцільність з іншими.

Після роботи в групі учасники проекту виконують вправу «Життєвий урок», завданням якої є виділити сутність життєвого уроку, який піднесла робота в групі,

наприклад, навчила терпіння, співчуття, дисципліни й відповідальності. Студенти обговорюють, в яких життєвих ситуаціях їм знадобиться цей досвід, дають відповіді на такі запитання:

1. Сформулюйте свої досягнення при виконанні завдання і причини, завдяки яким вони здійснилися.
2. Як ви себе почували, коли виконували ту або іншу групову роль? Опишіть свої функції.
3. Яка роль вам найбільше сподобалася? Чому?
4. Чи легко було працювати в групі? Чому?

Виконання цієї вправи сприяє формуванню контрольного-корегувального компоненту професійної ідентичності студентів.

Таким чином, усі зазначені вище особливості організації колективного навчально-дослідницького проекту в процесі навчання іноземної мови у ВНЗ дозволяють розглядати його як спосіб формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови. Під час роботи над КНДП студенти мають більше можливостей, ніж під час звичайних аудиторних занять брати участь у сумісній діяльності: обмінюватися інформацією, думками, почуттями, виробляти єдині стратегії взаємодії, сприймати й розуміти один одного. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є вивчення особливостей створення карт успіху, проведення тренінгів на заняттях з іноземної мови як способів формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Богослав І. І.* Використання технології методів проектів у навчанні іноземної мови / І. І. Богослав // Англійська мова та література. — 2006. — № 12 (130). — С. 7–9.
2. *Бокарєва Г. В.* Проектная работа как эффективный метод обучения иностранным языкам / Г. В. Бокарєва, Е. М. Образцова // Наукові записки міжнародного гуманітарного університету. — 2007. — № 6. — С. 99–104.
3. *Бусел В. Т.* Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. — К., Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
4. *Вежевич Т.* Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Т. Вежевич. — Улан-Удэ, 2001. — 20 с.
5. *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования :* [уч. пособ. для студ. пед. вузов и с-мы повыш. квалиф. пед. кадров / под ред. Е. С. Полат].

— М. : Академія, 2002. — 272 с.

6. *Цимбал О. М.* Проектна технологія, критичне мислення і громадянська освіта в процесі вивчення англійської мови / О. М. Цимбал, О. В. Тягло. — Х. : Основа, 2008. — 112 с.

7. *Alan B.* Maximizing the Benefits of Project Work in Foreign Language Classrooms / B. Alan, F. L. Stroller // English Teaching Forum. — 2005. — N 43 (4). — P. 21–16.

8. *Andrewes S.* Cross-curricular Projects / S. Andrewes // English Teaching Professional. — 2004. — № 33. — P. 19–20.

9. *Fried-Booth D.* Project Work / D. Fried-Booth. — UK : Oxford University Press, 1986. — 95 p.

10. *Hutchinson T.* Introduction to Project Work / T. Hutchinson. — UK : Oxford University Press, 2001. — 23 p.

11. *Johnson D. W.* Joining Together: Group Theory and Group Skills / D. W. Johnson, F. P. Johnson. — New Zealand : Prentice-Hall, 1986. — 223 p.

12. *Li K.* Project-based College English: An Approach to Teaching Non-English Majors / K. Li // Chinese Journal of Applied Linguistics. — 2010. — Vol. 33. — N 4. — P. 38-44.

*Надійшла до редакції 28.04.11*

## КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

---

### І. В. СТУПАК СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОХІДНИХ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ :

[монографія]. — Донецьк, 2011. — Т. 6 : Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — 470 с.

Незважаючи на довгу традицію вивчення каузативності й чисельні праці з цієї теми (роботи М. В. Всеволодової, Р. М. Гайсиної, В. П. Недялкова, Г. Г. Сильницького, В. Comrie, L. Gunkel, M. Haspelmath та ін.), на сьогодні дана категорія залишається недостатньо дослідженою не тільки у плані стратифікації її формальних типів і функціональних значень, але й головним чином, у плані комплексного зіставного вивчення.

Складність і суперечливість вивчення категорії каузативності зумовлюється також і тим, що в ній перетинається ціла сукупність значень (власне каузативне, комітативно-каузативне, адресивне та ін.) [1, с. 35–43]. Універсальна за своєю природою категорія каузативності характеризується також широким набором засобів її вираження у мові: морфологічних, словотворчих, лексичних, синтаксичних.

Монографія І. В. Ступак присвячена комплексному вивченню ядра категорії каузативності – каузативних дієслів у німецькій та українській мовах. Цей клас дієслів охоплює в кожній мові велику кількість різних лексико-семантичних груп дієслів: руху, стану, мовлення та ін. Мотивовані різними частинами мови (дієсловами, іменниками, прикметниками тощо) та утворені за допомогою різних словотворчих засобів (суфіксів, префіксів тощо), похідні каузативні дієслова (ПКД) презентують собою унікальну у словотвірному відношенні лексичну підсистему в кожній із зіставляваних мов, яка водночас характеризується специфічними парадигматичними та синтагматичними рисами.

У світлі всього сказаного рецензована робота І. В. Ступак є актуальною і своєчасною. В монографії чітко визначені об'єкт та предмет дослідження, сформульовано мету й окреслено завдання, які визначають загальну структуру роботи. Метою дослідження є встановлення спільних і відмінних рис у структурі, семантиці та функціонуванні ПКД у німецькій та українській мовах.

Досягнення цієї мети передбачало розв'язання серії конкретних завдань, що вможливило отримання якісно нових результатів.

Наукова достовірність теоретичних положень й одержаних у результаті дослідження

достатньо обґрунтованих висновків забезпечується значним обсягом і якістю опрацьованого фактичного матеріалу (нім. – 5572 ПКД, укр. – 5408 ПКД), застосуванням адекватних лінгвістичних методів. У рецензованій роботі не лише задекларований абсолютний пріоритет мовних фактів у їх взаємозв'язку з теоретичними положеннями, але даний підхід послідовно і чітко втілений практично в дослідженні І. В. Ступак.

Комплексна методика, застосована в роботі, в основі якої – пошук, відбір та аналіз значної кількості конкретних мовних фактів, – дозволили І. В. Ступак повно та об'єктивно виявити основні моменти, пов'язані з творенням і функціонуванням ПКД у досліджуваних мовах.

Наукова новизна рецензованої роботи полягає в тому, що вперше у вітчизняній мовознавчій традиції на багатому мовному матеріалі, який охоплює словникову (близько 11 тисяч одиниць) і текстову вибірки (близько 6 тисяч одиниць у кожній мові), здійснено комплексний зіставний підхід до вивчення базової лексики категорії каузативності – каузативних дієслів.

Такий новий підхід до вивчення вищезазначеної категорії уможливорює більш глибоке пізнання феномену каузативності та може стати еталоном порівняння в подальших типологічних студіях на матеріалі інших мов.

Теоретичне значення роботи полягає, на нашу думку, в доведенні того факту, що ПКД становлять невід'ємну частину словотвірної системи дієслівної лексики в німецькій та українській мовах. У сфері ПКД обох мов виявляються загальні закономірності дієслівного творення: схожі структурні типи, подібні категорійні мотивуючі основи, аналогічна дериваційна активність мотивуючої основи тощо. Водночас глибокий аналіз ПКД дозволив виявити певну закономірну відмінність даного прошарку лексики в обох мовах, а саме: неспівпадіння набору структурних типів ПКД, різну ступінь продуктивності виявлених в обох мовах формальних типів каузативних дієслів, неоднаковий арсенал словотворчих засобів та різну активність афіксів, що беруть участь у творенні ПКД та інші.

Наукова праця І. В. Ступак добре структурована і підпорядкована досягненню поставлених завдань. Обсяг роботи дозволяє подати повний ґрунтовний опис досліджуваного матеріалу.

Вона складається із вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків і списків теоретичних, лексикографічних джерел і творів художньої літератури.

У *вступі* (с. 10–19) обґрунтовується вибір теми, визначаються актуальність, наукова новизна, теоретичне й практичне значення здійсненої роботи, а також об'єкт і предмет

дослідження, джерела фактичного матеріалу, застосовані методи аналізу, формулюються мета й відповідні завдання, що стояли перед автором.

У першому розділі монографії «Структура похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах» (с. 20–81) докладно розглядаються структурні типи ПКД обох мов, встановлюються критерії визначення напряму мотивації ПКД, детально аналізуються похідні, утворені від різних частин мови: дієслів (с. 24–38), іменників (с. 39–55), прикметників (с. 56–71), числівників (с. 72), прислівників (с. 73), займенників (с. 73), вигуків та звуконаслідувальних слів (с. 74). Автор переконливо доводить, що у німецькій мові, на відміну від української, творення ПКД обмежується першими п'яти категорійними мотивуючими основами (МО) (виключно вигуків та звуконаслідувальних слів). Дери́ваційна активність категорійних МО в утворенні ПКД в обох мовах у цілому співпадає: перше місце посідають у мовах дослідження відіменникові ПКД, друге – віддієслівні, а третє – відприкметникові. Докладно в цьому розділі досліджуються особливості творення ПКД та їх словотворчі засоби. Як зазначає дослідниця, в німецькій мові наявні три структурних типи ПКД (безафіксні, афіксні, складні), а в українській – лише один (афіксні ПКД) (с. 79). Водночас виявлено, що у німецькій мові дієслівні префікси виконують у сфері ПКД лише словотвірну функцію, в той час як в українській – вони слугують як для утворення нових слів (словотвірна функція), так і видових форм дієслова (словозмінна функція). В окремому підрозділі (1.9.) аналізуються полімотивовані ПКД, які можуть бути у відношенні похідності не з однією, а одночасно з декількома твірними основами: іменником і прикметником (укр. *сила* → *знесилити* ← *безсилий*), іменником і дієсловом (нім. *die Franse* → *zerfransen* ← *fransen*).

У другому розділі «Семантика похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах» (с. 82–275) аналізується семантика ПКД у німецькій та українській мовах. Беручи до уваги доробок інших дослідників (В. Г. Гака, Т. М. Возного, В. П. Недялкова, V. Kaliuščenko, G. Mungan, L. Weisgerber та ін.), І. В. Ступак пропонує власну методіку опису семантики ПКД (с. 82–85) і здійснює класифікацію семантичних типів ПКД на ономасіологічній основі, при якій дієслова з різними афіксами групуються на базі тотожних семантичних ознак консеквента. У німецькій та українській мовах виділено таким чином 5 семантичних типів: 1) посесивні ПКД; 2) атрибутивні ПКД; 3) ПКД стану; 4) локативні ПКД; 5) акціональні ПКД. Для кожного типу ПКД моделюється загальна перефраза (формула тлумачення – ФТ), яка включає наступні обов'язкові елементи каузативної ситуації: суб'єкта каузації (X); каузативну зв'язку (V<sub>cause</sub>); дію, що каузує (V<sub>cor</sub>); дію (або процес, стан, відношення), що каузується (V);

об'єкта каузації (Y). Учасники каузативної ситуації (X, Y) можуть виконувати у реченнях із даними типами ПКД різні конкретні семантичні ролі. Для суб'єкта каузації (X) суттєвими виявилися такі семантичні ролі: 1) агенса (Ag), який позначає істоту, що виконує дію; 2) причини (Cause) – предмет/явище, що створює ситуацію. Більш широкий набір семантичних ролей має другий учасник каузативної ситуації - об'єкт каузації (Y): 1) об'єкт (Ob) – це неістота, на яку впливає агенс; 2) експерієнцер (Exp) – істота-носій стану; 3) реципієнт (Rec) – одержувач посесивного об'єкта; 4) адресат (Adr) – одержувач інформації. Для дії, що каузується (V), автор пропонує такі семантичні ролі: 1) посесивний об'єкт (Ob\_Pos) в ситуації передачі предмета реципієнту; 2) ознака (Attr), що каузується; 3) стан (Cond), що каузується; 4) місце знаходження (Loc); 5) дія (Act), що каузується (с. 85).

Перераховані семантичні ролі суб'єкта, об'єкта та дії, що каузується, доповнюються у роботі специфічними ролями (Mode, Instr, Loc, Move, Posit, Proc, Ob\_Pos, Orient), а також додатковими семантичними ознаками ('повторно', 'інтенсивність', 'дистрибутивність' та ін.), які виділяються шляхом компонентного аналізу семантичної структури МО та ПКД (с. 85).

Вищезазначене дозволило автору смодельювати семантику досліджуваних ПКД в обох мовах у загальному вигляді, наприклад, посесивних ПКД таким чином: «X дією V caus каузує Y мати/не мати Ob\_Pos» (с. 85).

Комплексний аналіз семантики ПКД німецької та української мов проводиться послідовно в парадигматиці та синтагматиці, встановлюється продуктивність і частотність кожного з п'яти семантичних типів ПКД, виявляються типи словотворчих відношень у межах кожного типу ПКД, визначаються словотворчі засоби та їх продуктивність у реалізації даного семантичного типу ПКД в кожній мові. Глибока і детальна структурно-семантична характеристика ПКД супроводжується використанням чисельних таблиць (68) і ретельним кількісним аналізом.

У *третьому розділі* «Функціонування похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах» (с. 276–390) предметом розгляду є функціонування похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах. Метою семантико-синтаксичного аналізу конструкцій із ПКД є визначення для кожного семантичного компонента відповідного синтаксичного актанта. Показано, що семантичні та синтаксичні актанти ПКД можуть знаходитися у двох типах відношеннях: 1) *взаємної відповідності*, коли кожному семантичному актанту відповідає синтаксичний (с. 277); 2) *порушення взаємної відповідності*, коли один із учасників каузативної ситуації (КС) опускається з суто синтаксичних причин, що призводить до появи різних видів еліпсиса (с. 277–279).

Переконливо доводиться, що частотність ПКД різних семантичних типів не співпадає зі ступенем їх продуктивності.

Важливим, на нашу думку, також є висновок про наявність шести способів реалізації консеквента в мовах дослідження та їх різну частотність в німецькій і українській мовах (с. 388).

Інтерес становить виявлений автором зв'язок між частиномовною приналежністю МО та способом репрезентації консеквента (табл. 3.22). Так, для віддієслівних ПКД характерно імпліцитне вираження консеквента *Øimp*, яке становить у німецькій мові 35,8%, а в українській – 37,3% (с. 387). Експліцитна реалізація консеквента в більшій мірі властива німецьким ПКД (24,6%), ніж українським (19,7%).

Докладно в цьому розділі розкриваються чинники, що впливають на спосіб репрезентації актанта (семантична структура ПКД, частиномовна приналежність ПКД, структурний тип ПКД, загальні можливості мови до повного або часткового відтворення консеквента на синтаксичному рівні).

У загальних висновках до роботи (с. 391–393) систематизовано найважливіші положення проведеного дослідження.

Отже, результати дослідження І. В. Ступак безперечно мають науковий інтерес для порівняльно-історичного, зіставного і типологічного мовознавства, оскільки вони заповнюють прогалину у контрастивному вивченні каузативних дієслів і дозволяють прослідкувати діалектику універсального й національного у структурно-семантичному та функціональному планах досліджуваних ПКД.

Практичне значення монографії визначається цінністю результатів дослідження для курсів і спецкурсів із загального мовознавства, зіставного і типологічного мовознавства, для порівняльної граматики, лексикології і культури мови. Окрім того, отримані результати дозволять об'єктивувати й поглибити інформативність словникових статей при укладанні словників різних типів, у тому числі навчальних і перекладних.

Не зупиняючись більше на характеристиці позитивних аспектів рецензованого дослідження, які, звичайно, охоплені у рецензії лише частково, висловимо деякі зауваження і побажання:

1. В опозиції некаузатив – каузатив (*sterben* 'вмирати' – *töten* 'вбивати' – с. 12) першим членом має бути, на нашу думку, каузатив (*töten*), оскільки його протичлен некаузатив (*sterben*) виражає результат попередньої (каузуючої) дії.

2. Опис структурних типів і способів утворення ПКД від різних частин мови в німецькій та українській мовах мав би дати також відповіді на наступні запитання:



2.1. Утворюються німецькі ПКД із суфіксом *-ier* (с. 26) виключно від дієслів іншомовного походження, чи їх утворення може відбуватися також на базі споконвічно німецьких слів?

2.2. Чи існують у німецькій мові якісь обмеження на утворення ПКД за моделлю «префікс *ver-* + кількісний числівник + суфіксоїд *-fach*» (с. 72, 81)?

3. В окремих випадках при розгляді безафіксних ПКД (с. 25–26) не вистачає історико-етимологічного аналізу, який дозволив би більш чітко встановити мотиваційні зв'язки між твірною та похідною основами (*tränken* ← *Trank*) [3, с. 319].

Сформульовані запитання та висловлені побаження не знижують позитивної оцінки монографії І.В.Ступак, виконаної на високому теоретичному і практичному рівнях.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Недялков В. П.* Типология морфологического и лексического каузативово / В. П. Недялков, Г. Г. Сильницкий // Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив. — Ленинград : Наука, 1969. — С. 20–51.

2. *Ступак І. В.* Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій і українській мовах : [монографія] / І. В. Ступак. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — Т. 6: Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — 470 с.

3. *Fleischer W.* Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. — Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1976. — 363 S.

Ш. Р. Басиров

## АНТИЧНІСТЬ В АСПЕКТІ НОВІТНІХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ВИМІРІВ

Рецензія на монографію:

**МАКАР І. ЛОНГ І ЙОГО РОМАН „ДАФНІС І ХЛОЯ”.**

— Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. — 424 с.

У вітчизняній класичній філології давно назріла потреба у ґрунтовних дослідженнях мови художніх творів античної епохи у контексті категорій сучасної лінгвістики. Мистецтво слова у той чи інший спосіб віддзеркалює фрагменти об’єктивної дійсності, які в рамках художнього твору зазнають певних змін залежно від намірів автора. Саме в цій своєрідній інтерпретації дійсності втілюється індивідуальна специфіка кожного письменника. Найбільш надійним і випробуваним методом виявлення особливостей індивідуального стилю насамперед є вивчення мови та стилю творів письменника, оскільки розуміти погляди, уподобання, смаки автора, означає усвідомити і осмислити комплекс використаних ним мовних засобів в їх безпосередній художній функції.

Мова творів античних авторів – це апробована століттями загальнолюдська спадщина, до якої, як до невичерпного джерела, звертатимуться науковці. Монографія Інеси Макара „Лонг і його роман „Дафніс і Хлоя” привертає увагу насамперед тим, що вперше у вітчизняному мовознавстві досліджено семантичну й функціонально-стилістичну природу авторського стилю давньогрецького письменника Лонга в системі мовно-естетичних парадигм пасторального роману, оскільки „системний опис мовознавчих аспектів роману Лонга поки що відсутній у сучасній лінгвістиці” (с. 11). Зазначимо також, що науковець практично реалізувала лінгвокогнітивний підхід, який дозволяє проаналізувати ідіостиль письменника як мовно-естетичний феномен, з’ясувати природу його авторського світобачення, вербалізованого в тексті.

Варто відзначити чітку й продуману структуру монографічного дослідження Інеси Макара: кожен розділ чи параграф органічно пов’язаний з попереднім, доповнюючи його зміст; висловлена думка у подальшому осмисленні та розгортанні на новому мовному матеріалі конкретизується, збагачується, що дає уявлення про ідіостиль роману Лонга як довершену цілісність, про художній світ як гармонійну сутність, в якій все взаємозумовлене і взаємопов’язане. Рецензована праця відкривається „Вступними заувагами” (с. 5–20), які присвячені ґрунтовному ретроспективному огляду вивчення мови, зокрема лексики, різножанрових творів античних авторів у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. У цьому розділі подані мета, завдання, які передбачає розв’язати науковець, та визначені концептуальні засади, які покладені в основу рецензованого дослідження. Крім того, автором зібрані і враховані, як нам здається, практично всі актуальні для заявленої проблематики наукові праці вітчизняних і зарубіжних мовознавців (перелік нараховує 398 позицій, з них іноземними мовами 91), що

робить рецензовану книгу Інеси Макар своєрідним компендіумом знань про мову давньогрецьких авторів.

Основна частина дослідження спрямована на послідовну реалізацію положень, задекларованих у вступі. У першому розділі „Лонг і його епоха” (с. 21–70) автор звертається до історичних реалій. Шляхом ґрунтовного аналізу відповідної літератури (праці Е. Роде, Л. В'єффона, Ж. Далмейди, Л. Германа, Б. Макквіна, В. Шміда та інш.), присвяченої висвітленню біографічних відомостей про письменника, дослідниця робить свої, на наш погляд, досить виважені висновки про те, що Лонг був освіченим греком, ймовірно з острова Лесбос, та, опираючись на фактологічні і компаративні дані тексту роману „Дафніс і Хлоя”, відносить його творчість до II ст. н.е. З поміж інших напрямків наукових зацікавлень у цьому розділі особливо ретельно простежені жанрово-стилістичні особливості роману, який віднесений до пасторального, оскільки в ньому переважають буколічні мотиви, пов'язані з ідилією сільського життя в цілому, у звуженому сенсі з життям пастухів. Тут не можна не погодитися з думкою Інеси Макар про те, що жанр та стилістичні особливості твору безпосередньо впливають на формування словника мови письменника, його лексичної ідіосистеми. Належним чином дослідниця простежила вплив інших грецьких авторів, зокрема Фукііда, Геродота, Ксенофонта, буколічних ідилій Феокріта, на становлення художнього стилю Лонга, при цьому дотримуючись думки про те, що „роман Лонга займає своєрідне місце у низці буколічних творів” (с. 65).

Вивчення ідіостилу роману Лонга „Дафніс і Хлоя” значною мірою ґрунтується на аналізі особливостей мови твору. В основних розділах монографії суттєво розглянуті аспекти мовотворчості давньогрецького автора, що, на наш погляд, можна розглядати як прояв актуалізації в мовознавстві пошукових ідей щодо онтологічної взаємозалежності мови і творчої свідомості, здатності омовлювати художньо інтерпретований автором світ, дозволяє аналізувати природу, структуру та характерні особливості вербалізованого образу. З аналізу понять стиль, ідіостиль та ідіолект у сучасному лінгвістичному дискурсі починається другий розділ „Лексична ідіосистема роману Лонга „Дафніс і Хлоя” (с. 71–194). З огляду на цілу низку існуючих добротних праць, які враховані повною мірою автором рецензованої монографії, Інеса Макар слушно наголошує, що вивчення ідіостилу особливо активізувалося у 40–50 рр. ХХ-го ст., а з погляду створення індивідуальних мовних картин світу – у 80–90 рр. (с. 81). Стрижневою тезою постає висновок про те, що „лексична ідіосистема, яка є відображенням вербалізованої картини світу через призму письменницького світосприйняття дійсності”, формує перед усім ідіостиль письменника (с. 82). Належну увагу І. Макар приділила дослідженню авторських словників та опису їх лексикографічних форм. Заслуговує на схвалення поетапна розгорнута методика, яка була застосована для укладання актуалізованого лексикону

Лонга, який за підрахунками Інеси Макар, склали 50 іменників, 30 дієслів та 30 прикметників, „що характеризуються відносною продуктивністю і є визначальними в ідіолексичній системі письменника” (с. 98), а загальний корпус повного словника мови Лонга відповідно склали 2496 слів (с. 101). На нашу думку, говорити про характерність для ідіостиллю письменника того чи іншого мовного засобу можна лише тоді, коли цей засіб є часто вживаним. Отже, аналізуючи ідіостиль Лонга, дослідниця не могла не звернути увагу на те, що деякі мовні одиниці позначені більшою частотою вживання в тексті роману „Дафніс і Хлоя” у порівнянні з іншими.

Другий розділ монографії присвячено вивченню мовної організації роману „Дафніс і Хлоя”. Принагідно відзначимо, що у мовній тканині твору автором послідовно простежена частота вживання лексико-граматичних класів (ЛГК) (частин мови). Аналіз здійснено в межах вербальної сітки актуалізованого лексикону роману „Дафніс і Хлоя” із визначенням валентності домінантних лексем та їх контекстуальних проявів. Проведений кількісний аналіз мовного матеріалу засвідчує, що найвищим ступенем частотності характеризуються дієслова (967 слів), які на основі аналізу семантики дієслівної лексики автор структурувала у 18 лексико-семантичних груп (ЛСГ) (с. 105–107) з супроводом ретельного аналізу системно-семантичних відношень, зазначивши, що переважання дієслова у романі демонструє „динамічний характер розповіді, властивий Лонгу” (с. 115). Привертає увагу аспект розгляду дослідницею іменникових лексем, об’єднаних у 14 ЛСГ (с. 116–118), з акцентом на прояви синонімії, у тому числі й контекстуальні, на позначення явищ внутрішнього світу героїв, почуттів, настроїв, переживань. Як справедливо зазначено, авторській мові грецького письменника властивий високий ступінь антонімічності лексичних засобів. Інеса Макар обґрунтовує висновок про те, домінування різних семантичних класів та вибірковість іменникової лексики зумовлюється бажанням точної передачі словом найважливіших для Лонга концептів дійсності, підтверджує неповторність індивідуального стилю та суб’єктивність світосприйняття письменника. Вважаємо виправданим порівняльний аналіз вербальних сіток іменникових домінант у текстах інших грецьких письменників з метою увиразнення мовотворчості Лонга (с. 123–147).

У розрізі аналізу ідіосистеми роману та визначення самобутності ідіолекту Лонга розглянуто прикметникову лексику (с. 147–181). Суттєвим постає з’ясування ролі прикметників у художньому творі, оскільки прикметник в системі частин мови поряд з іменником та дієсловом характеризується значною частотністю вживання (332 лексеми – 1012 слововживань) (с. 149–150). Головна роль прикметників у загальній словесній тканині роману – функціонування у ролі маркерів ознак. Різноманітність класифікацій прикметника, що зумовлена його неоднорідністю та семантичним розмаїттям, спонукала

Інесу Макар розробити свою класифікацію, яка за результатами лінгвостатистичного аналізу, налічує 18 ЛСК. Без сумніву, цікавий узагальнювальний висновок робить дослідниця: „загалом у тексті роману переважають прикметники на позначення світлих тонів і позитивних емоцій” (с. 181). Оцінюємо як здобуток молодого науковця цілком самостійне прагнення Інеси Макар на основі ґрунтовного аналізу кожного ЛСК оцінити внесок Лонга у розвиток давньогрецької мови.

У третьому розділі „Концептуально-тематичні поля в лексичній ідіосистемі роману Лонга „Дафніс і Хлоя” (с. 196–374) подані результати аналізу ідіосистеми роману Лонга з позицій когнітивного підходу. Критично осмислені автором погляди та підходи представників різних лінгвістичних шкіл (з позицій лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики) щодо терміну „концепт”, його структури та методів дослідження. Особливу увагу приділила Інеса Макар вивченню концептуально-тематичних полів (КТП) та концептуально-тематичних груп (КТГ), обґрунтовуючи такий підхід тим, що „жанр пасторального роману Лонга і його тематика зумовили концептосферу, яка складається з трьох основних КТП: „Природа”, „Пастуше життя” і „Кохання” (с. 199). В рамках художнього тексту як структурно-змістової, так і комунікативної цілісності, вербальні засоби вираження основних концептів виступають центром розуміння тексту. В даному розділі монографії концептосфера кожного КТП окремо досліджується на основі аналізу його складових, а саме КТГ. Так, автор поділяє КТП „Природа” на чотири КТГ: а) „космічні стихії”; б) „явища природи”; в) „пори року”; г) „рослинний світ” (с. 204). Відповідно КТП „Пастуше життя”, за спостереженнями дослідниці, складається з п’яти КТГ: а) „пастухи”, б) „тварини”, в) „побутові предмети та знаряддя, пов’язані з пастушим життям”, г) „продукти харчування та напої пастухів”, д) „духовний світ пастухів” (с. 258). Концепти КТП „Кохання” автор об’єднала за способом виявлення почуттів у такі КТГ: а) „духовні вияви кохання”, б) „тілесні вияви кохання”, в) „краса як вияв кохання”, г) „шлюб” (с. 350). В результаті ємного і ґрунтовного аналізу Інеса Макар порівняла контексти вживання найбільш частотних лексем, проаналізувала їх семантику, що дало змогу яскраво побачити „поведінку” слова у тексті роману „Дафніс і Хлоя” та встановити його роль у формуванні авторської картини світу. Так, науковець доходить висновку, що художнє змалювання КТП „Природа” виявилось надзвичайно масштабним, семантичні класи дали змогу виділити доміанти лексики, що постають репрезентантами концептів навколишнього світу. КТП „Пастуше життя” структуроване пастушою лексикою, „визначальною у буколічному романі ..., оскільки письменник детально зображає життя пастухів та пастуший побут” (с. 382). КТП „Кохання” створює неповторну мовну картину, зберігаючи та відтворюючи в ній важливі для письменника концепти за допомогою їх лексичного втілення у творі, оскільки тема

кохання є наскрізною в романі. Отже, комплексне дослідження лексичної ідіосистеми роману „Дафніс і Хлоя” давньогрецького письменника Лонга, проведене Інесою Макаром, ґрунтується насамперед на тлумаченні його художнього мовлення та вивченні головних принципів лексико-семантичної природи явищ, які є визначальними у мовотворчості грецького автора. При цьому зазначимо, що у монографії системність пізнання ґрунтується на усвідомленні міцного зв'язку мови і мислення, проникненні у формування іншого світовідчуття, де поєднуються загальні й індивідуальні, одиничні й особливі ознаки виразності мови, що вже перебуває на віддаленому хронологічному зрізі. Вважаємо за потрібне звернути увагу на чіткий науково довершений, не переобтяжений незрозумілими і часто недоречними термінами іншомовного походження, стиль викладу матеріалу.

Разом з тим, висловимо деякі міркування та зауваження, врахування яких, на наш погляд, поліпшило б рецензовану роботу. Можливо потрібно було чіткіше дифенціювати мову автора та мову головних і другорядних персонажів роману. Згадка про видатних ораторів Давнього Риму Ціцерона та Цезаря (с. 46–47) не вплітається в загальну тканину дослідження і мимоволі відволікає від головної думки. Автор відсилає читача при аналізі лексики роману Лонга до словника-індекса, проте такий словник у монографії відсутній. Як нам видається, потрібно уникати певних неточностей та огріхів, які мають місце у монографії: „... яка є відображенням вербалізованої мовної картини світу” (с. 82); „кисть винограду” (с.135) замість гроно винограду.

Висловлені побажання не применшують значущості рецензованого дослідження, яке є значним доробком молодого науковця та, без сумніву, вносить суттєвий вклад у царину класичної філології.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Макар І. Лонг і його роман „Дафніс і Хлоя”: монографія / Інеса Макар. — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. — 424 с.
2. Полякова С. В. К вопросу о стилевых особенностях греческого романа / С. В. Полякова // Язык и стиль античных писателей. — Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1966. — С. 155–162.
2. Ставицька Л. О. Про характер взаємодії категорії індивідуально-поетичного стилю і літературної мови / Л. О. Ставицька // Мовознавство. — 1986. — № 4. — С. 61–64.
3. Цаленчук С. О. Анализ языка литературных произведений / С. О. Цаленчук. — Минск : Изд.-во БГУ, 1971. — 88 с.

М. Г. Сенів,  
Т. М. Компанець

## НАУКОВЕ ЖИТТЯ

---

### НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Весняні наукові заходи на факультеті іноземних мов починаються традиційно ще задовго до початку першої відлиги. 26 і 27 січня відбулась Міжвузівська конференція молодих учених «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур», яка пройшла на факультеті в дев'ятий раз. За майже десятиліття свого існування конференція завоювала популярність серед молодих учених-філологів багатьох українських навчальних закладів. Щорічно аспіранти й здобувачі з університетів Донецька, Харкова, Києва, Львова, Івано-Франківська й інших міст проходять апробацію результатів своїх дисертаційних досліджень на конференції молодих учених ДонНУ. Цього року на участь у конференції були подані заявки з більше 20 ВНЗ України. У роботі секцій взяли участь наші колеги з Києва, Запоріжжя, Маріуполя, Горлівки, Краматорська.

Конференція була відкрита доповіддю її організатора й натхненника, декана факультету іноземних мов доктора філологічних наук, професора Володимира Дмитровича Каліуценка. У привітальному звертанні до учасників конференції він розповів про свою наукову школу «Германістика. Типологія. Порівняльна лінгвістика», про її засновника – ученого зі світовим ім'ям В. П. Недялковим, про наукові напрямки, які розвивають учні школи.

Живе обговорення викликали доповіді кандидата філологічних наук Ю. М. Ус, аспірантів Є. В. Коцаренка й Д. В. Зайцевої, присвячені проблемам діахронічної семантики, когнітивної лінгвістики й поетики закордонної літератури, які також були заслухані на пленарному засіданні.

Традиційним для конференції молодих учених є широке коло актуальних проблем філології, які обговорювалися в 6 секціях: граматики й словотвору, семантики й фразеології, типологічного мовознавства, когнітивного й прагматичного вивчення мовних одиниць й у секції художньої літератури. Робота секцій пройшла під чуйним і доброзичливим керівництвом професорів Ольги Леонідівни Бессонової, Михайла Григоровича Сеніва, Шаміля Рафаїловича Басирова, а також доцентів Тетяни Яківни Волкової, Олени Валеріївни Материнської, Наталії Василівни Пирлік, Тетяни Георгіївни Теличко й інших.

До відкриття конференції був виданий збірник тез, до якого увійшли роботи більше

80 учасників з різних ВНЗ України.

Не менш масштабною стала і Всеукраїнська наукова студентська конференція «Зіставне вивчення германських та романських мов і літератур» учасниками якої 22–23 березня 2011 року стали майже 400 студентів з 9 міст нашої країни (Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Горлівка, Краматорськ, Суми, Житомир, Бердянськ, Маріуполь). До уваги слухачів із числа студентів факультету іноземних мов було представлено 181 доповідь українською, російською та німецькою мовами.

На відкритті конференції учасників привітав декан факультету доктор філологічних наук, професор В. Д. Каліущенко. На пленарному засіданні було представлено доповіді з типологічного дослідження мов, гендерної лінгвістики та літератури, які зробили аспірантка Т. О. Подєнежна, студентки А. Кобзарєва і В. Лукінова.

Робота конференції проходила у 13 секціях та підсекціях, найчисленнішими з яких були “Лексична семантика”, “Проблеми перекладу” та “Проблеми історичної поетики в світовій літературі”.

На заключному пленарному засіданні 57 студентів отримали грамоти за кращу доповідь. Керівники секцій (проф. Ш. Р. Басиров, проф. М. Г. Сенів, доц. Т. Я. Волкова, доц. І. А. Юшковець, доц. Т. Г. Теличко, доц. О. В. Чоботар, доц. А. Г. Удинська, доц. В. О. Дроздов, доц. С. М. Кришталь, доц. О. М. Сидоров, ст. викл. Ю. К. Островська, ст. викл. О. В. Трофімова) підвели підсумки роботи конференції, висловили подяку всім учасникам конференції та побажали їм подальших наукових успіхів і досягнень.

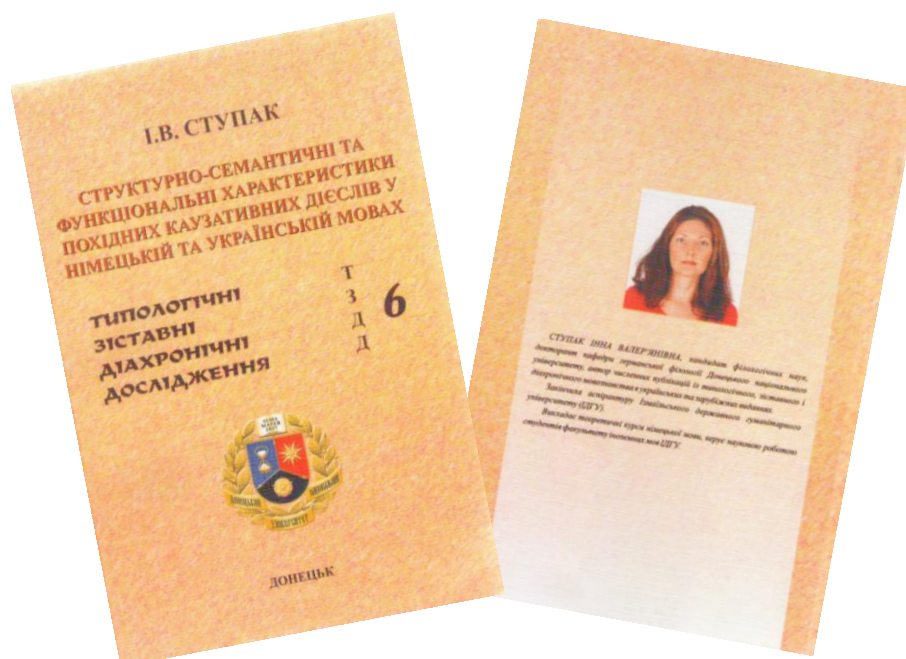
В. Є. Приседська



## НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

### І. В. СТУПАК СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОХІДНИХ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ :

[монографія]. — Донецьк, 2011. — Т. 6 : Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — 470 с.



Монографія присвячена зіставному дослідженню словотвірної дієслівної категорії каузативності. Основними принципами дослідження є універсальність лексико-семантичної категорії каузативності та її специфічність, в окремих мовах. У німецькій та українській мовах не існує граматичної категорії каузативності, вона компенсується відповідною словотвірною категорією, яку формують похідні каузативні дієслова.

У монографії на матеріалі німецької та української мов досліджуються похідні каузативні дієслова, утворені від різних мотиваційних основ. Обґрунтовується методика формального, семантичного та синтаксичного опису похідних каузативних дієслів. Такий системний підхід надав можливість визначити семантику причинно-наслідкових відношень і критерії виділення похідних каузативних дієслів, виявити механізм утворення та функціонування одиниць, що належать до словотвірної категорії каузативності в німецькій і українській мовах.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

## НАШІ АВТОРИ

**БАСИРОВ**  
**ШАМІЛЬ РАФАЇЛОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології Донецького національного університету

**БЕССОНОВА**  
**ОЛЬГА ЛЕОНІДІВНА**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Донецького національного університету

**БОДНАР**  
**ОКСАНА ЯРОСЛАВОВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Приватного вищого навчального закладу «Галицька академія» (м. Івано-Франківськ)

**БАВЛІНА**  
**СВІТЛАНА ГЕННАДІВНА**

викладач кафедри іноземних Запорізького національного університету

**ГЛАДКОСКОК**  
**ЛЕСЯ ГРИГОРІВНА**

аспірантка кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

**КАЛУЩЕНКО**  
**ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА**

магістр кафедри англійської філології Донецького національного університету

**КОБЗАРЕВА**  
**АННА МИКОЛАЇВНА**

магістр кафедри англійської філології Донецького національного університету

**КОМПОНЕЦЬ**  
**ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету

**КОСИЛО**  
**НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА**

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовознавства Івано-Франківський національний медичний університет

**ЛАРЬКІНА**  
**МАРИНА ОЛЕКСІЇВНА**

аспірантка кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету

**ЛЕСИК**  
**ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

**МАРАХОВСЬКА**  
**НАТАЛІЯ ВЛАДИСЛАВІВНА**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Маріупольського державного університету

**МЕЛЕЖИК**  
**КАРИНА ОЛЕКСІЇВНА**

викладач кафедри іноземних мов факультетів гуманітарного профілю Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського

**ПАНАСЕНКО  
НАТАЛЯ ІВАНІВНА**

доктор філологічних наук, професор кафедри фінської і германської філології Київського національного лінгвістичного університету; професор кафедри англістики і американістики Університету Св. Кирила і Мефодія в Трнаве (Словачія)

**ПЕФТІЄВА  
ОЛЕНА ФЕДОРІВНА**

старший викладач кафедри англійської філології Маріупольського державного гуманітарного університету

**ПРИСЕДСЬКА  
ВІКТОРІЯ ЄВГЕНІВНА**

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету

**САРБАШ  
ОЛЕНА СЕРГІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету

**СЕНІВ  
МИХАЙЛО ГРИГОРОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету

**СИДОРОВ  
ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету

**ТОЛОЧКО  
ОРЕСТ ЯРОСЛАВОВИЧ**

пошукувач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура факультету іноземних мов, асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка

**ЮШКОВЕЦЬ  
ІННА АНАТОЛІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету

## CONTRIBUTING AUTHORS

- SHAMIL BASYROV** Doctor of Philology, Professor at Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- OLGA BYESSONOVA** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of English Philology, Donetsk National University
- OKSANA BODNAR** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Foreign Languages, Private Higher Education Institution «Halytska Academy» (Ivano-Frankivsk)
- CVITLANA VAVILINA** Lecturer at Department of Foreign Languages, Zaporizhzhya National University
- LESYA HLADKOSKOK** Post-graduate student at Department of German, General and Contrastive Linguistics, Yu.Fedkovych Chernivtsy National University
- JULIA KALIUSHCHENKO** Master Student at Department of English Philology, Donetsk National University
- ANNA KOBZAREVA** Master Student at Department of English Philology, Donetsk National University
- TETYANA KOMPONETS** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of World Literature and Classical Philology, Donetsk National University
- NATALYA KOSILO** Candidate of Philology, Senior Lecturer at Department of Linguistics, Ivano-Frankivsk National Medical University
- MARINA LARKINA** Post-graduate student at Department of Germanic Philology and Translation, Zaporizhzhya National University
- IRYNA LESIK** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of English Philology, Lesya Ukrayinka Volyn National University
- NATALYA MARAKHOVSKA** Candidate of Pedagogy, Associate Professor at Department of English Language, Mariupol State University of Humanities
- KARINA MELEZHNIK** Lecturer at Department of Foreign Languages for the Humanities, Vernadsky Tavriia National University

- NATALIA PANASENKO*** Doctor of Philology, Professor at Department of Finnish and Germanic Philology, Kyiv National Linguistic University; Professor at Department of British and American Studies, St. Cyril and Methodius' University (Trnava, the Slovak Republic)
- OLENA PEFTIYEVA*** Senior Lecturer at Department of English Philology, Mariupol State University of Humanities
- VIKTORIA PRYSEDSKA*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Translation Studies, Donetsk National University
- OLENA SARBASH*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of English Philology, Donetsk National University
- MYKHAILO SENIV*** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of World Literature and Classical Philology, Donetsk National University
- OLEG SIDOROV*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of English Philology, Donetsk National University
- OREST TOLOCHKO*** Seeker at Grygoriy Kochur Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics of Faculty of Foreign Languages, Lecturer at Department of Foreign Languages of Faculty of International Relations, Ivan Franko Lviv National University
- INNA YUSHKOVETS*** Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Germanic Philology, Donetsk National University

## ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ

### STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:

#### ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету тричі на рік.

У журналі публікуються статті, оглядові статті, рецензії й відгуки на книги та дисертаційні дослідження, повідомлення та інформаційні матеріали з усіх аспектів світових мов і літератур, а також прикладної лінгвістики. Запрошуємо надсилати публікації за наступними лінгвістичними напрямками:

- |                            |                                 |
|----------------------------|---------------------------------|
| 1. Фонетика / фонологія    | 11. Антропологічна лінгвістика  |
| 2. Морфологія              | 12. Соціолінгвістика            |
| 3. Синтаксис               | 13. Когнітивна лінгвістика      |
| 4. Семантика               | 14. Психолінгвістика            |
| 5. Типологічні дослідження | 15. Ономастика                  |
| 6. Прагматика              | 16. Контрастивна лінгвістика    |
| 7. Історична лінгвістика   | 17. Мовна варіативність / зміни |
| 8. Стилїстика              | 18. Методика викладання         |
| 9. Переклад                | 19. Інше (будь ласка, уточніть) |
| 10. Вивчення дискурсу      |                                 |

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

#### Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.
2. Чітко роздрукований, ретельно вчитаний і підписаний автором оригінал в одному примірнику із рецензією доктора чи кандидата наук за фахом, завіреною підписом і печаткою установи, в якій працює рецензент (для авторів, які не мають вченого ступеня), надсилається на адресу, електронна версія статті – на електронну адресу редакційної колеґії.

Формат сторінки – А 4, через 1,5 інтервалу, розмір літер основного тексту статті – 12, шрифт – Times New Roman. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, лівє – 30, правє – 20 мм. Абзацний відступ становить 10 мм. Слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках зазначають місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

**Зразок:**

© 2009 Н. А. Луценко  
(г. Донецьк)

### ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. Після назви статті друкують анотації трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 0,5 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив, через 1 інтервал).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після анотацій, перед текстом самої статті (розмір 12, курсив).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю в тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами,

наприкінці – іноземною). Список літератури слід оформити із дотриманням стандартів ВАК України (див. “Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел...”, “Бюлетень ВАК України”, № 3, 2008; № 5, 2009 або на сайті [http://www.ukrbook.net/bib\\_zap.htm#el\\_vyd](http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd)), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Посилання в тексті статті на джерела подаються в квадратних дужках, наприклад: [5; 11–15]; при цитуванні зазначаються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади в текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *coeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Матеріали надсилаються на адресу:

Донецький національний університет

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

Бессонова Ольга Леонідівна

вул. Університетська, 24

83001 Донецьк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: [fim.fcl@donnu.edu.ua](mailto:fim.fcl@donnu.edu.ua); [srg-journal@yandex.ru](mailto:srg-journal@yandex.ru)

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИИ В ЖУРНАЛЕ  
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:  
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ. ЗАРУБЕЖНАЯ ЛИТЕРАТУРА. МЕТОДИКА  
ПРЕПОДАВАНИЯ.**

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Иностранные языки. Зарубежная литература. Методика преподавания” издается факультетом иностранных языков Донецкого национального университета три раза в год.

В журнале публикуются статьи, обзорные статьи, рецензии и отзывы на книги и диссертационные исследования, объявления и информационные материалы по всем аспектам мировых языков и литератур, а также прикладной лингвистики. Приглашаем присылать публикации по следующим лингвистическим направлениям:

- |                                |                                        |
|--------------------------------|----------------------------------------|
| 1. Фонетика / фонология        | 11. Антропологическая лингвистика      |
| 2. Морфология                  | 12. Социолингвистика                   |
| 3. Синтаксис                   | 13. Когнитивная лингвистика            |
| 4. Семантика                   | 14. Психолингвистика                   |
| 5. Типологические исследования | 15. Ономастика                         |
| 6. Прагматика                  | 16. Контрастивная лингвистика          |
| 7. Историческая лингвистика    | 17. Языковая вариативность / изменения |
| 8. Стилистика                  | 18. Методика преподавания              |
| 9. Перевод                     | 19. Другое (пожалуйста, уточните)      |
| 10. Изучение дискурса          |                                        |

Языки издания – украинский, русский, английский, немецкий, французский, испанский. В предложенных к публикации научных статьях автор должен обосновать актуальность темы, четко сформулировать цель и задачи исследования, привести научную аргументацию, обобщения и выводы, которые представляют интерес своей новизной, научностью и практическим значением.

**Требования к оформлению рукописи**

1. Объем статьи – 10-12 страниц.
2. Четко распечатанный, тщательно вычитанный и подписанный автором оригинал в одном экземпляре с рецензией доктора или кандидата наук по специальности, заверенной подписью и печатью организации, в которой работает рецензент (для авторов, которые не имеют ученой степени), посылается по адресу, электронная версия статьи – по электронному адресу редакционной коллегии.

Формат страницы – А 4, через 1,5 интервал, размер букв основного текста статьи – 12, шрифт – Times New Roman. Поля страницы зеркальные: верхнее – 20 мм, нижнее – 25, левое – 30, правое – 20 мм. Отступ абзаца составляет 10 мм. Следует четко дифференцировать тире (–) и дефис (-).

Название статьи печатают без абзаца, жирным прямым шрифтом (размер 14).

Инициалы и фамилия автора (авторов) печатаются перед названием статьи жирным прямым шрифтом (размер 12). В скобках указывают город (жирным прямым шрифтом (размер 12)).

**Пример:**

© 2009 Н. А. Луценко  
(г. Донецк)

**ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)**

3. После названия статьи печатаются аннотации на трех языках (украинском, русском (3-4 предложения), английском (**приблизительно 0,5 стр.**), с указанием фамилии и инициалов автора (авторов) и названия статьи (размер 10, курсив, через 1 интервал).

4. Ключевые слова статьи (кроме передовых статей) печатаются курсивом на отдельной строке после аннотаций, перед текстом самой статьи (размер 12, курсив).



5. Названия таблиц печатают нежирным курсивом, отступая от предыдущего текста и самой таблицы. Таблицу в тексте помещают после абзаца, в котором на нее ссылаются, или на следующей странице после ссылки.

6. В Списке литературы (печатается сразу же после текста статьи) каждый источник печатается с абзаца, в алфавитном порядке, нумеруется, сначала на украинском или русском языке, в конце – на иностранном). Список литературы следует оформлять согласно стандартам ВАК Украины (см. “Об оформлении библиографического описания в списке источников...”, “Бюллетень ВАК Украины”, № 3, 2008; № 5, 2009 или на сайте [http://www.ukrbook.net/bib\\_zap.htm#el\\_vyd](http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd)), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Ссылки в тексте статьи на источники подаются в квадратных скобках, например: [5; 11–15]; при цитировании указываются страницы, например: [2, с. 5].

8. Примеры в текстах статей печатаются курсивом (без выделения жирным), их перевод в кавычках: *soeur* ‘сердце’, *âme* ‘душа’.

Материалы посылаются по адресу:

Донецкий национальный университет

Факультет иностранных языков

Кафедра английской филологии

Бессонова Ольга Леонидовна

ул. Университетская, 24

83001 Донецк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: [fim.fcl@donnu.edu.ua](mailto:fim.fcl@donnu.edu.ua); [srg-journal@yandex.ru](mailto:srg-journal@yandex.ru)

LINGUISTIC JOURNAL  
**STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:**  
**FOREIGN LANGUAGES, WORLD LITERATURE, METHODS OF TEACHING**  
SUBMISSION INFORMATION

(1) The scholarly journal *Studia Germanica et Romanica: Foreign Languages, World Literature, Methods of Teaching* published three times a year at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Ukraine carries articles, survey articles, books and theses reviews and informational notes on all aspects of world languages and literatures as well as applied linguistics. Contributions are invited on the mainstream linguistic studies and secondary subfields of linguistics from the list below:

- |                                 |                                 |
|---------------------------------|---------------------------------|
| 1. Phonetics / Phonology        | 12. Sociolinguistics            |
| 2. Morphology                   | 13. Cognitive Linguistics       |
| 3. Syntax                       | 14. Psycholinguistics           |
| 4. Semantics                    | 15. Onomastics                  |
| 5. Typological Studies          | 16. Contrastive Linguistics     |
| 6. Pragmatics                   | 17. Language Variation / Change |
| 7. Historical Linguistics       | 18. Language Teaching           |
| 8. Stylistics                   | 19. L1 Language Acquisition     |
| 9. Translation                  | 20. L2 Language Acquisition     |
| 10. Discourse Analysis          | 21. Other (please specify)      |
| 11. Anthropological Linguistics |                                 |

(2) Contributions from all countries are invited. The language of publication may be English, Spanish, German, French, Russian or Ukrainian. No restrictions are placed on the subject or method of contributions submitted.

(3) Papers for submission should be sent to:

Professor Olga L. Bessonova, Doctor of Philology, Head of English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Universytetska St., 24, 83001 Donetsk, Ukraine; tel. +38 062 345 72 59; tel. / fax +38 062 335 03 98; e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

*SUBMISSION GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS*

(1) Submissions do not normally exceed 10-12 pages (line spacing: 1.5) including abstracts, quotations, tables, graphs, diagrams, figures, references.

(2) Margins: upper and right – 20mm, lower and left – 30mm. The first line of every new paragraph is indented (10mm). Body text: Times New Roman, 12pt.

(3) Authors' initials and surnames typed in bold (size 12pt) in the upper right corner precede the title of an article. Then come the name of the country and that of the town (city) in brackets (size 12pt). A centred title of the paper is typed in capitals in bold (size 12pt) as in the sample below:

© 2009 G. V. Ivanov  
(Russia, Moscow)

**SEMANTIC CLASSIFICATION OF MIDDLE ENGLISH**  
**POSSESSIVE VERBS**

(4) An abstract in English follows the title of a paper and includes approximately half a page (size 10 pt). It is followed by a set of key words in italics.

(5) Examples of language material (words, phrases, sentences) are typed in italics, e.g. *crown*, *bedecken*, *a fair-weather friend*.

(6) Table titles are numbered throughout the paper and typed in italics using extra line spacing to mark them from the text of the paper and the body of the tables.

(7) In-text citations and quotations include the number(s) corresponding to the works in the REFERENCES (a) and – if relevant – page number(s) (b), e.g. a) [5; 11–15]; b) [2, p. 5].

(8) Submissions are supplied with REFERENCES (works referred to in the body of a paper)

which immediately follow the text and are arranged in the alphabetical order on separate lines. The heading REFERENCES is in capitals and centred, e.g.

1. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory / J. R. Taylor. — Oxford : Oxford University Press, 1989. — 356 p.

2. *Polenz P. von.* Geschichte der deutschen Sprache / Peter von Polenz. — [9. überarb. Aufl.]. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1978. — 226 S. — (Sammlung Götschen; Bd. 2206).

(9) The author(s) of a submission are requested to provide 50-words contact details including their full names, degree, position, current employment place, telephones and e-mail address. This information should be provided in a separate file.

(10) Contributions are reviewed by at least two experts in the field and regardless of their length will be held to the same standards of technical and presentation quality. The journal is not responsible for returning papers that have been sent.

(11) Authors are requested to follow the ethical guidelines for research set forth by their academic institutions.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:***  
**ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.**  
**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

**Том 8 № 1 (22) 2011**

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,  
ні з читачами.

Відповідальний секретар – *О. С. Найдьонова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *Н. В. Павлюк, канд. філол.  
наук, доц.*

Комп'ютерна верстка *О. О. Гриньова*